

TÜRKİYE
YAZARLAR BİRLİĞİ
WRITERS UNION OF TURKEY

İSTANBUL
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ
Kültür Daire Başkanlığı
Kültürel Etkinlikler Müdürlüğü

Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni
Mehmed Âkif, Âsım ve Gençlik

İstanbul Büyükşehir Belediyesi adına sahibi
Abdurrahman Şen
Kültür Daire Başkanı

Genel Yayın Yönetmeni
İsmet Gülen

Yayın Koordinatörü
Murat Arslan

Mehmed Âkif, Âsım ve Gençlik

Bildiriler

Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı
Mehmet Akif Ersoy Araştırmaları Merkezi Yayınları: 11

Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları: 55

ISBN: 978-975-7382-79-9

Ankara, Mayıs 2015

Yayınlayan: **D. Mehmet Doğan**

Yayına Hazırlık: Merve Aksakal - Dilara Coşkun
Tasarım: mtr tanıtım görsel hizmetler
Baskı: Özel Ofset

İçindekiler

III. BÖLÜM

IV BÖLÜM

V. BÖLÜM

VI. BÖLÜM

Sunuş

Milli şairimiz Mehmet Akif Ersoy'un ölümsüz eseri Asım, ilk defa 1924'te yayınlandı. Onun 7 ciltlik Safahat'ının bu müstesna kitabı, hem güçlü bir edebi metin hem de gençliğe ideal aşılayan gerçek bir fikir abidesidir.

Safahat'ın 6. kitabı olan Asım, edebiyat tarihçilerimizin, araştırmacılarımızın Mehmet Akif'in olgunluk eseri, şaheseri olduğunda ittifak ettikleri bir metindir.

"Asım'ın nesli" boş bir söz değil...

Asım, bizim değişmeyen ezberimiz.

Kim, Ey bu topraklar için toprağa düşmüş asker?

Gökten ecdad inerek öpse o pak alnı değer...

mısraları ile başlayan bölümü zihnini bir köşesinde saklamamış mıdır?

Akif'in Asım'ı ülkeyi kurtaracak, ileriye götürecek bilgili, ahlaklı ve erdemli bir gençliğin sembolü olarak çizilmiştir. Müsbet ilimleri bilen ama maneviyatı da kuvvetli ahlaklı bir genç... Asım fiziki gücünü manevi gücüyle birleştiren, ahlaklı, karakter sahibi, fedakar bir neslin sembolüdür.

Pozitivizmin revaçta olduğu bir dönemde, Mehmet Akif tek kanatla uçulamayacağını bize gösteriyor: "İnsan sadece madde değildir, maneviyatı ile bir bütündür. Eğitim bu bütün insanı yetiştirecek şekilde yapılandırılmalıdır."

Birinci Dünya Savaşı'nın 100. yıldönümünde Asım, o ölüm kalım savaşı ile ilgili hafıza tazelemesine de yol açıyor. Birinci Dünya Savaşı'nın bütün dünya tarihi için önemli, fakat bizim için çok farklı bir yeri olan Çanakkale Cephesi ve Çanakkale'de savaşan gençlik Asım'la ebedileştirilmiştir.

Mehmet Akif, Asım'la edebiyat tarihimizde derin bir iz bıraktığı gibi, *Çanakkale Şehitlerine* ve *Zulmü Alkışlayamam Zalimi Asla Sevemem* şiirleriyle de milletimizin zihninde yer eder. Bize armağan ettiği "Asım'ın nesli" kavramı o günden bugüne yetişen nesillere imanlı ve ahlaklı müsbet örnek olarak ideal aşılamaya devam etmektedir.

Türkiye Yazarlar Birliği'nin Mehmet Akif'i anmak, İstiklâl Marşı'nı yaşatmak ve Akif gibi karakter sahibi şair ve yazarları öne çıkarmak için yaptığı faaliyetler her türlü takdirin üstündedir.

"Doksan Yıl Sonra Asım Bilgi Şöleni"nin, Asım kitabının yayınlanışının 90. yılında İstanbul'da büyük Akif'imizin yüksek tahsilini yaptığı şimdi Sabahattin Zaim Üniversitesi'nin

kullanımında bulunan Ziraat ve Baytar Mekteb-i Alisi binasında yapılması da güzel bir hafıza tazelemesine yol açmıştır.

Bu toplantıya ülkemizin çeşitli üniversitelerinden gelerek bildirileri ile katılan ilim ve fikir adamlarımız büyük Akif'in şahsiyetinin anlaşılması, hayatının öğrenilmesi ve eserlerine nüfuz edilmesi bakımından çok kalıcı bir iş yapmışlardır.

Doksan Yıl Sonra Asım Kitabı bugünün gençliğini yetiştirirken Mehmet Akif'ten, onun örnek karakteri Asım'dan yararlanmamız gerektiğini bir daha bize hatırlatıyor.

Toplantı münasebetiyle Asım'ın tıpkıbasımıyla birlikte Latin harfli metni ve açıklamaları da tek kitap olarak yayınlandı. Mehmet Akif Ersoy, Asım ve Gençlik Bildiriler Kitabı'nın da merhum şairimizin bir daha rahmetle anılmasına vesile olmasını diliyor, bütün emeği geçenlere teşekkür ediyorum.

Dr. Kadir Topbaş

İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı

Açılış Konuşmaları

D. Mehmet Doğan:
TYB Şeref Başkanı ve Mehmet Âkif Araştırmaları Merkezi Başkanı

Sayın rektörlerim, değerli yöneticiler, aziz hocalarım, aziz gençler...

Mehmed Âkif Ersoy'u bir vefat yıldönümünde yine yâd ediyoruz. Her ne kadar vefat yıldönümü yarın, bu vesileyle de görünse de onu hatırlamamız bir ölüm yıldönümü hatırlaması değil. Bundan 90 yıl önce yayınlanmış olan Mehmed Âkif'in Safahat külliyatı içinde en önemli eseri addedilen *Âsım* neşri dolayısıyladır.

90 yıl önce yani 1924 yılı Ağustosu'nda Mehmed Âkif'in Safahat'ının 6. kitabı *Âsım* yayınlandı. Zaten birkaç yıldır peyderper Sebillürreşad dergisinde neşrediliyordu. Yarıya yakın kısmı yayınlanmıştı. Ve 1924 yılının Ağustos ayında ilk defa kitap olarak çıktı. Çıktığı günden bugüne Âsım hem edebiyat tarihimizin en önemli eserlerinden biridir hem de günlük hayatımızın adeta içinde olan şiirleriyle bugün de kendini hissettiren çok önemli bir metindir.

İstiklâl Marşı okumadan başladık ama onu okumuş addediyoruz. Gerçekten İstiklâl Marşı, Mehmed Âfif'in resmi olarak da bizim millî marşımız. Onu okumaktan büyük bir heyecan duyuyoruz. Hem milletin marşı hem devletin marşı. Devlet millet birlikteliğinin sağlandığı önemli metinlerden biri. Yani İstiklâl Marşı okumak elbette ki belli kurallar içinde her zaman yaptığımız bir iş.

Ama Mehmed Âkif'in başka öyle bir şiiri var ki, İstiklâl Marşı kadar nerdeyse sık okunuyor. Öyle sanıyorum ki önümüzdeki günlerde bu şiiri sık sık duyacağız, sık sık okuyacağız. Okundukça belki de ezberimizi tazelemiş olacağız. O da *Çanakkale Şehitlerine* şiiridir. Bu *Âsım*'ın bir bölümü hepinizin bildiği gibi. Çanakkale Şehitlerine diye bilinen *Âsım*'ın bir bölümüdür. Ve destanî edebiyatımızın zirvesidir.

Neden bu günlerde bu şiiri çok okuyacağız? Birinci Dünya savaşının başlangıcının üzerinden bir asır geçti. Osmanlı Devleti de biliyorsunuz bu savaşa ekim ayında katıldı. Müttefikimiz Almanlarla birlikte savaştı. Ve biz geçen hafta Mehmed Âkif'in Berlin'de bulunuşunu yâd etmek üzere" 100 yıl sonra Mehmed Âkif, Berlin'de" başlıklı bir sempozyum düzenledik Berlin'de. Fikir ve ilim adamlarımızın katıldığı çok yararlı bir sempozyum oldu. Mehmed Akif, 100 yıl önce Berlin'e davet edildi ve orada almalara ve Osmanlılara karşı İngilizlerin, Fransızların sömürgelerinden getirdikleri Almanlara esir düşmüş Müslüman askere ve Rusların cepheye sürdükleri Tatar, Türkmen yani bizim soyumuzdan kavimlerin esir askerleriyle beraber oldu. Aşağı yukarı 4 ay süren bir faaliyettir. Bunu yâd ettik. Bu vesileyle de Mehmed Âkif'in muhtelif yönlerini gündeme getirmiş olduk.

Âsım çok daha önemli bir toplantı diye düşünüyorum. Çünkü *Âsım* kitabı yayınlandığından beri etkisini hiç kaybetmemiş bir metindir. O günden bugüne en çok okunan metin-

lerden biri Mehmed Âkif'in ortaya attığı *Âsım* karakteri, en bilinen ideal geç karakterimiz ve *Âsım*'ın nesli kavramı da sadece edebiyat tarihimizin malı değil bugün sosyal hayatımızda da sık başvurduğumuz kavramlardan birisidir. Elbette bu toplantıda tüm bunlar düşünülecek, görüşülecek, konuşulacak.

Geçen sene *Gölgeler* sempozyumunu burada yaptık. Mehmed Âkif'in gönüllü Mısır sürgünü sırasında yayınladığı kitap; Gölgeler. Onun da 80. yılıydı bir gün önce. Bu sene 90. yılında *Âsım* programı yapıyoruz. İyi ki Mehmed Âkif'in okuduğu Ziraat Mektebi âlisi yeni kurulmuş olan bu güzel üniversitemize tahsis edilmiş. Değerli rektörümüz sağ olsun hem geçen sene hem de bu sene burada güzel bir ev sahipliği yapıyorlar. Mehmed Âkif'in hatırasını böylece yaşatıyorlar. Öncelikle onlara huzurlarınızda teşekkür etmek istiyorum.

Tabiî Burdur Üniversitesi, Mehmed Âkif'in adını taşıyor. 15 yıl önce böyle bir üniversite kurulabilir mi, kurulamaz mı tartışması yapılmıştı. Hatırlıyorsunuz o acı günleri. Ve artık böyle bir üniversite var elhamdülillah Burdur'da.

Değerli rektörümüzle az önce konuşuyorduk; Mehmed Âkif'le aynı meslekte. Tabi hem de bizimle aynı meslekte hem de veteriner olması dolayısıyla (hayatının neredeyse yarısını bu meslekle geçirmiş) fiilî icra etmiş yani. Hem veteriner olarak hocamın mesleğine, hocam onun mesleğinden veyahut hem de yazar şair olarak bizim mesleğimizden...

Değerli hocamız da her zaman Mehmed Âkif'le ilgili çalışmalarda bize destek oluyor. Ona da burada teşekkür ediyorum. Tabi çok teşekkür edilecek kişiler, kurumlar var ama Abdurrahman Şen dostumuz İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanı, bu sıfatla Büyükşehir belediyelerinin kurumları var. Onların içinde Abdurrahman Şen'in faikıyeti gerçek bir Mehmed Âkif dostu olması ve Mehmed Âkif'le ilgili çok sayıda faaliyette elinin bulunması ve kitaplarının olmasıdır. Abdurrahman Şen dostumuz bizce hem bu görevi dolayısıyla büyük sorumluluk isteyen işler yürütüyor hem de Mehmed Âkif'i asla unutmuyor. Yine bu tür faaliyetlere destek veriyor ona da burada huzurlarınızda teşekkür ediyorum.

Tabi ki bu açılış konuşması bir teşekkür konuşmasıdır ama asıl bu toplantıya bildirileriyle katılan, fikirlerini katan araştırma ve incelemeleriyle güç veren değerli hocalarımıza teşekkür etmek istiyorum.

Burada şunun altını bilhassa çizmek istiyorum. Geçen sene burada yine bir sempozyum yaptık. Değerli hocalarımız katıldı, kitabını bastık. Katılanlara şimdi dağıtıyoruz. O toplantıya katılan hocalarımızın büyük çoğunluğu bu toplantıda yok. Yani bu demektir ki; Mehmed Âkif'le ilgili yeni isimler, yeni çalışmalar hâlâ yapılıyor ve genç akademi elemanlarımız da Mehmed Âkif üzerine araştırmalarını, çalışmalarını sürdürüyorlar. Bu da bizim için sevindirici bir şey. Çünkü otuz küsur yıldır bu tür faaliyetler yapıyoruz. 2000li yıllarda Mehmed Âkif üzerine 5 yıl üst üste sempozyum düzenledik, 5 cilt halinde yayınladık. Bir ara verdik, tabi ara vermek faydalı olur diye düşündük. Geçen sene Gölgeler sempozyumuyla 6. cildi yayınlamış olduk. Berlin sempozyumu inşallah 7. kitap olarak bu kütüphanede yerini almış olacak. Ve nihayet Âsım sempozyumu da 8. kitap olarak Mehmed Âkif külliyatında yerini alacak. Bu ne anlama geliyor, yüzlerce ilim ve fikir adamımızın zihin emeği bildirilerden oluşan bir külliyat ortaya çıkmış olacak. Bundan büyük bir memnuniyet duyuyoruz. Türkiye Yazarlar Birliği'nin 1978 yılından beri ısrarlı bir Mehmed Âkif vurgusu var. Birçok şairimizi, yazarımızı, fikir adamımızı anıyoruz elbette. Önemli değerlerimizi gündemde tutmaya çalışıyoruz. Ama önceliği Mehmed Âkif'e veriyoruz. Çünkü o hem büyük bir eser bırakarak bizim önümüzü açıyor aynı zamanda da fikirleriyle de bize hâlâ ilham vermeye devam ediyor. Döneminde onu tanı-

yanların fikrine şiirine fazla önem vermeyenlerin de bir sözü var ki o çok önemli Mehmed Âkif, eserinden daha büyüktür. Onu da Âkif'in şahsiyetine, metin kişiliğine, iman selabetine, ahlâkına, dürüstlüğüne, bütün insani vasıfları adeta üzerinde toplamış olmasına bakarak vermişlerdir. O hüküm de önemli. Bizce Mehmed Âkif'in eseri de çok önemlidir, şahsiyeti de çok önemlidir. O yüzden de bugün gençlerimize eğer örnek sunmak istiyorsak bu bizim için hiç şüphesiz Mehmed Âkif'dir.

14. yüzyıldan Direktör Âli Bey'in Lehcetü-l Hakayık'ında bir madde açıklamasını görmüştüm, cüce kelimesini açıklıyor; büyük adamların yakından görünüşü. Mehmed Âkif büyük adam olarak hiçbir zaman bu tarife sığmaz. Mehmed Âkif'e yaklaştıkca onun büyüdüğünü görürsünüz. Gerçekten de Âli Bey'in dediği gibi birçok büyük şahsiyete yaklaştıkca onu anlamaya, tanımaya, derinlemesine öğrenmeye başladıkça onun küçüldüğünü, ufaldığını ve cüceleştiğini görebilirsiniz.

Mehmed Âkif gerçekten müstesna bir şahsiyet. Onu burada bir daha rahmetle, minnetle anıyoruz. İyi ki o vardı ve bu eserleri bize bıraktı. Bugün onun bıraktığı eserler üzerinde düşünerek ve onun hayatını öğrenerek kendimize doğru bir istikamet tayin ediyoruz.

Bu vesileyle bütün emeği geçen herkese sizin huzurunuzda teşekkürlerimi ve saygılarımı sunuyorum.

Prof. Dr. Mustafa Saatcı
Burdur Mehmet Âkif Ersoy Üniversitesi Rektörü

Sayın rektörüm, sayın başkanlarım, çok değerli hocalarım, Âkif'in Âsım'ın genç değerli arkadaşları, Âkif'in adını taşıyan ve onun eğitim aldığı mekana sahip olan iki üniversitenin yine birlikte düzenlemiş olduğu bu güzel toplantıya hepimiz hoş geldik.

İki seneden beri bu işi burada gerçekleştiriyoruz. Belki yapmış olduğumuz bu iş Âkif'in en çok istediği şeylerden bir tanesi; birlik, beraberlik içinde bu tür faaliyetlerin gerçekleşmesi. Yaptığı işte hep en iyiye odaklanan ve bunu başaran Mehmed Âkif, veterinerliğin, hocalığın, şairliğin, sporculuğun yanında milletinin gününe ve geleceğine reçete yazan bir sosyologdur. Bu sosyologca bakışında en çok nefret ettiği; yeis, tembellik ve cehalet üçlüsünün toplumumuzdan sökülüp atılması elzemdir. Ve bu iş için, bunlarla savaşmak için Âsım karakterini seçen Âkif, ona çok özel görevler yüklemiştir. Bu özel görevin ifa edilmesi; Âsım'ın çok iyi yetişmesi, milletin değerlerine sahip çıkması, geçmişten kopmadan geleceğe uzanması gerekmektedir. Ancak böyle yetişmiş bir gençlikle milletin huzura kavuşacağı ve gelişim göstereceğine inanan Âkif, Âsım'ı her fırsatta övmüştür.

Âsım'ın nesli... diyordum ya... nesilmiş gerçek:

Çiğnetmedi nâmusunu, çiğnetmeyecek.

diyerek Çanakkale'de düşmana geçit veremeyen Âsımları kutsamıştır.

Bugün burada olan ve ülkemizdeki tüm Âsımlara onun şu sözleriyle seslenelim:

Bize, Âsım, ne şunun yumruğu lazım, ne bunun

diyerek gençliği kargaşa ve husumete girmeden bilime ve çalışmaya odaklanmasını istiyor ve eğitim için uğraşanlara da şöyle sesleniyor:

Sâde Garb'ın, yalınız ilmine dönsün yüzünüz.

O çocuklarla beraber, gece gündüz didinin;

Giden üç yüz senelik ilmi tez elden edinin.

Fen diyârında sızan nâ-mütenâhî pınarı,

Hem için, hem getirin yurda o nâfi' suları

Aynı menba'ları ihyâ için artık burada,

Kafanız işlesin, oğlum, kanal olsun arada.

Çalışan ve alanında başarılı olan her Türk genci hem milletine faydalı olmanın hem de büyük Âkif'in sözünü tutmanın gururunu yaşayacaktır. Bu duygu ve düşüncelerle "Mehmed Âkif, Âsım ve Gençlik Bilgi Şöleni"nin başarıyla sonuçlanıp milletimize Âkifce ve Âsımca düşünceler ulaştırmasını diliyorum. Hepinize saygılarımı ve selamlarımı sunuyorum.

Prof. Dr. Mehmet Bulut
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Rektörü

Sayın rektörüm, sayın başkanlar, muhterem hazirun, hanımefendiler, beyefendiler ben de hepinizi Mehmed Âkif'in vefatı dolayısıyla yapılan anma toplantısına ev sahipliği yapanlar olarak hepinizi hürmet ve muhabbetle selamlıyorum.

Tabii bu yıl seçilen temalardan her biri ayrı önemli. Mehmet Abimizi, Türkiye Yazarlar Birliği Şeref Başkanı, biz onu bu meseleye sahip çıkan bir abimiz olarak tanıdık bugüne kadar. Ankara'da Taceddin Dergâhı'nda hepimizin başka başka meşgalelerle uğraştımız dönemlerde, o Mehmet Âkif'i anmayı ısrarla sürdürdü. Ve o bölgenin güzel bir çehreye kavuşması için çok gayretleri oldu. Allah Mehmet Abiden razı olsun. Tabii bizi de böyle hayırlı toplantılara zorladı diyelim. Geçen yıl ben gelir gelmez ilk gelen tekliflerden birisi Gölgeler Sempozyumu idi. Ben de tabii Mehmet Abi'den gelen her türlü talep emirdir diye hiç tereddüt etmedim. Bu sene de ikincisi oldu. Tabii bunların baş mimarı kendisidir. Başta Mehmet Abi olmak üzere tüm ekibine çok çok teşekkür ediyorum. Arkasından Mehmet Akif Ersoy Üniversitesinin değerli rektörüne onun çalışma arkadaşlarına Burdur'dan teşrif ettikleri için.. Tabii yarın da mezarı başında onu yad etmek için gelmeleri ve özveride bulunmaları diğerkamlık örneğidir. Büyükşehir Belediyemize ve onun kıymetli Kültür Müdürü Abdurrahman Şen Bey'e ve onun çalışma arkadaşlarına da çok teşekkür ediyorum. Ayrıca burada bu işe gönül veren çalışma arkadaşlarıma da teşekkür ediyorum.

Ben tabii Âkif'in bu yirminci yüzyılda özellikle okullarda gereği gibi anılmadığını düşünüyorum. İmam-hatip liseleri özellikle tabii bu yıl dönümlerinde anarlar, programlar yaparlar. Yarışmalar olur genelde. Bir de 18 Mart'larda programlar, yarışmalar olur. Onlardan birinde ben de Çanakkale Şehitlerine, şiirini okuyarak ikincilik ödülü almıştım.

Tabii bugün Âsım'la ilgili çok söylemek istediğim şeyler var. Tabii onun yerine "ADAM" diye 10 yıldır emek verdiğimiz bir düşünce merkezimiz var. Orada gerçekten adam yetiştirmek adına bir çabamız oldu; sivil alanda. Yani tam Âkif'in söylediği gibi hem garbın ilmine vâkıf hem kendi geleneği, kendi değerler sistemi ile dünyayı yeniden yorumlayabilecek, işte asrın idrakine Kitab'ı yeniden söyletecek tarzda insanlar yetilmesi için sivil alanda da bir takım çalışmalarımız oldu. Fakat ben, birkaç gün önce Said Paşa İmamı şiirini okudum bir vesile ile sizle o hissiyatımı paylaşmak istiyorum. Hepiniz okumuşsunuzdur ama anılmasını gerekli buldum. Sultanın hanımı Üsküdar'da bir mevlit tertip ediyor. O mevlide bu imamı davet ediyor. Çok güzel okuyan, sesi çok güzel olan bu imamı. Tüm hazırlıklar tamam, tek beklenen imam. Fakat imam bir türlü gelmiyor. Yatsı ezanı okunuyor, bir sat geçiyor, iki saat geçiyor yok. Tabii sultan hanım çok içerliyor, mahcubiyet hissediyor misafirlere karşı. Derken imam geliyor. Tabii haşmetli şekilde neredesin diye soruluyor ona, imam da şöyle anlatıyor: tam vapura binecekken bir teyze karşıma çıktı. Teyzenin kızı vefat etmiş, kırkıncı günü gelmiş. İmam bu hali vakti yerinde olmayan kadını kırmamış. Evine gitmiş, Kur'an'ı, mevlüdü okumuş, onu gönlünü yapmış. Âkif burada samimiyetin esasını bize telkin ediyor. Riyadan, gösterişten uzak durma halini işaret ediyor. Modern dünyanın iğfal ettiği "insan olma" şerefini bize hatırlatıyor. Adam olma vasıflarını anlatıyor. Yani Âsım'ı anlatıyor. Nur içinde yatsın. Onun eğitim gördüğü, hocalık yaptığı bir mekânda bulunmak çok ayrıcalıklı bir şeydir.

Sözlerimi şöyle bitireyim, ben Ankara'dan geldim buraya. Yeni Üniversiteler açılıyor. Akademik kadro ikiye katlandı. Ankara'dan gelip giden arkadaşlarımız bile var. Bir tanesi bir gün dedi ki; hocam çok zahmetli, senin hatırın için geldik buraya, fakat şu kapıdan içeri girince bambaşka bir halet-i ruhiye içine giriyorum. Kampüsten içeri girince vücut kimyam değişiyor dedi. Burada bir ruhaniyet var hakikaten. İstanbul'un kendine mahsus bir ruhaniyeti var. Bunu ben 90'lı yıllarda bir mübarek zattan dinlemiştim. İstanbul'a girdiğinizde bir şey hissedersiniz. Bir de Sabahattin Zaim Üniversite'sine girince bir şey hissedersiniz. Nice mübarek insan geçmiş buradan ama Âkif bilhassa önemli. İşte böyle bir mekânda rabbim bize hizmet etmeyi lütfettiği için şükrediyoruz. İnşallah hakkını veririz.

Bu sempozyumun da hayırlı sonuçlar vermesini diliyorum ve hepinizi tekrar sevgi ve muhabbetle selamlıyorum.

Prof. Dr. Turan Koç
Sabahattin Zaim Üniversitesi

Efendim, bahçeler dolusu selamlarımla,

Bildiğiniz gibi, başlangıç, bir işe nasıl başlandığı son derece önemli, ama bir o kadar da zordur. Akif'in sanat ve edebiyatını hayatı üzerinden, ilgi ve duyarlılığının yaslandığı zemin üzerinden ele almaya çalışacağım. Tabiî, Akif'in sanatına böyle bir noktadan eğilmenin son derece zor olduğunu da itiraf etmek durumundayım.

Doğrusu, Akif'i son iki üç yıl içinde, başta şiirleri olmak üzere, çokça okudum. Daha önce de okumuştum; ama belli şartlarda ve belli bir bakış açısıyla okununca çok daha derinlere inme imkânı da elde edebiliyor insan. Burada söyleyeceklerim bu son okumalarımın telkini doğrultusunda olacaktır.

Şu anda, "Allah gani gani rahmet eylesin" onun mezun olduğu okulda hocalık yapıyorum. O da orada hocalık yapmış: 1892 yılında açılmış olan Halkalı Ziraat Mektebi Âlîsi'nde. Akif kurumun bünyesinde açılmış olan Baytar Mektebi'nde okumuş. İstanbul halkalı semtinde yer alan bu kurum şimdi İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi olarak hizmet veriyor. Kapı üzerinde yer alan kitabe ile ayrı bir panoda yer alan şiirin altına düşülmüş, 1307 ve 1309 şeklinde, iki farklı tarihle karşılaşıyoruz. Bu tarihler, Miladî takvime çevrildiğinde, yaklaşık 1892'ye tekabül ediyor. Akif, bu tarihten başlayan günlerde orada öğrenci olmuş. Bu konuda bir de belge getirdim. Böyle bir belgenin, onun şiirinin köklerini daha iyi anlamamız bakı- mından bir yararı olabilir diye düşünüyorum. Belge, Mısrîzâde Ali Rıza tarafından yazılmış ve ana binanın giriş kapısı üzerinde, kitabenin üstüne gelecek şekilde kabartma yazı ile işlenmiş bir şiirle ilgili. Akif'in mezuniyet günü, okulu birincilikle bitirmiş bir öğrenci olarak yaptığı konuşma da elimizde. Ama ben, Mısrîzâde'nin binanın kapısı üzerinde yer alan şiirine temas etmek istiyorum. Bu şiir ve şiirde dile getirilen hususlarla Akif'in şiiri arasında ben şöyle böyle bir yakınlık kurdum. Ne kastettiğimi daha açık bir şekilde ifade edebilmek için, aruz ölçüsüyle yazılmış şiirin, gene aynı ölçü ile, tarafımdan yapılmış çevirisini burada dikkatinize sunmak istiyorum. (Karşılaştığım belgelerde şiirin hem yanlış okunduğunu, hem de yanlış çevirildiğini/yorumlandığını gördüm). Şiirin, Hz. Âdem'den başlayarak Peygamberimize, oradan bütün Osmanlı memâlikine imâ ve atıfları son derece ilgi çekici. Şimdi, biraz da tattırıcı olmak için, binanın giriş kapısı üzerinde yer alan şiiri çevirisi ile birlikte arzediyorum:

KİTABE
Zer' u harsı kıldı takdîr ü senâ
Hâdi-i rahmet-res-i ümmet Nebi

Evvelîn tedbir-i Âdem zer' idi
Zer'dir ayş-i cihânın atyebi

Şâh-ı mevlâ-sâye Han Abdulhamîd
Eyledi ihyâ bu âlî matlabı

Neşr içün mülke ziraat fennini
Etti te'sîs ü binâ bu meksebi

Zer'dir ammâ mevâşîye menût
Kıldı inşâ bir de baytar mektebi

İki fenn-i nâfii cem'eyledi
İşbu dârü'l-feyzde tev'em gibi

Ol Şehinşâhın İlâhî dâimâ
Bahtının olsun münevver kevkebi

Çâker-i muhtâr târihin dedi
"Pek bedî' oldu zirâat mektebi"

Mısrî-zâde Ali Rıza
1309 Hicrî

KİTÂBE
Övdü, takdîr etti ekip biçmeyi,
Ümmetin rahmet saçan Peygamberi.

Çiftçilikti Âdem'in ilk yaptığı;
Çiftçiliktir işlerin en gözdesi.

Himmeti bol padişah Abdulhamîd
Kıldı gerçek çok güzel bir gâyeyi.

Ülke sağlıklı tarım yapsın diye
Yaptı, yükseltti bu parlak merkezi.

Sonra olmaz diye hayvansız tarım,
Açtı burda bir de baytar mektebi

İki parlak fenni koydu yan yana;
Bu bilim yurdunda ikizler gibi.

Rabbim, o Şahlar Şahının yıldızı
Parlasın durdukça dünya ebedi.

Şöyle tarih düştü şu seçkin köle:
"Pek bedî' oldu ziraat mektebi."

Mısrîzâde Ali Rıza

Burada, şiirin son dizesinin 1309 Hicrî tarihini verdiğini hatırlamakta da yarar vardır. Efendim, bu şiirde Akif'in eğitim ve öğrenimini nasıl bir ilim yurdunda yaptığına ilişkin önemli ipuçları olduğuna inanıyorum. Şüphesiz, *ilim* ile *bilim* farklı çağrışımları olan kelimeler. Akif'in şiir, sanat, edebiyat, ilim, tefekkür anlayışını daha isabetli bir şekilde anlayabilmek için bu kelimelerin içerimlerini göz önünde bulundurmakta da yarar var. *İlim* onun tefekkür ve irfan boyutuna işaret ederken, *bilim* realite ile kurduğu ilişkiye atıfta bulunabilir diye dü- şünüyorum. Bu bağlamda, onun babasından aldığı İpek hatıralarını da hesaba katmak durumundayız Mahalle mektebinden veya hatta doğrudan doğruya mahalleden aldığı feyz ve maneviyat da son derece önemli. Hele, arkadaşları ile birlikte yaptığı dil ve edebiyat çalışmaları. . . Bunlar, Akif'in nerede durduğunun, şiirinin atıflarının nerelere kadar uzandığının yakalanmasında önemli ipuçları sağlayabilir. Sonra kendi arkadaş çevresi de bir o kadar önemli. Arkadaşları ve çevresi seçkin, bütüne talip bir duyarlılığın insanları. Gerçekten, düşünce geleneğimiz, eğitim kurumlarımız bütüne önem ve öncelik veren bir yapıdaydı. Bütün İslam dünyasında olduğu gibi, medeniyetimizin Osmanlı versiyonunda da ilim adamları, irfan ehli bütünü görerek yetişirdi. Mesela Cevdet Paşa bunun tipik bir örneğidir. Muhammed Hamdi Yazır başka bir örnektir. Bunlar hem tarihçi olurlar, hem mantıkçı olurlar, hem de şiir yazarlar, yanı şairdirler. Hem dil âlimi olurlar, hem müfessir olurlar, hem de, sözgelimi *Tezâkir* yazarlar. Çünkü medeniyet bir bütündür; ilim ehli, irfan ehli, şuarâ, ulemâ küllî bir kavrayışla yetişirdi. Ben, Akif'in de böyle bir bütünü gören bir bakış açısıyla yola çıktığı kanaatine sahibim.

Abdurrahman Şen
Kültür Daire Başkanı

Saygıdeğer rektörlerimiz, Türkiye Yazarlar Birliği'nin saygıdeğer yöneticileri, Mehmet Âkif'in muhterem sevgili takipçileri bu önemli günde Mehmet Âkif merhumu bir kere daha hatırlamak, anmaktan öte anlamak için bir vesile program yapıyoruz.

Âsım'ın ana konu olması ayrıca önemli. Çünkü Mehmet Âkif'in genel anlamda bize yaptığı uyarıların ikazların önemli bir bölümü Asım'da özet olarak bulabiliyoruz. Bunlardan en önemlisi günümüzde de fazlaca ihtiyacımız olan slogancılık ve şekilcilik yerine bilimle, bilgiyle ve dolu bir kafayla hareket etmeye yaptığı uyarılar. Az önceki konuşmalarda da ifade edildiği gibi bu burada ikinci önemli bir bilgi şöleni. Âkif'in biliyorsunuz "yeisi yoktur, mümin yeise düşmez" uyarısı her zaman var, her zaman ümitli olmak, geleceğe güvenle bakmak ve bunu bilgiyle bilimle yapmak uyarıları var.

25-30 yıl önce bir Mehmet Âkif toplantısı yapılacağı zaman konuşmacı olarak davet edilebilecek insan sayısı, o konunun ilgilisi bilgilisi olan ağabeylerimizin sayısı gerçekten azdı. Ulaşım açısından da diyelim Ankara'daki bir ağabeyimizi İstanbul'a davet etmek çok ciddi bir sıkıntıydı. Ancak belediyelerin bu noktada açtığı sosyal imkânlarla ve Mehmet Âkif'in istediği doğrultuda 30 yıl önce ağabeylerimizin yaptığı konuşmalarla heyecanlanan ve peşine düşen gençlerle bugün yayınlanan bildiriler kitapların baktığımızda, programlara baktığımızda, bunların hepsi dolu dolu, ehil insanlar tarafından gerçekleştiriliyor. Demek ki Âsımların sayısı artıyor. Bunlar gerçek Âsım ruhunu yakaladığı zaman sıkıntılarımızın önemli bir bölümünün de uluslararası çapta da hafifleyeceğini göreceğiz. Biz bunun sayısız örneği ile karşılaşıyoruz.

Daha çok umutlanıyoruz, gururlanıyoruz ve böyle bir kurumun adına hizmet eden elemanlar olarak da katkıda bulunmuş, tuz atmış olmaktan da mutluyuz. İnşallah bu bilgi şöleni de Âkif'e layık olma yolunda önemli bir adım olacaktır. Özellikle bu işin hamisi ve takipçisi Sayın Mehmet Doğan ağabeyimiz başta olmak üzere, bütün emeği geçen üniversite görevlilerine de ben de teşekkür ediyorum.

Âkif'in ruhu şad olsun.

Program

1. Gün: 26 Aralık 2014 Cuma

10.00 Mehmet Âkif Kitapları sergisi açılışı

10:30 Açılış: İstiklâl Marşı ve Açılış Konuşmaları

D. Mehmet Doğan *(Mehmet Akif Ersoy Araştırmaları Merkezi Başkanı)*

Prof. Dr. Mustafa Saatcı *(Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Rektörü)*

Prof. Dr. Mehmet Bulut *(Sabahattin Zaim Üniversitesi Rektörü)*

Prof. Dr.Turan Koç (*(Sabahattin Zaim Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi Dekan V.)*

Abdurrahman Şen *(İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Daire Başkanı)*

1.Oturum

Oturum Başkanı: Turan Koç (Prof. Dr.)

Yasemin Mumcu (Doç. Dr.): İki Mütefekkir Şair Mehmet Âkif Ersoy ve Muhammed İkbal'in Gözünden İslâm Âlemi

Sabahattin Çağın (Yrd. Doç. Dr.): Muhammed Ferid Vecdi'nin "İnsan" Makalesi ve Mehmet Akif'in "İnsan" Şiiri

Harika Durgun (Yrd. Doç. Dr.): Mehmet Âkif'in ve Süleyman Nazif'in Umudu/ Umutsuzluğu

Dursun Şahin (Yrd. Doç. Dr.): Asım'a vücut veren mütefekkir Nurettin Topçu

2.Oturum

Oturum Başkanı: Fazıl Gökçek (Prof. Dr.)

Nesrin Karaca (Prof. Dr.) *"Asım"* ya da Mehmet Akif Ersoy'un Manzum Kurgusunda Gençlik ve Gelecek Tasarımı

D. Mehmet Doğan: 90 yaşındaki delikanlı: Âsım.

Cengiz Karataş (Yrd. Doç. Dr.): Mehmet Âkif'te Aidiyet Duygusuna Dair

Celal Erdönmez (Yrd. Doç. Dr.): Âkif Ne Dedi?

2. Gün: 27 Aralık 2014 Cumartesi;

10.00 Mehmet Akif Ersoy'un kabrini ziyaret

13:00-14:30 1.Oturum

Oturum Başkanı: Nesrin Karaca (Prof. Dr.)

Fazıl Gökçek (Prof. Dr.) Asım'ı Etkili Kılan Edebî-Estetik Unsurlar

Fatih Özkafa (Doç. Dr.) *Hat* Sanatında Mehmed Âkif Ersoy ve Şiirleri

Özlem Nemutlu (Yrd. Doç. Dr.) Mehmet Âkif Ersoy'un Atıfları

Semiha Özelyaman (Dr.): Hikâyeci Yönüyle Mehmet Akif ve Asım

2. Oturum 15:00- 16:30

Oturum Başkanı: Kadir Canatan (Prof. Dr.)

Abide Doğan (Prof. Dr.): Mehmet Âkif Ersoy'un Şiirlerinde Çocuk

Yakup Çelik (Prof. Dr.): Âkif'te Özlenen Nesil

Şerife Çağın (Doç. Dr.): Şair Eşref'ten Mehmet Akif'e

Selim Somuncu (**Yrd. Doç. Dr.):** Safahat'ın Asım bölümünde Tahkiye ve Unsurları

3. Oturum: 16:45- 18:15

Oturum Başkanı: Abide Doğan (Prof. Dr.)

Mehmet Azimli (Prof. Dr.): Bosnalı Ali Şevki Hoca ya da Namı diğer Köse İmam

Necmettin Türinay (Yrd. Doç. Dr.): Necip Fazıl üzerinde Mehmet Akif Tesirleri

Melih Erzen (Yrd. Doç. Dr.): Safahat'ta Aydın Eleştirisi

Kadir Can Dilber (Yrd. Doç. Dr.) Mitsel Bir Figür Olarak Asım Prototipi

20.00 Münib Utandı konseri: Mehmet Âkif'in bestelenmiş şiirleriyle

3. Gün: 28 Aralık 2014 Pazar

1.Oturum

Oturum Başkanı: Yrd. Doç. Dr. Cengiz Karataş

Nimetullah Hafız (**Kosova) (Prof. Dr.**) Balkanlarda Bulunan Mehmet Âkif Ersoy'un Bir Özgün Yazma Eseri

İbrahim Tüzer (Doç. Dr.) Hocazade'nin Bilinciyle Aydınlanan Nesil: 'Asım'ın Nesli ve "Yeniden Doğuş" İmkânı olarak Varoluş Alanı

Değerlendirme ve Kapanış Oturumu

Oturum Başkanı: D. Mehmet Doğan

Prof. Dr. Ramazan Korkmaz

Prof. Dr. Abide Doğan

Prof. Dr. Nesrin Karaca

Prof. Dr. Fazıl Gökçek

Prof. Dr. Turan Koç

Prof. Dr. Nimetullah Hafız

1. BÖLÜM

H. Yasemin Mumcu
İki Mütefekkir Şair Mehmet Âkif Ersoy ve
Muhammed İkbal'in Gözünden İslâm Âlemi

Sabahattin Çağın
Muhammed Ferid Vecdi'nin "İnsan" Makalesi ve
Mehmet Akif'in "İnsan" Şiiri

H. Harika Durgun
Mehmet Âkif'in ve Süleyman Nazif'in Umudu/ Umutsuzluğu

Dursun Şahin
"Âsım"a Vücut Veren Mütefekkir:
Nurettin Topçu

İki Mütefekkir Şair Mehmet Âkif Ersoy ve Muhammed İkbal'in Gözünden İslâm Âlemi

H. Yasemin Mumcu

Doç. Dr., ADÜ Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

"Bu dünyanın gürültüsünde duyulmak istiyorsan, o zaman bırak da ruhuna bir tek fikir hâkim olsun. Adam bir tek fikirle siyasal ve sosyal ihtilaller yapar, krallıklar kurar ve dünyaya kanunlar koyar." (1877 Pakistan/Siyalkut doğumlu Muhammed İkbal)

> *"Hayır, hayâl ile yoktur benim alış verişim…*
> *İnan ki her ne demişsem, görüp de söylemişim.*
> *Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek:*
> *Sözüm odun gibi olsun, hakikat olsun tek!"*
> (1873 İstanbul/Fatih doğumlu Mehmet Âkif Ersoy)

İkbal ve Âkif, gerçek iman sahibi, İslâm âlemini yakından gözlemleyen, gözlemlediklerini yazıya geçiren; sadece olanı yazıya geçirmekle kalmayıp olması gerekeni de gösteren –hem de sert ve keskin bir dille, bir tokat gibi-, aydın olma bilinci ve sorumluluğunu hakkıyla taşıyan, ömürlerini İslâm'ın birliği, İslâm'ın yüceliği için harcayan iki samimi Müslüman… Onların isminin önüne getirilebilecek daha pek çok güzel sıfat var; ama çalışmamızın konusu nedeniyle ancak yukarıdaki sıfatları kullanmayı gerekli görüyoruz.

Doğum tarihleri itibariyle aralarındaki fark, yok denecek kadar az; yani bir başka deyişle her iki mütefekkir de aynı dünyaya gözlerini açmış, İslâm'ın aldığı şekli benzer şekilde algılamış; bakış açıları benzer olunca etraflarına, olaylara, kişilere, gelişme/gerilemelere de benzer bir gözle dikkat etmiş, benzer sorunlara benzer çözüm önerileri sunmuşlardır.

Gerek Âkif gerekse İkbal, ikisi de gördüklerini, yaşadıklarını yazmışlardır. Eserlerinin her bir satırının, her bir mısraının gerçekçi olmasının en büyük sebeplerinden birisi budur. İkbal, Hindistan topraklarının uzun ve planlı bir çalışma sonucu nasıl İngiliz sömürgesi haline geldiğini yakından müşahede etmişti. "Batı karşısında yenilmekte olan, sömürgeleştirilmiş, zayıf düşmüş Müslümanların durumundan derin bir azap duymuş ve bu durumun düzeltilmesi için neler yapılabileceği üzerinde düşünmüştür. İngiliz sömürgeciliğinin bütün şiddetiyle devam ettiği bir coğrafyanın çocuğu olan İkbal, tıpkı Mehmet Âkif gibi yanmış, yıkılmış coğrafyanın içine düştüğü acıları derinden hissetmiş, şiirlerinde bu acıları dile getirmiştir."[1] "İkbal'in yaşadığı dönemde İslâm dünyası uykudadır. Kendisinden, değerinden ve içinde

1 Alev Erkilet, "Muhammed İkbal'de İslamcılık Düşüncesi", *Boyun Eğmeyen Ateşin Dili Muhammed İkbal, Hece Özel Sayı*, Ankara 2012, s. 71

bulunduğu çağdan habersizdir. Derin bir çöküş ve bunalım yaşamaktadır."[2]

Âkif ise Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılış aşamalarını takip etmiş, Kurtuluş Savaşı'nın en acıklı, en trajik sahnelerine bizzat katılarak şahit olmuştu. İki mütefekkir şairin ait olduğu iki ülke/millet için de söz konusu olan büyük problem, emperyalist güçlerin "böl ve yönet" politikasına en uygun hâle gelmiş olmasıdır.

Âkif'in tanıklık ettiği ortam şöyledir: "Osmanlı'nın dağılma/yıkılma dönemlerine, savaşlara ve ağır yenilgilere, kayıplara, işgallere, iç ve dış siyasetin bütün kirli yönlerine ve açmazlarına, bütün olumsuzluklara rağmen bir milletin yeniden var olma mücadelesine, yeniden dirilişine ama aynı zamanda kendinden çok uzak siyasetlere maruz kalıp adeta kendine yabancılaşmasına tanık olan bir kişi olarak Akif, neredeyse kendi hayatının akışında milletin hayatını aynalaştırmıştır."[3]

Çalışmamıza esas aldığımız eserlerden *Âsım*, bilindiği üzere *Safahat*'ın altıncı kitabıdır ve 1924'te basılmıştır. Uzun bir manzum hikâye tarzında yazılmış olan bu eserin ana konusu "vatanın bulunduğu şartlar, süregelen savaş ve yapılan hatalardır."[4] Tabiî bu ana konunun yanında nesil çatışması da kendini aynı ağırlıkta hissettirmektedir.

"*Safahat'ının hepsine hâkim olan vatan hissi, Asım'da dikkate değer bir realizme bürünmüştür. Akif'in manzum romanı diyebileceğimiz bu idealist eserde en realist kalemle çizilmiş tabiat parçalarının yanında Çanakkale Şehitleri'nin gömüldüğü ideal âlemi temaşa ediyoruz."*[5] der Nurettin Topçu.

Çalışmamızın diğer ayağında yer alan eserlerden *Hareket Zili*, Muhammed İkbal'in 1901-1924 tarihleri arasında Urduca yazdığı şiirlerin toplandığı kitabıdır ve *Âsım*'la aynı tarihte yani 1924'te basılmıştır. Eserin çevirisini yapan Celal Soydan'a göre eleştirmenlerce dört bölümde incelenen İkbal şiirlerinin ilk üç bölümü bu eserde yer almaktadır[6]:

"İlk dönemde şiirlerinde vatancılık ve milliyetçilik eğilimi yoğunluktadır. (...) fikir ve felsefi öğeler temel bir özellik olarak mevcuttur. (…) [1905-1908 arasında Avrupa'da yazdığı şiirlerinde] İkbal'i öncekinden farklı bir şair olarak görmekteyiz; o bir şairden daha çok öğüt veren, mesaj yollayan ve bazı amaçlar için şiiri kullanan bir şair olarak görünür. (…) İkbal'in şiirinin üçüncü dönemi, Hareket Zili'nin üçüncü bölümünü oluşturur ve 1908'den başlayıp eserin yayımlandığı 1924 yılına kadar devam eder. Bu dönemde İkbal, vatancılığı tamamen terk eder ve daha geniş bir ülkü olarak gördüğü millet görüşüne yönelir. Vatan coğrafyasının kısıtlı sınırlarına hapsolmayı İslam'a aykırı bulur. Bu dönem şiiri bütünüyle İslami bir renge bürünür ve tamamen İslam dünyasını şiirine konu eder. İkbal bu dönemde gelişen tarihi olaylara daha geniş bir perspektiften bakmaktadır."

1936 yılında yayımlanan *Musa Vuruşu* içinse şu açıklayıcı bilgi verilebilir[7]: *"Bu sadece bir şiir eseri değildir; bu eser Müslümanların sosyal yaşamlarına ilişkin düşünürlerin altından kalkamadıkları ve çözüm bulmak için sayısız kitap yazdıkları önemli meselelerin birkaç beyitle açıklandığı, basiret sahiplerinin yollarını aydınlatan öğretilerle doludur."*

---

2 İsa Çelik, *Muhammed İkbal'in Tasavvufi Düşüncesi*, Kaknüs Yay., İst. 2004, s. 35.

3 Köksal Alver, "Mehmed Âkif Şiirinin Sosyo-Politiği Üzerine", *Hece Mehmet Âkif Özel Sayısı*, sayı 133, Ocak 2008, Ankara, s. 353.

4 A. Ali Ural, "6. Kitap: Asım ya da Asım Nerede?" *Hece Mehmet Âkif Özel Sayısı*, s.310

5 Doç. Dr. Nurettin Topçu, "Mehmed Âkif Sanatı ve İdealizmi", *Mehmed Âkif*, Milliyetçiler Derneği Neşriyatı, İst. 1961, s.50-51

6 Muhammed İkbal, *Hareket Zili*, Çev: Celal Soydan, Hece Yay., Ankara 2013, s.13-14.

7 Muhammed İkbal, *Musa Vuruşu*, Çev: Celal Soydan, Hece Yay., Ankara 2013, s.13.

Bu eserle ilgili olarak vurgulanması gereken önemli bir nokta da *Musa Vuruşu*'nun alt başlığıdır: "*Yani Savaş İlanı, Çağa Karşı*". Bu alt başlık bile kitabın muhteviyatı hakkında bize bazı ipuçları vermektedir. Kitabın isminin hangi anlama geldiği konusunda Mustafa Şerif Onaran şu açıklamayı getirir[8]: "Hz. Musa'nın, kendi dönemindeki dine aykırı düşünceleri ortadan kaldırması gibi, Muhammed İkbal de yaşadığı çağın sapkınlıklarına, dönemin Firavunluğuna karşı şiirleriyle karşı çıkmaktadır."

Çalışmamızda bu iki mütefekkir şairi birlikte incelemeye almamızın sebebi, onların sadece aynı tarihte doğmuş, birbirlerine yakın bir tarihte ölmüş olması veya İslâm'a bakışlarının birbirine çok benzer olması değildir. Onlar, resmen tanışmamış olsalar bile birbirlerinin yazdıklarını takip etmiş, birbirlerine duydukları hayranlığı dile getirmişlerdir. "Mehmet Akif, daha Ankara'dayken İkbal'in eserleriyle tanışmış, ufak bir risalesini okuyunca onu öncelikle duygu bakımından kendisine benzetmiş ve Ankara'da tanıtmaya başlamıştır. Bu duygu benzerliği, Akif'i düşünce bakımından da İkbal'i tanımaya götürmüştür. Nitekim ilk araştırmalarında onun Hint Müslümanları arasında hem Doğu sofizmini, hem Batı felsefesini incelikleriyle kavramış bir şair/düşünür olduğu tespitini yapmıştır."[9]İkbal üzerine en güzel çalışmalardan birini yapan Annemarie Schimmel'e göre Mısır'da bulunduğu yıllarda İkbal'in eserini okuyan ve hayran kalan Türk İstiklal Marşı'nın şairi Âkif, onun eserinde kendi politik ve poetik ideallerinden bazılarının beğenildiğini görmüştür[10]. Âkif, İkbal'le ilgili olarak görüşlerini şöyle dile getirir[11]: "… Hakikaten yaman şair. Zaten Hind Müslümanları arasında ismini bilmeyen, şiirlerini ezberlemiş olmayan yok... Nezdimdeki iki eserinden biri; 'Peyam-ı Meşrık'tır. Çok güzel kıtalarla gazelleri var. Gazellerin biri ikisi bana sarhoş gibi nara attırdı. İlmi, irfanı, kudret-i şairanesi benimkilerle kabil-i kıyas değil, çok yüksek..."

Mustafa Şerif Onaran da Akif'in, Doğu'nun bilge ozanı olarak Şeyh Sadi-i Şirazi'yi gördüğünü, Muhammed İkbal için de aynı inanışı duyduğunu ifade eder[12].

Öncelikle belirtilmesi gerek nokta Muhammed İkbal ve Mehmed Âkif'in çıkış noktalarının İslâm dini ve bu son dinin mukaddes kitabı Kur'an-ı Kerim olmasıdır. "Akif'in 'Leyla' diyerek sevdalandığı ve uğruna bir ömür gözyaşı döktüğü 'din', bugün insanımızın önüne çıkarılan hurafe ve taklit karışımı 'din' değildir. Safahat'ta inleyen ruhun dini, çağlar boyu üstü örtülen Kur'an'ın aydınlık ve berrak dinidir."[13]İki şairin de dikkatleri, gözlemleri, çözüm önerileri hep bu minval üzerinedir. Eserlerinde, düşüncelerinde her bir satırda, her bir mısrada bu çıkış ve varış noktasının dışında bir gerçek söz konusu değildir.

Onların çıkış noktasını bu şekilde belirledikten sonra bu çıkıştan amaçladıkları hedefe doğru nasıl bir yol izliyorlar, bu sorunun cevabını aramaya başlayabiliriz.

Âsım'da Âkif'in sözcüleri konumunda eski nesli temsil eden Köse İmam ve karşısında yeni nesli temsil eden Hocazâde vardır. "Köse İmam, II. Abdülhamit devri insanının, Hocazade ise büyük mücadeleler sonunda II. Meşrutiyetin ilanını sağlayan ve hürriyeti elde eden yeni neslin temsilcisidir."[14] Orhan Okay'a göre de Köse İmam ve Hocazâde, Âkif'in iki farklı cephe-

8 Mustafa Şerif Onaran, "Bir Bilge Ozan: Muhammed İkbal", *Boyun Eğmeyen Ateşin Dili Muhammed İkbal Hece Özel Sayı*, Ankara 2012, s. 500

9 Recep Duymaz, "İki Ruh Akrabası", a.g.e., s. 490.

10 Annemarie Schimmel, *Muhammed İkbal*, Ötüken Yay., II. Baskı, İst. 2012, s. 42

11 Selami Turan, "Mehmet Âkif'in Safahat'ında Farsça Yazan Ediplerin Bulduğu Yansımalar", *1. Uluslararası Mehmet Âkif Ersoy Bildiriler Kitabı*, 19-21 Kasım 2008, Burdur, s. 718.

12 Onaran, a.g.m., s.503.

13 Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an Uyarıyor*, Yeni Boyut Yay., İst. 1994, s. 37

14 Fazıl Gökçek, *Mehmet Âkif'in Şiir Dünyası*, Dergâh Yay., İst. 2005, s. 221

sidir[15]:

"Çanakkale savaşlarına kadar, her muharebeyi kaybeden, iktisaden, ahlaken, hatta sıhhatçe çökmüş bir milleti görerek ümitsizliğe kapılan Akif'in bir parçasıdır Köse İmam. Buna mukabil, Köse İmam'ın bu ruh halini tenkid eden, onu haddinden fazla karamsar bulan, hatta onun mensup olduğu medrese takımını da zaman zaman suçlayan, yer yer milletimizin şanlı geçmişinden ve cedlerinden bahsederek yeniden o günlerin geleceği ümidini veren Hocazade ise, Akif'in, Çanakkale savaşlarını görerek ümitsizliklerini inançla değiştiren Akif'i temsil eder."

Bu iki neslin fikir çatışmalarından ortaya Âsım nesli çıkacaktır. Her cephesiyle realist manzum hikâyede olayları bu iki kişinin gözlerinden görür, görmekle kalmaz tam anlamıyla gözümüzün önünde canlandırırız. Köse İmam, Hocazâde'ye göre daha karamsardır. Onun gözünden halkın durumu farklı cepheleriyle okura ulaştırılır[16]:

"Aile müessesesi çökmektedir. Köylünün sıhhati, ahlâkı, geçimi bitmiş, tükenmiştir. Millet basiretsiz ve kötü idarecilere, gafletle ve körü körüne uymaktadır. Birbirlerini anlamayan eski nesil-yeni nesil, halk-idareciler, mektep-medrese ikiliği memleketi gittikçe derinleşen bir çatışmaya sürüklemektedir."

Ancak belki de işin en acı noktası halkın büyük bir kısmı bu yokluk, yoksulluk, yoksunluk içinde yaşam mücadelesi verirken, mahrumiyetlere katlanıp, sefalet içinde ölürken bir başka zümrenin refah içinde yüzmesidir. Toplumda "..cehalet, anlaşmazlık, tefrika, içtimaî bünyeye fesat tohumları" ekilmekte, "telifi imkânsız çeşitli telakkiler zuhur" etmektedir[17].

Başka bir açıdan ise bu kötü şartlar altında yaşayan halkın hâlâ bir şeylerin farkında olmayışı, sesini çıkarmadan her şeyi kabullenmiş olması da en büyük sorunlardan biridir. Âkif bu sükûnete dayanamaz ve şöyle seslenir[18]:

"Ey Müslümanlar! Sizde ruhtan, histen eser yok mu? Ne zamana kadar bu zillete tahammül edeceksiniz? Lanet o zelilane hayata ki, sahibini dünyada sefil, ahirette rezil eder. İman demek, zillet demek değildir; iman demek, taarruza, tecavüze, hakarete tahammül etmek, a'da-yı dinin tahakküm-i kâhirine serfürû eylemek değildir. İman demek, izzetle yaşamak, izzetle ölmek demektir. İslam'ın asırlardan beri duçar olduğu zilletin kâl ü kalemle tasviri mümkün değildir."

Bu genel girişten sonra iki şairin adı geçen eserlerinde ortaya koydukları İslâm âlemi, İslâm âleminin güncel sorunları ve bu sorunlara karşı dile getirdikleri çözüm önerilerine kısaca değinebiliriz.

Tevekkül, tembellik

Âkif'e göre İslâmiyet tembelliği değil, çalışmayı emreder. Ancak tüm İslâm âleminde görülen yanlışlıklardan biri uyuşukluk, tembellik, tevekkül ardına saklanılmış gaflettir. Âkif'in bu konudaki dileği şöyledir[19]: "Ah biz Şarklılara vazife hissini ihsas edecek bir aşı keşf olunsa!.. Nereye gittimse, insanlarında vazife duygusunu göremedim. Bu şuurun uyandığı gün, Şark, yakasını kurtarmış demektir."

15 Orhan Okay, *Mehmed Âkif, Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*, Akçağ Yay., Ankara 1998, s. 84

16 Okay, a.g.e., s. 42-43

17 Ferruh Bozbeyli, "Âkif'in Leylası", *Mehmed Âkif*, Milliyetçiler Derneği Neşriyatı, İst. 1961, s. 80

18 Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Âkif Ersoy*, Kültür Bak. Yay., Ankara 2002, s. 206

19 Düzdağ, a.g.e., s. 210

"Dikkat et: 1000 senesinden beri, a'sâbı harâb,
Yatıyor koskoca bir âlem-i îman, bîtâb.
Pıhtı halinde yürekler, cevelansız kanlar;
Çevirip yastığı tekrar uyuyor kalkanlar!
Gözünün gördüğü yok beynine çarpan güneşi!.." (s. 410)[20]

"İslâm toplumlarının tamamı, tembelliğin bir sonucu olarak büyük bir yoksulluk ve zillet içindedir. Buna ahlakî sukutun da ilavesiyle bu toplumlar içinde bulundukları durumun farkında bile değillerdir. Maddî ve manevî her türlü hastalık Doğu'yu içten içe kemirmektedir."[21] Fazıl Gökçek'in de ifade ettiği gibi Müslümanların düştüğü durum, tembellikleriyle doğrudan ilişkilidir.

"Köylünün bir şeyi yok, sıhhati, ahlâkı bitik;
Bak o sırtındaki mintan bile tiftik tiftik.
Bir kemik, bir deridir ölmedi kaldıysa diri;
Nerde evvelki refâhın acaba onda biri?
Dam çökük, arsa rehin, bahçeyi icrâ ister;
Bir kalem borca bedel fâizi defter defter!
Hiç bakım görmediğinden mi nedendir, toprak,
Verilen tohmu da inkâr edecek, öyle çorak,
Bire dört aldığı yıl köylü emîn ol, kudurur:
Har vurup bitmeyecekmiş gibi, harman savurur.
Uğramaz, gün kavuşur, çiftine yahut evine;
Sabah iskambil atar kahvede, akşam domine." (s.384)

Müslümanlar için en kötü sonuçlardan birisi de ye'se kapılmalarıdır ve bu ye's, beraberinde tevekkül ve tembelliği getirmiştir.

Ya senin âlem-i İslâm'ın inanmış ye'se;
Din-i resmîsi odur, vazgeçemez kim ne dese!
Önce dört kıt'ayı alt üst eden îmân- metîn;
Sonra, dört yüz bu kadar milyon adam, hepsi cebîn!
Şarka in, Mağribe yüksel görmezsin galeyan…
Nasıl olmuş da uyuşmuş bütün ümmetteki kan?
Neye tutmuş da bu şevket, bu şehâmet dini,
Benden imsâk ediyor ceddime bezl ettiğini?
Yaşamak hakk-ı sarihim mi? Evet. Bir mantık,
Bunu inkâr edemez, çünkü bedihi artık.
Bir bedâhet de bu öyleyse: "Çalışmak borcum."
Yok irâdem ki, fakat, dipdiri bir meflûcum!" (s.409)

20 Bu çalışmada M. Ertuğrul Düzdağ tarafından hazırlanan eser dikkate alınmıştır ve sayfa numaraları da bu esere aittir.

21 Fazıl Gökçek, a.g.e., s. 120

İkbal için de İslâmiyet'in kanaat, tevekkül, teslimiyet ve rıza gibi kavramları yanlış anlamlara bürünmüş ve Müslümanları hâkimiyeti altına almıştır[22]. *"İkbal'in yaşadığı dönemde İslâm dünyası uykudadır. Kendisinden, değerinden ve içinde bulunduğu çağdan habersizdir. Derin bir çöküş ve bunalım yaşamaktadır. [Ancak İkbal'in daha büyük üzüntüsü] çok önemli şahsiyetler yetiştiren, medeniyetler kuran Müslümanların böyle bir durumu kabullenmiş olmaları ve değiştirme yolunda çaba sarf etmemeleri, var olan enerjilerini kullanmamaları ve eyleme geçememeleridir. İkbal, düşüşün başka sebeplerle birlikte İslamî öğretiyi kavrayamayış ve fikrî durgunluktan ileri geldiğini düşünür."*[23]

"Allah modern Müslümanlara tembelliklerini, zayıflıklarını ve beceriksizliklerini göstermek için şöyle seslenir:

Sabahları ibadet için uyanmak sizlere pek zor geliyor!

Erkenden bana vecd ile yönelmek yerine uykuya sarılıyorsunuz!

Siz şımarıklara ve şaşkınlara oruç bile ağır geliyor-

Siz söyleyin: acaba siz buna " sahih bir iman" mı dersiniz?"[24]

"İkbal'e göre, işgal ve köleliği kabul eden Hintli Müslümanların karakteri insana yakışmayan bir karakterdir. Bu karakter onların, bireysel ve ulusal morallerini mahvetmiştir. Ve bu karaktere yenik düşen Müslümanlar, işleri ve kazançları, mevki ve siyasal kariyerleri ne olursa olsun, çöküşe, mahvolmaya mahkûmdurlar. Çünkü onlardaki "hayat coşkusu, varoluş aşkı ve bağımsızlık sevdası" mecalsiz kalmış, sönmüştür. … Ölümsüz düşünüre göre, bu karanlık kaderin müsebbipleri Hintli Müslümanların bizzat kendileridir. Çünkü onlar, Türklerin aksine, özgür ve bağımsız yaşamayı sağlayacak bir karaktere sahip olamamışlardır."[25]

Aşkımızda eski yakıcılığın kalmadığı doğrudur,

Teslimiyet ve rızada asıldan sapıldığı doğrudur,

Çarpan kalplerin Kıble sıfatı almadığı doğrudur,

Ayrıca kanunlarına bağlı kalınmadığı doğrudur; (*Hareket Zili*, "Şikâyet", s. 201)

İkbal "Şikâyet" şiirinde Allah'a sitem eder, Müslümanların bugünkü duruma düşmelerinde biraz da O'na sorumluluk verir, çaresiz bir şekilde. Daha sonra yazdığı "Şikâyet'e Cevap"ta bu defa Allah'ın ağzından Müslümanların eleştirisini yapar:

Biz rahmete hazırız! Ancak isteyen yok.

Kime yol gösterelim? O yolda yürüyen yok.

Feyzimiz umumi, cevher sahibi olan yok.

Âdem yaratmaya yarayan toprağın yok.

Hak edene Keyhüsrev gibi şanlar da veririz.

Arayan olursa ona yeni dünyalar da veririz.(*Hareket Zili*, "Şikâyete Cevap", s. 235)

İkbal'in Doğu insanı hakkındaki kanaati şudur[26]: *"Şark'ın cânındaki o eski ateş, hayat ateşi sön-*

22 İsa Çelik, *Muhammed İkbal'in Tasavvufi Düşüncesi*, Kaknüs Yay., İst. 2004, s. 112

23 Çelik, a.g.e., s. 35

24 Schimmel, a.g.e., s. 32

25 Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an Penceresinden Kurtuluş Savaşı'na Bir Bakış*, Yeni Boyut Yay., İst. 2012, s. 86.

26 Ahmet Metin Şahin, *Muhammed İkbal Külliyatı*, Irmak Yay., İst. 2010, s.9.

dü, nefesi tükendi, bedeninden cân uçup gitti. O, şimdi nefes almadan yaşayan bir resim gibidir. Hayat zevki nedir, bilmiyor. Gönlünde bir davası yok; ney'i terennüme yabancı…"

Yeni yöntemlerden korkmak, eski tarzlara sarılmak,
İşte en zor aşama budur ulusların hayatında.
Bu hayat kafilesi öyle hızlı yürüyüşlüdür ki,
Ezilip gider uluslar onun yürüyüş hızında. (*Hareket Zili*, "Yıldızlar Birliği", s.208)

"Müslüman uluslarda İkbal'i en fazla üzen şey onların uygarlık düzeylerinin düşüklüğü, geri kalmışlığı, yozlaşmaları ve esaret altında olmaları değil, bu durumu kabullenmeleri, mevcut durumlarına rıza göstermeleri ve değiştirmek için harekete geçmemeleridir. Müslümanlardaki bu boyun eğiş ve amelsizlik –ki kaderle ilgili yanlış bir anlayıştan kaynaklanmaktadır-hayatın hemen her alanında görülmektedir."[27] Bu konuda da Mehmet Âkif'le İkbal arasında bir fikir ortaklığı söz konusudur.

Mümini ay ve yıldızların yöneticisi yapan Kur'an'dan
Dünyayı boşlama telkinleri çıkarılıyor şimdi.
Bugün amel anlayışı 'Kadere teslimiyet' olanların
Bir zamanlar niyetlerinde Allah'ın iradesi gizliydi.
Kötü kabul edilen şey zamanla iyi olarak görüldü
Zira kölelikte değişir ulusların karakterleri. (*Musa Vuruşu*, "Kadere Teslimiyet", s. 23)

Tevekkül, teslimiyet ve miskinlik sonucunda asıl zarar gören Müslümanlar değil, İslâmiyet'tir. İnsanların hem yaşam hem de inanç anlayışları değişir bu teslimiyetle…

Hint ülkesinde tuhaf bir temaşadır süre gider
Orada İslam tutuklu fakat Müslüman özgürdür. (*Musa Vuruşu*, "Özgürlük", s. 82)

İslâm'ı Algılayış

Akif'e göre İslâm dini geçmişe ait, geçmişe hitap eden bir din değildir. Onun en büyük özelliklerinden biri "İslâm[ın] dünün, bugünün, insanına olduğu kadar yarının insanına da hitap edecek" olmasıdır. "Esasen onun cevherinde bu ebedilik vardır."[28]

İkbal'in eserlerinde de İslâm'ın algılanışı genel olarak bu çerçeve dâhilindedir[29]: "İkbal'in eserlerinde İslam'ın geçmişteki gücü, günümüzdeki gerileyişi ve gelecekteki olası bir yeniden dirilişi bağlamında bir araya gelme ve yeniden inşa arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. İkbal, eserlerinde kopma ile devamlılık çerçevesinde eski ile yeni arasındaki karşılıklı ilişkiyi irdelemektedir."

İkbal ile Âkif arasında şiirlerinde hâkim olan zaman dilimiyle ilgili de bir benzerlik söz konu-

27 Celal Soydan, "İkbal'in İslâm Dünyasına Bakışı", *Boyun Eğmeyen Ateşin Dili Muhammed İkbal Hece Özel Sayısı*, s. 212

28 Okay, a.g.e.,s. 63.

29 B. Zeyneb Ali, "İkbal'in İslam Modernizmi Anlayışı", *Boyun Eğmeyen Ateşin Dili Muhammed İkbal, Hece Özel Sayısı*, s.216

sudur. Âkif nasıl sadece geçmişe veya şimdiye değil, geleceğe de dönükse şiirlerinde, İkbal de *"İslam tarihinden verdiği örneklerle Müslüman geçmiş ve şimdiki hallerini hatırlatarak içinde bulunulan sıkıntıların nasıl aşılacağı konusunda çözümler sunar. Ancak İkbal, maziden bahsederken geçmişte takılıp kalmaz; "geçmiş" ve "şimdi"nin analizini yaparak geleceğe bakar. Birey, toplum, din, kültür, politika ve diğer pek çok konuyu müstakil olarak incelerken onların birbirleriyle ilişkileri ve sonuçları hakkında çıkarımlarda bulunur ve geliştirdiği fikirleriyle Müslüman ulusların geleceğine ışık tutan mesajlar üretir."*[30]

Âkif'in gözünden İslâm'ın o günlerdeki halinden küçük bir alıntı:

"Ah o din nerde, o azmin, o sebâtın dini;
O yerin gökten inen dini, hayatın dini?
Bu nasıl dar, ne kadar basmakalıp bir görenek?
Müslümanlık mı dedin?.. Tövbeler olsun, ne demek!
Hani Kur'an'daki ruhun şu heyûlâda izi?
Nasıl İslam ile birleştiririz kendimizi?
Ye'si tedrîc ile zerk etmiş edenler dine..
O ne mel'un aşı, hiç benzemiyor, hiçbirine!" (s. 410)

Âkif, Hocazâde'nin ağzından geçmiş nesillerin yeni nesillere ümit aşılayamadığından da bahseder ve bu ümitsizlikle İslâmiyet'in farklı bir şekil aldığını vurgular:

Bize telkîn-i ümid etmediler, yoksa bu din,
Yine dünyalara yaymıştı yeşil gölgesini;
Yine hakkın sesi boğmuştu dalâlin sesini.
Müslümanlık bu değil, biz yolumuzdan saptık,
Tapacak bir putumuz yoktu, özendik, yaptık! (s. 409)

İkbal'e göreyse:

Mümin için bu hayat ağırdır artık;
Din ve devlet kumarbazlık olmuştur.
Çalışma meyiyle mest insanlar kalmadı,
Sadece nefsini besleyenler kalmıştır. (*Musa Vuruşu*, "Cavid'e", s. 122)

Tıpkı Mehmet Âkif gibi İkbal de, İslâm dünyasının içinde bulunduğu çöküşün dinden değil, dinin anlaşılma biçiminden kaynaklandığını düşünmektedir. Onlar, İslâm'la mevcut inanma ve yaşama biçimleri arasındaki çelişkiyi görerek bunun ortadan kaldırılması yolunda mücadele etmişlerdir[31]. İkbal'e göre Müslümanların önemli bir sorunu dini yanlış anlamalarıdır. "Bu, yanlış anlaşılan kader inancını, yanlış anlaşılan tasavvuf inancını, yanlış uygulanan din pratiklerini doğurmuştur."[32] Müslümanlar İslâm'ı yaşamamakta, "İslâm'a göre yaşıyormuş

30 Soydan, a.g.m., s. 213

31 Vefa Taşdelen, "Muhammed İkbal'de Aşkın Ben",a.g.e., s.26.

32 Kevser Çelik, "İkbal'in Medeniyet İdeali: Müslüman Medeniyet", *Boyun Eğmeyen Ateşin Dili Muhammed İkbal Hece Özel sayı*, s. 233.

gibi" davranmaktadırlar[33].

Yönetici kapısı senin için şükür makamıdır
Siyasette Ayaz'ın zülüflerinden daha karmaşıksın.
Diğer insanlar gibi sen de saklayabilmektesin
Dine hizmet perdesinde, makam hırsındasın.
Bayram günleri sen de camide görünürsün
Hatta vaazın etkisiyle gözyaşı da akıtırsın.
Eline bakan ülke gazeteleri de var
Şöhretinin sazını çalmayı onlara farz kılarsın. (*Hareket Zili*, "Nasihat", s.211)

Gerek Âkif gerekse İkbal açısından İslâm âleminin bu hale gelmesinin en büyük sebeplerinden birisi, kendi benliklerini kaybederek Batılılaşma adı altında tüm üstünlüklerini, güzel özelliklerini yitirmeleridir.

İslâm'ın yanlış algılanışı, yorumlanışı ve hayat tarzı hale gelmesinde Âkif ve İkbal'e göre, dini kendi çıkarları doğrultusunda kullanan, onu amaçlarına uygun şekilde değiştirmekten çekinmeyen din adamlarının da önemli bir rolü vardır. Aynı mahallede oturan emekli paşalardan biri Köse İmam'a gelir bir gün, evindeki Rum hizmetçiyle evlenmek için izinname almaya gelmiştir. İmam buna şiddetle karşı çıkar; çünkü bu durum paşanın iddia ettiği gibi bir sünnet değil tam anlamıyla haramdır. Tartışmalardan sonra paşa para verdiği bir hocadan bu izinnameyi alır ve hizmetçisini nikâhına alır. Artık hocalar da parayla, din adına yanlış şeyleri onaylamaktadır[34].

Mehmet Âkif, medrese ile mektep tartışmalarında iki tarafa da aynı mesafede durmaya özen gösterir. Çünkü sadece müderrisler/ mollalar veya sadece mektep çıkışlı hocalar değildir sorun. İki tarafın kendine göre eksikleri, yanlışları vardır. Yeni neslin en büyük özelliklerinden birisi eskiyi yıkmakla övünmeleridir. "Fakat yıktıkları kavramların yerini dolduracak sağlam yapılar inşa edemezler. (…) Âkif yıkıcı zihniyeti eleştirir"[35] bu noktada.

Söyle, mirasyedi bey, kimdi yıkan medreseyi?
Biz miyiz, siz misiniz? Sizsiniz elbet…
-Elbet!
-Yıktınız kazmaya kuvvet, ne de sür'atle!
Evet!
-Bir hünermiş gibi ikrâr ediyor ağzıyle..
-Çünkü mektep yapacaktık onun enkazıyle…
-Çünkü mektep yapacakmış!.. ne kolay söylemesi!
Bir kümes yaptığınız var mı ki, bir kaz kümesi?
-İnkılâp ümmetinin şânı yakıp yıkmaktır.
-Size çılgın demeyen varsa, kuzum, ahmaktır. (s. 398)

Âsım'ın önemli konularından biri olan medrese mektep ikiliği Köse İmam ile Hocazâde ara-

33 Çelik, a.g.m., s. 242
34 *Safahat*, s. 371-375
35 Ural, a.g.m., s. 312

sındaki önemli tartışmalara sahne olur. "Eserde eski neslin ve dolayısıyla medresenin temsilcisi olan Köse İmam yeni nesli, memleketin bir uçuruma doğru sürüklenmekte olduğunu görmemekle ve bu gidişi durdurmanın başlıca yolu olan eğitime gerekli önemi vermemekle itham eder. Medresenin yüzyıllardır toplum için eğitim hizmeti verdiğini belirten Köse İmam, "nesl-i hâzır"ın medresenin bu hizmetini inkâr ettiği gibi medrese mensuplarını da halkın gözünden düşürmeye çalıştığını, buna karşılık herhangi bir alternatif de üretemediğini söyler. Ona göre yeni neslin tek yaptığı geçmişi eleştirmek ve medreselileri küçük düşürmeye çalışmaktır:"[36]

İki tarafın birbiriyle anlaşamamasının başlıca sebebi ortak bir dil kullanmamalarıdır. Aslında iki taraf da –Köse İmam ve Hocazâde- vatanın kurtuluşunu istemektedir; İslâmiyet'in tekrar dirilmesini, Müslümanların gaflet uykusundan uyanmasını..

Memlekette hızla yeni usul üzere mektepler açılır; tıbbiye, Mülkiye, mühendishane, vb. Ancak buradan mezun olanların yapması gereken işler için biri gerektiğinde yine dışarıdan getirilir ustalar. Âkif'in en çok kızdığı şeylerden biri de budur.

İşimiz düştü mü tersaneye, yahut denize,
Mutlaka, âdetimizdir, koşarız İngiliz'e.
Bir yıkık köprü için Belçika'dan kalfa gelir;
Hekimin hâzıkı bilmem nereden celbedilir.
Mesela bütçe hesâbâtını yoktur çıkaran…
Hadi maliyeye gelsin bakalım Mösyö Loran.
Hani tezgâhlarınız nerde? Sanayi nerde?
Ya Brüksel'de, ya Berlin'de, ya Mançester'de!
Biz ne müftî, ne imam istemişiz Avrupa'dan;
Ne de ukbâda şefaat dileriz Rimpapa'dan.
Siz gidin bunları ıslaha bakın peyderpey. (s. 393)

Din adamı kisvesi altında İslâm'ı kendi çıkarları doğrultusunda bir araç olarak kullanan kişiler; onların yüzünden hurafeler dinine dönmüş bir İslâmiyet'in, üzerlerine ölü toprağı serpilmiş gibi gaflet uykusuna dalmış ve bunun adını tevekkül koymuş Müslümanların en önemli müsebbibidirler.

İkbal de "Öncelikle İslam'ı yanlış yorumlayan ve kitleleri yanlış yönlendiren cahil, şekilci ve hurafeci "molla"ya karşı savaş ilan etmektedir. Zira din otoritesi sayılan ve tüm İslam ülkelerinde etkin bir figür olan İkbal'in savaş açtığı molla tipi, İslam'a ve Müslümana zarar vermekten öte bir işlev görmemektedir."[37]

Allah'a ermiş olmana şaşırmam senin!
Ama insanın mertebesinden haberin yok.
Senin namazında artık ne celal var ne cemal!
Senin ezanında benim seher mesajım yok. (*Musa Vuruşu*, "Harem Mollası", s. 33)

"İkbal Müslüman ulusların dinin özünden uzaklaştıkları inancındadır. Kur'an'ın yanlış yo-

36 Gökçek, a.g.e., s. 227

37 Soydan, a.g.m., s. 210-211

rumlanması ve hilafet kurumunu yönetme erki şekline dönüştürmek isteyen zihniyetlerin, çıkarlarına ters düşen hükümleri kendi gayelerine uygun şekilde yorumlamaları sonucunda oluşan tahrifat yüzünden Müslüman ulusların hurafeler dinine saptıkları kanaatindedir."[38]

Hindistan'da dinin hikmetini nereden öğrensinler?
Ne bir yerde nitelik lezzeti, ne görüşlerde derinlik var.
Tutkunlar zümresinde o atılganlık nerede artık
Ah esaret! Taklit ve çökmüş halde bir tetkik var.
Kendileri değişmez ama Kur'an'ı değiştirirler;
Harem fakihlerinde garip bir kısırlık var.
Bu kölelere göre Kitap yetersizdir zira onda
Mümine köleliği öğretme yönteminde eksiklik var. (*Musa Vuruşu*, "İçtihat", s. 30)

Dün bir divane Peygamber hanesinde ağlayarak şöyle diyordu:
Mısır ve Hindistan Müslümanları millet binasını yok ediyorlar.
O, Batı Harem'i ziyaretçileri, bize binlerce rehberliğe kalksa
Senden uzak duranlarla bizim ne işimiz olur?
Bu 'çıkarcı mürşitler' felaket, Allah ümmetini kurtarsın
Müslümanları bozarak kendi saygınlıklarını artırırlar.
Bu lafları kim dinler İkbal, toplum artık değişti,
Bu yeni dönemde sen bize eski şeyleri anlatıyorsun. *(Hareket Zili*, "Kıta", s. 195)

Bir zamanlar Müslümanları galeyana getiren, onların ufuklarını aydınlatan mollaların yerini alanların özellikleri artık şöyledir:

Ulusun vaizlerinde o fikir derinliği kalmadı,
Şimşek kişiliği, ateş saçan hatipliği kalmadı,
Sırf ezan geleneği var, ruh-ı Bilali kalmadı,
Felsefe hala mevcut, Gazzali telkini kalmadı.
Cami mersiye okur; namaza duran kalmadı
Hicaz'a has o eski sıfatları taşıyan kalmadı. (*Hareket Zili*, "Şikâyet'e Cevap", s. 237)

Mustansir Mir de İkbal'in İslâm toplumuna sinmiş olan durgunluk ve gerilemenin yanında başka bir zaaf noktalarının da din adamları daha doğrusu onun deyişiyle ulema ve manevî mürşitler olduğunu belirtir. *"Mollalar dar görüşlülüğe teslim olmuş ve bir ibadet mahalli olan camileri kendi yurtluklarına çevirmişlerdir."*[39]

İkbal, çok önemli eseri *Cavidnâme*'de, "iftira dinciliğiyle suçladığı kara yobazın dinini "Fisebîlillah fesat" yani "Allah adına bozgunculuk" olarak nitelendirir."[40]

38 Soydan, a.g.m., s. 211-212

39 Mustansir Mir, "İkbal'in Şiirinin Ana Uğrakları", *Boyun Eğmeyen Ateşin Dili Muhammed İkbal Hece Özel Sayı,* s. 343-344

40 Öztürk, *Kur'an Penceresinden Kurtuluş Savaşı'na Bir Bakış*, s.160

Gruplaşma, tefrika

Tevekkül, tembellik, gaflet uykusunun yanında İslâm âlemindeki en büyük sıkıntılardan birisi de gruplaşma, tefrikadır.

"Akif, "İttihat yaşatır, yükseltir
Tefrika yakar, öldürür"

başlıklı bir mevizesinde Kur'an-ı Kerim'deki "hepiniz Allah'ın ipine sarılınız" ayetinden ve Peygamberimizin "hevanıza uyar tefrikaya düşerseniz biliniz ki başka milletler sizi esaret alır, onların hükmü, onların zulmü altında ezilir, mahvolursunuz. Sizin bu perişanlığınızdan din-i İslam da zarar görür" sözlerinden hareket ederek geçmişte Müslümanların birlik ve beraberlik içinde büyük işler başardıklarını, büyük devletler ve medeniyetler kurduklarını, mazlum insanları kurtardıklarını söyledikten sonra; araya giren fitne-fesat ve tefrika yüzünden Müslümanların birbirine düştüğünü, bunun neticesinde de ilim ve fennin ilerlemesinin durduğunu ve nihayet Müslüman memleketlerinin düşman eline geçmeye başladığını ifade eder. Endülüs, Tunus, Cezayir, Fas, Türkistan, Buhara, Kırım, Kazan mahvolan ve düşman eline geçen Müslüman ülkeleridir. Romanya, Bosna, Bulgaristan'da geride kalan Müslümanlar ne oldu diye soran Âkif, buralarda eskiden milyonlarla Müslüman varken, tefrika yüzünden mahvolup gittiklerini, sürüden ayrıldıkları için kurtların ağzına düştüklerini ve gitgide o büyük âlemin darlaştığını ifade eder. Bizi bu hale düşüren ona göre hep tefrika, hep nifaktır. Bunun için tefrikayı bırakmalı ve birleşmelidir."[41]

Safahat'ın genelinde gruplaşmadan, tefrikadan bahseden Âkif, Âsım'da bu konuyu çok belirgin bir şekilde işlememiştir. İkbal bu konuyu adı geçen iki eserindeki şiirlerde daha fazla ele almıştır. *Âsım*'da milliyetçilik fikrinin doğrudan işlendiği satırlar yerine genel anlamda yapılan savaşlardaki birleştirici bir unsur olarak din ve vatan sevgisinin işlenmesi söz konusudur. Milliyetçilik düşüncesinin Müslümanlar arasında bir ayrışmaya sebep olacağı görüşü *Safahat*'ta değişik sayfalarda karşımıza çıkmasına rağmen, belirttiğimiz gibi *Âsım*'da bu, çok belirgin olarak görünmez.

Âsım'da halkla aydınlar arasındaki farklılaşma, halkın kendi içindeki zengin-fakir ayrımı da bir gruplaşma, bir tefrika olarak değerlendirilebilir. Aydınlar köylüden, halkın ezilen sınıfından kaçarken onlara destek veren ancak müderrisler olmuştur. Müderrislerle köylüler arasında kurulan âhengi bozanlar ise mektepliler olmuştur:

"Sizdiniz köydeki unsurla beraber yaşayan.
Ruhunuz halkımızın, köylümüzün ruhuna denk;
Sözünüz bir, özünüz bir, o ne mes'ûd ahenk!
Biz bu ahengi harâb etmeyecektik, ettik;
Kapanır türlü değil açtığımız kanlı gedik.
Ne kadar benziyoruz şimdi sakat bir duvara…" (s. 393)

Gruplaşma, tefrika konuları İkbal'in ele aldığımız eserlerinde geniş ölçüde ele alınmıştır. Bu gruplaşmanın temelinde yatan fikir İkbal'e göre milliyetçilik cereyanıdır ve bu, Batı dünyasının Müslümanları zayıflatmak ve ele geçirmek için uyguladığı planın bir parçasıdır.

41 Kâzım Yetiş, *Mehmet Akif'in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1992, a. 176.

"İkbal'e göre İslâm dünyasının içinde bulunduğu dağınıklık, durağanlık ve geri kalmışlık, onların bir görüş ve hedef etrafında" birleşememeleri sonucudur[42].

Yeni uygarlığın yonttuğu bu put
Muhammed'in din sarayını yağmalayandır.
Ey Müslüman, senin kolun Tevhitle güçlenmiştir
İslam senin yurdundur, sen Müslümansın.
Eski günleri dünyaya bir daha göster,
Ey Müslüman! Bu putu yerle bir ediver.
....
Siyaset dilinde vatandaki anlam başkadır
Peygamberin irşatlarında vatan başkadır.
Dünya ulusları arasında rekabet işte bu yüzdendir,
Ticaretin amacı sömürü olmuşsa işte bu yüzdendir
Siyaset dürüstlükten yoksunsa işte bu yüzdendir
Güçsüzün yuvası yağmalanıyorsa işte bu yüzdendir.
Allah'ın kulları uluslara onunla bölünür
İslam milliyetçiliğinin kökü onunla kesilir. (*Hareket Zili*, "Vatancılık", s. 193.

Bir başka şiirinde ise fırkacıların, ırkçıların İslâmiyet'i ne hale getirdiğinden bahseder İkbal:

Menfaati bir bu ümmetin, zararı bir
Peygamberi bir, dini bir, imanı bir
Harem'i bir, Allah'ı bir, Kur'an'ı bir
Keşke Müslümanlar da olsaydı bir.
Kimi yerde fırkacılar, kimi yerde ırkçılar aşırıdır!
Dünyada ilerleme unsurları acaba bunlar mıdır? (*Hareket Zili*, "Şikâyet'e Cevap", s. 237)

"Vatancılık, milliyetçilik ve ırkçılık akımlarının Avrupa'da aldığı hali gören İkbal, bunun sonuçlarının sadece Müslüman uluslar için değil bütün dünya ulusları için felaket olacağına kanaat getirir. .. Muhammed Saîduddin Caferî'ye 14 Ekim 1923'te yazdığı bir mektupta, İslam birliği ve İslam evrenselliğinin ırk ve coğrafi sınır tanımadığını belirtir: "Bana göre İslam, ulusları coğrafi sınırlardan kurtarmak, ırk ve milliyetçiliğin suni fakat insanlık gelişiminin ilkel aşamalarında sınırlı ayrıcalıkları ortadan kaldırmak için fiili bir vasıtadır. Bu yüzden diğer dinlerden (yani Hıristiyanlık, Budizm vs) daha başarılı olmuştur. Zira şu anda vatan ve ırk milliyetçiliği dalgası Avrupa'dan Asya'ya doğru yayılmaktadır ve bana göre bu, insanlık için büyük bir felakettir."[43]

Alamut sihirbazı sana haşhaş kadehi sundu

42 Soydan, a.g.m., s. 207

43 Soydan, a.g.m., s. 210

Ey akılsız, sen sanıyorsun ki o meşrubattır!
Irk, milliyet, mezhep, saltanat, kültür, renk
Emperyalizm seçe seçe ne uyuşturucular çıkarır.
Ey akılsız, o hayali tanrılar için ölüp durdun,
Sarhoşluk zevkinde, hayat malın çalınmıştır. (*Hareket Zili*, "Hızır", s. 304)

Millet sadece inanç birliği ile hayatta kalır
O birliği bozan ilham bile olsa, ilhat olur. (*Musa Vuruşu*, "Hint İslâmı", s. 48)

İkbal, Müslümanlar için büyük bir tehlike olarak gördüğü ırk ayrımcılığı ve coğrafi vatancılık düşüncesinin farkına Avrupa'da bulunduğu yıllarda vardığını ve bu fark edişle düşüncelerinde büyük bir inkılâp oluştuğunu söyleyerek Avrupa'nın bu havasının kendisini Müslüman yaptığını vurgular[44].

Batılılaşma, Din - Medeniyet

İkbal'in dikkat çektiği önemli sorunlardan birisi –bir anlamda tüm sorunların temelinde de yatan asıl sorun - din ve medeniyet kavramları arasındaki çatışmadır. "İkbal'in dinle kastettiği İslam, medeniyetle kastettiği Batı'dır. Dolayısıyla Müslümanların problemi, İkbal'in yaşam tarzı olarak benimsemek istediği İslâm'ı değil, özünü boşaltıp yanlışlıklarla doldurdukları İslâm'ı yaşamaları ve karşılarında güç ve medeniyet modeli olarak gördükleri Batı'yı ideal olarak kabul etmeleridir. Bu şekilde Müslümanlar, medeniyeti var edecek bütün'ü, tecrübenin bütünlüğünü parçalara ayırmışlardır. Bu ise toplumda birçok sorunun doğmasına yol açmıştır."[45]

Kalp ve gönül için fesattır Batı medeniyeti
Zira ruhu pak kalamadı o medeniyetin.
Ruhu pak kalamadığı için onun
Ne özü pak, ne fikirleri yüce, ne tutkusu içten. (*Musa Vuruşu*, "Batı Medeniyeti", s. 96)

Batı medeniyeti böyle içten çürümüşken Doğu medeniyetine ne gibi bir faydası olacaktır?

Avrupalı'ya bırak bedenin kıvır kıvır raksını
Kelimullah vuruşu ruhun yaptığı rakstadır.
O raksın karşılığı, ağız sulanması ve boğaz kuruması;
Bu raksın karşılığıysa dervişlik ve hükümdarlıktır. (*Musa Vuruşu*, "Raks", s. 183)

Batı'nın medeniyet anlayışı şöyledir:

Medeniyet meleğine nerede ihtiyaç olsa
Mevcut çağ onu sağlamakta zorlanmaz:
Kumarı yok ve kadını yarı çıplak değilse,

44 Soydan, a.g.y.
45 Çelik, a.g.m., s. 229

Alkol haram sayılıyorsa bir yerde,
Bedeninde sabırsız ve derin bir ruh varsa,
Ataların geleneklerinden bıkkınlık oluşmamışsa,
Cesur, akıllı ve güçlü bedevi çocukların diyarında
Okulların o feyiz akıtan çeşmeleri akmıyorsa,
Böyle yerler hakkında Avrupalıların fetvası:
O topraklar henüz medeniyetten uzaktır. (*Musa Vuruşu*, "Mandacılık", s. 209)

İkbal, Batı'ya, Batı medeniyetine tamamen karşı değildir. Ancak İslâm âleminin oradan alabileceği şeyler, kendi benliğini yitirmesine sebep olmadığı sürece.. "Çağımızın en dikkat çekici olgusu, İslâm dünyasının manevî bakımdan büyük bir sür'atle Batı'ya yönelmesidir. Bu akımda sakıncalı bir yön yoktur, zira entelektüel yönüyle Avrupa kültürü aslında İslâm kültürünün çok önemli bazı yönlerinin gelişmiş bir şeklidir. Ancak tek endişemiz o kültürün parlak dış görünümünün bu akımda ön plana çıkması ve onun asıl özüne kadar ulaşmamıza engel olmasıdır."[46]

Gençlerin ilerlemesi beni de mutlu eder ancak
Bir feryat çıkar dudağımdan gülümsemeyle birlikte.
Sanıyordum ki eğitim refah getirecek,
Ne bilirdim ki ilhat da gelecek onunla birlikte. (*Hareket Zili*, "Eğitim ve Sonuçları", s. 244)

Hint Müslümanları'ndan bahset biraz,
Mücadele ederler mi, yoksa yol yorgunu mudurlar?
Bir zamanlar haykırışları gökleri yakan
O din aşkı, damarlarında biraz olsun baki mi?
...
Yaşlı felek zaman sayfalarını çevirdiğinde
Eğitimle saygınlık kazanacaksın, sesi geldi.
Ne yazık ki onunla inançlar sarsıldı,
Dünyayı kazandık ancak, din kuşu uçtu gitti.
Din inancı varsa amaçlarda yücelik oluşur,
Gençlerin doğası artık dünyalık peşindedir.
Din sayesindedir fertlerin uyumlu yaşayışı;
Millet birliği saz ise, din onun tezenesidir. (*Hareket Zili*, "Cennette Bir Diyalog", s. 285)

46 Muhammed İkbal, *İslâm'da Dini Düşüncenin Yeniden Yapılandırılması*, Çev: Prof. Dr. Celal Soydan, Hece Yay., Ankara 2013, s. 7-8

Batı kültürünün şarabı muazzam yakıcıdır,
Müslüman'ın saf vücudu birden alevleniverdi.
Geçici ışık vererek zerreyi ateşböceği yaptı,
Hele bir bak bu güneşin gösterişli cilvesine.
...
Rekabet, bencillik, ihtiras, tamah gibi
Yeni hayat, beraberinde türlü lezzetler getirdi. (*Hareket Zili*, "Çağdaş Kültür", s. 265)

Abdüllatif Tüzer'e göre *"İkbal'in Batı'yı reddinin en önemli gerekçesi, Müslüman dünyada giderek etkisi artan Batı taklitçiliği, yani Müslümanların kendi benliklerini kaybetmiş, kendi kendilerine yabancılaşmış olmaları ve bu nedenle kendi içlerindeki birliğin dağılmış olmasıdır. .. Gençler kişiliksiz, kendini inkâr eder bir hale gelmişler, imanlarını kaybetmişler(dir)."*[47]

Müslüman yok oluyor diye kıyamet koparılıyor
Biz diyoruz ki Müslüman var mı ki yok oluyor?
Görünüşte Hıristiyan; kültürü Hindu'ya benziyor
Şunlar mı Müslüman? Görünce Yahudi de utanıyor.
Sözde siz Seyitsiniz, Mirzasınız, Afgansınız,
Her şeysiniz, peki ne kadar Müslümansınız? (*Hareket Zili*, "Şikâyet'e Cevap, s. 238)

İkbal'e göre Yunan felsefesi de Müslümanları olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Çünkü "Yunan felsefesinin etkisiyle konuşan İslam filozofları tıpkı Yunanlılar gibi hayal dünyasına dalmışlar ve Kur'an'ın bilimsel tavrından uzakta kalmışlardır."[48]

Âkif, ne tam anlamıyla Batı hayranı ne de Batı düşmanıdır. Batı'dan alınması gereken unsurlar onun kafasında belirlidir ve bunların dışına çıkmak, İslâmiyet âlemi için tekrar bir tehlikenin doğması anlamına gelecektir:[49]

"Gelenek-modernlik karşılaştırmasında yer yer modern tezlerle, modern bir söylemle ortaya çıkan ve geleneğin kimi yanlarını sert bir şekilde eleştiren Akif, sanıldığının aksine ne teslimiyetçi bir edayla ortaya çıkmış bir modernist ne de kör bir inatla savunma yapan gelenekçidir. Gelenekten tümüyle ayrılmadığı gibi modernliğin kapısında beklememektedir. .. Geleneğin kimi yaşanma biçimleri üzerine eleştirel yaklaşan Akif, özellikle bazı kavramların yanlış anlaşılması ve uygulanması konusunda hayli öfkelidir. Tevekkül, sabır, hurafe gibi kavramlar paralelinde ortaya çıkan yanlış pratikleri sert bir şekilde eleştirir. Aynı şekilde modernlik adına ortaya konan pratikler karşısında da aynı eleştirel tutuma sahiptir. Taklit, yabancılaşma, medenileşme gibi kavramların bir başka dünya algısına yol açtığını gören Akif, sıkı bir modernlik eleştirisi de yapabilmektedir."

Âsım'daki Batılılaşma düşüncesi Hocazâde'nin ifadesiyle onun bilim ve teknolojisini almayı ifade eden Batılılaşma'dır. Eserin son mısralarında Âsım'a Almanya'ya giderek eğitimini tamamlaması gerektiğini öğütler:

47 Abdüllatif Tüzer, "İkbal'in Modernlik Paradoksu", *Boyun Eğmeyen Ateşin Dili Muhammed İkbal Hece Özel Sayı*, s. 90

48 Tüzer, a.g.m., s. 93

49 Alver, a.g.m., s. 354-355

"Sade Garb'ın, yalınız ilmine dönsün yüzünüz.
O çocuklarla beraber, gece gündüz didinin;
Giden üç yüz senelik ilmi sık elden edinin!
Fen diyârında sızan na-mütenâhi pınarı,
Hem için, hem getirin yurda o nâfi suları.
Aynı menbaları ihyâ için artık burada,
Kafanız işlesin, oğlum, kanal olsun arada. (443)
....
-İnkılâbın yolu mâdem ki bu yoldur yalınız,
"Nerdesin hey gidi Berlin!" diyerek yollanınız.
Altı ay, bir sene gayret size eğlence demek…
Siz ki yıllarca neler çekmediniz, hem gülerek!
Hani, bir ömre bedeldir şu geçen her gününüz;
Bir gün evvel gidiniz, bir saat evvel dönünüz!
Şark'ın âguşu açıktır o zaman işte size;
O zaman varmanın imkânı olur gayenize;
O zaman dinlerim artık seni, Âsım, bol bol…" (s. 444)

İslâm âlemini etkisi altına alan, Müslümanları rezil duruma getiren "fuhuş, içki, kumar" gibi türlü salgınlar da Batı dünyasının bir armağanıdır[50]. İkbal de Mehmet Âkif gibi Batı'nın bize hediyesi olan salgınları şöyle dile getirir:

Avrupalılara, Suriye toprakları bahşetmiştir
İffet, dert ortaklığı ve üzmeme öğretili peygamberi.
Suriye için Avrupa'dan gelen karşılık ise
İçki, kumar ve fahişe kadınlar zenginliği! (*Musa Vuruşu*, "Avrupa ve Suriye", s. 206)

İkbal'in şiirlerinde ve yazılarında, konuşmalarında üzerinde en çok durduğu kavramlardan birisi "benlik"tir. Ona göre İslâm âlemi benliğini kaybetmiştir. Bunun en büyük sebeplerinin başında kendi değerlerine sahip çıkamaması, hatta kendi değerinin farkında bile olmayan Müslümanların körü körüne Batı'nın cazibesine kapılmış olması gelmektedir. İkbal'e göre Batı medeniyetinin gücüne hayran olan Müslümanlar arzuladıkları hayatı yaşamak için onun materyalist anlayışına tutunarak kendi benliklerini, özlerini, kimliklerini kaybetmişlerdir[51].

İslam'ın ruhu benlik nuru ve benlik ateşidir.
Yaşam için benlik ateşi nur ve huzurdur.
....
İslam sözünden Avrupa rahatsızsa, varsın olsun
"Onurlu dervişlik" bu dinin diğer adıdır. (*Musa Vuruşu*, İslamiyet", s. 42)

50 *Safahat*, s. 384
51 Çelik, a.g.m., s.227

Ancak İkbal'e göre benliğini kaybedenler sadece Müslümanlar değildir. Avrupa'da eğitim alan, orada uzun zaman geçiren İkbal Batı'daki benlik kaybına da yakından tanık olmuştur. Müslümanların Batı'yı bu kadar örnek almalarına biraz da bunun için karşıdır. Çünkü Batı da artık çöküşe geçmiştir.

Benliği öldüğü için Batının ruhu nursuz,
Benliği öldüğü için Doğu cüzzama yakalandı.
Benliği öldüğü için Arap ruhu cansız ve hareketsiz
Irka ve Acem bedeni damarsız ve kemiksiz kaldı.
Benliği öldüğü için kırık kanatlıdır Hintli,
Kendine kafesini helal, yuvasını haram kıldı.
Benliği öldüğü için Harem piri de
Müslüman'ın ihramını satmaya mecbur kaldı. (*Musa Vuruşu*, "Benliğin Ölümü", s. 108)
Gözleri esaret ve taklitten dolayı kör olanlar
Göremiyorlar ortaya dökülmüş gerçekleri.
İran ve Arap'a nasıl can verebilecekmiş
Şu can çekişmekte olan Avrupa medeniyeti? (*Musa Vuruşu*, "Doğu Ulusları", s. 93)

Medeniyet beşiği olarak kabul edilen Batı'da da durum böyleyse o zaman belki de dünyanın sonu gelmiştir:

Ne Asya'da ne Avrupa'da hayat ısısı var
Burada benliğin ölümü, orada özün ölümü.
Gönüllerde devrim hengâmesi doğmakta
Belki yaklaşmıştır yaşlı dünyanın ölümü. (*Musa Vuruşu*, "Devrim", s. 189)

İkbal "benliği yok etmeye çalışan ve hatta yok sayan, dünyayı hakir ve önemsiz gören, dinden sapmaya götüren, insana amelsizlik, atalet ve uyuşukluk telkin ederek kendisini tamamen kadere teslim eden statik tasavvufa" da karşıdır[52].

Ey Allah âşığı! Sende o kuvvet yok,
Bir mağaraya çekilip Allah, Allah deyip dur.
Miskinlik, esirlik ve daimi karamsarlık;
Tasavvufu bunlar olan bir İslâm oluştur. (*Musa Vuruşu*, "Hint İslamı", s. 48)

İnsan-ı Kâmil, Âsım'ın Nesli

Daha önce de belirtildiği gibi Âsım, iki neslin -Köse İmam ve Hocazâde- çatışmasından ortaya çıkar. "Akif böylece, milletin de içinde bulunduğu bu birbirine zıt iki ruh halini büyük bir ustalıkla Asım'ın kahramanlarında sembolleştirmiş, bu iki zıtlığın çatışmasında galibiyeti

52 Çelik, a.g.e., s. 118

Asım'ın ruhen, bedenen güçlü, ümitli, imanlı nesline yüklemiştir."[53]

Peki Âsım'ın neslinin özellikleri nelerdir ve Âkif, bu nesilden neler beklemektedir?

Âkif'e göre, "bütün Müslüman unsurlar irşad ve ikaza muhtaçtır. Fakat bu irşad vazifesini her kavmin; lisanını, âdetlerini, mizacını, ruhunu daha iyi bilen ileri gelen aydınları yapmalıdır. Her kavmin bu önde gelen kimseleri bir araya gelirler, ne yapacaklarına karar verirler, sonra Müslümanlar arsındaki bağı kuvvetlendirmek şartı ile, mensup oldukları kavmi okutmak, yazdırmak, ilim ve irfan sahibi etmek, servet, sanat, ticaret hususunda geliştirmek için geceli gündüzlü çalışırlar. Bunun neticesinde bütün Müslümanlar gelişirler ve "Hilafet-i İslamiyye ve Saltanat-ı Osmaniyye"nin ebediyen yaşamasına hizmet ederler."[54]

Mehmet Âkif, öncelikle savaş meydanlarındaki Âsım'ı anlatır bize; gözünü kırpmadan savaşa koşan, vatanı, milleti; ama her şeyden önce dini için kendini feda etmeye hazır bir gençtir Âsım ve tabii onun şahsında biçimlenen bir nesil…

-Güzel amma, ne faziletleri var evladım?
-Ne fazilet mi? Çocuklar koşuyor, aç çıplak,
Cepheden cepheye arslan gibi hiç durmayarak.
Yine vardır bir ölüm korkusu arslanda bile;
Yüzgöz olmuş bu çocuklar ölümün şahsiyle!
Cephenin her biri bir kıt'ada, etrafı deniz;
Kara dersen daha dehşetli: Ne yol var, ne de iz.
Harekâtın görüyorsun ya, Hocam, en kolayı,
Yalnayak Kafkas'ı tutmak, baş açık Sinâ'yı!
Yapılır zannediyorsan, bakalım, sen de soyun…
Kıt'a kapmak köşe kapmak değil artık bu oyun. (s. 424)

Âsım'ın şahsiyetinde toplanan Âsım'ın nesli, Âkif'e göre İslâm âleminin tek kurtuluş çaresi olarak görünmektedir. Hocazâde'nin gelecek konusunda Köse İmam'a göre daha iyimser olduğunu belirtmiştik. "Akif'in, ülkenin geleceğini kurtaracağına inandığı yeni nesil hakkındaki bu iyimser tavrının zirve noktası, Asım'da yer alan Çanakkale şehitlerine seslendiği meşhur mısralardır."[55]

Köse İmam, Âsım'ın savaş sonrasında toplum içinde yaptığı bazı davranışlardan rahatsızdır; çünkü Âsım, bozulduğuna inandığı toplum düzenini kendi kurallarına göre yeniden şekillendirmek düşüncesindedir. Onun için yeni savaş meydanı, büyük düzensizliklerin ve farklılaşmaların hüküm sürdüğü toplumdur. Ancak Hocazâde bu konuda da Köse İmam'ı sakinleştirme yoluna giderek onda gördüğü olumlu özellikleri saymaya devam eder:

Hocam, evladına benzer bulamazsın arasan,
Görmedim ben bu kadar dörtbaşı mâmur insan.
Ne büyük hilkat o Asım, ne muazzam heykel!
…

53 Okay, a.g.e., s. 84.

54 Yetiş, a.g.e., s. 202

55 Gökçek, a.g.e., s. 210

Dalgalandıkça içinden taşan iman denizi.
Dökülen hisleri gör: İncilerin en temizi.
Gövde yalçın kayadan âbide, lâkayd-ı ecel;
…
Sonra, irfânı için söyleyecek söz bulamam;
Oğlanın bildiği, öğrendiği her şey sağlam.
Boynu dehşetli, evet, beyni de lâkin zinde;
Kafa enseyle beraber gidiyor seyrinde. (s. 430)

Asım'ın en güzel özelliklerinden birisi de tevazuudur. Güçlüdür, gücünün bilincindedir; ancak bu gücü kendisinden güçsüzler üzerinde kullanmayı, onları daha fazla ezmeyi düşünmez bile…

Yenemezmiş onu: bir kerre değilmiş dengi,
Bir de bîçare adam pek muteazzım şeymiş,
Kahrolurmuş kederinden tutarak yenseymiş. (s. 431)
Sonra, layık mı imiş yerlere sermek şimdi,
Böyle düşmanla bütün gün dövüşen bir yiğidi?" (s. 432)

Köse İmam'la Hocazâde'nin konuşmalarında Âsım'a henüz sıra gelmediği mısralarda, eski nesli temsil eden Köse İmam, geçmişteki özelliklerini sıralarken aslında yaptığı, milletinin özelliklerini saymaktır ve bunları biz, konuşmalar ilerledikçe yavaş yavaş Âsım'ın şahsında buluruz:

Zulmü alkışlayamam, zâlimi asla sevemem;
Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem.
Biri ecdadıma saldırdı mı, hattâ, boğarım..
-Boğamazsın ki!
-Hiç olmazsa yanımdan koğarım!
Üç buçuk soysuzun ardında zağarlık yapamam;
Hele hak nâmına haksızlığa ölsem tapamam.
Doğduğumdan beridir âşıkım istiklâle,
Bana hiç tasmalık etmiş değil altın lâle.
Yumuşak başlı isem, kim dedi uysal koyunum?
Kesilir belki, fakat çekmeye gelmez boyunum.
Kanayan bir yara gördüm mü yanar tâ ciğerim.
Onu dindirmek için kamçı yerim, çifte yerim.
Adam aldırma da geç git diyemem, aldırırım:
Çiğnerim, çiğnenirim, hakkı tutar kaldırırım.
Zâlimin hasmıyım amma severim mazlumu… (s. 400)

Âsım'ın neslini değerlendiren Sezai Karakoç'a göreyse[56]:

"Akif'in alkışladığı Asım nesli, savaş içinde birdenbire olağanüstüye yükselen gününün nesliyse, sulh içinde de aynı başarı, üstünlük ve fazileti gösterecek geleceğin neslidir. Savaşta geçici olarak gelen bu üstün-insan, gelecekte her gün ve her işteki durumuyla böyle olan bir kuşağın özlemidir. "Şimdiki zaman" şairi olan Akif, bu şiirinde gelecek zamanı da gününe taşımıştır. Daha doğrusu, olağanüstü şartlarla, şimdiki zaman kendini aşarak geleceğe ulaşmış, gelecek de, şairin özlemiyle şimdiki zamana gelmiş, böylece şiir çift katlı bir zaman dokusu kazanmıştır. Ve böylece realitenin içinden ideal bir neslin çizgileri doğar; savaş içinde bütün gündelik iğretiliklerden kurtulan Asım nesli, geleceğin nesli haline gelir, şimdiki zaman içinde. Ve yazdırdığı destan bu yüzden devirlere sığmaz. Önceki şiirlerde geçmiş zaman şimdiki zamana girerken, bu sefer gelecek zaman giriyor ve böylece, şimdiki zaman öbür zamanların da desteğini ve kıvamını kazanarak bütünlenmiş oluyor. Ve destansı karakteriyle, Cihan ve İstiklal savaşlarını yapan milletin, saf ve berrak, idealist Asım neslinin destanı olarak şiir yer yer en yüksek edebî parçalar halini alır. Ve ilk defadır ki, kalemini hep cemiyeti hırpalamakta kullanan şair, övgüye tahsis etmiş olur."

Her ne kadar Âkif, devrini yaşamış adamdır dense de aslında o devrinin dışına taşmış, gelecek nesillere önderlik etmiştir. Günümüz için bile geçerli olan gençliği çizmiştir bize. "Âsım, bu şuur inkılâbının cevheridir. Batılı kafasını veren hamurun mayasıdır. Çanakkale'nin şehide, kana doymuş havasını çölün kızgın ateşine kavuşturduktan sonra, gazi Asım Berlin'e gider. Tahsilini tamamlayacaktır. .. Akif, Asım ile gerçekleşmesini istediği şuur inkılâbını gür, ölümsüz sesiyle Büyük Türkiye'yi şekillendiren müstakbele haykırır: "İnkılâp istiyorum, ben de fakat Abduh gibi!..."[57]

Bir bakıma Âsım nesli, İslâmiyet'in kurtarıcısı rolüne soyunmuş insan-ı kâmildir. Muhammed İkbal, Âkif gibi bu ideal insanına bir isim vermez; ama iki mütefekkir şairin gözünde canlanan iki insan-ı kâmilin benzer özellikleri vardır. "Âkif, Asım'ın ismi etrafında aynı zamanda sahte ölçülerinden kurtulmuş münevvere, öz Türk düşüncesini gerçekleştirecek batılı kafaya ait fikrî organizmayı örmüştü. Nitekim İkbal de öyle yaptı. Adeta 'İslam üstü insanı' üzerinde kendi teorilerini tatbik etmeye çalıştı."[58]

İkbal'e göre insan-ı kâmilde olması gereken özelliklerden bazıları şöyledir:

Bugün kendini parlatan ve yüreğini yakmayan
Yarının derdi ve keyfinde hak sahibi olamaz.,

Kaderinde "bugün" kavramı yoksa eğer
O ulus "yarın" kavgasına layık olamaz. (*Musa Vuruşu*, "Bugün ve Yarın", s. 195)

İkbal'in amacı, dinin gereklerini ve gerçek anlamını unutan Müslümanların birbirleriyle ve İslamiyet'le tekrar irtibatını sağlamak ve bu amaç doğrultusunda "İslâm'ın değerini tekrar gündeme" getirmenin yanı sıra "çağdaş Batılı insanın gözünde de bu değeri tecrübî açıdan ortaya" koymaktır. "O, bir milletin çöküş ve yıkılış güçlerine karşı, benliğinin derinliklerine nüfuz etmiş bireyler yetiştirmek ister. Ancak bu kişiler, hayatın derinliğine dalıp onun özünü bulabilirler. Bunlar, gözümüzün önüne yeni standartlar getirirler ki bunların ışığında çevre-

56 Sezai Karakoç, *Mehmed Âkif*, Diriliş Yay., İst. 1996, s. 40-41

57 Ömer Uğur Kökden, "Asım Nesli", *Hece Mehmed Âkif Özel Sayısı*, s. 99

58 Kökden, a.g.m., s. 98

mizin her zaman değişebileceğini ve yeniden organize edilip düzeltilmesi gerektiği gerçeğini anlamaya başlarız. İkbal'in arzuladığı insan, çağının insan-ı kâmilidir. Bu insan, çevresindekilere yol gösterecek ve onlara liderlik yapabilecektir."[59]

"Dert Tasviri" şiirinde kendini anlatırken İkbal aynı zamanda yol göstericilik vasfını da dile getirmektedir:

Ağlayışım bana değil, bütün bahçeye ağlayıştır
Ben her gülün hazanını kendi hazanı sayan bir çiçeğim. (s. 76)

....

Ağlatır beni görünen bu halin ey Hindistan
İbret vericidir hikâyen bütün hikâyeler arasında. (s. 77)

....

Vatan düşün ey nadan, felaket gelmek üzere,
Seni yok etme önerileri yapılıyor semalarda.
Biraz incele var olan durumu ve olacakları
Tekrarlayıp durursun, ne var o eski destanlarda?

.....

Anlamazsan bunları yok olacaksın ey Hindistanlı
Senden bir hikâye bile kalmayacak destanlar arasında. (s. 78)

....

İç yanışımla her gönül meşalesini tutuşturacağım
Senin karanlık gecelerini fener alayı yapacağım.
Tomurcuk kalplerde dert tanırlık oluşsun diye
Bir avuç toprağımı bahçeye saçacağım.
Bir tek tespihe dizmeliyim dağınık taneleri
Zor iş bu; bu zoru başarmadan bırakmayacağım. (s. 79)

Hindistan reformistlerinden Sir Seyyid Ahmed Han için yazdığı bir şiirde bu insan-ı kâmilden beklediklerini buluruz bir anlamda:

Amacın din öğretmekse bu dünyada
Sakın dünyayı boşlamayı öğretme ulusa.
Gruplara ayırmak için sakın ağzını açma.
Mahşer hengâmeleri saklıdır gruplaşmada. (*Hareket Zili*, "Seyyid'in Mezar Taşı", s. 55)

İkbal'in yol göstericilik veya rehberlik etme konusunda önerileri ise şöyledir:

Ey umursamaz huylu! Amacın dünyada yaşamaksa,
Senden olanlara sırtını dönme, selametin bundadır.

59 Ahmet Albayrak, "Düşünür, Şair ve Bir Aydın Olarak Muhammed İkbal Portresi", *Boyun Eğmeyen Ateşin Dili Muhammed İkbal Hece Özel sayı*, s. 16

Kadeh ve sürahi olmadan bana mest olmayı öğretti,
Zira insanlık sevgisi, ruhu besleyen şaraptır.
Sevgiyle şifa bulur hasta uluslar
Uyuyan bahtlarını uyandırır uluslar. (*Hareket Zili*, "Dert Tasviri", s. 81- 82)

İkbal'e göre her insanın yetenekleri vardır ve bu yetenekler, çok sıkı bir eğitimden geçirilmek suretiyle örnek ve ideal insanlar ortaya çıkarılabilir. Böylece kişilikleri ve dolayısıyla dünyayı değiştirmek de söz konusu olacaktır. İkbal'in bu insan görüşünün beslendiği kaynaklar hakikat ve dinî duygulardır. Çok sıkı eğitimden geçirilerek ideal insan haline gelen bu kişi, insanlığın gizli güçlerini harekete geçirip bunları insanlığın hizmetine sunacaktır[60]. Batı tarzı bir eğitim, çok da sağlıklı bireylerin yetiştirilmesini sağlayamayacaktır; çünkü:

Olgun düşünceleri kimse boşuna aramasın
Bu çağın havası her şeyi ham bırakmakta!
Okul, aklı özgür etmeye eder ancak
Fikirleri tutarsız ve kuralsız bırakmakta.
Dinsiz fikirler yüzünden Batı'da aşk ölmüştür,
Tutarsız fikirler yüzünden akıl köledir Doğu'da. (*Musa Vuruşu*, "Bu Çağ", s. 110)

"İkbal'in ideal insan tipi, Batı'nın tanımladığı insan tipi değildir. Çünkü Batı kültürünün insan tasavvuru hakkında materyalistik, natüralistik eğilimlerin tehlikeli olduğunu söylemektedir. Ona göre ideal insan aşk, gerçeklik ve ilim peşinde olan insandır. Bu yönüyle sezgi, duygu ve aklı kendi bünyesinde birleştirmiştir."[61] Batı'daki eğitim sistemi, dinî duyguları yok etmekte ve inanç paramparça olmaktadır. İkbal'in ideal insanı, bu tarz bir eğitime güvenemez.

Batı felsefecilerinin verdiği eğitime göre,
Görünmeyen bir varlığı arayanlar ahmaktır.
Göz, varlığı tanımıyorsa ne anlamı var onun?
Şeyh de tıpkı Brahman gibi put yontucudur.
Somut veriler üzerine kuruludur çağdaş bilimler
Bu çağda inanç kadehi paramparça olmuştur.
Din denilen şey ham bir divaneliktir
Zira onunla insanın hayal gücü keyif bulur. (*Hareket Zili*, "Din", s. 287)

İkbal'in insanı uyuşturan statik tasavvufa karşı olduğunu daha önce belirtmiştik. Onun aradığı ideal insan bu tasavvuf düşüncesinden uzak "somut dünyadan uzaklaşarak soyut âlemlerde gezinen ve oralarda inşa ettiği kurgusal, kendi içine kapalı, hayatiyetten yoksun binalarda yaşayan birey değil, dünyayı fethetmeye ve imar etmeye muktedir bir bilimsel güç

60 Albayrak, a.g.y.

61 Albayrak, a.g.m., s. 17

ve yaratıcılıkla donatılmış bir bireydir."[62]

Dünyada hayat, hareketten ibarettir,
Bu, buranın eskiden beri geleneğidir.
Sürekli koşmaktadır, zaman atı
Yiye yiye talepler kamçısını.
Bu yolda konaklamak uygun değildir,
Duraklamakta ecel gizlidir.
Durmadan yürüyenler ilerleyip giderler,
Birazcık soluklananlar ezilip giderler. (*Hareket Zili,* "Ay ve Yıldızlar", s. 141-142)

İslâm dünyasına ayrıntılı, realist bir gözle bakan İkbal, Müslümanların neredeyse karakteristik özelliği haline gelen "dağınıklık, durağanlık ve geri kalmışlık" gibi hastalıkların Müslüman uluslardaki benlik yoksunluğuna bağlamaktadır. "İkbal'e göre esir ulusların ve onun bireylerinin benlikleri gelişemez. (...) başkalarına muhtaç olmak, benliğin gelişimini engelleyen ulusların başında gelir."[63]

Saygınlığın milletin birliği sayesindeydi,
Birliğin yok olunca, dünyada kepaze oldun.
Birey, millet birliği ile kaim; tek başına hiçtir,
Dalga, denizde dalgadır, deniz dışında hiçtir.
…
Kendi öz varlığını tanı ey gafil ki sen,
Damlasın ama özün sahili olmayan deniz gibidir.
Kendini hakir görme büyüsüne nasıl kapıldın?
Kendine gel, sende bir fırtına şanı gizlidir. ((*Hareket Zili*, "Meşale ve Şair", s. 225-226)

Benlik kaybının telafisi için neler yapılması gerektiğini ise şöyle sıralar İkbal[64]: "Kişiliği bozma eğilimi gösteren tüm aktivitelerden kaçınmamız gerekir. Örneğin acizlik, tevazu, kanaat, kölecesine boyun eğme vb. gibi. Bunların aksine yüksek cesaret, yüce gönüllülük, cömertlik ile kendi geleneklerine ve gücüne karşı duyulan yerinde övünç." Yani bir başka deyişle Eskiye çok bağlı olmadan eskinin aynasında kendini seyretmek ve geleceğini bu şanlı eskinin temelleri üzerinde inşa etmek, onun isteği işte budur:

Arkadaş! Müslüman'ım, tevhidi taşıyanım ben,
Onun doğruluğuna ezelden şahitlik edenim ben.
Tüm varlığın nabzındaki hararet ondandır,
Müslüman'ın hayal gücündeki cesaret ondandır.

62 Tüzer, a.g.m., s. 93
63 Soydan, a.g.m., s. 207
64 Çelik, a.g.m., s. 228

Geçici dert manzaralarından korkum yok benim
Milletimin geleceğine güvenim tamdır benim.
Evet doğrudur, gözümü geçmişe çevirdim ben
Mahfil ehline eski destanlar anlatırım ben.
Maziyi anmak toprağımın iksiridir
Benim mazim geleceğimin tefsiridir.
O rahatlatıcı dönemi karşıma koyuyorum
Dünün aynasında yarına bakıyorum. (*Hareket Zili*, "Müslüman", s. 229-230)

İkbal'in benlik anlayışı geniş bir kavramdır. Benlikle kastettiği sadece ferdi anlamda sahip olunan benlik değildir. Çünkü onun gözünde ferdiyetçilik ile toplumculuk birbirini tamamlayan unsurlardır ve bu da beraberinde 'sosyal benlik' kavramını getirir. "İslâm'da cemaat, gerçekte birbiriyle ilişkili bireylerden oluşmaktadır. Cemaatin kuvveti de bireylerin kuvvetindedir. Kuvvetli mümin, zayıf müminden hayırlıdır."[65]

"Şikâyet'e Cevap", *Hareket Zili*'nin en güzel şiirlerinden biri… Bu şiirde İkbal, eski ile yeniyi pek çok yönden karşılaştırıp bozulan İslâmî değerleri anlatırken insan-ı kâmilde bulunması gereken özellikleri de sıralamaktadır:

Herkes rahatlık sarhoşu, düşünür rahatını.
Siz Müslüman mısınız? Bu mu Müslüman tarzı?
Ne Osman sermayesi var sende, ne Ali fakrı,
Ecdadınla hiçbir ruhani bağın kaldı mı?
Onlar dünyada saygındılar Müslüman olarak
Siz rüsva olursunuz böyle, Kur'anı'ı boşlayarak. (s. 238)

...

Siz yok olmaya meyilli, kendini koruyandı onlar
Siz birlikten kaçarsınız, birliğe kurbandı onlar
Siz laf üretir durur, amaç peşinde koşardı onlar
Siz goncaya muhtaç, bahçenin ortasındaydı onlar.
Bütün ulusların aklındadır onların hikâyesi
Yaşam sayfasına işlenmiştir onların sadakati! (s. 239)
Yeniçağ yıldırımdır, her harmanı ateşe verir
Ondan ne çöl kurtulur, ne bahçeye aman verir
Bu yeni ateşin yakıtı köklü medeniyetlerdir
Ümmetin eteğini saran da aynı alevdir.
Bugün de bir yerde İbrahim imanı çıksa ortaya
O ateş, ateş olmaktan çıkar, dönüşür gülistana.

65 Albayrak, a.g.m., s. 24

Bahçenin halini görüp perişan olma bahçıvan,
Dallar parlamak üzere, tomurcuk yıldızlardan
Bahçe temizlenmek üzeredir, kuru otlardan
Gül yağdırır bahçeye, şehitlerinin akıttığı kan.
Gökyüzüne bir bak, şafak vaktinin alaca ışıltısı
İşte doğmak üzere olan güneşinin gök parıltısı. (s. 240)

İkbal'in insan-ı kâmil düşüncesi için tüm söylediklerimizi en iyi özetleyen ve vurgulayan belki de şu cümleler: "İkbal'in hayal ettiği insan: Doğu'nun yüreğine, Batı'nın beynine sahip bir insan. Hem doğru ve derin düşünen hem de en güzel ve en muhteşem şekilde aşk duyan bir insan. Hem Allah'ı hem halkı tanıyan bir insan. .. Esaret altındaki milletlerin kaderine karşı siyah gaflet ve cehalet perdelerinin bir an olsun keskin görüşlü gözlerinin önüne çekilemediği birisi."[66]

Buna bağlı olarak yine İkbal'in olanı söyleyerek olması gerekeni ifade ettiğini söyleyebileceğimiz bir şiiri:

Dünyada özgür kulun nice müşahedeleri vardır,
Senin gözün köleliğe alışmışsa ne yapılabilir!
Dervişlik mertebesi çok yücedir sultanlıktan
Kişinin tarzı dilencilik olursa ne yapılabilir! (*Musa Vuruşu*, "Tevhit Noktası", s. 71)

Çözüm Önerileri

Mehmet Âkif ve Muhammed İkbal'in İslâm âleminin içinde bulunduğu durum, bu durumun sebepleri ve sonuçları hakkındaki düşüncelerini bu şekilde verdikten sonra iki mütefekkir şairin sorunlar karşısında ortaya koydukları çözüm önerilerinden de bahsetmemiz gerekir. Çünkü iki şair de sadece sıkıntıları, problemleri ortaya koymakla kalmamış, bilinçli birer Müslüman aydın tutumuyla olanı verdikten sonra olması gerekeni de sert ve kesin bir tarzda dile getirmişlerdir. Öncelikle vurgulanması gereken nokta, ikisinin de tüm bu olumsuzluklara rağmen gelecekten, İslâm âleminin ve İslâmiyet'in geleceğinden ümitsiz olmamalarıdır. Ümitlerini yitirmemişlerdir. Örneğin İkbal "İslam ülkelerinden, İslam kültüründen, Müslüman ulusların birlik ve beraberliğinden bahsederken daha çok maziden örnekler verir. Bugünkü İslam ülkelerinin geri kalmışlığı, taklitçiliği, amelsizliği, esaret altında oluşları gibi olumsuzluklardan esefle bahsederken şanlı bir gelecek müjdesini vermekten de geri kalmaz."[67]

Bugün de bir yerde İbrahim imanı çıksa ortaya
O ateş, ateş olmaktan çıkar, dönüşür gülistana.
Bahçenin halini görüp perişan olma bahçıvan,
Dallar parlamak üzere, tomurcuk yıldızlardan
Bahçe temizlenmek üzeredir, kuru otlardan
Gül yağdırır bahçeye, şehitlerinin akıttığı kan.

66 Ali Şeriati, *Biz ve İkbal*, Fecr Yay., Ankara 2010, s. 40-41

67 Soydan, a.g.m., s. 206

Gökyüzüne bir bak, şafak vaktinin alaca ışıltısı

İşte doğmak üzere olan güneşinin gök parıltısı. (*Hareket Zili*, "Şikâyet'e Cevap", s. 240)

Benzer bir tutumla Hocazâde de geleceğe dair inancını *Âsım*'da çeşitli vesilelerle dile getirir.

İki mütefekkir şair de çıkış noktaları olarak İslâm'ı almalarının yanında, çözüm olarak başvurulması gerektiğine inandıkları değerler sisteminin İslâmiyet olduğu konusunda da hemfikirdirler.

Âkif, özelde Müslüman Türk toplumu ancak genelde tüm İslamiyet âlemindeki sorunlara değindikten sonra, başka bir deyişle bir kere yarayı belirledikten sonra onun tedavi şeklini göstermiştir. "Cemiyetin temeli olan İslam ülkülerine sıkı sıkıya sarılmak, yeni ve taze bir ruhla, İslâm'ı, çağın maddi ve teknik güçleriyle de donandıktan sonra, içimizde dışımızda ihya etmektir."[68]

Âkif'e göre yapılması gerekenlerin başında dinin yanlış anlaşılmasının sona erdirilmesi gelmektedir. Artık İslâm'ı asrın idrakine söyletme zamanı gelmiştir; ancak bir şartla: İlham Kur'an'dan alınacak ve ilimle beslenecektir:

Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhâmı,

Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm'ı.

Kuru dâvâ ile olmaz bu, fakat, ilm ister; (s. 418)

Ve ne yazık ki o kudrette adam yoktur etrafta. İşte Âkif'in çözüm önerilerinin en önemlisi: Temeli Kur'an'dan alınmış, Batı'nın ilmiyle desteklenmiş yeni bir düzen… Şiirin devamında İslamiyet'in özelliklerinden bahseder Âkif:

Ölüler dini değil, sen de bilirsin ki bu din,

Diri doğmuş, duracak dipdiri, durdukça zemin.

Neye israf edelim bir sürü iknâiyyât?

Hoca, mâdem ki bu din: din-i beşer, din-i hayat,

Beşerin hakka refîk olmak için vicdânı,

Beşeriyyetle beraber yürümektir şânı.

Yürümez dersen eğer, ruhu gider İslâm'ın;

O yürür, sen yürümezsen, ne olur encâmın? (s. 418)

Gerek İslâmiyet'in gerekse insanlığın kurtuluşu –Sûre-i Ve'l-Asr'da geçen- dört kavrama bağlıdır:

Çünkü meknûn o büyük sûrede esrâr-ı felâh:

Başta **îmân-ı hakikî** geliyor, sonra **salâh**.

Sonra **hak**, sonra **sebat**. İşte kuzum insanlık.

Dördü birleşti mi yoktur sana hüsran artık. (s. 419)

Âkif, geçmişe tamamen bağlı olmayı reddettiği gibi geçmişi silip atma taraftarı da değildir. "Geçmiş kültürü tanımak, bilmek, onlardan faydalanmak başkadır, yeniye açık olmak başka."[69]

68 Karakoç, a.g.e., s. 33-34

69 Okay, a.g.e., s. 63

Mehmet Âkif, eserin son mısralarında Hocazâde'nin ağzından Âsım şahsında gelecek nesillerden neler beklediğini, onların neler yapması gerektiğini nasihatlerle verir. "Hocazâde genç kuşağı takdir ederken, onların toplumdaki bazı ahlaki bozuklukları kaba kuvvetle bastırmaya çalışmasına karşı çıkar. (...) inkılâbın eğitimle olacağını savunur. Eğitimin her ne kadar meyvelerini geç veren bir yol olduğunu bilse de başka çözüm yoktur. Bu yüzden Âsım'a yarım bıraktığı tahsilini Avrupa'da tamamlamasını tavsiye eder."[70]

Hâdisât etmesin oğlum, seni asla bedbin..
İki üç balta ayırmaz bizi mazimizden.
Ağacın kökleri madem ki derindir cidden,
Dalı kopmuş, ne olur? Gövdesi gitmiş ne zarar?
O, bakarsın, yine üstündeki edvârı yarar,
Yükselir, fışkırıp âfâk-ı perişanımıza;
Yine bin vaha serer kavrulan imanımıza.
Vakıa ortada yüzlerce mesavî yüzüyor;
Sen bu kâbusu bütün şerre değil, hayra da yor.
Çünkü yoktur birini kalb-i cemaatte yeri;
Arasan: hepsi beş on maskara ferdin hüneri!
Bu cihetten, hani, hiç yılmasın, oğlum, gözünüz;
Sade Garb'ın, yalınız ilmine dönsün yüzünüz.
O çocuklarla beraber, gece gündüz didinin;
Giden üç yüz senelik ilmi sık elden edinin!
Fen diyârında sızan na-mütenâhi pınarı,
Hem için, hem getirin yurda o nâfi suları.
Aynı menbaları ihyâ için artık burada,
Kafanız işlesin, oğlum, kanal olsun arada. (s. 443)

....

-İnkılâbın yolu mâdem ki bu yoldur yalınız,
"Nerdesin hey gidi Berlin!" diyerek yollanınız.
Altı ay, bir sene gayret size eğlence demek…
Siz ki yıllarca neler çekmediniz, hem gülerek!
Hani, bir ömre bedeldir şu geçen her gününüz;
Bir gün evvel gidiniz, bir saat evvel dönünüz!
Şark'ın âguşu açıktır o zaman işte size;
O zaman varmanın imkânı olur gayenize;
O zaman dinlerim artık seni, Âsım, bol bol… (s. 444)

70 A. Ali Ural, "6. Kitap: Asım ya da Asım Nerede?", *Hece Özel Sayısı*, s. 313

İkbal'in Mehmet Âkif'e göre Batı'yı daha yakından tanıma gibi bir fırsatı olmuştur. Kendi medeniyetini, kültürünü de çok iyi bilen İkbal, her iki medeniyetin hem artılarının hem eksilerinin farkındadır. Ona göre İslâmcı düşüncenin en çok kafa yorduğu meselelerden biri modern dünyada akıl-inanç ilişkisinin ne şekilde kurulduğudur. "Çoğu İslamcı için Batı, teknolojik olarak ilerlemesine vesile olan rasyonel düşünce ve bilim bakımından çok ilerlemiştir ve bu alandaki üstünlüğü tartışılmaz. Doğu'yu yakıp kavuran da Batı'nın bu alandaki ilerlemişliğidir. Ancak Batı bunu yaparken Doğu'nun en önemli vasfı olan Allah'a doğrudan bağlanan kalple ilişkisini kaybetmiş, aç gözlülüğüne yenik düşerek kendisi dışında kalan toplumları tarumar etmiştir."[71]

> Gözleri esaret ve taklitten dolayı kör olanlar
> Göremiyorlar ortaya dökülmüş gerçekleri.
> İran ve Arap'a nasıl can verebilecekmiş
> Şu can çekişmekte olan Avrupa medeniyeti? (*Musa Vuruşu*, "Doğu Ulusları", s. 93)

Başka bir şiirden:

> Kalp ve gönül için fesattır Batı medeniyeti
> Zira ruhu pak kalamadı o medeniyetin.
> Ruhu pak kalamadığı için onun
> Ne özü pak, ne fikirleri yüce, ne tutkusu içten. (*Musa Vuruşu*, "Batı Medeniyeti", s. 96)

> Dinsiz fikirler yüzünden Batı'da aşk ölmüştür,
> Tutarsız fikirler yüzünden akıl köledir Doğu'da. (*Musa Vuruşu*, "Bu Çağ", s. 110)

> Bu çağ, dinin yok edicisidir;
> Onun yapısı tamamen kâfircedir.
> Şahlar şahının sarayından yeğ olanı
> Allah erlerinin eşikleridir. (*Musa Vuruşu*, "Cavid'e", s. 118)

> Ne Asya'da ne Avrupa'da hayat ısısı var
> Burada benliğin ölümü, orada özün ölümü. (*Musa Vuruşu*, "Devrim", s. 189)

> Kendi milletini batı uluslarıyla kıyaslama
> Haşimi Resul'ün milletinin bileşkesi başkadır.
> Onların birliği ülke ve nesle dayalıdır
> Seninkiyse dinin gücü sayesinde sağlamdır.
> Din elden giderse birlik mi kalır geriye?

71 Erkilet, a.g.m., s. 74-75

Birlikler son bulursa millet de son bulacaktır. (*Hareket Zili*, "Din", s. 289)

İkbal, İslâm âleminin sıkıntı ve problemlerini tespit ettikten sonra, "dinî ve siyasî değerlerin iç mücadelesi yüzünden manevî birliğini kaybetmiş Batı uygarlığına karşı Müslümanların galip gelmesi, kendi var oluşunu idrak etmesi ile mümkün olacaktır." görüşüne sahiptir[72].

Ey Batılılar! Allah'ın mülkü dükkân değildir!

Senin som dediğin şey, sonunda kalp sikke çıkacak.

Senin medeniyetin kendi hançeriyle intihar edecek

Zayıf dala yapılan yuva kalıcı olmayacak. (*Hareket Zili*, "Mart 1907", s. 169)

"İkbal'e göre 'Batı kaynaklı ideolojiler, özellikle de milliyetçilik/vatancılık ve sosyalizm bir kurtuluş çaresi olarak düşünülemez, tek çare yeni ve aydınlık bir İslâm düşüncesine dönmektir."[73] İkbal'in en çok üzüldüğü konulardan birisi de medeniyetin beşiği olarak gösterilen Batı'nın bu özelliğini İslâm eserlerine borçlu olmasıdır:

Senin, atalarınla hiçbir benzerliğin olamaz

Sen afazan, o amel adamı; sen sabit, o seyyar.

Geçmişimizden gelen mirasımızı kaybettik biz

Süreyya'dan, yeryüzüne savuruverdi bizi felek.

Devlet için ne ağlayayım, o geçici bir şeydir,

Dünyanın bu genel kuralından kurtuluş çaresi yok.

Ama atalarımızın o bilim incileri olan kitaplarını

Avrupa'da görünce yürek parça parça olmaktadır. (*Hareket Zili*, "Müslüman Gençlere Sesleniş", s. 216-217)

İkbal için İslâm âleminin kurtuluş çaresi, yukarıda insan-i kâmil olarak nitelendirilmiş bireylerin çoğalmasıdır. "İşe bilim ve rasyonellikten başlar İkbal; çünkü İslam dünyasının içinde bulunduğu çöküntü, kendine güvensizlik, yabancılaşmışlık ve acziyetin en önemli nedeninin bilim ve teknolojideki geri kalmışlık olduğunun farkındadır. Çünkü modern Batı'nın pençesi, bilimden ve teknolojiden aldığı güçle Müslümanların vücudunu parçalamakta ve dünyayı sömürge krallığına dönüştürmektedir uzunca zamandır. Güçlü bir birey yaratabilmesi ve İslam toplumunu diriltebilmesi kaya gibi sert, elmas gibi değerli, kılıç kadar keskin, kartal gibi göklerde süzülüp pençeleriyle avını parçalayabilecek, merhametsiz, alçak gönüllükten ve yumuşaklıktan nefret eden bir birey yaratabilmesine bağlıdır. Batılı güçlüdür, gücünü ve merhametsizliğini sonuna kadar göstermektedir, bunun için Batılı kadar hatta ondan daha da fazla güce ihtiyaç vardır diriliş için."[74]

Benliği korumanın yollarından biri de inancına sahip çıkabilmektir:

Köleler için iksir olan bir şeyi

Doğu ve Batı ilmi bana öğretmiştir.

Din de felsefe de dervişlik de sultanlık da

72 Albayrak, a.g.m., s. 25

73 Erkilet, a.g.m., s. 73

74 Tüzer, a.g.m., s. 91

Hepsi sarsılmaz inançlar üzerine bina edilir.
Özü güçlü inançlardan mahrum kalan ulusun
Çalışması meyvesiz ve boş, söylediği etkisizdir. (*Musa Vuruşu*, "Köleler İçin", s. 199)

Modern yaşamla dinî yaşam arasında bir tezatın söz konusu olmadığına inanır İkbal. Ona göre "modern yaşamın dinî imandan kopması gerekmez; hatta aslında onun tarafından bilgilendirilmelidir, daha fazla modernlik daha az din anlamına gelmez. Gelenek ile yenilik arasındaki karşılıklı etkileşim, bu yenileşmenin "*yeniden şekillendirilmiş bir İslam*"ı "*yeniden tanımlanmış bir politik estetikle*" bir araya getiren bir mecraya doğru hareket eder. İkbal kendi maneviyat felsefesini politik bir amaca doğru konumlandırır ve Müslüman dünyanın ve özellikle de sömürge Güney Asyasındaki Müslümanların ahlakî yükselişleri için bir araç olarak kullanır. İkbal bu mesajla "*taptaze bir ülküler dünyası*" yaratarak bu alt-kıta Müslümanlarını uyuşuk hallerinden "*uyandırmaya*" çalışmaktadır."[75]

Özünde La İlah varsa korkmana ne gerek
Eğitimin Frenk tarzında olsa bile.
Gül dalında da cıvıldaş, fakat
Kendi benliğinde kur yuvanı. (*Musa Vuruşu*, "Cavid'e", s. 118)

Müslüman toplumlar için önerilen çözüm yollarından biri de geçmişe çok fazla, sıkı sıkıya bağlı kalmamaktır. Tıpkı Âkif gibi İkbal de hem eskiye bağlılık hem de yenileşmeye açık olmaktan bahseder. "İkbal'e göre Batı medeniyetinin ilim ve fennini yani bilim ve teknolojisini isteyen Doğulu milletler, özellikle de Müslümanlar için bu medeniyetin bütün zahiri olaylarını taklit etmek şart değildir. … Müslümanlar, Batı medeniyetinin kültürel değerlerini bir kenara koyarak sadece bilim ve teknolojilerini almalıdır. Çünkü "zahiri bir taklit milletlerin kökünü söker, onları Garpla Şark arasında ahenksiz bir duruma sokar." Ancak Müslümanların Batının ilim ve fennini alırken kendi geçmişleriyle olan bağlantıyı koparmadan geleneklerini muhafaza etmesi gerekir."[76]

Aşk, artık Allah vergisi aklın ardına takılsın;
Saygınlığını sevgilinin sokağında harcamasın.
Ya eski bedenin içine yeni bir ruh katsın,
Veya eski ruhu, taklitçilikten kurtarsın. (*Musa Vuruşu*, "Edebiyat", s. 144)

Doğrusu ne Doğu'dan bıkmak, ne Batı'dan kaçınmaktır,
Doğanın bize işareti her geceyi gündüz yapmaktır. (*Musa Vuruşu*, "Umut Işığı III, s. 150)

75 B. Zeyneb Ali, a.g.m., s. 220

76 Çelik, a.g.m., s. 236

30.12.1930 tarihinde Allahabad'da Tüm Hint Müslümanları Birliği önünde yaptığı konuşmada İslâm'ın kurtuluşu için şunları vurgular İkbal[77]: "Müslümanların tarihinden şu dersi öğrendim. İslam, tarihlerinin kritik anlarında Müslümanları kurtarmıştır, yoksa Müslümanlar İslam'ı değil. Şayet onlar bugün bakışlarını İslam'a çevirip ve ilhamlarını onun içinde tecessüm etmiş canlı fikirlerde ararlarsa; dağınık kuvvetlerini tekrar toplayacak, kaybolmuş bütünlüklerini yeniden kazanacak ve bu şekilde kendilerini top yekûn tahriften kurtaracaklardır."

Sonuç

Mehmet Âkif'in *Safahat* adlı büyük eserinin 6. Kitabı *Âsım*, Muhammed İkbal'in *Musa Vuruşu* ve *Hareket Zili*, bu çalışmamızın çıkış noktası oldu. Adı geçen bu eserlerde iki mütefekkir şair Âkif ve İkbal'in İslâm dünyasına bakışı, bu dünya içinde gördükleri yanlışlar, eksikler, İslâm âleminin içine düştüğü büyük gaflet, her yanlış için tevekkül ardına saklanma ve nihayet tüm bu olumsuzluklar için sundukları çözüm önerileri …

Âkif de İkbal de gördükleri manzaradan hiç memnun değillerdir. İslâm'ın yüceliği, İslâm'ın birliği diye bir şey kalmamıştır. Müslümanlar benliklerini kaybetmiş, ne olduklarını unutmuş, yaşanması gereken hayatın sadece Batı'da olduğuna inanarak oraya öykünmüş ve bunun sonucunda tüm değerlerini yitirmiş, başlarına gelen her kötü olay için bunu değiştirmek, düzeltmeye çalışmak yerine tevekküle sığınmış güçsüz insanlardır artık. Oysa son dinin kitabı Kur'an-ı Kerim'e uygun hareket edilse, İslâm doğru bir şekilde yaşansa, İslâm birliği tekrar sağlansa İslâm'ın yüceliği de tekrar yaşanacaktır, İslâm dünyası gerçek değerine ulaşacaktır.

Aradan 90 yıl geçtikten sonra günümüze baktığımızda, günümüzdeki İslâm âlemine baktığımızda Âkif'in ve İkbal'in çözüm önerilerinin uygulanmadığını, onların özlediği dünyadan çok daha kötü bir hale gelindiğini görmekteyiz. Belki İslâm dünyasının kurtuluşu ileriye bakmakta değil, geçmişi, geçmişin büyüklüğünü, geçmiştekilerin büyüklüğünü tekrar hatırlamak ve bize gösterdikleri yoldan yürümekle mümkün olacaktır…

77 Schimmel, a.g.e., s.113

İki Mütefekkir Şair Mehmet Âkif Ersoy ve Muhammed İkbal'in Gözünden İslâm Âlemi

Özet

Birbirine yakın tarihlerde doğmuş olan Mehmet Âkif ve Muhamed İkbal'i, iki farklı millete mensup olmalarına rağmen birleştiren ortak nokta, İslâm âleminin en iyi gözlemcileri arasında gösterilmeleridir. Bu iki mütefekkir şair, Batı dünyasını da yakından tanımakta, gösterdiği gelişmeyi bilmektedir; ancak Batı'nın ilerleyişi karşısında İslâm âleminin içinde bulunduğu rehavetin, tembelliğin, daldığı gaflet uykusunun da farkındadır. Müslümanlar için bu gaflet uykusundan daha kötü olan ise durumun vehametinin hâlâ farkına varamamış olmalarıdır. İslâm âlemi, tevekkül ve rıza kavramları arkasına sığınarak gittikçe daha fazla uyuşmuş, daha fazla yoksullaşmıştır.

Muhammed İkbal de Mehmet Âkif de İslâm âleminin içinde bulunduğu bu acı durumun sebeplerini araştırmak, ortaya koymak ve tedavi yollarını göstermek amacına ulaşmak için sanatlarını bir araç olarak kullanmış ve sadece kendi milletleri için değil tüm İslâm âlemini bir bütün halinde düşünmüşlerdir.

Bu bildirinin amacı, iki farklı milliyete mensup iki mütefekkir şairin eserlerinden yola çıkmak suretiyle dönem şartları içinde İslâm âleminin durumu ve çözüm önerileri konusunda birleştikleri ve ayrıldıkları noktaları tespit etmektir. Mehmet Âkif'in düşünceleri için çıkış noktası olarak Âsım, Muhammed İkbal'in düşünceleri için de Musa Vuruşu ve Hareket Zili adlı eserleri alınacaktır.

Muhammed Ferid Vecdi'nin "İnsan" Makalesi ve Mehmet Akif'in "İnsan" Şiiri

Sabahattin Çağın
Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi

1878-1954 yılları arasında yaşayan Muhammed Ferid Vecdi Mısır'da yetişen önemli bilim ve fikir adamlarındandır. On altı yaşından itibaren dini konulara ilgi duyan düşünür, felsefe, kelâm ve tefsir alanlarında çok sayıda kitap ve makaleler neşretmiştir. Ferid Vecdi, din kurumunu ilim ve akıl esasında temellendirmeye çalışan bir fikir adamıdır. Din ile bilimi uzlaştırmaya çalışması en önemli özelliklerinden biridir. Bununla birlikte materyalizme karşı mücadele veren eserler de kaleme almıştır.

Ferid Vecdi'nin bizim açımızdan önemli sayacağımız üç önemli yönü vardır. Bunlardan birincisi 24 Temmuz 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet'i ve II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesini desteklemesidir. Mısır ve Arap âleminde II. Meşrutiyet'i eleştiren gazetelere karşı çıkar ve yeni yönetime fırsat verilmesini ister.[1]

İkinci husus Ferid Vecdi'nin II. Meşrutiyet dönemi İslâmcı düşüncesiyle önemli paralellikler taşıması, yani bu dönem İslâmcı aydınlarını büyük ölçüde etkilemiş olmasıdır. Nitekim onun görüşlerini çok muhtasar şekilde ortaya koyduğumuzda bu etkiler açıkça görülecektir. Ferid Vecdi'ye göre Müslümanların geri kalmışlığı, yani sosyal ve siyasî zayıflık onların bilimden uzaklaşmaları, bunun yerine nakilci bir anlayışı benimsemeleri, "bilimden uzaklaşıp atalarından aldıkları mirası aynen taklit etmekle yetinmeleri"dir. Oysa İslamiyet her şeyden önce "oku"mayı, yani bilimi emreden bir dindir ve ne yazık ki Müslümanlar bu emirden büyük ölçüde uzaklaşmışlardır. Müslümanların "mezhep taassubu"nun da onların geri kalmışlığında önemli rol oynamıştır. Diğer taraftan dine sonradan eklenen bazı inançların ayıklanması gerektiğini de savunmuştur.[2]

II. Meşrutiyet dönemi İslâmcı düşüncenin önemli isimlerinden Mehmet Akif (Ersoy)'in fikir hayatında da Muhammed Ferid Vecdi'nin önemli yerinin olması onun bizi ilgilendiren üçüncü yönünü gösterir. Mehmet Akif, "… yalnız Mısır'ın değil, bütün âlem-i İslamın en büyük, en hamiyetli evlad-ı irfanından sayılan" cümlesiyle andığı Muhammed Ferid Vecdi'den *Müslümanlıkta Medeniyet*, *Müslüman Kadını* ve *Hadika-i Fikriye* adlı üç eserini tercüme ederek *Sırat-ı Mustakim*'de tefrika etmiştir. Bunlardan ikincisi kitap olarak da yayımlanmıştır.

Müslümanlıkta Medeniyet adlı eserin önsözünde Âkif, bu eseri basımından yedi sekiz sene evvel tercüme ettiğini, ancak Meşrutiyet'ten önce bu eserin neşrinin "kabil olmadığını" ter-

1 "El-Müeyyed'e Cevap" (tercüme - Mehmet Akif), Mehmet Akif Külliyatı - 7, (Hazırlayan – İsmail Hakkı Şengüler), Hikmet Kitabevi Yayınları, s. 12-17; "Bütün Âlem-i İslama Açık Mektup", a.g.e., s. 12-17.

2 Muhammed Ferid Vecdi hakkında derli toplu bilgi için bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "Ferid Vecdi", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 12, İstanbul, 1995, s. 393-395.

cümenin önsözünde belirtir.[3]

Bildirimizin konusunu oluşturan Muhammed Ferid Vecdi'nin "İnsan" adlı makalesi *Müslümanlıkta Medeniyet* adlı eserin başına yazarı tarafından konulmuş "mukaddime"lerden birincisidir.[4] Bu makaleye *Sebilürreşat* sayfalarını karıştırırken rastladık ve hemen onun bir sayı sonra da Mehmet Âkif'in aynı adlı "İnsan" şiirinin yayımlandığını gördük.[5] Hem bu yazıların arka arkaya yayımlanması hem de daha sonra tercüme edip tefrika ettireceği bir eserin (*Müslümanlıkta Medeniyet*) mukaddimesini daha önce yayımlamış olması bize, bu iki yazı arasında bir ilişkinin söz konusu olabileceğini düşündürttü ve her iki metni bu düşüncenin ışığında okuduk.

Muhammed Ferid Vecdi'nin "İnsan" makalesi bir soruyla başlamaktadır: "İnsan nedir?" Yazar, insanın ne olduğu meselesine onun öncelikle bir "cism-i maddi" olup olmaması noktasından yaklaşır ve şu açıklamayı yapar:

> *"Eğer insan bundan ibaret ise silsile-i hayvanatın en aşağı tabakasında bulunması, hem de mevcudat arasında şu gördüğümüz ehemmiyeti haiz olması icap ederdi. Zira asla pençesinin kuvvetiyle, fil cesametiyle, maymun süratiyle ona çok faiktir."*

Ardından yazar dış görünüşe bakarak bir sonuca varılıp varılamayacağını tartışır. Ona göre eğer böyle olsaydı, insanın bir tüy misali bir kasırgadan kurtulsa bile bir başkasına yakalanan zavallı bir yaratık olacaktır. Ama yazar, bunun böyle olmadığını söyler. O zaman işin içinde başka bir şeyin olduğunu düşünerek bunu arama yoluna gider. Bunun için insanın ilk ortaya çıkışından yaşanan zamana kadar geçirdiği gelişmeye bakarak bir değerlendirme yoluna gider. İnsanoğlu başlangıçta zayıf, yüce dağların hayalinden, kocaman ormanların gölgelerinden ve oradaki hayvan seslerinden korkan, sıcağın yaktığı, soğuğun dondurduğu, açlık ve susuzluk acısını çeken bir yaratıktır. Buna karşılık birtakım gelişmeler göstererek kendisine musallat olan belalara karşı kahramanca ve kararlılıkla direnen, ölümle pençeleşen, düşmanlarını yenmekle kalmayıp onları esir eden bir varlık haline geliyor. Ferid Vecdi bu gelişmenin başka bir cephesini de şöyle anlatır:

> *Bundan başka görüyorsunuz ki, son derece narin, nazenin bulduğunuz o mahlûk-ı za'îf mecbûl olduğu nezâketten şayan-ı hayret bir salâbet çıkarıyor: Koca dağlara karşı geliyor, onları pamuk gibi atıyor; kayalara seğirdiyor, ezip toz şekline getiriyor; demire teveccüh ediyor, eritip su gibi akıtıyor. O zaaftan ise öyle bir kuvvet ızhâr ediyor ki, arslanları kayd altına alıyor, vadilere sığamayan o azametli hayvan gelip onun huzurunda tezellüle mecbur oluyor, o seyredip eğlenecek diye ayaklarının altında yaltaklanıp duruyor!*

Bütün bu yorumlardan sonra yazar, tekrar makalesinin başında sorduğu soruya dönüyor ve şöyle cevap veriyor: *"Artık böyle âlimâne bir tedebbürden sonra; "İnsan, şu gördüğümüz nâçîz maddeden ibarettir" denebilir mi? Aslâ!" Bu cevabı verdikten sonra Ferid Vecdi görünenin doğru-*

3 Mehmed Akif Külliyatı – 7, s. 30.

4 Mehmet Akif bu yazıyı dergide daha önce yayımladığı için kitaba almamış ve bunu tefrikada ikinci mukaddime olan "Tekalif-i Hayat"a koyduğu bir dipnotla açıklar: "Cenab-ı Müellif sadede girmezden evvel birkaç mukaddime serd edeceğini söylemişti. Bu mukaddimelerden birincisi "İnsan" ünvanlı makaledir ki evvelce Sadi Bey tarafından tercüme olarak *Sırat*'ın 22. Nüshasıyla neşredilmişti. Onun için burada tekrar tercümesine lüzum görmüyoruz. Muhterem karilerimizden o nüshaya müracaat buyurmalarını rica ederiz.

5 Ferid Vecdi, "İnsan", *Sırat-ı Mustakim*, C. I, nr. 22, 8 Kânun-ı Sani 1324/21 Ocak 1909, s. 343-346; Mehmet Akif, "İnsan", "İnsan", *Sırat-ı Mustakim*, C. I, nr. 23, 15 Kânun-ı Sani 1324/28 Ocak 1909, s. 357.

yu yansıtmadığını, insanı diğer mahluklardan ayıran bir sırrın var olduğunu, bunun tespit edilmesi gerektiğini savunur: "Lakin ma'na-yı insaniyet dediğimiz o râz-ı ulvî ne imiş ki, şu cism-i maddiyi kendisine nişîmen ittihaz edivermekle bütün kainatı amaline ferman-ber ediyor, bir malik-i meşru'anın kendi mülkündeki tasarrufuyla bu hakdâna sultan oluyor?"

Ferid Vecdi, insanın mahiyeti hakkında belli bir neticeye ulaşmanın hayli zor olduğu kanaatini taşır, çünkü insan gözle görülüp duyguyla hissedilen şeylerin tabi olduğu kanunlara uymadığı gibi, sınırlanması mümkün olmayan zıtlıklara ve eksikliklere de sahiptir. Bu bakış açısıyla insanların çeşitli örnekleri olduğunu söyler ve bunlardan yedisini sayar: 1. Olgun, adaletli, aşırılıklardan uzak, bütün işleri ılımlı olan insan, 2. Dünyadan nefret eden, "şehevat-ı nefsaniyesi ne tarafa incizab ediyorsa" o tarafa meyl eden insan, 3. Dünyaya bağlı, arzu ve istekleri gözlerini kör etmiş insan, 4. Cehalet ve gabavetiyle hayvanlardan daha aşağı derecede olan insan, 5. Kendini tamamen bilime adamış insan, âlim, 6. Hayattan korkan insan, tabansız, 7. Savaşlarda kahramanca mücadele eden insan.

Ferid Vecdi insanın bu farklı yapılarına karşılık onun değişmeyen tek özelliğini ortaya koyar:

> *İnsan temayülatı için bir had yoktur ki oraya varınca dursun da ilerisini istemesin. Belki bir gayeti idrak edince ötesini ister, bu sonraki noktaya vusul için kendisinde bir kuvvet duyar. Hatta o mevkii de ihraz edince mazhariyeti kanaatine hadim olmak şöyke dursun, emelinin izdiyadına bais olur; bulunduğu mertebeyi nazarında küçültmeye başlar.*

Ferid Vecdi, insandaki bu yükselme ve ilerleme hırsının asla bitmeyeceğini savunur ve şöyle bir sonuca varır: İnsanı hayvandan ayıran ne konuşmadır ne düşünmektir ne de tedeyyündür. İnsanın aklen, ahlâken sonsuz bir şekilde ilerlemeye kabiliyet olması, hayvanınsa sınırlı bir hudutta durmasıdır. "O halde hayvanın insana nispeti, mahsurun gayrı mahsura nispeti kabilinden olur ki şu nispetin hadleri arasındaki tefâvüt ne kadar azimdir!"

Mehmet Âkif Ersoy üzerine yaptığı araştırmalarla bilinen Fazıl Gökçek, Birinci *Safahat*'ta yer alan iki şiiri "İnsan" ve "Tevhid yahut Feryad" adlı şiirleri, "Mehmet Akif'in şiir dünyasını anlamada anahtar şiirler oldukları"nı söyler ve devam eder: Bu şiirler kader ve irade meseleleri etrafında insanın yeryüzündeki konumunu sorgulamaları dolayısıyla dinî-felsefî mahiyet taşımalarının yanında, bununla bağlantılı olarak *umut* ve *umutsuzluğun* ön plana çıktığı şiirlerdir.

"İnsan" şiiri ilk olarak Mehmet Âkif'in başyazarlığını yaptığı *Sırat-ı Mustakim* mecmuasında yayımlanmıştır. Daha sonra Âkif, aynı şiiri I. *Safahat*'ına almıştır. Şiirin başında Hz. Ali'nin bir sözü epigraf olarak kullanılmıştır: "Ve tez'umu enneke cirmun sagîrun. Ve fîke'ntave'l-âlemu'l-ekber."[6] Bu söz şiirin ana fikri mahiyetindedir ve Âkif'in şiirlerinde sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Onun birçok şiirinin başında bir ayet, bir hadis veya önemli bir kişi tarafından söylenmiş bir vecizenin bulunduğu görülür. Bunların altında yer alan manzume bu sözlerin açıklaması özelliğini taşımaktadır.

Mehmet Âkif'in bu şiiri yazdığı yıllar Osmanlı Devleti'nin zor yıllarıdır. Cephelerde yenilgilerin, toprak kayıplarının olduğu bir dönemdir ki, moral bakımından aydınları ve halkı

6 Ertuğrul Düzdağ bu sözü "Ey insan, sen kendinin küçük bir cisim olduğunu sanırsın, ama bütün âlem senin içine sığdırılıp gizlenmiştir. *Safahat -Eski ve Yeni Harflerle Tenkidli Neşir-*, (Hazırlayan – M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul 1991, s. 65.

çöküntüye uğratmıştır. Âkif bu şiirini âdeta insanlara kim ve ne olduğunu hatırlatmak, onları bu karamsarlıktan kurtarmak için yazmıştır.

Şiirin ilk iki beyti epigrafta yer alan Hz. Ali'nin sözünün değişik bir şekilde ifadesidir:

Haberdâr olmamışsın kendi zâtından da hala sen,
"Muhakkar bir vücudum!" dersin ey insan, fakat bilsen...
Senin mahiyyetin hatta meleklerden ulvîdir:
Avâlim sende pinhandır, cihânlar sende matvîdir.

Bu mısralara Ferid Vecdi'nin penceresinden bakarsak o dönemin Osmanlı toplumu, ilk iki mısrada âdeta insanın ilk yaratıldığı dönemin özelliklerini göstermektedir. Diğer iki mısra ise insanın o zamandan bu yana geldiği noktayı genel ifadelerle ortaya koymaktadır.

İşte Âkif, İslâm'ın "eşref-i mahlûkat" olarak nitelendirdiği insanın -ki şiirin iki yerinde onun yeryüzündeki varlıklardan ve meleklerden üstün olduğu vurgulanıyor- yerini belirlemek ve ona yapabileceği şeyleri hatırlatmak için "İnsan" şiirini kaleme almış gibidir. Âkif bu şiirde önce kendi idealindeki insanın özelliklerini ortaya koyuyor: Bunlar insanın ilahî sanatın gayesi olması, dünyayı hükmü altına alması ve insanın ilahî takdiri uygulayan güç olmasıdır. Bunlardan özellikle dünyayı hükmü altına alması özelliğiyle Ferid Vecdi'nin görüşleri arasında bir paralelliğin olması dikkat çekicidir. Âkif'e göre tabiat insanın esiridir ve insan eşyaya hükmedendir. Dolayısıyla dünya ona mahkûmdur ve onun hükümlerine boyun eğmiştir. Böylece Âkif, insan aklına verdiği değeri ortaya koymakta, insanın aklıyla bütün tabiatı kendine esir edeceğini düşünmektedir. Âkif, bu tabiatı esir etmenin örneklerini de vermiştir şiirinde. Özellikle fennî alandaki başarıların bunu sağladığını ifade eder. Buldukları sayesinde artık denizler ve gökler bir engel olmaktan çıkmış, susuz çöller vahaya dönüşmüştür. Aynı şekilde insanların buluşlarından olan telsiz, telgraf, paratoner gibi icatları da isim vermeden tasvir yoluyla verir.

Esirindir tabiat, dest-i teshirindedir eşya;
Senin ahkâmının münkadıdır, mahkûmudur dünya.
Bulutlardan sevaik eder irfân-ı çalâkin;
Yerin altında madenler bulur nakkad-ı idrakin.
Denizler bisterindir, dalgalar gevhare-i nazın;
Nedir dağlar, semâ-peymâ senin şehbâl-i pervâzın!
Olur dem-sâz-ı âvâzın bütün aktâr-ı âlemde.[7]

Ferid Vecdi'nin makalesi ile Mehmet Âkif'in şiiri arasındaki son benzerlik, insanın daima bulunduğu yerden daha ileriye gitme arzusudur ki Ferid Vecdi bunu insanları hayvanlardan ayıran tek ortak özellik olarak görmektedir. Bu konuda Mehmet Akif şunları söyler:

Taharrîden usanmazsın, teâlîden teâlîye
Atıldıkça atılsam şimdi, dersin, başka âtîye!
Senin en şanlı eyyâmında, en mes'ûd hâlinde
Bir istikbâl-i dûr-â-dûr vardır hep hayâlinde.
O istikbaldedir şevkin, odur ma'şûk-ı vicdânın,

7 Bu makalede olmasa bile kitabın ikinci makalesi olan "Tekalif-i Hayat" adlı yazıda bu görüşlere yakın ve hatta bire bir örneklerin varlığı da söz konusudur: Bulutların arasındaki azametli yıldırımları yakalayarak zelil ve muhakkar bir surette yerin dibine geçirmek, fikr-i beşeriyetin yed-i iktidarında olur da bizim fellahlarımıza kemal-i aczlerinden yakalarını paçalarını yırttıran ufacık bir pamuk kurdunun hasaratını tahfif için çare ibda' etmek nasıl o kudretin haricinde kalır? (*Mehmed Akif Külliyatı – 7*, s. 63)

O kudsî neşvenin şeydâ-yı bî-ârâmıdır cânın

Bu mısralardan da anlaşılacağı gibi şair, insanın bir yükseklikten bir yüksekliğe çalışmaktan usanmayıp daima geleceğe doğru atılmak istediğini belirtir. Onu mutlu ya da ihtişamlı günlerinin bile tembelleştiremeyeceğini düşünür, çünkü gözü daima ileridedir. Öyle ki artık bu bilinmezlikler âleminden kurtulmak için yaratılışın sırlarını bile bilmek arzusunu taşır. Âkif'e göre araştırmacı yanı kuvvetli olan insanın karşısında üç korkunç bilmece vardır: Geçmiş, yaşanan zaman ve gelecek... Bunlar her devirde insanın karşısına çıkmaktadırlar. İşte insanın ömrü bunları anlamak sevdasıyla geçmektedir. Gerçekler kalın bir perdeyle örtülse bile insan, hiçbir umutsuzluğa kapılmadan en ufak ipucunu değerlendirecek ve gerçeğin peşine düşecektir. Bu araştırıcı ruh insanda o derece kuvvetlidir ki, bir gün gelip dünyadaki her şeyin mahiyeti ortaya çıksa da araştırılması gereken şeyler yine de bitmeyecektir:

Tevakkuf yok seninçün, daimî bir seyre tâbi'sin...
Ne zîrâ hâle râzısın; ne müstakbele kâni'sin!

Hem Ferid Vecdi'nin hem de Mehmet Âkif'in konuya akılcı bir şekilde baktıkları görülmektedir. Sadece Ferid Vecdi bir düşünür olarak insan problematiğine genel özellikleri yönüyle bakarken, Mehmet Âkif de çağını eserlerine yansıtan bir sanatçı olarak o döneme özgü Osmanlı toplumunu uyarmak amacını gütmüştür.

Mehmet Âkif'in ve Süleyman Nazif'in Umudu/ Umutsuzluğu

H. Harika Durgun
Yrd. Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Mehmet Âkif ile Süleyman Nazif'in tanışmaları 1908 yılına tesadüf eder. II. Meşrutiyet'in ilânından hemen sonra Hüdavendigar/Bursa mektupçuluğu görevinden istifa ederek İstanbul'a gelen Süleyman Nazif, Mithat Cemal vasıtasıyla Mehmet Âkif'le tanışır ve her iki şairin dostluğu Süleyman Nazif'in vefatına kadar devam eder.[1]

Mehmet Âkif ile Süleyman Nazif'in gerek karakter özellikleri gerekse edebiyat anlayışları, edebiyattan beklentileri birbirine yakındır. Her ikisi de II. Meşrutiyet'in ilânından sonra yönetimi üstlenen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin politikasını başlangıçta benimsemiştir. İttihat ve Terakki'ye katılan Âkif, yemin metninde bir değişiklik yaparak "cemiyetin her dediğini" değil, "makul olan dediklerini" yapacağına dair söz vermiştir. Prensiplerinden taviz vermeyen bu tavrı Süleyman Nazif'te de görürüz. Trabzon valiliği görevinden azledilip İstanbul'a döndükten sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından kurulan *Hak* gazetesinin başmuharrirliğini, yeri geldiğinde İttihatçıların aleyhinde de yazabilmek şartıyla kabul etmiştir.[2]

II. Meşrutiyet'in ilânından sonra toplum hayatına yönelen Türk şiiri, insan-toplum ilişkisinin yanı sıra siyasetle, politikayla meşgul olmuştur. Mensubu bulunduğu *Sırat-ı Müstakim* dergisinin yayın politikasına uygun hareket ederek Türk ve İslâm dünyasının meseleleriyle ilgilenen Mehmet Âkif, "Kendimi milletimin huzurunda gördüğüm günden beri sanattan ziyade cemiyeti düşünmek istedim" diyerek şiirini bir fikrin hizmetine vermiştir.[3] 1911'de *Safahat* adıyla yayınladığı ilk şiir kitabının başında yer alan manzum önsözde şiirdeki tek hünerinin "samimiyet" olacağını belirtir. Şiirin gerçekliği olduğu gibi yansıtmasını ister:[4]

- *Hayır, hayâl ile yoktur benim alışverişim…*

1 Mithat Cemal Kuntay, ilgili çalışmasında Mehmet Âkif'in Süleyman Nazif'le nasıl tanıştığını ve dostluklarının nasıl ilerlediğini anlatmıştır. Süleyman Nazif, 1927'de vefat etmiştir. Mehmet Âkif, o tarihte Mısır'dadır ve 1936'da hastalanarak İstanbul'a gelir. Mehmet Âkif'in sık sık ziyaretine giden Mithat Cemal, her konuşmalarında Süleyman Nazif'i yâd ettiklerini anlatır: "Bir gün yatağında doğruldu, "Kara Bir Gün" makalesini anlattı: 'Hastalıktan kalkınca yazacağım şiirlerin başında Nazif'e söyleyeceğim mersiye var. O ne erkek adamdı!' dedi, gözleri doldu." Ayrıntılı bilgi için bkz. *Mehmed Akif, Hayatı-Seciyesi-Sanatı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 104-107. Süleyman Nazif'in ayrıntılı hayat hikâyesi için bkz. Şuayb Karakaş, "Süleyman Nazif Hayatı ve Eserleri", Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (Doktora Tezi), Ankara, 1986.; Muhammet Gür, "Makale ve Mektuplarına Göre Süleyman Nazif", Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (Doktora Tezi), İstanbul, 1992.

2 Şuayb Karakaş, Agt., s. 70., Muhammet Gür, Agt., s. 86-87.

3 Orhan Okay, "Mehmet Âkif'in Karakteri ve Sanatı", *Hece*, Yıl: 12, Sayı: 133, Ocak 2008, s. 9.

4 Mehmet Âkif Ersoy, *Dördüncü Kitap Fatih Kürsüsünde*, (Haz. Fazıl Gökçek), Dergâh Yayınları, İstanbul, 2007, s. 24.

İnan ki: Her ne demişsem görüp de söylemişim.
Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek:
Sözüm odun gibi olsun; hakîkat olsun tek!

Orhan Okay'a göre Mehmet Âkif, "cemiyet için yazmaktan başka gayesi olmayan", "edebiyatımızın tek sosyal şairi"dir. Tevfik Fikret ve Ziya Gökalp ile aynı dönemde hemen hemen aynı sosyal konularda şiir yazmasına karşılık Mehmet Âkif'in şiirlerindeki samimiyet ve iman gücü, onu diğerlerinden ayırmıştır.[5] Mehmet Âkif'e göre sanat "birtakım hasis emellere, sefil ve müstekreh maksatlara âlet" olmaktansa "ulvî, pâk, asîl, necîb duygulara, düşüncelere" hizmet etmelidir. Toplumun ahlâkî yönden ıslah edilmesini amaçlayan Mehmet Âkif'in bu görüşü, Namık Kemal'in edebiyat anlayışıyla örtüşür.[6]

Servet-i Fünun şairlerinden olan Süleyman Nazif de Namık Kemal'in etkisinde kalarak hitabet üslûbunun ön plana çıktığı şiirler kaleme almıştır[7]. Süleyman Nazif, ilk şiir kitabı *Gizli Figanlar*'da (1906) ferdî konularla birlikte toplumsal meselelere de yer vermiş ve şiirlerde Servet-i Fünun'un dil ve üslûp özelliğini muhafaza etmiştir. Ancak II. Meşrutiyet'in ilânından sonra tamamen sosyal konulara yönelerek bunları Servet-i Fünun'un vokabülerine göre daha sade yazmıştır: *Fırak-ı Irak*[8] (1918) ve *Malta Geceleri* (1924).

Süleyman Nazif, edebiyat hakkındaki görüşlerinde[9] diğer Servet-i Fünun yazarları gibi Hippolyte Taine'in "ırk, ortam, an" teorisinden yola çıkarak edebiyatın çevreyle, toplumla olan ilişkisinden bahseder. Günlerin, mevsimlerin, hayatın "tarik-i tekâmül"üne paralel olarak "edebiyat da her şey gibi ve her şeyle beraber" değişir. Ona göre bir edebî eserde sanatkârın şahsiyetiyle beraber zamanın ve mekânın da şahsiyeti vardır.[10] "Şiir insanın gıda gibi, hava gibi, kati bir ihtiyacıdır. Bu ihtiyaç daima bir zemin-i istîfa arar ki, o da güzelliktir." Edebiyatın estetik bir gaye taşıdığını ifade eden Süleyman Nazif, şairin, tabiatı istediği gibi şekillendirdiğini ve "hayalî güzellik"i ortaya çıkardığını belirtir. Aynı zamanda sanatkârın "gördüklerini, duyduklarını, düşündüklerini" aksettirmesine değinerek edebî eserde hissetmenin gerekli olduğunu vurgular:[11]

Malum-ı fâzılâneleridir ki sanat yalnız sanat için, yani fıtrat-ı beşerdeki ihtiyac-ı bedâyi-perestîyi tatmin maksadıyla vücuda getirilir. Bunun ahlâk ile doğru-

5 "Türk Şiirinde İçtimaî Meseleler", *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1998, s. 64.

6 Fazıl Gökçek, *Mehmet Âkif'in Şiir Dünyası*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014, s. 55-56.

7 Ahmet Demir, ilgili yazısında Süleyman Nazif'in şiirlerinde gerek konu (vatan ve millet sevgisi, hürriyet fikri, devrin yönetim anlayışı vb) gerekse dil ve üslûp (kelime seçimi, imajlar, hitabet üslûbu) özellikleri bakımından Namık Kemal'le benzerlik olduğunu açıklar. Ayrıntılı bilgi için bkz. "Süleyman Nazif Şiirinde Namık Kemal Etkisi", *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt: 5, sayı: 22, Yaz 2012, s. 58-71.

8 Nurullah Çetin ilgili yazısında *Fırak-ı Irak*'ı metnin orijinaline sadık kalarak Latin harflerine aktarmıştır. Metin neşrinden önce yaptığı açıklamada kendisinden önce İhsan Erzi tarafından yapılan çalışmada (Süleyman Nazif, *Malta Geceleri, Fırak-ı Irak ve Galiçya*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1979.) şiirlerin ve nesir parçalarının yeni harflere aktarılarak sadeleştirildiğinden, bazı kelime ve tamlamaların yanlış okunduğundan bahseder. Bkz. "Süleyman Nazif'in *Fırak-ı Irak* Adlı Eseri", *Ankara Üniversitesi Türkoloji Dergisi*, C. XI, S. 1, Ankara, 1993, s. 233-256.

9 Bkz. Şuayb Karakaş, Agt., s. 283-291. , Bilge Ercilasun, *Servet-i Fünun'da Edebî Tenkit*, MEB Yayınları, İstanbul, 1998.

10 Süleyman Nazif, "İki Söz Daha", *Yeni Türk Edebiyatı Metinleri 3 – Nesir 2 (1860-1923)*, (Haz. İnci Enginün, Zeynep Kerman), Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s. 708.

11 Süleyman Nazif, "Şiir ve Ahlâk", *Yeni Türk Edebiyatı Metinleri 3 – Nesir 2 (1860-1923)*, s. 718.

dan doğruya hiçbir münasebeti yoktur. (…)

Ulvî bir mebhas fena tasvir olunduğu takdirde nasıl celb-i takdir edemezse iyi görülmüş, iyi duyulmuş ve iyi ifade olunmuş bir mevzu da -velev en korkunç veya şenî elvah u safahât irae etsin- harîm-i samîm-i şi'r ü san'ata kabul olunmakta öyle tereddüt gösterilemez.

"Âkif'in dehasının zirvesi"[12] kabul edilen *Âsım*, Mehmet Âkif'in *Safahat* üst başlığı altında yayınladığı altıncı şiir kitabıdır. Hemen hemen yarısı 1919-1924 yıllarında farklı aralıklarla *Sebilürreşat*'ta tefrika edilmiş, manzum bir hikâyeden daha doğrusu manzum bir diyalogdan oluşan *Âsım*'ın tamamı kitap olarak 1924'te yayınlanmıştır.[13] "İçinde yaşadığı devri bütün teferruatı ile gören ve gösteren"[14] Mehmet Âkif'in şiirlerinde sosyal ve siyasal hayatın bir panoraması verilir. İlk şiir kitabı *Safahat*'ı 1911'de yayınlasa da Âkif'in II. Meşrutiyet'ten önce belli bir çevre tarafından tanındığını biliriz. Dolayısıyla İstibdat, II. Meşrutiyet, Mütareke ve Milli Mücadele yıllarına şahit olan Mehmet Âkif'in şiirlerinde savaş önemli bir yer tutmaktadır.[15] I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale cephesinde önemli bir başarı sağlansa da Osmanlı İmparatorluğu, savaştan yenilgiyle çıkmış ve İstanbul fiilen işgal edilmiştir. Fakat Anadolu'da başlayan Milli Mücadele hareketi zaferle sonuçlanmıştır. Bu bakımdan *Âsım*'ı okurken Mehmet Âkif'in umut ve isyan noktasında gidip geldiğini görürüz. Bazen mevcut durum karşısında ümitsizliğe kapılıp isyan eder bazen de Anadolu'daki ölüm-kalım mücadelesinden zaferle çıkılacağına inanır.

Süleyman Nazif'in son şiir kitabı *Malta Geceleri* de 1924 yılında yayınlanmıştır.[16] I. Dünya Savaşı neticesinde imzalanan Mondros Ateşkes antlaşmasıyla devlet, mağlubiyetini kabul etmiştir (30 Ekim 1918). Mütareke döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun menfaatlerini müdafaa etmek amacıyla Süleyman Nazif ile Cenap Şahabettin *Hâdisat* gazetesini çıkarırlar (20 Ekim 1918). Süleyman Nazif'in bir vatanperver olarak Mütareke ve Milli Mücadele döneminde hükümet yönetimine, Ermeni meselesine, memleketin gidişatına dair yazdığı yazılar bugün bile değerini korumaktadır. Özellikle *Hâdisat*'ta yayınlanan "Kara Bir Gün" başlıklı yazısı[17], ona Türk edebiyatı ve basınında ebedî ve müstesna bir yer kazandırmıştır. Netice itiba-

12 Nurettin Topçu, *Mehmet Âkif*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s. 26.

13 Cenap Şahabettin'in "Safahat Mübdii" başlıklı yazısı *Âsım*'ın 1924'ün sonlarına doğru yayınlandığını haber verir. Mehmet Âkif Ersoy, *Altıncı Kitap Âsım*, (Haz. Fazıl Gökçek), Dergâh Yayınları, İstanbul, 2007, s. 7. Beşir Ayvazoğlu, *Âsım*'ın yayınlanışı dolayısıyla Mithat Cemal'in Mısır Apartmanı'nda verdiği bir yemek davetinden ve davette çekilmiş bir fotoğraftan yola çıkarak kaleme aldığı "anlatı"da bu şair ve yazarların *Âsım*'a dair görüşlerine, birbirleriyle olan ilişkilerine yer vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. *1924 Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi*, Kapı Yayınevi, İstanbul, 2010.

14 Mehmet Kaplan, "Süleymaniye Kürsüsünden Bir Parça", *Şiir Tahlillleri I*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1997, s. 174.

15 Mehmet Âkif, *Hakkın Sesleri*, *Fatih Kürsüsünde*, *Hatıralar*, *Âsım* ve kısmen *Gölgeler*'de savaş konusuna yer vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sema Uğurcan, "Mehmet Akif'in Şiirlerinde Savaş", *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1986, s. 135-166.

16 "(…) Malta sanihatına gelince: Bunlar yalnız büyük edibimizin şiir ve eserinde değil edebiyatımız tarihinde de mümtaz bir mevki işgaline namzettir. Süleyman Nazif, bu manzumelerinde şahsiyetinden hiçbir şey feda etmeksizin Namık Kemal'in arş-ı ilhamına irtika etmiştir. Şimdi hürmetle ismini zikrettiğimiz ilahi şair ve vatanperver ile hasbıhal âdili sahifeler memleketin felaketi karşısında hassasiyeti artmış bir kalbin tesiratını fevkalade bir kudretle tebliğ ediyor. "Firak-ı Irak"ta olduğu gibi "Malta Geceleri"nde de büyük bir şair ile karşılaşıyoruz. Şiir ve nesre böyle siyyan bir kudretle sahip olmak, Fuzuli ve Hamit istisna edilirse bizde kimseye müyesser olmayan bir muvaffakiyettir.", İmzasız, "Malta Geceleri ve Çalınmış Ülke", *İkdam*, nr. 9752, 27 Mayıs 1924.

17 Süleyman Nazif, "Kara Bir Gün", *Hâdisat*, nr. 63, 9 Şubat 1919.

rıyla Süleyman Nazif'in *Hâdisat*'taki sert yazıları ve Pierre Loti hakkındaki toplantıda yaptığı konuşma (23 Ocak 1920) İngilizlerin dikkatini çeker ve onu Mart 1920'de Malta'ya sürgüne gönderirler.[18] Süleyman Nazif, Malta'da kaldığı yirmi ay süresince parçalanmış, işgal edilmiş yurdu karşısında çaresizliğini, ümitsizliğini, vatan hasretini, esaretini şiirlerinde dile getirmiştir. Yurda döndükten sonra bunları *Malta Geceleri* adıyla yayınlamıştır.

Biz bu yazıda Mehmet Âkif'in *Âsım*'ı ile Süleyman Nazif'in *Hâdisat*'taki makalelerini ve *Malta Geceleri*'ni birlikte ele alarak, her iki şairin olaylar karşısındaki umutlarını ve isyanlarını değerlendirmek istiyoruz.

Âsım da *Süleymaniye Kürsüsünde* ve *Fatih Kürsüsünde* gibi uzun soluklu tek bir manzumeden oluşur. Ancak Mehmet Âkif, monotonluğu önlemek adına diyalog, tahkiye gibi anlatım vasıtalarından istifade ederek eserini "manzum hikâye", "manzum tiyatro" şekline dönüştürmüştür.[19] Köse İmam, II. Abdülhamit devrinin temsilcisi olup, "Mehmet Âkif'in Çanakkale Savaşlarına kadar bedbin olan ruh hâlidir". Hocazâde ise "büyük mücadeleler sonunda II. Meşrutiyet'in ilânını sağlayan ve hürriyeti elde eden yeni neslin temsilcisidir", "Âkif'in Çanakkale Savaşlarını görerek ümitsizlikleri imanla değiştiren ruh hâlidir".[20] *Âsım*, iki farklı ruh hâlinin "ümit-ümitsizlik" veya "umut-isyan"ın çatışmasını anlatır. "Bir muhavereden ibaret" olan *Âsım*, zaman itibarıyla I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale zaferinden biraz sonra Köse İmam'ın, Hocazade'nin Fatih Sarıgüzel'deki evine gelişiyle başlar. Aslında Köse İmam, oğlu Âsım[21] hakkında konuşmak için gelmiştir. "Lâkin, Komşunun derdi dururken bunu açmak çirkin" olacağından birtakım olaylar, hikâyeler, fıkralar anlatarak aile kurumundan, köylünün perişanlığından, toplumun ahlâkî çöküşünden, medrese-mektep ikiliğinden bahseder. Konuyu yöneticilerin basiretsiz ve tutarsız davranışlarına, savaşlar neticesinde perişan olan halka ve memlekete getirir, sorar: "Bu harbin sonu" ne olacak?[22]:

- *Aklım ermezse de evlâd, bu işin bitmesine,*
İki şeyden biri lâzım…
- O nedir?
- Dinlesene:
İngiliz yok mu, o hâin, ya doyup patlamalı;
Yâhud aç kalmalıdır… Yoksa bizim fal kapalı.

Süleyman Nazif, çoğu baş makale olan *Hâdisat*'taki yazılarında ülke yönetimindeki aksaklıklar, Ermeni meselesi, din, Türkçülük cereyanı gibi konuları ele almıştır. Bu yazılar aslında

18 İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2006, s. 116-117.

19 Ö. Faruk Huyugüzel ilgili yazısında Mehmet Âkif'in *Âsım*'da kullandığı farklı anlatım yollarıyla eserini bir "tiyatroya" yaklaştırdığını, "kapsamlı ve orijinal bir terkip" oluşturduğunu belirtir. Ayrıntılı bilgi için bkz. "Mehmet Akif'in *Asım*'da Başvurduğu Anlatım Vasıtaları ve Teknikleri", *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1986, s. 31-52.

20 Orhan Okay, "Şehitlikte Bir Şair: Mehmed Akif", *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1998, s. 168., Mehmet Âkif Ersoy, *Altıncı Kitap Âsım*, (Haz. Fazıl Gökçek), Dergâh Yayınları, İstanbul, 2007, s.12-13.

21 Kâzım Yetiş, ilgili çalışmasında Âsım'ın, Türk gençliğinin bir sembolü olduğunu, Klâsik şiirimizde de Nâbî'nin *Hayriye*'sinde, Sümbülzade Vehbi'nin *Vehbiye*'sinde bunun örneğini görebileceğimizi fakat içerik yönünden farklı olduğunu belirtir. Bkz. Kâzım Yetiş, *Bir Mustarip Mehmet Akif Ersoy*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2006, s. 130.

22 Mehmet Âkif Ersoy, *Altıncı Kitap Âsım*, s. 31.

bugün de geçerliliğini koruyan yazılardır. Özellikle büyük ümitlerle beklenen İttihat ve Terakki yönetiminin görevini yerine getirememesi ve bunun sonucunda İstanbul ve İzmir'in işgal edilmesine dair yazılar oldukça fazladır. Süleyman Nazif, *Hâdisat*'taki ilk yazısından, "Subhâneke Yâ Muhavvile'l-Ahval"den, itibaren Mütareke döneminde memleketin parçalanmasından duyduğu üzüntüyü anlatarak hükümetin bu durum karşısındaki umursamaz, lakayt duruşunu eleştirmiştir. Özellikle "geçmiş günlerin huzur ve refahını tahassürle" aradığını, "hep keşmekeş" içinde olduklarını, mevcut hükümet çalışsa bile buna dair ortada "bir zerre-i muvaffakiyet" görülmediğini belirtir.[23] Bu sebeple İttihat ve Terakki'nin kurucularından olan Talat Paşa ve hükümetinin değiştirilmesini talep eder:[24]

> *Bu devletin altı yüz senelik vakayiname-i mevcudiyetine bugünkü kadar sütur-ı mehalik derc ve kaydeden hiçbir devr-i idbar görülmedi. (…) Vatanın menafi-i âliyesini fırkaların ve eşhasın âmâl ve ihtirasatı fevkinde tutanlar -reisinin ismi ister "Ahmet Tevfik Paşa" olsun ister "Ahmet İzzet Paşa" veya bir diğeri- kuvvetli bir hükümetin her zaman, hususiyle bu tarihî günlerde teşekkül ve istikrarını arzu ederler. Kuvvetli olmak için de tek bir şeye ihtiyaç var: Terfih-i ahali!...*

Süleyman Nazif, "Tarihî Muhakeme"[25] başlıklı yazısında -Talat ve Enver Paşaları hedef alarak- ülkeyi yönetenlerin "çılgın bir hırs ve tehalükle" memleketi bir "harb-i facia"ya sürüklediklerini bunun neticesinde "bin üç yüz senelik mukaddesatıyla devlet-i muazzama"yı paramparça ettiklerini anlatır. Ancak ülke ne kadar harap olursa olsun Türk milleti "derin ve muazzam bir maziden mütevellid", dinî ve millî değerlerine bağlı, fedakâr bir millettir:[26]

> *Türk'ün tevekkülü, tahammülü, hüsn-i niyet ve hüsn-i hareketi bu secaya-yı makbuleden istifade etmek isteyen her kuvvete pek ziyade nâfi olabilir. Akdeniz'den Çin hududuna kadar olan akvamın en meziyetlisi Osmanlı Türküdür. Bu ırk öldürülemez. Ve uzun asırların bin türlü vakayi ve hadisatı gösterdi ki ölemez. Bizim topraklarımızı temellük etmek isteyenler hem kemiyet hem de keyfiyetçe dûnumuzdadırlar. Erzurum'da, Bitlis'te, Diyarbakır'da, Sivas'ta Mamuretü'l-aziz'de, Van'da, Musul'da ve her yerde köylünün dini her ne olursa olsun ufk-ı rü'yeti gibi ufk-ı idraki de birdir. Şehirlerde ve yüksek tabakalarda böyle Türk'ün, Kürt'ün, Arab'ın efsane-i cehl ve mezalimini diyar diyar ve kıta kıta dolaştıran husema-yı din ve ırk, kendilerinin daha âlim ve daha adil olduklarını manzum ve mensur neşaid-i hiciv ve mersiyeden başka vesail ve delail ile ispat edebilir mi?*

Mehmet Âkif de *Âsım*'da Çanakkale Savaşları'nın anlatıldığı bölümde Türk milletinin hiçbir engelden korkmayan, vatan ve millet için ölümü göze alan bir millet olduğunu vurgulamıştır:[27]

> *Öteden sâikalar parçalıyor âfâkı;*
> *Beriden zelzeleler kaldırıyor a'mâkı;*
> *Bomba şimşekleri beyninden inip her siperin;*

23 Süleyman Nazif, "Dün ve Yarın", *Hâdisat*, nr. 64, 27 Şubat 1335/1919.

24 Agy.

25 Süleyman Nazif, "Tarihî Muhakeme", *Hâdisat*, nr. 116, 26 Nisan 1335/1919.

26 Süleyman Nazif, "Sulh ve Biz", *Hâdisat*, nr. 130, 10 Mayıs 1919.

27 Mehmet Âkif Ersoy, *Altıncı Kitap Âsım*, s. 106-107.

Sönüyor göğsünün üstünde o arslan neferin.
Yerin altında cehennem gibi binlerce lâğam.
Atılan her lâğamın yaktığı: Yüzlerce adam.
Ölüm indirmede gökler, ölü püskürmede yer;
O ne müdhiş tipidir: Savrulur enkâz-ı beşer…
Kafa, göz, gövde, bacak, kol, çene, parmak, el, ayak,
Boşanır sırtlara, vadilere, sağnak sağnak.
(…)
Top tüfekten daha sık, gülle yağan mermiler…
Kahraman orduyu seyret ki bu tehdide güler!
Ne çelik tabyalar ister, ne siner hasmından;
Alınır kal'a mı göğsündeki kat kat îmân?
Hangi kuvvet onu, hâşâ, edecek kahrına râm?
Çünkü te'sîs-i ilâhî o metîn istihkâm

Süleyman Nazif'in *Hâdisat*'taki "Kara Bir Gün"[28] başlıklı yazısı hem edebiyat tarihimiz hem de basın tarihimiz açısından ayrı bir değer taşımaktadır. 8 Şubat 1919'da İtilaf ordusunun başkumandanı Fransız Generali Franchet d'Esperey'nin İstanbul'a gelişiyle yabancıların, Rum ve Ermeni azınlıkların yaptığı taşkınlıklar ve sevinç gösterilerini oldukça onur kırıcı bulan Süleyman Nazif, ertesi günü siyah bir çerçeve içinde "Kara Bir Gün"ü yayınlayarak yaşananlara isyan eder. Azınlık gazeteleri, generalin İstanbul'a gelişini Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethedişine benzetip onunla mukayese ederek anlatırken Süleyman Nazif, bu çılgınlıklar karşısında İstanbul halkının üzüntüsüne, matemine tercüman olur:[29]

Fransız ceneralinin dün şehrimize vürudu münasebetiyle bir kısım vatandaşlarımız tarafından icra olunan nümayiş Türk'ün ve İslâm'ın kalbinde ve tarihinde müebbeden kanayacak bir ceriha açtı. Aradan asırlar geçse ve bugünkü hüzün ve idbarımız şevk ve ikbale münkalib olsa yine bu acıyı hissedecek ve bu hüzün ve teessürü evlat ve ahfâdımıza nesilden nesle ağlayacak bir miras terk edeceğiz.

(…) Biz ise mevcudiyet-i lisaniye vü milliyeler[ini] bizim ulüvv-i cenabımıza medyun olan bir kısım halkın hay ü huy-ı şemameti ile matem-i muazzezimize en acı hakaretlerin birer tokat şeklinde atıldığını gördük. "Buna müstahak değildik" diyemeyiz. Müstahak olmasaydık bu felâkete dûçar olmazdık. Her kavmin sahaif-i hayatında birçok ikbal ve idbar sayfaları vardır. Fransa Kralı Birinci François'yı Şarlken'in mahbesinden kurtarmış ve koca Viyana şehrini kerrat ile sarmış bir ümmetin defter-i mukadderâtında böyle bir satr-ı elîm de ezelden mestur imiş. Her hâlde mütehavvildir. Arapların güzel bir sözü vardır:

"Isbir fe inne'd-dehre la-yasbir"[30]**

28 Süleyman Nazif, "Kara Bir Gün", *Yeni Türk Edebiyatı Metinleri 3 – Nesir 2*, s. 728-729.

29 "Kara Bir Gün" yazısı, sansür memuru Yüzbaşı Aziz Hüdai Bey'in metni yabancı görevlilere göstermeyip saklamasıyla yayınlanmıştır. Aziz Hüdai Bey bunu hayatıyla ödemiştir. Bkz. Muhammet Gür, Agt., s. 102-105.

30 ** Sen sabret, zira zaman sabretmez.

Mehmet Âkif'in Batı medeniyetine bakışı "seçici"dir. Ona göre iki Batı vardır: "Çalışma" disiplini olan ve ilim-fen noktasında ilerleyen Batı ile savaşıp mücadele verdiğimiz Batı.[31] Bu tezat Âkif'in şiirlerine de yansımıştır. Yeri geldikçe Batı medeniyetini yücelten Âkif, onun sömürgeci tavrını da eleştirmiştir:[32]

Şu Boğaz Harbi nedir? Var mı ki dünyâda eşi?
En kesîf orduların yükleniyor dördü beşi,
-Tepeden yol bularak geçmek için Marmara'ya-
Kaç donanmayla sarılmış ufacık bir karaya.
Ne hayâsızca tahaşşüd ki ufuklar kapalı!
Nerde -gösterdiği vahşetle "Bu bir Avrupalı"
Dedirir- yırtıcı, his yoksulu, sırtlan kümesi,
Varsa gelmiş, açılıp mahbesi, yahûd kafesi!

İtilâf devletlerinin mütareke şartlarına uymayarak İstanbul'u askerî yönden işgal etmelerinin ardından Yunanlılar da İzmir'i işgal etmişlerdir. Bunun üzerine Süleyman Nazif, *Hâdisat*'ta kaleme aldığı yazısında Avrupalıların İzmir'i Yunanlılara işgal ettirmekle bu şehri onlara vermeyeceğini açıklar. Çünkü şehrin ticarî konumundan elde edilecek menfaatler Avrupa'nın işine yarayacağı için Yunanlılar burada "aracı" konumundadır. Süleyman Nazif'in İzmir halkından isteği, sükûnetlerini muhafaza ederek temkinli davranmalarıdır:[33]

İzmir'in ne suret ve sebeple işgal olunduğu hükümet-i seniyenin tebliğ-i resmiyesinden münfehim olmuştur. Payitahtımızın bile bir işgal-i askerî altında bulunduğu sırada İzmir Körfezindeki kılâ ve mevaki-i müstahkemeye kuva-yı itilafiye ikame etmek haddizatında o kadar mühim bir hadise telakki olunamaz. (…) İzmir şehrini Yunanîlere işgal ettirmek, oradaki hakk-ı tarihi ve ırkîsi gözle görülecek ve elle tutulacak kadar bariz bulunan "Türk'ün" hayat-ı milliyesine bir idam-ı nagehanî ile hitam vermektir. Bununla beraber zannetmeyiz ki hu hali idame için düvel-i muazzama-i itilâfiye fazla ısrar göstersin. Çünkü Avrupa'nın insafına ve hususiyle basiretine itimadımız olduğu gibi Wilson düsturlarının hayalnüvaz bir nazariye gibi kalmayacağına da hâlâ ümitvar bulunuyoruz.

Süleyman Nazif, bir başka yazısında Aydın valisi İzzet Bey'in "şahsı ve meslek-i idaresi"nin İzmir'in işgal edilmesine sebep olduğunu söyleyenlere cevap vermiştir. Kendisi her ne kadar İzzet Bey'le vakti zamanında anlaşmazlık yaşadıklarını belirtse de İzmir'in işgal edilmesinde asıl sorumlu kişilerin İttihat ve Terakki yöneticileri olduğunu ve bunlardan özellikle Enver Paşa'nın yetkisini kötüye kullandığını itiraf eder:[34]

İtiraf etmekten men-i nefs edemeyiz ki biz bu Harb-i Umumi'de düşmanlarımız için muzır ve müsbet bir âmil-i devam olduk. Çarlık Rusya'sının iki yüz elli seneden beri hayatımıza

31 Ayrıntılı bilgi için bkz. Rıza Filizok, "Mehmet Akif'in Batı Medeniyetine Bakışı", *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1986, s. 53-66.

32 Mehmet Âkif Ersoy, *Altıncı Kitap Âsım*, s. 105.

33 Süleyman Nazif, "İzmir'in İşgali", *Hâdisat*, nr. 137, 17 Mayıs 1919.

34 Süleyman Nazif, Agy.

kasteden tecavüzat-ı mütevaliyesi, Almanya için kabil-i istifade bir sebeb-i iğfal olmuş ve Enver'le hem-paları Guillaume'un yed-i idlâlinde, Ruslardan ziyade Türklere mühlik birer unsur-ı felaket kesilmiş.

İttihat ve Terakki merkez-i umumisi azasının Divan-ı Harb-i Örfî huzurunda cereyan eden muhakeme-i aleniyesinde de sabit oldu ki bizim harbe duhulümüzden hükümet-i seniye haberdar bile edilmemiş ve o vakit sadrazam bulunan Said Halim Paşa aza-yı merkumeyi Yeniköy'deki yalısına celb ile harbin devamı aleyhinde tehditkârâne vesâyâda bile bulunmuştur.

İstibdadın aleyhinde olan Mehmet Âkif, II. Abdülhamit'ten sonra ülkeyi yönetenlerin âdeta II. Abdülhamit'i arattığını belirterek bunu eşek-semer hikâyesiyle anlatmıştır. Eşekler semerci ustasından çok şikâyetçidirler ve ölse de kurtulsak diye dua ederler. Bir gün semerci ustası vefat eder, yerine geçen kişi ise acemidir. Böyle olunca bütün eşeklerin sırtı yara olmuştur. Şair buradan hareketle eşeklerin önceki semercinin kıymetini bilemediklerinden dolayı pişman olduklarını belirtir.[35] Köse İmam'ın anlattığı bu hikâyeye karşılık Hocazade, geçmiş ile bütün bağları kopardıklarını, gelenekten uzaklaştıklarını "iskeleden ayrılan bir gemi"yle tasvir eder. Köse İmam, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra "hürriyet" denilen başıboş, anarşi ortamında hükümetin plansız, programsız bir şekilde idare edildiğini bu "gemi" imajıyla anlatır. Haritası, pusulası olmayan gemide düşünülen son çare "şahadet getirmek"tir[36]:

Bocalarken bakar üstündeki kaptan acemi,
Sarılır bir kayanın boynuna bîçâre gemi.
"Bu nedir, Beybaba, bittik mi, ne olduk?" derler;
Kimi evrâd okur üfler, kimi lâ-havle çeker.
"Yok canım!" der Hacı Kaptan, biriken yolculara:
"Su tükenmiş, haberim yok, buyurun işte kara!"
Siz de oğlum, bu mahârette, bu cür'ettesiniz:
Gemi yüzdürmek için kalmadı meydanda deniz!

Bu hikâyeye istinaden Hocazâde de aynı "gemi" imajından yola çıkarak İttihat ve Terakki'nin zaten kötü bir miras devraldığını ifade eder:[37]

Bize devlet diye teslîm olunan şey neydi?
Çarpacak sâhil arar kupkuru bir tekneydi!
On sekiz mil mi gideydik? Batırırdık…

Mehmet Âkif, *Âsım*'da Çanakkale Savaşlarının anlatıldığı bölüme kadar genelde karamsar, kötümser bir ruh haline sahiptir. Ancak geleceğe dair umudu vardır. Milleti oluşturan "tarih, dil, din" gibi manevî unsurları harekete geçirerek devletin haksızlıklardan, kötülüklerden kurtulup refaha, istikbale kavuşacağına inanır. Özellikle Kur'an-ı Kerim'den aldığı iman gücü

35 Mehmet Âkif Ersoy, *Altıncı Kitap Âsım*, s. 74-75.

36 Mehmet Âkif Ersoy, *Age.*, s 76.

37 Mehmet Âkif Ersoy, *Age.*, s. 77.

ile Mehmet Âkif, bir Müslüman olarak, durum ne kadar kötü olursa olsun kendisini karamsarlığa kaptırmaz. Allah'ın en ümitsiz bir anda dahi kullarını selâmete ulaştıracağına inanır:[38]

Beşerin Hakk'a refîk olmak için vicdânı,
Beşeriyetle berâber yürümektir şânı.
Yürümez dersen eğer, ruhu gider İslâm'ın
O yürür, sen yürümezsen, ne olur encâmın?
(…)
İşte "lâ havfe aleyhim" dîye Kur'ân-ı Hakîm,
Bu velî zümreyi etmektedir ancak tekrîm.
Hâlik'ın nâ-mütenâhî adı var, en başı: Hak.
Ne büyük şey kul için hakkın elinden tutmak!
Hani, Ashâb-ı Kirâm, ayrılalım, derlerken,
Mutlaka "sûre-i Ve'l-Asr"ı okurmuş, bu neden?
Çünkü meknûn o büyük sûrede esrâr-ı felâh;
Başta îmân-ı hakîkî geliyor, sonra salâh
Sonra hak, sonra sebat. İşte kuzum insanlık.
Dördü birleşti mi yoktur sana hüsrân artık.[39]

Süleyman Nazif de İslâmiyet'in birleştirici gücünden bahsederek bu durumu "aranmakla bulunmaz bir menba-yı hayr u fevaid" olarak nitelendirir. Özellikle dünyadaki bütün Müslümanların bizi hâlâ "büyük birader ve en büyük rehber" olarak kabul etmelerine değinerek bu "mevkimizi" muhafaza etmemiz gerektiğini söyler:[40]

Bizim itikadımızca din, ahiretten evvel dünyaya taalluk eder. Çünkü vakayiini tarihin zaptedemediği asırlardan beri akvamın hissiyat u harekâtını hâkimane tanzim ve intizamını idame etmeye mümkün olduğu kadar çalışmıştır. Tesisat-ı içtimaiyesi dinin tesiratından en çok kurtulmuş olan yerlerde bile, enbiya-yı salifenin nüfuzu az çok hissolunur. Bizde ise her sınıf tabakadaki halkımızın terbiyesine ve vicdanına hâkim olan din-i İslâm'ın kavaid-i mevzuasıdır. Yarım yamalak birkaç söz öğrenmiş olanların fikrine aldanılıp da din kuvveti birdenbire ortadan kaldırılırsa yerine herc ü merc-i umumiden başka bir şey kalamaz. Çünkü kitle-i nasın yalnız akidesi değil, vicdanı, terbiyesi, namusu da dine ittikâ ediyor. Bu kalkarsa neuzübillâh hepsi devrilir.

Fenalıklardan ictinab eden halkımızın yüzde doksan dokuzu Allah korkusuyla muhafaza-i ismet ediyor. Ve bunları iyiliğe saik olan da yine Allah'ın muhabbetidir. Mahafetullahla muhabbetullah, bu ümmetin hem menfi hem müsbet ef'alini tanzim eder.

38 Mehmet Kaplan, "Atatürk Milliyetçiliği Açısından Mehmet Akif Ersoy", *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1986, s. 4.

39 Mehmet Âkif Ersoy, *Altıncı Kitap Âsım*, s. 96-97.

40 Süleyman Nazif, "Salâbet-i Diniyye", *Hâdisat*, nr. 121, 1 Mayıs 1919.

Mehmet Âkif'e göre imparatorluk bir çöküş sürecine girmiş ve uzun süreli savaşlar neticesinde toplumun manevî değerleri de zarar görmüştür. O bakımdan milletin ikbali için iki şeye ihtiyaç olduğunu belirtir: "marifet ve fazilet" yani "ilim ve ahlâk". Önceleri her ikisine sahipken bilgi yönünden geri kalmakla beraber ahlâkî yönden de zaafa uğramışızdır. Mehmet Âkif, ruh ve ahlâkımızda inkılâp istemiştir ve ahlâkta yapılacak inkılâbın esaslarını Kur'an'da aramıştır.[41] Süleyman Nazif de yazılarıyla halka bir nevi çağrıda bulunarak hayatımızın, vatanımızın tehlikede olduğunu idrak etmemiz gerektiğini ve birlikte hareket edip ülkeyi içinde bulunduğu zor durumdan kurtarmaya çalışmamızı ister:[42]

> *Bugün ittihada, teveddüde, hayat-ı milliye ve şahsiyemizin son enkaz-ı kuvasını ve kuva-yı tarumarını cem ü tevhide her zamandan ziyade muhtacız. İçimizdeki anasır-ı rakibe aralarındaki birkaç asırlık ihtilafı nisyan veya iskât etmiş, her unsur kendi gayesini akilane ve âzimane takip ederken biz hem-din, hem-lisan, hem-vatan olduğumuz hâlde bir gaye-i müştereke etrafında toplanamıyoruz. (…) Nefsimi de istisna etmeyerek esef ve hicap ile itiraf ederim ki bizde yalnız akıl ve insaf değil, kendi menafi-i hayatımızı idrak kudreti bile iflas etmiş bir halde bulunuyor.*
>
> *Efsus ve diriğ!...*

Âsım ile Süleyman Nazif'in *Hâdisat*'taki yazılarını karşılaştırdığımızda Mehmet Âkif'in umut ve karamsarlık noktasında gidip geldiğini ancak Süleyman Nazif'in gelecekten umutlu, bu kötü günlerin geçeceğine dair inancı olduğunu görürüz. Süleyman Nazif, *Hâdisat*'taki yazılarında milleti yaşamaya, var olmaya, işgallerle, savaşlarla mücadele etmeye yönlendirirken *Malta Geceleri*'nde kurtuluş inancını kaybederek yeis ve ümitsizlik içinde bulunur. Nitekim kitaba ismini veren ilk şiir, umutların tükendiği bir atmosferde kaleme alınmıştır. "Üzüntü ve keder içindeyken gözler 'bir uzak lem'a-i ümidi' arar fakat bu gurbetin, bu yabancı memleketin karanlığında boğulur. Sanki Allah'ın 'nazar-ı merhameti" sönmüştür ve hayalinden Allah'ın o şefkatli, koruyucu bakışı bir kez olsun geçmez. Bütün ümitleri tükenir ve 'dest-i İlâh'ın alnına yazdığı kaderi kabullenir. Ancak asıl üzüntüsü asıl korkusu vatanın da kaybedileceğidir:[43]

> *Acımam kendime asla… Fakat -Eyvah!.. Eyvah!..-*
> *Korkarım belki vatandan da nişan kalmayacak!*

Mesnevi nazım şekliyle yazılan "Hasbıhallerim 1-Son Nefesimle" adlı şiir, üç bölümden oluşur. Şiirin ilk iki bölümünde şair, olumsuz bir ruh hali içindeyken hatta "Rabb-ı mesaib" diye tanımladığı Allah'ı yaptıklarından ötürü sorgularken üçüncü bölümde bütün bu atmosferden sıyrılarak geleceğe dair ümidi olduğunu dile getirir. Şair, bu uğursuz günlerin geçeceğine kanidir. Özellikle iman gücüyle bu felaketlerden kurtulacağımıza inanır:[44]

> *Nevmîd-i vekayi sürünen aczime lânet!..*
> *Eyyâm-ı musibet geçecektir yine elbet*
> *Ümmidime imanım olur şehper-i pervâz;*

41 Nurettin Topçu, *Mehmet Âkif*, s. 46-49.

42 Süleyman Nazif, "İnsaf ve Basiret", *Hâdisat*, nr. 139, 19 Mayıs 1919.

43 Süleyman Nazif, *Malta Geceleri*, Yeni Matbaa, İstanbul, 1924, s. 4-5.

44 Süleyman Nazif, *Malta Geceleri*, s. 8-9.

Bin tövbe eğer ye's ile oldumsa nagam-sâz!..
(…)
Sarsılmayan imâna mevcud olan âtî,
Canlandırır elbette bu enkaz-ı hayatı
Ruhum benim oldukça bu imanla beraber,
Üç yüz sene… Dört yüz sene… Beş yüz sene bekler.

Mehmet Âkif, Süleyman Nazif'in bu şiirine mukabil "Süleyman Nazif'e" başlıklı bir şiir kaleme alır. Şairin "Ruhum benim oldukça bu imanla beraber/ Üç yüz sene, dört yüz sene, beş yüz sene bekler" mısralarından hareketle onun ümitsizliğe kapılmasını hayretle karşılar. Mehmet Âkif, Mütareke devrinde Süleyman Nazif'in gazetedeki yazılarıyla halkın acılarını, kederlerini dünyaya duyurmasını takdir eder ve "ey tek kara gün dostu" hitabıyla ye'se kapılmamasını öğütler. Evet, halk uzun zamandan beri sefil bir haldedir hatta itibarını bile kaybetmiştir. Ancak "beş yüz sene" daha beklemeye tahammülü yoktur. Elbet "bir nefha-i rahmet" esecek, "bu alev selleri dinecek" ve bize "nâr" değil "nûr" inecektir. İslâmiyet'in birleştirici gücüyle biz bu "zulmet"ten, "karanlıklar"dan kurtulacağız der:[45]

Can gitti, vatan gitti, bıçak dine dayandı;
Lâkin o zaman silkinerek birden uyandı.
Bir gör ki: Bugün can da onun, kan da onundur;
Dünya da onun, din de onun, şan da onundur.
Bin parça olan vahdeti bağlarken uhuvvet,
Görsen, ezelî rabıta bir buldu ki kuvvet:
Saldırsa da kırk ehl-i salîb ordusu kol kol,
Dört yüz bu kadar milyon esir olmaz, emin ol!..

Süleyman Nazif, "Namık Kemal ile" başlıklı mensuresinde memleketin içinde bulunduğu vahim durum hakkında "Vaveylâ" şairiyle dertleşir. Memleketi bir "kıyamet"e benzetir. Kanımız ve canımızla asırlardan beri müdafaa ve muhafaza etmekte olduğumuz topraklar birer birer bizden koparılmaktadır. Ülke dört bir taraftan kayıplar yaşamaktadır. I. Dünya Savaşı'ndaki Kafkas, Filistin, Irak, Yemen cephelerinde toprak kaybedilmiş, Çanakkale cephesinde ise olağanüstü bir direniş sergilenmiştir. Elde bir tek Anadolu kalmıştır.

Vatan hasretinin ele alındığı "Dâüssıla"[46] şiirini Bursa'nın Yunanlılarca işgal edilmesi üzerine yazmıştır. Şiirde tarih durgusu ile tabiat manzaraları bir arada işlenmiştir. Şair "kerime-i tarih" olan güzel yurduna seslenerek onu hatırlamanın coşkusuyla ağladığını belirtir. Bu gurbet yerinin rüzgârında ve dalgalarında memlekete dair bir haber yoktur:[47]

Bu şeb de cûşiş-i yâdınla ağladım, durdum…

45 Süleyman Nazif, *Age.*, s. 29-30. Mehmet Âkif, bu şiirini son kitabı *Gölgeler*'e almıştır.

46 Şiirin ayrıntılı tahlili için bkz. Mehmet Kaplan, "Dâüssıla", *Şiir Tahlillleri I*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1997, s. 135-137.

47 Süleyman Nazif, *Malta Geceleri*, s. 18-19.

Gel ey kerime-i târih olan güzel yurdum.
(…)
Gözümde kalmadı yer, gök; batar, çıkar, giderim…
-Zemîne münkesirim, âsmâna muğberim-
(…)
Demek bu mahbes-i âmâl içinde ben ebedî
Yabancıyım… bana her şey yabancıdır şimdi

Süleyman Nazif, *Hâdisat*'taki yazılarına devam ederken bir taraftan Mehmet Âkif'in hayatı ve eserleri hakkında *Servet-i Fünun* dergisinde bir yazı dizisine başlamıştır. (Temmuz 1919) Tefrika, Mehmet Âkif'in sağlığında, 1924'te kitap olarak basılmıştır. Süleyman Nazif, özellikle "Bir Mu'cize-i Şi'r" başlıklı bölümde *Âsım*'ı "kuğunun terennümü" olarak nitelemiş ve kitabın yayınlandığı dönemde hak ettiği ilgiyi görememesinden duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir:[48]

(…)makberî denilecek kadar mukassî ve lâkayd bir sükûttan başka, kitabın şimdilik bir nasîbini gören yok… "Şimdilik" kaydını bilerek ve bu sükûtun muvakkat bulunduğuna kani' olarak ilâve ettim. İstikbâlin onunla dâima meşgûl olacağına emînim. "Asım" asrımızın a'sâr-ı müstakbeleye bir hediye-i tehassüsü, bir selâm-ı heyecânıdır.

Süleyman Nazif, bu sözlerinde haklı çıkmış ve *Âsım*, Türk edebiyatının seçkin eserlerinden biri olmuştur. Aynı zamanda günümüzde kitap hakkında yapılan çalışmalar, düzenlenen sempozyumlar *Âsım*'a gösterilen ilginin bir neticesidir.

48 Süleyman Nazif, *Mehmed Âkif*, (Haz. Ertuğrul Düzdağ), İz Yayıncılık, İstanbul, 1991, s. 90.

Mehmet Âkif'in ve Süleyman Nazif'in Umudu/ Umutsuzluğu

Özet

İslâm ideolojisinin en önemli temsilcilerinden Mehmet Âkif, şiirlerinde Türkiye'nin ve İslâm âleminin içinde bulunduğu kötü durumdan bahsederken karamsarlığa kapılmamaya dikkat eder. Çünkü gerçek bir mümin, Allah'ın, en ümitsiz bir anda dahi kullarını selâmete çıkaracağına inanır ve karamsarlığını dinden aldığı güçle yenmeye çalışır. 1919-1924 yıllarında Sebilürreşat'ta çeşitli aralıklarla yayınlanan Âsım, 1924'te kitap olarak basılmıştır. Peki Âsım'ın yayınlandığı yıllarda Mehmet Âkif'in çağdaşı Süleyman Nazif'in mevcut durum karşısındaki tutumu neydi? Mütareke döneminde Süleyman Nazif, Cenap Şahabettin ile beraber çıkardığı Hâdisat gazetesindeki Milli Mücadeleye yönelik yazıları ile Malta'ya sürgüne gönderilmiştir. Sürgün dönüşü yayınladığı Malta Geceleri adlı şiir kitabı, Âsım'ın çıkışı ile aynı yıllara tesadüf eder. Süleyman Nazif, buradaki şiirlerinde vatan hasretini dile getirirken ülkenin mevcut durumuna da dikkat çeker. "Mehmet Âkif'in ve Süleyman Nazif'in Umudu/ Umutsuzluğu" başlıklı bildiride Âsım, Süleyman Nazif'in Hâdisat'taki makaleleri ve Malta Geceleri ile birlikte değerlendirilecektir. Her iki şairin olaylar karşısındaki tutumu karşılaştırılarak incelenecektir.

"Âsım"a Vücut Veren Mütefekkir: Nurettin Topçu

Dursun Şahin
Yrd. Doç. Dr. , Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü

Bir sıfat olarak, "düşüncenin tasarlayabileceği bütün üstün nitelikleri kendinde toplayan" (TDK Türkçe Sözlük 2005: 936) olarak tanımlanan ideal kelimesi, İdealist Antik Yunan filozofu Eflatun tarafından bir felsefî akım olarak ele alınmıştır. Eflatun'a göre insan, ölümsüz olan ruh ve ölümlü olan bedenden yaratılmıştır. İnsan ruhundaki ilâhî meleke ise akıldır (Çetişli 2003: 42). Düşünce hayatımızın önde gelen mütefekkirlerinden Nurettin Topçu, Mehmed Âkif'in Safahat'ta aşama aşama ilerleyerek gerçekliği kaybetmeden idealizmi bulduğunu ifade eder.

"İdeal"i, "zihni realitelerin üstüne yükselterek düşünce ve duygulara sürekli tatmin getiren tasavvurlar" (Topçu 2011: 41) olarak tanımlayan Topçu, eseriyle hayatını birleştirmesi yönüyle "büyük adam" olarak gördüğü Âkif'te şu vasıflara dikkat çeker (Topçu 2011: 19): "Önce bütün ömründe ayni kanaatin, ayni imanın sahibi olan adamdır. Devirlere, zaruretlere, cemiyetlere göre değişmez, muhitine uymaz; muhiti kendine uydurur, uydurmazsa çarpışır. Cemiyetten daha kuvvetlidir; cemiyeti sürükleyicidir." Topçu'ya göre, büyük adamların bir diğer vasfı da münzevî oluşlarıdır. Ona göre Âkif'in inzivası, her ne kadar karşı taraftan aynı vefayı görememişse de, halkın içindedir (Topçu 2011: 20). Devlet ve ikbal mevkilerinden uzak kalış da, Topçu'nun büyük adamlarda bulunduğunu ifade ettiği üçüncü vasıftır. Âkif, şahsiyeti namına hiçbir makam, mevkî peşinde koşmamıştır.

İsmail Kara, Nurettin Topçu'da Mehmed Âkif sevgisinin ve hayranlığının Büyük Reşit Paşa Numûne Mektebi'nde öğrenciyken, İmlâ öğretmeni Nafiz Bey'le başladığını belirtir (Kara 2009: 90). Kara'ya göre bu sıralarda sakin, biraz içe dönük bir mizaca sahip olan Topçu'da küçük bir sandıkta kitap ve gazete biriktirme merakı vardır.

Vatan duygusunun, Namık Kemal'den sonra Âkif'in şiirlerinde, özellikle de Safahat'ın "Âsım" bölümünde dikkate değer bir realizme büründüğünü ifade eden Topçu, bu bölümü "Âkif'in manzum romanı" olarak nitelendirir (Topçu 2011: 44, 45): "Âkif'in manzum romanı diyebileceğimiz bu idealist eserde en realist kalemle çizilmiş tabiat parçalarının yanında Çanakkale Şehitleri'nin gömüldüğü ideal âlemi temaşa ediyoruz."

"Âsım"da muhteşem din ve millet sentezinin varlığına dikkat çeken Topçu, dinî irade ile millî iradenin hiçbir kitapta ve hiçbir dimağda görülmemiş bir şekilde bu eserde birleştiğini; o zamana kadar milliyetçi denince dine karşı veya yabancı olan kişinin, dinci ve Müslüman denince de milliyetçiliği tanımayan kişinin akla geldiğini, Âkif'in ruhlarımızı bu safsatadan

kurtaran kişi olduğunu belirtir (Topçu 2011: 46).

Osmanlı Devleti'nin sıkıntılı geçen zamanlarında, aydınların kurtuluş için önerdikleri birtakım fikir akımları vardır. Bu fikirler arasında İslamcılık akımını benimseyen Mehmet Âkif, dürüst kişiliği, ahlâkı, karakteri, İslâmî duyarlılığı, millî değerlere bağlılığı ile ön plana çıkmış bir mütefekkir şairdir. Mehmed Âkif, hem bireysel olarak dinî yaşantısı ve din algısı ile hem de dinin sosyal hayattaki yeri ve önemiyle ilgili olarak Safahat'ta yer alan şiir ve manzumelerinde, Sebilu'r-Reşat'taki nesirlerinde kimliğini açıkça ortaya koymuştur.

Âkif, ideal olarak düşündüğü Müslüman Türk gencinin nitelikleri üzerinde, yoğun bir biçimde durmuş, hayal ettiği bu ideal gençliğe de "Âsım'ın nesli" adını vermiştir.

Turgut Özakman, "Güneşte On Kişi" adlı eserinin önsözünde "*Aile düzenimiz, sokağımız, okulumuz "kahraman" yetiştirmek için "teçhiz" edilmemiştir. Çark, sorunsuz insan dökmek için dönüyor ve biz alkışlıyoruz. Bu gibiler güzel bezik oynar, bahşiş verir gibi rey verir, ayaküstü dünyayı idare edecek fikirler yaratır fakat "teba" olmaktan ileri gidemez. Karakter kahramanı yetiştirmeliyiz.*" (Özakman 1962: 8) ifadeleriyle idealist bir nesil yetiştirmenin gerekliliğine vurgu yapar. Özakman'ın derdi, Âkif'in de derdidir. Âkif, geleceğimizi inşa edecek gençliğin niteliklerini, hem ruhen hem bedenen Âsım'da birleştirmiştir.

Karahanlı ve İslâm devri Türk edebiyatının ilk eserlerinden Kutadgu Bilig, edebiyatımızda ideal insanı anlatan eserlerin de ilkleri arasındadır. Âkif'in Âsım'ıyla birçok yönden benzerlik gösteren bu eserde Yusuf Has Hâcib, kendi devrindeki ideal bir insanda bulunması gereken vasıfları anlatmıştır. Yusuf Has Hâcib'e göre bu insan bütün kötü vasıflardan arınmış ve iyi huylarla bezenmiş bir insandır. Dinî yönden takva sahibi bir mümindir. Zamanının bütün ilim ve hünerlerini öğrenmiş bir âlim ve hâkimdir. Ayrıca bütün alfabeleri ve dilleri bilmenin yanı sıra şiir, belagat, hesap, hendese, tıp gibi alanlarda da maharetlidir. Adaletten ve doğruluktan şaşmaz; ağırbaşlı ve alçakgönüllüdür. Hırsızlık yapmaz, yalan söylemez, içki içmez, dedikodu etmez. Son derece cömert ve iyilikseverdir. Etrafındaki insanlara merhametli ve insaflı davranır. Âdet ve an'anelere, görgü kurallarına uygun hareket eder. Yusuf Has Hâcib'in Kutadgu Bilig'de kahramanına yüklediği nitelikler, fazlasıyla, Âkif'in Âsım için düşündüğü niteliklerdir.

Âsım kitabı ile Yusuf Has Hâcib'in Kutadgu Bilig'i arasındaki benzerlikler sadece ideal kahramanla sınırlı değildir. Yusuf Has Hâcib, eserini, dört kavramı temsil eden dört şahsın karşılıklı konuşmaları üzerine kurmuştur. Şahıslar ve temsil ettikleri kavramlar şu şekildedir (Koca 2012):

1. Hükümdar Kün Togdı à Adalet
2. I. Vezir Ay Toldı à Baht
3. II. Vezir Ögdülmiş à Akıl
4. II. Vezirin kardeşi Odgurmış à Akıbet

Şahısların belli kavramları temsil etmesiyle alegorik bir nitelik taşıyan Kutadgu Bilig'de esas yapı, manzum hikâye şeklindedir ve şahısların karşılıklı konuşmaları esere tiyatro havası katmaktadır.

Safahat'ın VI. kitabı olan Âsım da tıpkı Kutadgu Bilig gibi, karşılıklı konuşmaların, menkıbelerin, anıların, rüyaların vb. iç içe olduğu manzum bir hikaye şeklinde kaleme alınmıştır. Âsım'da da, Kutadgu Bilig'de olduğu gibi, konuşmalar dört kişi arasında geçmektedir. Bu kişileri Âkif, şu şekilde tanıtır (Ersoy 1977: 363):

"Bu eser, bir muhavereden ibârettir ki Harb-i Umûmî içinde ve Fatih yangınından evvel, Hocazâde'nin Sarıgüzel'deki evinde geçer. Eşhâs-ı muhâvere şunlardır:

> Hocazâde: Merhum Hoca Tâhir Efendi'nin oğlu (Mehmet Âkif).
> Köse İmam: Merhum Hoca Tâhir Efendi'nin talebelerinden (Ali Şevki Hoca).
> Âsım: Köse İmam'ın oğlu.
> Emin: Hocazâde'nin oğlu.

Âsım'da konuşmalar daha çok Hocazâde ile Köse İmam arasında geçmektedir. Emin, konuşmalara pek katılmazken, Âsım da eserin son bölümünde konuşmalara katılmaktadır.

Konuşmalar, Köse İmam'ın hocasının oğlu Hocazâde (Âkif)'yi ziyaretiyle başlar. Köse İmam, hocası Tâhir Efendi'yi kendini yetiştirmiş ve geliştirmiş iyi bir insan olarak görürken, oğlunu (Âkif) yerden yere vurur. Bunda Âkif'in şair olmasının rolü etkilidir. Köse İmam'a göre şairler, hem eyyamcı hem de iyi gün dostudurlar. Edebiyatı edepsizleştirdikleri yetmezmiş gibi, tasavvuf adına dünyanın fani olduğunu yaymışlar, içki peşinde koşmuşlardır. Köse İmam, Sadi, Attar, Süleyman Çelebi gibi isimleri şairler arasında istisna tutar. Konuşmalarında savaştan da bahseden ikili, İngilizleri eleştirir.

Köse İmam'la Hocazâde arasında geçen konuşmalarda, sosyal hayatta görülen bozukluklara da yer verilir. Köse İmam, semtlerine yerleşip, ne kadar ev, arsa varsa üstüne konan ve hanımını boşayıp, Eleni adlı bir Rum kızıyla evlenen emekli bir paşadan ve paşanın istediği belgeleri para karşılığı yazanlardan dert yanarken, Hocazâde de, halkın yaşadığı sefillikleri, ahlâkî çöküşü bir kır düğünü tasviriyle göz önüne serer.

Köse İmam'ın rahatsız olduğu hususlardan biri de, din adamlarının kamuoyunda saygınlıklarını yitirmesidir. Hocazâde, din adamlarının yanlış tutumlarının payı olduğunu belirterek, bazı din adamlarının çıkarcılığına vurgu yapar.

Köse İmam'la Hocazâde arasındaki konuşmanın en hararetli bölümlerinden biri, mektep-medrese ikiliği üzerine yaptıkları tartışmadır. Köse İmam medreseyi savunurken, Hocazâde medresenin ıslahının şart olduğunu söyler ve Konya'nın bir köyünde, köylülerin, değerlerine saygı göstermediği gerekçesiyle, kovdukları bir öğretmen örneği verir. Köylünün mektep ve yol dışında bir isteği olmadığını belirten Hocazâde, anlatılan öğretmenin aksine, köye gelen ecnebi su mühendislerinin köylülerin inanç ve kültürüne saygıda kusur etmediklerini de ekler. Köse İmam, önce medresenin, sonra da mektebin eğitimde etkili olmasını dile getirirken, Hocazâde'ye göre her ikisinde de iş kalmamıştır. Medreselerin yerine mekteplerin inşa edilmesini hazırlıksız bulan Köse İmam, bu değişim ve dönüşüm çabalarını körü körüne batı taklitçiliği bulunca, Hocazâde'nin kendisini "mürteci" olarak nitelendirmesiyle karşılaşır ve Safahat'ın meşhur bölümlerinden biri olan aşağıdaki dizeleri seslendirir (Ersoy 1977: 400):

Zulmü alkışlayamam, zâlimi asla övemem;
Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem.
Biri ecdadıma saldırdı mı, hatta, boğarım...
—Boğamazsın ki!
—Hiç olmazsa yanımdan kovarım.
Üç buçuk soysuzun ardında zağarlık yapamam;
Hele hak namına haksızlığa ölsem tapamam.
Dolduğumdan beridir âşığım istiklale;
Bana hiç tasmalık etmiş değil altın lale.
Yumuşak başlı isem kim dedi uysal koyumun
Kesilir belki, fakat çekmeye gelmez boynum.
Kanayan bir yara gördün mü yanar ta ciğerim.
Onu dindirmek için kamçı yerim, çifte yerim,
Adam aldırmada geç git diyemem aldırırım.
Çiğnerim, çiğnenirim hakkı tutar kaldırırım.

Bu dizeler, Âsım'ın neslinin habercisi gibidir. Âsım'ın neslinin, bu dizelerde dikkat çeken iki yanı vardır: Birincisi, tarihine, geçmişine sahip çıkışıdır. İkincisi de haksızlıklar karşısında suskun kalmama; doğruya sahip çıkmak adına her türlü ezaya, cefaya katlanacağının sözünü vermektir.

Bu arada Köse İmam ile Hocazâde muhavereye devam etmekte, Cengiz Han'dan, Türk-Moğol ilişkilerine kadar birçok hususu, araya fıkralar, halk söyleyişleri, deyimler de katarak, dillendirmektedirler. Dönemin fikir akımları da bu sohbetten nasibini alırken, II. Abdülhamid dönemi istibdat yönetimine eleştiriler yapılır. İkili arasında dünle bugün karşılaştırılırken, yarına dair bir umut ışığı arayışı vardır. Bu açıdan bakıldığında Köse İmam, geleceğe karamsar bakarken, Hocazâde gelecekten umutludur. Eserde anlatılan ve sağlam imanıyla haksızlıklara karşı çıkan Hoca Mandal gibi kişiler var olduğu sürece kurtuluş gerçekleşecektir.

Milletin kurtuluşu için İbn-i Sînâ, Gazâlî, Râzî gibi ilim adamlarına da ihtiyaç olduğu ifade edilirken, Hoca Mandal nitelikli sağlam iman sahiplerinin bu vasıflarını ilimle desteklemelerinin gerekliliğine dikkat çekilir.

Köse İmam ile Hocazâde'nin üzerinde durdukları bir diğer husus da adalettir. Bir toplumun olmazsa olmazlarından biri olarak adalet gösterilirken, örnek olarak da Hz. Ömer'in adaleti gösterilir. Yaşanan dönemin samimiyetsizliklerinden, menfaatçilerinden şikâyetlerin üstüne Köse İmam'ın oğlu Âsım'dan da şikayetçi olması karşısında Hocazâde Âsım'ı savunur ve geleceğin onda olduğunu belirtir. Eserde Âsım'ın neslini anlatan ifadeler de bu noktadan sonra belirginleşir (Ersoy 1977: 424):

Bizi kim kurtaracak var mı ki bir başka nesil
- Âsım´ın nesli, Hocam,
- Nerde!
- Hayır, haksızsın!
Gâlibâ oğlana pek fazla bugünler hırsın
- Âsım´ın nesli... diyorsun. Ne uzun boylu hayâl!
-Âsım´ın nesline münkâd olacak istikbâl.

Sana vicdânımı açtım okudum, dinlesene;
Söyleten başkasıdır, bakma, Hocam, söyleyene.
- Ne kehânet bu
- Bilirsin ki değil mu´tâdım.
- Güzel amma, ne fazîletleri var evlâdım ?

Köse İmam'ın oğlunun meziyetlerini sorması üzerine Hocazâde, Âsım ve arkadaşlarının cepheden cepheye aç çıplak koştuklarını söyler ve "Çanakkale Şehitlerine" diye bilinen dizeleri seslendirir ve Âsım'ın neslini:

Âsım'ın nesli… diyordum ya... Nesilmiş gerçek:
İşte çiğnetmedi nâmûsunu, çiğnetmeyecek.

diyerek övgülerini sıralar. Hocazâde'nin bunca övgülerine rağmen Köse İmam, oğlu Âsım'dan şikâyetçidir. Çünkü Âsım, oruçla dalga geçenleri dövmekte, meyhaneleri basıp, kumarbazları tehdit etmekte, gece toplanıp eğlenceler düzenleyenleri tartaklamaktadır. Köse İmam, Hocazâde'den oğluna nasihatte bulunmasını ister. Hocazâde ise, Köse İmam'a hak vermekle birlikte Âsım'ı methetmeye devam eder ve Âsım'ın fizikî, ruhî portresini gözler önüne serevek, kahramanlıklarını meziyetlerini bir bir sıralar (Ersoy 1977: 430, 431):

- Hocam, evlâdına benzer bulamazsın arasan,
Görmedim ben bu kadar dörtbaşı ma´mûr insan.
Ne büyük hilkat o Âsım, ne muazzam heykel!
Onu, bir şi´r-i hamâset gibi, ilhâm-ı ezel,
Sana sunduysa, açıp rûhunu teşrîhe çalış...
Gâlibâ oğlanı yanlış görüyorsun, yanlış!
Yalınız göğsünün eb´âdı mı sandın yüksek
İn de a´mâkına bir bak, ne derinmiş o yürek!
Dalgalandıkça içinden taşan îman denizi,
Dökülen hisleri gör: İncilerin en temizi,
Gövde yalçın kayadan âbide, lâkayd-i ecel;
Sanki hiç duygusu yok... Bir de fakat rûhuna gel;
O ne ifrât ile rikkat! Hani, etsen ta´mîk,
Bir kadın rûhu değildir o kadar belki rakîk.
Sonra, irfânı için söyliyecek söz bulamam;
Oğlanın bildiği, öğrendiği herşey sağlam.
Boynu dehşetli, evet, beyni de lâkin zinde;
Kafa enseyle beraber gidiyor seyrinde.
Çölde ben hayli görüştüm bu sefer Âsım´la;
Hoca, te´mîn ederek söylerim îmanımla:
. . .
Neydi oğlandaki endâmın o âhengi fakat!
Belli her uzvu için ayrı çalışmış hilkat.
Ya kemikler ne salâbetli, ya etler ne katı:
Tepeden tırnağa, gûyâ, dolamışlar halatı,
İki üç katlı büküp bir çınarın gövdesine.

Hele taşmış dökülürken o muazzam sîne,
Öyle bâriz adelâtın ebedî dalgalan,
Ki yorar ârızalar seyrine dalmış nazan.
Çok geniş dersen omuzlar, boy o nisbette uzun,
O ne mevzun kafadır, sonra, ne sağlam o boyun!
Ufarak bir kapı sırtın kabaran eb´âdı,
Çarpışıp durmada nâçâr iki müdhiş kanadı.
Enseden ta bele sarkan o derin hat, o yarık,
Arzı umkunda nihan tûl-i mücerred artık!
Bel nisâbında, omuzlar gibi taşkın çatılar,
Adalî baldırının kutru hemen boynu kadar.
İki çam bölmesi kol, kim tutacak kim bükecek
O bileklerle o ellerse demirden daha pek.

Köse İmam, Âsım'la ilgili söylenenlere diyecek söz bulamaz. Ancak Âsım'ın insanların fakirliği karşısında boş durmayıp, kumarbazlardan zorla para alması ve bu parayı öksüzlere dağıtması Köse İmam'ın canını sıkmaktadır. Babası onun bu tavrını şöyle eleştirir (Ersoy 1977: 436):

Bize, Âsım, ne şunun yumruğu lâzım, ne bunun;
Birinin pençesi ister yalınız: Kânûnun.
Ver bütün kudreti kânûna ki vahdet yürüsün...
Yoksa millet değil ancak dağınık bir sürüsün...
Memleket zâten ayol, baksana: Allak bullak
Sen de hissinle yürürsen batırırsın mutlak.
Ya kuzum, zabtiye rûhuyle hükûmet sürenin,
Yeri altındadır, üstünde değildir kürenin!

Köse İmam'a göre her şeyden önce kanunlara uymak gerekmektedir, efelik çıkmaz bir yoldur. Âsım'ın kendini savunmasını yeterli bulmayan Köse İmam, Hocazâde'den Âsım'a nasihat etmesini ister. Emin, Âsım'ı getirince, Köse İmam gider. Hocazâde ile Âsım konuşmaya başlar. Hocazâde, Âsım'ı rahatlatmak için önce babası Köse İmam hakkında konuşur, ardından lafı edebiyata ve Muhammed Abduh ile Cemaleddin Afgânî arasındaki münakaşaya getirir. Cemaleddin Afgânî, Muhammed Abduh'tan bir an önce inkılâbı gerçekleştirmesini isterken, Muhammed Abduh, İslam coğrafyasının farklı bölgelerine yeni medreseler açılmasını, buralarda nice Cemaladdin Afgânîler yetiştirerek, dört bir yana fikirleri yaymalarını önerir. Afgânî sabırsızdır. Abduh'un söyledikleri 20 yıl alacaktır. Oysa Afgânî'nin 20 gün beklemeye tahammülü yoktur. Hocazâde'nin bu örneği vermekle niyeti, kıssadan hisse yoluyla, çok sabırsız bulduğu Âsım'ı sakinleştirmek, onun önce kendisini geliştirmesini sağlamaktır (Ersoy 1977: 441, 442):

Kıssadan hisse çıkarsak mı, ne dersin Âsım!
Anlıyorsun ya, zarar yok daha iyi anlaşalım:
İnkılâb istiyorum ben de, fakat, Abduh gibi...
Yoksa, ellerde kör âlet efeler tertîbi,
Bâbıâlî´leri basmak, adam asmakla değil.
Çek bu işten bütün ihvânını, kendin de çekil.

Gezmeyin ortada, oğlum, sokulun bir sapaya,
Varsa imkânı, yarın avdet edin Avrupa´ya.
Çünkü milletlerin ikbâli için, evlâdım,
Ma´rifet, bir de fazîlet... İki kudret lâzım.
Ma´rifet, ilkin, ahâlîye sa´âdet verecek
Bütün esbâbı taçır; sonra fazîlet gelerek
O birikmiş duran esbâbı alır, memleketin
Hayr-ı i´lâsına tahsîs ile sarf etmek için.
Ma´rifet kudreti olmazsa bir ümmette eğer,
Tek fazîletle teâli edemez, za'fa düşer.

Geçmişte yaşanan şanlı günlerin ilimden kaynaklandığı söyleyen Hocazâde, Batının bugüne ilmiyle geldiğini bizim de ilmimizle kendimizi göstermemizin gerekliliğini anlatır (Ersoy 1977: 442):

Bizler, edvâr-ı fazîletleri cidden parlak
Bir büyük milletin evlâdıyız, oğlum, ancak
O fazîlet son üç asrın yürüyen ilmiyle,
Birleşip gitmedi; battıkça da ümmet cehle,
Bünyevî kudreti günden güne meflûc olarak,
Bir düşüş düştü ki: Davransa da, sarsak sarsak.
Garb´ın emriyle yatıp kalkmaya artık mahkûm;
Çünkü hâkim yaşatan Şevket-i fenden mahrûm.
Biz, evet, hasmımızın kudret-i irfânından,
Bînasîbiz de o yüzden bu şerefsiz hüsran.
Sonra, a´sâra süren haybeti çekmekle, bugün,
O fazîlet bile hissiz, hareketsiz, ölgün.

Hocazâde'ye göre bizi Batıdan üstün kılan bir yanımız daha vardır: İslâm. Batının yalnızca ilmi alınıp, İslâm'a sarılınca kurtuluş gerçekleşecektir (Ersoy 1977: 443):

Göreceksin ki: Bu millette fazîlet en uzun,
En derin köklere yaslanmada; hem sonra onun,
Bir mübârek suyu var, hiç kurumaz: Dîn-i mübîn.
. . .
Bu cihetten, hani, hiç yılmasın, oğlum, gözünüz;
Sâde Garb´ın, yalınız ilmine dönsün yüzünüz.
O çocuklarla beraber, gece gündüz, didinin;
Giden üç yüz senelik ilmi sık elden edinin.

Âsım gibi gençler, Avrupa'ya gitmeli, aldıkları bilgileri Doğuya aktarmalıdırlar. Hocazâde, Âsım'a gideceği adresi de gösterir. Ona Berlin'e gitmesini önerir. Hocazâde'nin konuşmasından etkilenen Âsım, onun öğütlerini gerçekleştirmek üzere harekete geçer. Böylece milletin kurtuluşu için fazilet ve marifetin birleştiği, İslâm'a sıkı sıkı sarılmış, Batının ilmini almış nesiller yetişecektir (Ersoy 1977: 444):

- İnkılâbın yolu mâdem ki bu yoldur yalınız,
"Nerdesin hey gidi Berlin " diyerek yollanınız.
Altı ay, bir sene gayret size eğlence demek...
Siz ki yıllarca neler çekmediniz, hem gülerek!
Hani, bir ömre bedeldir şu geçen her gününüz;
Bir gün evvel gidiniz, bir saat evvel dönünüz.
Şark´ın âgûşu açıktır o zaman işte size;
O zaman varmanın imkânı olur gâyenize;
O zaman dinlerim artık seni, Asım, bol bol...
- Yarın akşam gideriz.
- Öyle mi Berhurdâr ol.

Böylece Âkif, idealindeki Âsım'ın neslini tüm yönleriyle tarif etmiş ve ona gideceği yolu göstermiş olur. Âsım'ın nesli; iman, irfan, fazilet ve ilimle kendini donatmış; karakteri sağlam, ahlâklı, kişilikli; vatanı, milleti ve dini için her türlü zorluğa göğüs geren bir gençliktir.

Mehmed Âkif sevgisi ve hayranlığı Büyük Reşit Paşa Numûne Mektebi'nde öğrenciyken, İmlâ öğretmeni Nafiz Bey'in etkisiyle başlayan Nurettin Topçu, Hocazâde'nin Âsım'a, yurtdışında öğrenim tavsiyesine uyar ve liseden mezun olunca kendi kendine Avrupa'da tahsil imtihanlarına girer ve kazanır (Kara 2009: 90).

Topçu, Paris'te, Batının ilmiyle kendini donatacağı alan olarak felsefeyi seçer. Burada Batıya kendisinden önce gitmiş olan diğer Âsımlar, Ali Fuat Başgil, Remzi Oğuz Arık, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Cevdet Perin, Bedrettin Tuncer'le tanışır.

Fransa'da "Ruhiyat ve Bediiyat", "Umumî Felsefe ve Mantık", "Muasır Sanat Tarihi", "İçtimaiyat ve Ahlâk", "İlk Zaman Sanat ve Arkeolojisi" sertifikaları alan Topçu'nun hayatı okul, ev, kütüphane üçgeni içinde geçmiştir.

Topçu, Strasbourg'da "Conformisme et Révolte" başlıklı çalışmasıyla doktorasını tamamlayan Topçu, Sorbonne'a giderek Halide Edip Adıvar ve Adnan Adıvar'ın hazır bulunduğu bir ortamda doktora tezini savunur ve bu üniversitede felsefe doktorası veren ilk Türk öğrenci, ahlâk felsefesi çalışan ilk öğrenci olarak mezun olur.

1934'te yurda dönerek, Galatasaray Lisesi'nde Felsefe öğretmeni olarak göreve başlayan Topçu, burada Sosyoloji dersi okutur. Topçu'da, Âsım'daki haksızlıklara karşı dik duruşun örneklerinden biri Galatasaray Lisesi'nde gerçekleşir. Küçük yaştan itibaren etkisi altında kaldığı Hüseyin Avni Ulaş'ın üvey kızı Fethiye Hanım'la kısa sürecek evliliğinin ilk akşamında İzmir'e tayin edildiğini öğrenir. Bu tayinin nedeni, Galatasaray Lisesi Müdürü Yusuf Behçet Gücer'in kendisine haziran imtihanında geçmesini istediği altı kişilik nüfuzlu aile çocuğu için yaptıklarıdır. Topçu, müdüre, "Eğer bunlar çalışkan talebelerse elbette geçerler." cevabını vermiş, talebelerin bir kısmı sınavda başarılı olamamıştır. Bu durum üzerine okul müdürünün, Topçu için yazdığı "Fena, geçimsiz, inzıbatı temin edemeyen ve dersinden istifade ettiremeyen bir öğretmen" şeklindeki raporu üzerine İzmir'e tayin edilmiştir (Kara 2009: 92).

Topçu, hak bildiklerini söylemekten, yazmaktan çekinmeyen bir mizaca sahiptir. Şu-

bat 1939'dan itibaren yayımladığı Hareket dergisindeki yazılarıyla dikkat çeken Topçu, Hareket'in 4. sayısında yayınlanan "Çalgıcılar" başlıklı yazısından dolayı soruşturmaya maruz kalmış; okul müdürünün Topçu için "hemen başka bir yere nakli zarureti vardır (...) göz önünde bulundurmak maksadıyla Ankara'da veya başka bir yerde tavzifini rica ederim" ifadeleri üzerine ortaokul öğrenimini yaptığı İstanbul Vefa Lisesi Felsefe öğretmenliğine atanır.

Hakkında hazırlanan raporlarda ilginç ifadeler vardır. İzmir Lisesi müdürü Topçu için "Bu yıl talebe ile münasebetleri bilhassa yılsonunda hoşa gitmeyecek vaziyette olmuştur. Hareket mecmuasındaki 'Çalgıcılar' makalesinin muhitte uyandırdığı tesir dolayısıyla talebe ile münasebetli münasebetsiz zamanlarda gizli gizli konuşmalar yapmağa kalkışmış ve idareyi haylice yormağa başlamıştır, idarenin sıkı kontrolüne de sebebiyet vermiştir" Ancak müdürün nihai değerlendirmesi ilginçtir: "Değerli ve o nisbette tehlikeli bir öğretmendir. Hisleri ve fikirleri müsbet değildir. Memleketteki bütün kıymetleri yıkan bir zihniyetle hareket ettiğine bu yıl kani oldum"

Toplam kırk yıl öğretmenlik yapan Topçu'nun bu meslekteki Âsımca özelliklerinden biri de İstanbul İmam Hatip Okulu'ndaki tavrıdır. Topçu, 1960 ihtilâline kadar ek görev olarak Robert Kolej'de Tarih, İstanbul İmam Hatip Okulu'nda Psikoloji, Felsefe, Din Psikolojisi ve Dinler Tarihi dersi vermiştir. Topçu, "Din adamlığı yapacak talebelere verilen dersten ücret alınmaz" diyerek aylık 28 lira tutan maaşı almamış ve bu paranın okul idaresi vasıtasıyla fakir öğrencilere dağıtılmasını sağlamıştır (Kara 2009: 94).

Teşkilatçı bir yapısı olan Topçu'nun içinde yer aldığı başlıca vakıf ve dernekler arasında Türk Kültür Ocağı, Türk Milliyetçiler Cemiyeti, Milliyetçiler Derneği, Türkiye Milliyetçiler Derneği, Türk Talebe Birliği, Aydınlar Ocağı ve Türk Milli Kültür Vakfı gösterilebilir.

Âkif'in İslâmcılık düşüncesi, II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e sosyal hayattaki değişime şahit olan, ilk ve orta tahsilini Osmanlı'nın son yıllarında, lise tahsilini Cumhuriyet döneminde, üniversite eğitimini de Fransa'da tamamlayan Nurettin Topçu'da, içinde bulunduğu sosyal hayatın da etkisiyle bir değişme göstermiştir. Topçu, coğrafya olarak Anadolu'yu esas almış, birleştirici güç olarak İslâm'ı görmüştür. Topçu'yu bu hususta farklı kılan bir diğer yanı da meselelere ahlâk üzerinden yaklaşmasıdır.

Mehmed Âkif'e göre, Osmanlının kurtulabilmesi için öncelikle hurafelerden arınmış İslâmî bir anlayış ön plana çıkarılmalı ve halkın vurdumduymazlık, tembellik, cahillik ve korkaklıktan arındırılması sağlanmalıdır. Batıdaki bilimsel gelişmeleri yakından takip etmek gerekir. Bununla birlikte Batının ahlâkı, kültürü, âdeti ve gelenekleri benimsenmemelidir. Osmanlıyı oluşturan farklı gruplar içindeki Müslüman halkları İslâm dini çerçevesinde, Hıristiyanları ise Osmanlılık ruhunda birleştirmek gerekmektedir. Âkif, Turancılık düşüncesini de reddetmez. Osmanlıyı dağılmaktan kurtarmak için yeterli görmediği bu düşünceye, Cumhuriyet'in ilanından daha yakın olduğu "Özü sağlam, sözü sağlam adam ol ırkına çek", "Kahraman ırkıma bir gül, ne bu şiddet bu celal" gibi ifadelerinden anlaşılabilir.

Nurettin Topçu'nun fikir hayatı da Âkif'in fikir dünyası arasında birtakım benzerlik ve farklılıklar vardır. Bir felsefeci olarak dini görmezden gelen felsefi hareketlere karşı çıkan Topçu, Anadolucu milliyetçiliğini İslâmî bir görüşle ele almış; Turancılığı, enternasyonalist milliyet-

çilikleri ve İslâmcılığı eleştirmiştir. Batı, Doğu ve İslâm medeniyetlerini karşılaştıran Topçu, kapitalizm, komünizm, sosyalizm, kültür ve medeniyet, sanayileşme, kuvvet ve teknoloji meselelerini de eleştirel bir biçimde ele almıştır.

Yaşadığı dönemde muhafazakâr ve Müslüman çevrelerin kapitalist iktisadî sisteme ve ahlâk anlayışına doğru kaymaya başlamasına karşı Topçu, Anadolu sosyalizmini savunmuştur. Tıpkı Âsım gibi, "yaşama zevkini bırakıp yaşatma aşkına gönül verecek, sabırlı ve azimli, lâkin gösterişsiz ve nümayişsiz çalışan, ruh cephesinin maden işçileri olacak" idealist bir nesil yetiştirmek için çaba göstermiştir (Kara 2009: 97).

Nurettin Topçu, "evrensel" olduğu söylenen ve büyük ölçüde bilim ve teknoloji üzerinden tanımlanan "medeniyet"in, içinde barındırdığı zorba ruhundan ve kapitalist bağlamından ayrı olarak düşünülemeyeceğini savunurken, Âkif'in:

> Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
> "Medeniyet!" dediğin tek dişi kalmış canavar?
> dizelerini açıklar gibidir.

Âkif, Âsım'dan Batıdaki bilim ve teknolojiyi öğrenmesini ve bunları alıp gelmesini ister. Topçu'nun bilim ve teknolojiye bakışı eleştireldir. Ona göre, insanla tabiatı tahrip eden sanayileşme, sömürünün kaynağı, bilim ve teknolojidir. Kapitalist sistemi güçlendiren ve insanı köleleştiren teknolojik gelişmeler, insanlık için bir başarı ve ilerleme olarak gösterilemez. Ancak Topçu'nun bu düşünceleri, yaşadığı dönemde sıkça dillendirilen ve toplumun bilinçaltına işlenen "Ağır sanayi", "kalkınma", "sanayileşme" ifadelerinin gücü karşısında yeterli desteği görememiş, hatta Topçu'nun kalkınma, ilerleme karşıtı bir kişiymiş gibi değerlendirilmesine yol açmıştır.

Sonuç

Cumhuriyet dönemi Türk fikir hayatının önemli mütefekkirlerinden Nurettin Topçu'nun yaşantısından izlerle Mehmed Âkif Ersoy'u nasıl anladığını, Âkif'in ideal nesli "Âsım"ı ne ölçüde hayata aksettirdiğini tespit etmeyi amaçlayan bu çalışmada, çocukluğundan itibaren Âkif'e hayranlık duyan Topçu'nun birçok yönden Âkif'i ve Âsım'ı temsil ettiği sonucuna varılmıştır.

Âkif de, Topçu da "ideal" insanıdır. İçinde bulundukları dönemin sıkıntıları karşısında çoğunluğa tabi olmak yerine, doğru bildiklerini anlatmaya, yaşatmaya çabalamışlardır. Topçu'nun Âkif için uygun gördüğü "büyük adam" sıfatı her ikisi için de geçerlidir. Çünkü onlar, devirlere, zaruretlere, cemiyetlere göre değişmemiş, muhitine uymamış; muhiti kendilerine uydurmaya çalışmışlardır. Halkın içinde münzevi yaşamışlardır. Devlet ve ikbal mevkilerinin peşinde koşmamışlardır.

Âkif'i, din ve millet sentezcisi olarak gören Topçu, Anadolucu milliyetçiliğini İslâmî bir görüşle ele almasıyla Âkif'le paralellik göstermiştir. İslâmcılık, Türkçülük ve Batıcılık fikirleri

arasında İslâmcılık akımını benimseyen Mehmed Âkif, diğer akımlara da uzak kalmamış, bu akımlar içinde doğru bulduğu fikirleri almaya çabalamıştır. Topçu da, Batı, Doğu ve İslâm medeniyetlerini karşılaştırarak, doğruya ulaşmaya çabalamıştır.

Âkif'in, Âsım'a yüklediği en önemli özelliklerden biri, haksızlıklar karşısında suskun kalmama; doğruya sahip çıkmak adına her türlü ezaya, cefaya katlanmayı göze almadır. Topçu'nun öğretmenlik hayatında yaşadığı ilk zorunlu tayinin sebebi de, doğruluğu tercih etmesidir. Galatasaray Lisesi Müdürünün haziran imtihanında geçmesini istediği altı kişilik nüfuzlu aile çocuğundan sadece sınavda başarılı olanları geçirmiş olması, Topçu'nun her türlü sıkıntıyı göze alarak, doğruluktan şaşmadığının örneğidir.

Âsım, insanların fakirliği karşısında boş durmayıp, kumarbazlardan zorla para alan ve bu parayı öksüzlere dağıtan bir karakterdir. Topçu'nun ek görev olarak dersler verdiği İstanbul İmam Hatip Okulu'nda "Din adamlığı yapacak talebelere verilen dersten ücret alınmaz" diyerek aylık 28 lira tutan maaşı almaması ve bu parayı okul idaresi vasıtasıyla fakir öğrencilere dağıttırması da Âsım'ca bir hareket olarak gösterilebilir.

Hocazâde, Âsım'a inkılâp gerçekleştirmek için aceleci olmaması gerektiğini, önce kendisini, ardından da yeni Âsımlar yetiştirmenin gerekliliğini öğütler. Hocazâde'ye göre Batı bugüne ilmiyle gelmiştir ve bizi Batıdan üstün kılan dinimiz vardır. Âsım gibi gençler, Avrupa'ya gitmeli, aldıkları bilgileri yeni Âsımlara aktarmalıdır. Nurettin Topçu, Hocazâde'nin Âsım'a, yurtdışında öğrenim tavsiyesini dikkate almış, liseden mezun olunca kendi kendine Avrupa'da tahsil imtihanlarına girmiş ve kazanmıştır. Kırk yıl öğretmenlik yaparak, nice Âsımlar yetiştiren Topçu, yayımladığı Hareket dergisiyle, içinde yer aldığı Türk Kültür Ocağı, Türk Milliyetçiler Cemiyeti, Milliyetçiler Derneği, Türkiye Milliyetçiler Derneği, Türk Talebe Birliği, Aydınlar Ocağı ve Türk Milli Kültür Vakfı gibi vakıf ve derneklerdeki çalışmalarıyla da topluma yol gösterme görevini başarıyla yerine getirmiştir.

Nurettin Topçu ile Mehmed Âkif Ersoy merkezli hazırlanan bu sınırlı çalışma, yarının Âsımlarını yetiştirmede dünün tefekkür dünyasının önde gelen isimlerini anlamak ve düşüncelerini iyi anlatmak gerektiğini de göstermektedir. Çünkü geçmişini tanımayan, dününden kopmuş toplumların, geleceği inşası sağlıklı bir biçimde gerçekleşemeyecektir.

Kaynaklar

----------- (1986), Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif Ersoy'u Anma Kitabı, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara.
Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi, "Mehmet Âkif Özel Sayı", sayı 73, Mart 2006, Ankara.
Birgül, Mehmet Fatih (2011), "Nurettin Topçu'nun Âkif'i ve Safahât'ın Felsefesi", Mehmet Âkif Ersoy Bilgi Şöleni, Ankara.
Coşgun, Melek (2013), "Safahat'ın "Âsım" Bölümünde Sosyal Değişme", Akademik Bakış Dergisi, S. 34, s. 1-13.
Çetin, Nurullah (2010), Edebiyat ve Bilinç, Öncü Kitap, Ankara.
Çetin, Nurullah (2010), Millî Doğruluş Yeniden…, Öncü Kitap, Ankara.
Çetişli, İsmail (2003), Batı Edebiyatında Edebi Akımlar, Akçağ Basım Yayım Pazarlama A.Ş., Ankara.
Dilçin, Cem (1992), Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
Elbir, Bilal (2006), Edebiyat Bilgi ve Kuramları, Pegem A Yayıncılık, Ankara.
Enginün, İnci (2003), Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı, Dergâh Yayınları, İstanbul.
Enginün, İnci (1991), Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, Dergâh Yayınları, İstanbul.
ErcilasuN, Bilge (1986), "Mehmet Akif ve Otokritik", Türk Kültürü, S.284, Aralık.
Ercilasun, Bilge (1997), Yeni Türk Edebiyatı Üzerine İncelemeler-1, Akçağ Yayınları, Ankara.
Ersoy, Mehmet Âkif (1977), Safahat (Yay. Haz. Ömer Rıza Doğrul), İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
Gündoğan, Ali Osman (2000), Nurettin Topçu, Doğu-Batı, S. 11, s. 89-106.
Kanter, M. Fatih (2007), "Tanzimat Şiirinde İdeal İnsan Tipi", Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, S. 16, s. 167-190.
Kara, İsmail (2009), "Ahlâk Davasına Adanmış Bir Ömür: Nurettin Topçu", İş Ahlakı Dergisi, S. 4, s. 89-101.
KartalcıK, Vedat (2008), "Asım'ın Sözvarlığı Üzerine Bir Çözümleme Denemesi", I. Uluslararası Mehmet Akif Sempozyumu, s. 793-867.
Koca, Salim (2012), "Kutadgu Bilig'de "Hükümdar, Vezir ve Sûfî Tipleri"nin Tanıtılmasında ve Bu Tiplerin Temsil Ettikleri Fikirlerin Açıklanmasında Metaforların Rolü", Gazi Türkiyat, S. 10, s. 64-79.
Hece Dergisi, Karakter Âbidesi ve Bir Çığlık Olarak Mehmet Âkif Özel Sayısı, sayı 133, Ocak 2008, Ankara.
Okay, Orhan (1998), Mehmet Âkif Bir Karakter Heykelinin Anatomisi, Akçağ Yayınları, Ankara.
Özakman, Turgut (1962), Güneşte On Kişi, (Önsöz), Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
ÖzçeliK, Mustafa (2008), Mehmet Âkif'in Âsım'ı yahut İdeal Gençliğin Vasıfları, Somuncu Baba İlim Kültür ve Edebiyat Dergisi, S. 91, s. 46-48.
Pepe, Kadir (2008), Mehmet Akif Ersoy'da Spor Sevgisi ve Gençlik İdeali, I. Uluslararası Mehmet Akif Sempozyumu Bildiriler Kitabı, s. 445-478.
Topçu, Nurettin (2011), Mehmet Âkif, Dergâh Yayınları, İstanbul.
Topçu, Nurettin (2013), Yarınki Türkiye, Dergâh Yayınları, İstanbul.
Topçu, Nurettin (2013), Türkiye'nin Maarif Davası, Dergâh Yayınları, İstanbul.
Yapıcı, Asım (2008), "Mehmet Akif Ersoy ve Asım'ın Nesli", http://blog.milliyet.com.tr/mehmet-akif-ersoy-ve-asim-in-nesli/Blog/?BlogNo=116965 (Erişim tarihi: 08.09.2014).
Yetiş, Kâzım (1992), Mehmet Âkif'in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.

"Âsım"a Vücut Veren Mütefekkir: Nurettin Topçu

Özet
Osmanlı Devleti'nin çöküş dönemine girdiği yıllarda, ümidini yitirmekte olan kitlenin karşısında, bir çıkış yolu arayan, devleti ayakta tutmaya çabalayan mütefekkirler yer almaktadır. Osmanlı'nın kurtuluşu için ortaya atılan fikir hareketleri içinde yer alan İslâmcılık düşüncesinin önde gelen isimlerinden biri de, Mehmed Âkif'tir.

Osmanlı'nın son dönemindeki manzarayı Safahat adlı eserinde tasvir eden Âkif'in Safahat'ı, bir şiir kitabı, bir edebî metin olmanın ötesinde fikrî yapısıyla da dikkat çekmektedir. Safahat'ın "Âsım" adını taşıyan altıncı kitabı, bir ideal olarak, Mehmed Âkif Ersoy'un edebiyatımıza bir mirası gibidir.

2500 dizelik tek parçadan meydana gelen "Âsım"da toplum hayatının meselelerine yer veren Mehmed Âkif; Hocazâde, Köse İmam ve Âsım, arasında geçen karşılıklı konuşmalarla dünü, bugünü ve yarını sorgulayarak, "Âsım"ın fikri alt yapısını oluşturur.

Âkif'in "Âsım"da bölüm sonuna tarih olarak, 22 Zilhicce 1337 Hicrî tarih ve 18 Eylül 1335 Rumî tarih düştüğü görülür. Bu tarih Miladî olarak 18 Eylül 1919 tarihine denk gelmektedir. Vatanın dört bir yanının işgal altında olduğu günlerde yazılan bu bölüm, Âkif'in Darü'l-Hikmet-i İslâmiye Cemiyeti'ne üye olup, Balıkesir'e giderek Zağanos Paşa Câmii'nde vaaz vermesinden öncedir. Âkif'in "Âsım"da dile getirdiği hususların, yüreğindeki çırpınışın bir tezahürü olduğu açıktır.

Mehmed Âkif Ersoy'u eserleriyle hayatını birleştiren adam olarak tasvir eden Nurettin Topçu, onu ayrıca, devirlere, zaruretlere, cemiyetlere göre değişmeyen, muhitine uymayan, muhiti kendine uyduran, uydurmazsa çarpışan, cemiyeti sürükleyen muvazeneli karakter sahibi olarak nitelendirir. Topçu'nun hayatı ve eserleri dikkate alındığında, Âkif için söylediklerinin kendisi için de söylenebileceği görülür.

Bu çalışmada Cumhuriyet dönemi Türk fikir hayatının önemli mütefekkirlerinden Nurettin Topçu'nun hayatı ve eserlerinden hareketle Mehmed Âkif Ersoy'u nasıl anladığı, Âkif'in ideal nesli "Âsım"a nasıl can verdiği gözler önüne serilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mehmed Âkif Ersoy, Nurettin Topçu, Âsım, Safahat, ideal insan.

2. BÖLÜM

Nesrin Karaca
“Âsım” ya da Mehmet Akif Ersoy’un Manzum Kurgusunda
Gençlik ve Gelecek Tasarımı

D. Mehmet Doğan
90 Yaşındaki Delikanlı: Âsım!

Cengiz Karataş
Mehmed Âkif’te Aidiyet Duygusuna Dair

"Âsım" ya da Mehmet Akif Ersoy'un Manzum Kurgusunda Gençlik ve Gelecek Tasarımı

Nesrin Karaca
Prof. Dr. Başkent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi TDE Bölümü

Mehmet Âkif Ersoy

Türk düşünce tarihi ve edebiyatında fikirleri, şiirleri ve sanatıyla olduğu kadar hayatı, değerleri ve mücadelesiyle de müstesna bir kişiliğe sahip, 1908 sonrası Türk edebiyatının önde gelen simalarından olan Mehmet Âkif Ersoy'u (1873-1936) şair**,** fikir adamı, idealist ve aynı zamanda müstesna bir seciye ve ahlak sahibi olarak ele almak gerekir. Mehmet Âkif, *Safahat*'ında Türk tarihinin ve toplumunun en sancılı yılları olan 1908-1923 arasının sosyal ve siyasal panoramasını safhalar halinde verirken, aynı zamanda kendi neslinin kültür-medeniyet çatışmasını sergilemiştir. Millî Mücadele yıllarında halkı uyandırmak için yaptığı faaliyetlerle ülke geleceğinin aydınlık bir iklime taşınması yolunda fikirler öne sürmüş, ülkesinin maddî-mânevî problemleri üzerinde kafa yormuş ve bunlara çağının çok ilerisinde çözümler üretmiştir.

Âkif, içinde bulunduğu coğrafyanın ve Türk-İslâm tarihinin bir aydını olarak ömrü boyunca çizgisini koruyarak sürdürmüştür. Âkif'in fikirlerinin tutarlı olmasının temelinde kendisinin hem pozitif bilimlerde hem de dinî ilimlerde çok iyi bir eğitim almış olması, köklü tarihin maddî-mânevî dinamiklerini iyi bilmesi ve çağını iyi tanıması yatmaktadır. Bu özellikler onun şiirlerini çok iyi beslediği gibi fikirlerinin de tutarlı olmasını sağlamıştır.

"Akif; İnanmış adam, Büyük şâir!"
Nazım Hikmet

Şiirini, ait olduğu toplumu daha ilerilere götürmek için vasıta yapmış olan Mehmet Âkif, bunu yaparken sanatından taviz vermediği gibi sığ bir propaganda batağına da saplanmamıştır. O'nun en çok görüş bildirdiği konulardan biri ilim olmuş; şiir, Âkif'in ikliminde çok önemli ifade imkânlarına kavuşmuş, her yönüyle hayatın içine sokulmuş ve işlenmiştir. Akif'in savunduğu değerler ve sosyal meseleler karşısındaki tavrını yansıttığı şiirlerinde kuvvetli bir realizm ile lirik bir hassasiyeti birleştirmiştir.

Mehmet Âkif'in dünyasının ve kişiliğinin oluşmasını sağlayan en bariz özellik, ailesinden aldığı dini-ahlakî terbiye ve kendisini yetiştirmeye azmetmiş bir dirayetten geçmektedir.

Sanatkâr kişiliği ve duyarlılığı, güçlü Türk-İslam kültürü, bilimsel zihniyet, sağlam bir dil şuuru ve içinde yaşanılan tarihi ve sosyal şartların realist bir gözle müşahedesi çerçevesinde yoğunlaşan Mehmet Âkif, bu özelliklerine hayatı boyunca sahip çıkmış, idealleri, fikirleri ve doğru bildikleri uğrunda geri adım atmamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma sürecinin hızlandığı ve Milli Mücadele'nin ivme kazandığı dönemde; şair, düşünce-dava adamı, birey, hatip ve yazar kimlikleri ile öne çıkan, özel ve toplumsal hayatında örnek bir portre çizmiştir. Çağdaşları içinde hayata ve sanata dair öncelik sıralaması çok farklı olan Mehmet Âkif için, toplum meseleleri daima ilk sırada yer tutmuştur. Bu yüzden 'toplum'un iyiye ve doğruya yönlendirilmesi konusunda hiçbir zaman görev almaktan kaçınmamıştır. Görev ahlâkına bağlı bir kişilik olan Mehmet Âkif, aile hayatında çocuklarıyla çok fazla vakit geçirememiş, her zaman yanlarında olamamıştır ama onlara yaşadıkları topluma faydalı olmayı, vatan için fedakârlık yapabilmenin önemini, kendi hayatından örneklerle göstererek öğretmeye adamıştır.[1]

Arayışlar döneminin söylem ve eylem adamı olan Âkif'in Batı karşısındaki tavrı hiç bir zaman tamamen reddetmek olmamış, batının bilimsel ve sanatsal yönünden yararlanmanın çağın bir zorunluluğu olduğunu çeşitli vesilelerle vurgulamıştır. Âkif'te"marifet-fazilet" bileşimi bir ilke olarak karşımıza çıkan husus; Batı'dan Avrupa medeniyetinin bilim ve sanatının "marifet" olarak alınabileceği; ancak Avrupa'nın kötülüklerinden "fazilet" ile uzak durulabileceği noktasıdır. Fazilet-erdem niteliği ise gerçek İslam'ın içinde mevcut olan iyi ahlak, çalışma ve azimden geçmektedir.

"Akif'in hayatı da büyük bir şiirdir.
Hüseyin Cahit Yalçın

Denilebilir ki; Mehmet Âkif'in 1873-1936 yılları arasındaki altmış üç yıllık ömrü veya 1908-1936 yılları arasını kapsayan otuz yıllık sanat hayatında birkaç manzumede hatta birkaç manzumenin bazı bölümlerindeki söyleyişinde dile getirdiği gibi az yaşanan duygu, sevinç ve mutluluk olmuştur. Bunun bir kısmı hâle ve an'a değil; geçmişe, özellikle çocukluk yıllarına ait bireysel duygular iken, çok az kısmı da toplumsal olana yöneliktir. Hayatının çizgisi ve öncelikleri, yıllarını dolduran görevler, vatanı kurtarmak ve bağımsızlığa kavuşturmak uğruna yaptığı seyahatler onu ailesinden zaman zaman uzaklaştırmış, Âkif'in çocuklarıyla fazla ilgilenmesine engel olmuştur. Onun Mısır'a gidiş gelişleri sırasında çocuklarına karşı babalık vazifesini yerine getirememiş olmasının verdiği vicdan azabını, özellikle dostlarına ve yakınlarına yazdığı mektuplarda hissetmek mümkündür.[2]

Mehmet Âkif Ersoy'un yaşadığı zamanlar, İmparatorluğun sınır uçlarında başlayan yangının içeriye de sirayet ettiği yıllardır. İmparatorluğun çöküşüyle neticelenen değişimler, dönüşümler ve gelişmeler; bir insan ömrüne sığacak kadar hızlı yaşanmış tarih safhalardır. Daha sonra tüm şiirlerine başlık olacak bu tarihi safhalar Âkif'in 'medeniyet' fikrinin temellenmesinde belirleyici olmuş, onu sadece bir direniş ruhu ve aksiyonu geliştirmeye yöneltmekle

1 Karaca Tagızade, Nesrin ; "Mehmet Akif Ersoy'un Hayatında ve Safahat'ta Kadın", Vefatının 75. Yılında Mehmet Akif Ersoy, DİB (Diyanet İşleri Başkanlığı) Yayınları, I. Baskı, İlmi Eserler: 144, Ankara, 2013, s.149-167 150)

2 Özalp, Ömer Hakan; Mehmet Akif Ersoy'un Aile Mektupları, (Haz.), Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Rektörlüğü, Semih Ofset, Ankara2010

kalmamış, çöküşe karşı acil ve pratik çözümler üretmeye de sevketmiş: *"…yaşadığı çağda bazen aydınlanma, bazen Rönesans olarak somutlaşan ifadeler, Akif'in şahsında İslamcı düşüncenin uzaklaştığı düşünülen öğretilerden; Kur'an, hadis ve sünnetin ışığına yeniden dönmek ve sağlığı da esenlik ve kuvveti de orada bulmak anlamını..."* (Emre 2014, 158) beraberinde getirmiştir.

Mehmed Âkif'in paradigmasında ve düşünsel gelişiminde en belirleyici öğe, onun çağdaş İslâmî düşünüş biçimidir. Bu çağdaş duruş, Batı burjuva uygarlığının temel değerlerinin İslâm kaynaklarına uyarlı olarak yeniden gözden geçirilmesini, Batının toplumsal ve düşünsel oluşumu ve değerleriyle özde bağdaşık, ama yerel özelliklerini koruyan güçlü bir toplum yapısına varmayı öngörür.

Halkı eğitmenin önemine inanan Âkif, Anadolu'yu ve İslâm coğrafyasını karış karış gezer. İlhamı Kur'an'dan almak, bilinçli bir idrak ve algıyla Batı'ya gidip bilim, teknoloji ve sanayi öğrenip yurda dönerek çok çalışmak ve iyi eğitim, o'nun nezdinde ilk yapılacak şeylerdendir. (Ercilasun 1986, 783-) Aslında onun bu fikirleri aynı zamanda; İslâm'ın terakkiye mâni olduğu şeklinde yöneltilen suçlamalara cevap niteliği taşır.

Safahat ve Âsım

"Âsım; asrımızın gelecek asırlara tahsis edilmiş bir hediyesi, bir heyecan selamıdır. Asım, bir ıstırap içinde kıvrana kıvrana can veren altı yüz senelik bir devrin, Akif'in dehasının yarattığı bir kuğu şarkısıdır…"

Süleyman Nazif

"Safhalar, devreler, dönemler" ve "görünüşler, manzaralar" anlamına gelen *Safahat*, Mehmet Âkif Ersoy'un şiirlerini topladığı yedi kitaplık şiir külliyâtının adıdır. İçinde 11.240 mısra tutan 108 şiir bulunmaktadır. Safahat'ı teşkil eden manzumelerin tamamı "aruz" vezni ile yazılmıştır. Şiirlerin uzunluğu bir kıt'adan, 2292 mısra'a kadar değişmektedir. Bölümlerden; *Safahat* 44 şiir, 3084 mısra; *Süleymâniye Kürsüsünde* 1 şiir, 1002 mısra; *Hakkın Sesleri* 10 şiir, 482 mısra; *Fâtih Kürsüsünde* 1 şiir, 1692 mısra; *Hâtıralar* 10 şiir, 1314 mısra; *Âsım* 1 şiir, 2292 mısra; *Gölgeler* 41 şiir, 1374 mısradan oluşmuş bir külliyattır.

Safahat'tın VI. Kitabı, Mehmet Âkif'in dostu 'Fuad Şemsi'ye ithaf etmiş olduğu "Âsım", eserde en kolay anlaşılır bölüm olarak nitelendirilmiş, içeriğinin nasıl olacağı başında yer alan konu, kişiler, mekân ve zaman bilgileri; karşılıklı konuşmalarla ilerleyeceği ve adeta manzum bir oyun metni olacağı yönünde okuyucuyu hazırlamıştır. Kişi kadrosunda özel bir yer tutan Âsım'ın şahsında ise, özel olarak seçilmiş bir kimlik ve geleceğin sahibi olacak ideal bir gençlik modeli simgeleştirilmiştir.

Eser, işaret edildiği gibi, manzum hikâye tarzında konuşma üslubuyla kaleme alınmıştır. Âkif'in belirttiğine göre yaşanmışlıklara dayanan bu konuşmalar; I. Dünya Savaşı bütün ağırlığı ile devam ederken Fatih yangınından önce Hocazâde'nin Sarıgüzel'deki evinde geç-

mektedir. Eser, 'Hocazâde' olarak tanımlanan Mehmet Âkif'in ve hayatındaki bazı rol-model karakterlerin izdüşümleriyle diyaloglar halinde örülürken; sade, akıcı bir anlatım ve sağlam bir realizm eşliğinde bir gelecek tasarımı sergilenmektedir.

Uzun bir manzum hikâye kurgusu içinde ilerleyen Âsım'da; I. Dünya Savaşı günlerinden tablolar çizilerek, birçok sosyal yaramızın anatomisi çıkarılmış, tespit ve teşhislerde bulunulmuş, arkasından çare ve çözümlere yönelinmiştir. Burada Âsım, diğer adıyla Ali Şevki Hoca olan Köse İmam'ın oğludur ve kişi kadrosu içinde Âkif'in idealize ettiği genç bir tiptir, Hocazâde'nin oğlu Emin'e ise fazla yer verilmemiş, Âsım üzerinde odaklanılmıştır. Mehmet Âkif bu ideal tipi ortaya çıkarmak için gerekli olan ortamı Hocazâde ve Köse İmam'ı tartıştırarak yaratır. Bu atmosferi yaratırken konuları aydınlatmaya yarayan birçok telmihe başvurur ve böylece yararlanılan telmihlerin zihinlerde açmış olduğu tarihî ve coğrafî sahalar, şairin amacı doğrultusunda eserde işlenen konuyla tutarlı olacak biçimde ele alınmıştır. Diyaloglarla ilerleyen bu epik şiirin sonlara doğru ideal tip olarak sunulacak olan Âsım'ın olumlu yanlarını görünür duruma getirme isteği ön plana çıkar. Bu doğrultuda Köse İmam ve Hocazâde, oldukça uzun sürecek sert bir tartışmaya giriştirilir. Âkif, bu tartışmaları sanki, Âsım'ın bir şekilde devreye gireceğini ve bunun kaçınılmaz bir durum olduğunu göstermek için kurgulamış gibidir. Bu tartışmalar eserin tezinin kuvvetlenmesine hizmet ederken, en yakınındakinin (akraba, komşu) sorunundan başlayıp,vatanın bütün meselelerine kadar genişler. Karşılıklı uzayıp giden tartışmalarla mevcut bütün aksaklıklar, eksiklik ve bozukluklar yer yer geçmişle halin karşılaştırılması yoluyla, yer yer de ironik bir anlatımla gözler önüne serilir.

Bunu yaparken de, kişilerin (Hocazâde, İmam) savundukları tezleri kuvvetlendirmek amacıyla kendi görüşlerine uygun düşecek tarzda telmih ve göndermelere yöneldikleri görülür. Tartışmaların ilerlediği uzun bölümde, eserin tarihî ve coğrafî tabakası da konuyla ilgisi nispetinde genişletilerek ve oldukça kapsamlı bir tablo ortaya çıkarılmıştır.

Âsım bu tartışmaların sonunda bütün olumlu özellikleriyle birlikte adeta bir heykel sağlamlığıyla karşımıza çıkarken, hem karakter hem de fizikî yönden gücün ve kuvvetin temsilcisidir. Âsım'ın, ortaya çıkmasından önce çizilen ümitsizlik tablosu, onun tam anlamıyla belirginleşmesiyle birlikte kaybolur. Âsım, Köse İmam ve Hocazâde'nin bir bireşimi ve sentezi gibidir. Bir başka deyişle Âsım, bir yandan Köse İmam ve Hocazâde'den izler taşırken, bir yandan da onlardan farklı olarak gençtir, dinamik, cesur ve atılgandır.

Eserde, aktüel anlatma zamanı olarak Köse İmam'ın, Hocazâde'nin evine misafirliğe gitmesi ve bu esnada yapılan konuşmalarla geçen kısa bir zaman dilimini, mekân olarak da sadece Hocazâde'nin Sarıgüzel'deki evi gösterilse de telmih ve atıfların genel olarak konunun akışına paralel ve tutarlı bir şekilde kullanılması, eserin tarihî zaman tabakası olarak; Osmanlı'nın yıkılış, yükseliş ve kuruluş dönemleri ile Hz. Muhammed ve Hz. Musa'nın devirlerine kadar uzanırken, mekan ve coğrafya tabakası ise bütün Osmanlı ile Arap sahasına -özellikle Mısır ve İran sahasına, OrtaAsya'ya ile Avrupa'ya kadar genişlemektedir.

İsim olarak sadece VI. Safahat'ta geçen Âsım, gerçekte onun bütün kitabına hâkim bir karakterdir. Âsım, bir idealdir ve geleceğin tasarımı onun üzerinden yapılır. Çünkü Âsım; Türklüğün, İslâmın, çağın ve insanlığın kurtuluşunun simgesidir. Âsım için, *Safahat*'ı okumak iste-

yenler için VI. kitaptan başlamalarının uygun olacağı belirtilmiş, dilinin sade ve akıcı, kolay anlaşılır olması ve şairin 'ustalık dönemi' eseri sayılmasıyla birlikte Âkif'in üzerinde en fazla çalıştığı eseri olarak nitelendirilmesi hususları, eserin önemini vurgulayan noktalardır. Nitekim Süleyman Nazif de Âkif'in bu kitabını "Bir şiir mucizesi" olarak telakki eder.

Mehmet Âkif, 'Âsım'ın nesli' derken; bilgi, irfan, fazilet ve imanla donanmış, karakterli, ahlaklı, kişilikli; vatanına, milletine ve kültürüne sahip çıkan, bunları yüceltmek için tüm imkânlarını seferber eden bir gençliği kasdetmekte ve bunun hayalini kurmaktadır. Âkif, Asım'ın neslinin nasıl olması gerektiğinin ipuçlarında,'gelecek' demek olan gençliğin; hurafelerden uzak, hayatı ve dünyayı varoluşcu anlamanın yönünü statik değil gelişen bilgiyle yoğrularak, çağa uygun bir dinamizm ve sinerji şeklinde algılamasını istemektedir. Böylece Âsım; öncelikle tarihiyle, kültürüyle, toplumuyla ve diniyle barışık olacak, ürkek, korkak ve çekingen değil, mücadeleci ve özgüven sahibi bir karakter ortaya koyacaktır. Âsım'ın nesli Hıristiyan Batı'nın baskı ve tahakkümüne karşı milletinin ve kültürünün bağımsızlığını savunacak, koruyacak gerekirse bunlar için canının bile feda edebilecektir. Âsım ile birlikte Köse İmam, Âkif'in özlediği, idealize ettiği aydın din adamı tipi olup, mahallenin bütün meseleleriyle ilgilenen ve sosyal yapılanmanın sağladığı otorite ile sıkıntılara çözüm bulmaya çalışan bir karakterdir ve Âkif, diğer pek çok sosyal konuda olduğu gibi kadın ve evlilik konusunda da, İslâm'ın, çıkarlara uygun olarak amacı dışında kullanılmasını Köse İmam'ın ağzından eleştirir.

"Sorarım kendime: gurbette mi, hayrette miyim?
Yoklarım taşları toprakları: izler kan izi;
Yurdumun kan kusuyor mosmor uzanmış denizi!
Tüter üç beş baca kalmış… O da seyrek seyrek…
Âşina bir yuva olsun seçebilsem, diyerek,
Bakınırken duyarım gözlerimiz yandığını:
Sarar afakımı binlerce sıcak kül yığını.
Ne o gömgök dereler var, ne o zümrüt dağlar;
Ne o çıldırmış ekinler, ne o coşkun bağlar.
Şimdi kızgın günün altında pinekler, bekler,
Sade yalçın kayalar, sade ıpıssız çöller.
Yurdu baştan başa viraneye dönmüş Türk'ün;
Dünkü, şen şâtır ocaklar yatıyor yerde bugün." (s. 379)

Âkif'e göre; insanlar örf, âdet ve geleneğin yüzyıllarda meydana getirdiği kendi milliyetine has değerlerini kaybettiklerinde insan olma vasfını da kaybederler. Sebep-sonuç ilişkisinden bakıldığında ise en büyük etken sığ, yetersiz ve kulaktan dolma bilginin verdiği cehalettir. Âsım'da; sağlam ve vakur duruşlu eski hayatın bozulmasını depreme benzeterek;

"Âh o yekparelik eyyamı hayal oldu bugün,
Milleti halini gör, sonra da maziyi düşün.
Kim bu yalçın kayalar sarsılacak derdi?
Öyle sarsıldı ki edvâra tezelzül verdi!.." (s. 384)

O'nun şiirlerinde bizi biz yapan değerlerin önemi, herkes için bir korunak olan ailenin huzuru ve devamı, ailenin önemi ve bireylerini görevleri, kadının önemi ve değeri, çok evliliğin sakıncaları, ailenin dağılma sebepleri ile boşanma hukukunun yanlış anlaşılması gibi konulara sıkça yer verilmiştir. Âkif'in topyekûn karşısında olduğu şey cehalettir. *Safahat*'ın temel ileti-

lerinden biri olarak, Müslüman dünyanın acınacak durumu, tembelliği, cehaletin acı sonuçları ve insanlığın duyarsızlığı anlatılırken daha çok erkekler hedef alınmıştır.

İlke ve nazarîye bağlamında Türkçü ve Turancı olmayan Mehmet Âkif, İslâm birliği içinde büyük bir milliyetçi konumunda mücadelesini yapar ve ütopyasını büyük ölçüde bu tasarım üzerine kurar. Realist bir gözle yaşadığı toplumu analiz ederken; şiiri hayata, hayatı şiire sokarak değerlendiren, devrinin sıkıntılarına olduğu kadar, günümüzün meselelerine de ışık tutan Mehmet Âkif'i anlamak; içinde yaşadığı dönemin ve toplumun siyasî, sosyal gerçeklerini, psikolojisini ve bütün bunların görünüşlerini yansıtan söylemi eşliğinde "tek dişi kalmış canavar" dediği medeniyeti hakim olduğu eserlerinin izini sürmek, temellendirilmiş önemli sonuçlara açılmaktadır. Âkif, Batı ile münasebetlerimizi bazı prensipler üzerine oturturken Batı'nın ilmini almamız gerektiğini savunup kendi değerlerimizi korumamız gerektiğini ifade ederek dünyanın sosyo-kültürel, sosyo-politik durumunu ve içinde bulunduğu çağı çok iyi tahlil etmiş, onun eksik taraflarını ve arızalarını, çürümüş yanlarını teşhis etmiş, inanç-vicdan-bilim eksenli önemli reçeteler sunmuştur. Âkif; toplum problemleri karşısındaki ıstırap, felsefî-hikemî duygu, düşünce ve endişeler içeren bu metotla problemlere ciddi etütler mahiyetinde teorik ve pratik çözümler getiren, tarihî ufukları araştıran, geleceği işaret eden, yine bu anlamda teklif ve tavsiyeleri olan bir şiir ortaya koymuştur.

"yalnız asrımızın değil, hatta tarihimizin en büyük destanî şairi…"
Cenap Şahabettin

O'nun yapıp ettikleri, varolma savaşımında atılan bir çığlıktır. Öncelikle; ontolojik anlamda sahiplenilecek, sözün ve hükmün geçerli olabileceği bir vatan derdindedir. Bu nedenle Âkif hemen, şimdi yapılabilecek ve hayata geçirilebilir pratik çözümlerin arayışındadır. *Âsım* kitabı bu anlamda bir gelecek tasarımı olarak okunabilir. (Ersoy 1977, 442-) Ancak, bu uzak bir gelecek değil orada öne çıkan hemen, şimdi yapılabilecek, yakın bir geleceğin ufuklarıdır. Mehmet Âkif, pratik çözümler peşinde koşarken, geleceğin dünyasından ve medeniyet tasavvurundan tamamen kopmayarak, geçmişte de İslâm'ın bir büyük medeniyetle zuhur ettiğini söyler.

Âkif, Âsım'ın başlangıcında Köse İmam'ın dilinden kendisi de dahil, bütün şairlere olumsuz bir şekilde bakmakla birlikte, edebiyatın bütün ifade vasıtalarıyla şiirinin hududunu nesir kadar, genişletir ve onu hayatın kendisi yapar... Âkif, *'kalabalığın sadece kelimelerini değil, deyimlerini, benzetmelerini, ifade hatta bütün cümlelerini dahi almaktan çekinmez'* (Kaplan 1997, 146) ve böylece *Safahat* genelinde ve özellikle de Asım'da; tasvirler yapar, portreler çizer, hikâyeler ve fıkralar anlatır, diyaloglara başvurur ve yer yer vaaz eder. Komik, trajik, öğretici, hamâsî, lirik, hakîmâne, her edâyı veher tonu kullanır. Bu edebi hünerleri genişleten Âkif; Servet-i Fünûn edebiyatında yaygın kabul gören "tablo şiir" konusunun, muhtevasını değiştirmiş, bu sun'i yaklaşımı hayatın bütün yönlerini ve renklerini içine alır hale getirmiştir.

Mehmet Kaplan, Türk şiirine gerçek hayatı sokan Âkif'in *Safahat*'ındaki içerik ve kompozisyonu:"… *Türk edebiyatında onun kadar içinde yaşadığı devri bütün teferruatı ile gören ve gösteren başka bir şair yoktur. Safahat, adeta, muayyen bir nokta-i nazardan tasvir edilen bir manzum romana benzer: Sokak, ev, kulübe, saray, meyhane, cami, köy, şehir, fakir, zengin, dindar,*

dinsiz, cılız, pehlivan, korkak, kahraman, halk, yüksek tabaka, münevver, cahil, yerli, yabancı, Avrupa, Asya, ticaret, siyaset, harp, sulh, şehircilik, köycülük, mazi, halihazır, hayal, hakikat, hemen hemen her şey Akif'in duyuş ve görüş sahnesine girer ve o bunları yalnız şiirin değil, edebiyatın bütün ifade vasıtalarıyla anlatır: Tasvirler yapar, portreler çizer, hikayeler söyler, fıkralar anlatır, konuşmalara başvurur, vaaz eder. Komik, trajik, öğretici, hamasi, lirik, hakimane her edayı, her tonu kullanır. Bu suretle Akif, şiirin hududunu nesir kadar, edebiyat kadar genişletir; hatta edebiyatı da aşar, onu hayatın ta kendisi yapar. (…) Akif'in esas konusu dünya ve cemiyettir. Onun için din, insanları nizama sokan ve yükselten bir kuvvettir. Akif, müslümanlığa sadece bir ahiret dini gözüyle bakmıyor, onun dünyayı da düzeltebileceğine iman ediyordu… Akif'e göre, insanları kötüleştiren ihtiraslardır. İhtirasları tanzim eden kuvvetler -din bunların başında geliyordu- ortadan kalktı mı, fertler de, cemiyetler de hayvanlık seviyesine düşerler." (Kaplan 1997, 145) ifadeleriyle ortaya koymuştur.

"Yarabbi!.. Şair bu mısraları senin arş-ı ilhâmından birer birer yeryüzüne indirirken, ruhu, kimbilir, heyecandan ne kadar sarsılmış; dimağı, kalbi, a'sâbı ne kadar yıpranmış… ve ne kadar harâb olmuş!.. Onun yazdıklarını biz yalnız okurken, bu kadar titredik ve sarardık."

Süleyman Nazif

Çağının Müslüman dünyasının ilim ve irfandan çok uzak düştüğünü;

"Şark'ın ki mefahir dolu, mazi-i kemali,
Yâ Rab, ne onulmaz yaradır şimdiki hali" (472)

söylemiyle dile getiren şaire göre sağlam bir bilim, rasyonalite ve idealizm İslâm'ın daha iyi anlaşılmasına ve yaşanmasına da vesile olacaktır. Bunun sebeplerini, Müslümanların İslâm'dan uzaklaşmalarını, din yerine hurafelere inanmaları, tembelliğe, atalet ve miskinliğe sığınmalarına bağlamayan Âkif, aynı zamanda milleti, tembellik ve cehalet konusunda uyarmaya çalışmaktadır.

Âkif, Tanzimat'la birlikte ilim tahsili için Batı'ya gönderilen veya Batı tarzı okullarda eğitim görmüş ama kültüründen, millî ve mânevî değerlerinden uzaklaşmış, aynı zamanda Batı'nın da bilim ve felsefesini hakkıyla anlayamamış kesimleri de ironik bir dille eleştirirken:

'Al okut, Avrupa tahsîli desinler, gönder
'Servetinden bölerek nâmütenâhî para ver;
Sonra bir bak ki: Meğer karga imiş beslediğin!'
'Şark'a bakmaz, Garb'ı bilmez, görgüden yok vâyesi;
Bir kızarmaz yüz, yaşarmaz göz bütün sermayesi!'

diyecektir.

Âkif'in hayalindeki insan-fert tipolojisi, hem Doğu'yu, hem Batı'yı bilecek ve bunlar arasında bir sentez yaparak bu sentezi hayata uygulayacak bireylerden oluşacaktır.

Âsım'da, manzum kurgunun sonlarına doğru idealize ettiği ve geleceğin aydınlık neslinin sembolü olarak gördüğü mânevî oğlu Âsım'ı, tahsil için Berlin'e gönderen Âkif, yolculuk öncesinde Âsım'a ve Âsım'ın şahsında vatanın gençlerine:

'Sâde Garb'ın, yalınız ilmine dönsün yüzünüz.
O çocuklarla beraber, gece gündüz didinin;
Giden üç yüz senelik ilmi tez elden edinin.

Fen diyârında sızan nâ-mütenâhî pınarı,
Hem için, hem getirin yurda o nâfi' suları.' (s. 443)

diyen Âkif, Berlin'e gidecek olan Âsım'a tavsiyelerde bulunur;

'Aynı men'baları ihyâ için artık burada
Kafanız işlesin, oğlum, kanal olsun arada' (s. 423)

ve yine Âsım'ın diliyle içinde bulunduğumuz acı durumu bir kez daha hatırlatarak:

'Yazık hâlâ biz, dünkü ilmin bile bîgânesiyiz, câhiliyiz.'

söylemiyle, bunun kırılmasını isterken, yakın geleceğin ilmini ve dünyanın nereye gittiğini çarpıcı şekilde dile getirir:

'Yarının ilmi nedir, halbuki? Gayet müdhiş:
Maddenin kudret-i zerriyyesi' uğraştığı iş." (s. 443)

Hayatının her döneminde tam bir denge insanı olan Âkif, çağının manzarasını irdelerken;

'Kaç hakiki Müslüman gördümse hep makberdedir,
Müslümanlık bilmem ammâ, galiba göklerdedir.'

tespiti ve serzenişlerle birlikte, çareye de işaret etmektedir:

'Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhâmı,
Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm'ı.' (s. 418)

Bilime, medeniyete ve Garb'a tamamen yüz çevirme anlayışını şiddetle eleştiren Âkif'e göre, insanın bu dünyadaki görev ve sorumluluklarını bilme yolunda ve evrenin yapısını, işleyişini anlamada bilim bir araçtır ve asıl önemli olan irfan ve fazilet dinamiği eşliğinde:

'Ne irfandır veren ahlâka yükseklik, ne vicdandır;
Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır.' (s. 307)

ilerleme tekamülle olacaktır, aksi takdirde:

> *"… Bu muazzam ağacın gövdesi baştan aşağı; sayısız kökleri, tekmil dalı, tekmil budağı milletin sine-i mazisine merbut, oradan uzanıp gelmektedir. Bir cemaat bu ağacın bazı yerlerini, mesela çiçeğini beğenmez onu elindeki baltayla kesmeye kalkarsa, biliniz ki, sadece terakki imkânlarını değil; kendi kendini de yok eder. Çünkü ortada canlı bir varlık değil, sadece odun kalır."* (s. 187), (Erişirgil 2006, 152)

20. yüzyıl için 'zamân-ı ulûm' diyen, yine bu yüzyılda varlığının ve vatanının maddî- mânevî problemlerine çâreler arayan Âkif'in aradığı ve özlediği şey; bugün de dünyanın muhtaç olduğu barış, adalet, huzur, hakkaniyet ve gerçeğin, geleceğe taşınacağı yeni bir tasarım ve sentezi içeren bir ilerleme projesidir. Yüksek bir seviyeye ulaşmış bilimin, din-vicdan ve ahlâk boyutlu yeni yorumu, Âkif'in de gelecek tasarımının resmini ortaya koymaktadır.

Geleceği kurmada eğitim ve öğretimin temel olduğunu düşünen, 'öğretmen' faktörü için *"öğretmen imanlı, edepli, liyakatlı ve vicdanlı olmalıdır"* diyen Âkif, mukaddes değerlere saygıyı önceleyerek, vazifenin büyük olduğunun bilincinde olan insanlarla gerçekleştirilebileceğini ifade etmektedir:

'Evet, ulumunu asrın şebaba öğretelim;
Mukaddesata, fakat, çokça ihtiram edelim.
Eğer hayatını kasteyliyorsanız vatanın:'

Âkif'e göre vatanın ve geleceğin bekası Batı'nın kültürüne, değerlerine değil, bilim ve teknolojisine sahip olmada ve bu sahadaki gelişmeleri izleyip, içselleştirmeden geçmektedir:

'Sade Garbın, yalnız ilmine dönsün yüzümüz.
O çocuklarla beraber, gece gündüz, didinin;
Giden üç yüz senelik ilmi tez elden edinin;
Fen diyarında sızan na-mütenahi pınarı,
Hem için, hem getirin yurda o nafi suları
….
Yarının ilmi nedir? Halbuki, gayet müthiş:
'Maddenin kudret-i zerriyesi' uğraştığı iş.
O yaman kudrete hakim olsam diyerek,
Sarf edip durmada bir çok binlerce emek
O'na yükseldi mi, artık, değişir ruy-u zemin:
Çünkü bir damla kömürden edecekler te'min,
Öyle milyonla değil, na-mütenahi kudret!..' (s. 443)

Mehmet Âkif kendisini ıstıraba düşüren sosyal dengesizlikleri ve yozlaşmış kitlelerinin durumunu da kategorize ederek:

'Bizim muhiti, bizim halkı seyredince nazar;
Görür ki: beyni bozulmuş yığın yığın kafa var.
Düşünceler mütehaliftir istikamette
Şu var ki, hepsi nihayet bulur sakamette!
Birinci zümreyi teşkil eden zavallı avam,
Bıraksalar edecek tatlı uykusunda devam.
Bugün nasibini yerleştirince kursağına;
'Yarın' nedir? Onu bilmez, yatar dönüp sağına.
İkinci zümreyi teşkil eden cemaat ise,
Hayata küskün olandır ki: saplanıp ye'se
'Selametin yolu yoktur… ne yapsalar boşuna!'
Demiş de hırkayı çekmiş bütün başına.
Üçüncü zümreyi kimlerdir eyleyen teşkil?
Evet, şebab-ı münevver denen şu nesli sefih.
-Fakat nezihini borcumdur eylemek tenzih-
Bu züppeler acaba hangi cinsin efradı?
Kadın desen, geliyor arkasından erkek adı:
Hayır, kadın değil, erkek desen, nedir o kılık?
Demet demetken o saçlar, ne muhtasar o bıyık?
Sadası baykuşa benzer, hıramı saksağana;
Hülasa, züppe demişti ya artık anlasana! (s. 286-87)

Toplumun çözülmüş sosyal yapısını üç sınıfa ayırıp inceleyen Âkif, bunları; tevekkül ardına sığınan, günü kurtarmaya bakan, dünya yıkılsa ilgilenmeyen tembeller; hayata küskün, karamsar ve ümitsiz insanlar ile değer ölçüsü olmayan sıra dışı züppeler olarak tarif etmekte, bu durumu değiştirecek, dönüştürecek aydın ve sorumlu öğretmenleri göreve çağırmaktadır:

'Fakat bu maskaralıklar devam edip gitmez;
'Adam, benim neme lazım!' demekle iş bitmez.
Sonunda kuvvetimiz şüphesiz ilerlemeli;
Fakat düşünmeli her şeyde önceden temeli.

Teammüm etmesi lazım ma'arifin mutlak:
Okur-yazarsa ahali, ne var yapılmayacak?
Donanma, ordu birer ihtiyacı mübrimdir,
O ihtiyacı, fakat, öğreten 'muallim'dir!
Deyip kararını vermiş ki, aynen icraya,
Konunca ortaya çıkmış, bu günkü Almanya. (s.)

Âkif, güçlenme ve ilerlemenin hayati bir zorunluluk, her şeyin temelinin eğitim olduğunu, başarının ve başarısızlığının temelinin öğretmenden geçtiğini vurgularken, dönemin Almanya'sını buna örnek gösterir:

"Ne derler, bilir misiniz? Hem de öyledir inanın:
'Muallem ordusudur harp eden Prusyalının;
Muallim ordusu lakin, asıl muzaffer olan!'
Bu sözden almalıdır, hiç değilse ibret alan." (s.)

Realitede, Batı'nın müspet bilimlerini ve yönlerini değil, kötülük ve olumsuzluklarını alıp gelen gençliğin benimsemiş olduğu yeni algının ortaya koyduğu durumun sorumluları, millî ve dinî değerleri tanımayan, halkından kopuk "muallimlerdir". Savaş durumunda ordunun, askerin de bilgili olmasının önemli olduğunu ifade eden Âkif, ancak gerçek zaferi kazananların öğretmenler yani eğitimciler olduğuna vurgu yapar.

Buna göre, Mehmet Âkif'in özlediği 'öğretmen modeli', ancak bilimin ışığında hazırlanmış programlar ortaya koyan, bedenen-ruhen sağlıklı ve ahlaklı bireyler olma idealine sarılmış, bilgisi-becerisi temayüz etmiş, vatan-millet sevgisi ile insan yetiştirmeye yönelmiş gençlerden oluşan eğitim kadrosuyla gerçekleşebilir. Gençliğin ümidini artıracak, azim, özgüven ve başarısını yükseltecek eğitim politikalarının şart olduğunu düşünen şair, 'yarın' duygusunun filizlendirilmesini önemsemektedir:

"- Zerk etmediler kalbime bir damla ümid,
Hoca, dünyada yaşanmaz, yaşamaktan nevmîd.
Daha mektepte çocuktuk, bizi yıldırdı hayat,
Oysa hiç korku bilmeyecektik, heyhat !
Neslim ürkekmiş, evet, yoktu ki ürkütmeyeni,
"Yürü oğlum!" diye teşci edecek yerde beni,
Diktiler karşıma bir kapkara müstakbel ki,
Öyle korkunç olamaz hortlasa devler belki !
Bana dünyaya çıkarken "batacaksın !"dediler.
(…)
Bir ışık gösteren olsaydı eğer, tek bir ışık,
Biz o zulmetleri bin parça edip çıkmıştık.
İki üç yüz senedir serpemiyor bizde şebâb,
Çünkü bîçarenin âtisine imanı harap." (s. 408)

Gençlerin Avrupa'da öğrenim görmeleri, kendilerini iyi yetiştirip yurda dönmeleri ve memlekete hizmet vermeleri üzerinde duran ve:

"Sade garbın, yalnız ilmine dönsün yüzünüz,
O çocuklarla beraber, gece gündüz didinin

Giden üç yüz senelik ilmi sık elde edinin
Fen diyarında sızan namütenahi pınarı
Hem için, hem getirin yurda o nafi suları" (s. 443)

diyen Mehmet Âkif, *Gölgeler*'de de, devrin karamsar, ümidini yitirmiş ve aciz gençliğin durumunu tekrar ele almıştır:

"Doğduk, "yaşamak yok size!" derlerdi, beşikten,
Dünyayı mezarlık bilerek indik eşikten,
Telkîn-i hayat etmedi asla bize bir ses
Yurdun ezelî yasçısı baykuş gibi herkes,
Ye'sin bulanık ruhunu zerketmeye baktı;
Mel'un aşı bir nesli uyuşturdu, bıraktı.
"Devlet batacak!" işte bu öldürdü şebâbı.
Git yokla da bak, var mı kımıldanmaya tâbı?
Âfâkına yüklense de binlerce mehâlik,
Batmazdı, hayır, batmadı, hem batmayacaktır,
Tek sen uluyan ye'si gebert, azmi uyandır!" (s.)

Mehmet Âkif, bunun için çocukların ve gençlerin kafalarının peri masallarıyla, hurafelerle, umacı hikâyeleriyle doldurulmamasını ister. Şiddet ve dayakla yapılan eğitimin tamamen faydasız olduğunu söyleyerek, genç nesillerin kafalarının dışını değil, içini işleme gereğinin önemini:

"Gül değil, kıl bile bitmez sopa altında! Hele!'

Uyarısı ile dile getirmiştir.

Geleceğin ve var olmanın temeli olan gençliğe önemli uyarılarda bulunan Akif, Safahat'ın geneline teşmil edilen bu vurguya, Âsım'ın şahsında öğütler verirken, dört hususu önemle tavsiye etmektedir:

1. Marifetli (ilim, teknik, sanat, her konuda ustalık..)
2. Faziletli (iyi huy , iyi ahlâk, tutarlı kişilik..) Marifet, milleti mutlu kılacak bütün maddi imkanların hazırlanmasını temin edecek, fazilet de bunu olgunlaştıracak ve tamamlayacaktır.
3. Liyakatli (nitelikli, iyi yetişmiş) olmalı.
4. Vicdanlı olmalıdır.

"Bir alay mekteb-i âli denen yerler var;
Sorunuz, bunlara millet ne verir? Milyonlar.
Şu ne? Mülkiye. Bu? Tıbbiye. Bu? Bahriye. O ne?
O mu? Baytar. Bu? Ziraat. Şu? Mühendishâne.
Çok güzel, hiçbiri hakkında sözüm yok, yalnız,
Ne yetiştirdi ki şunlar acaba? Anlatınız!" (s. 393)

diyen Âkif, Tanzimat'tan sonra memleketin her tarafına yayılmış olan Cizvit, Frere, Amerikan vs yabancı okullara, Hıristiyan tarikat mekteplerinde çocukların eğitilmesini de eleştirerek, bu durumun Türk toplumuna açabileceği zararlara da dikkati çekmek ister.

Görüldüğü gibi, Mehmet Âkif; hiçbir konum ve şartta geçmiş, tarih ve inanç değerlerinden yüz çevirmeyi düşünmediği gibi çağın gerçeklerine de ilgisiz kalmayı onaylamaz. Eserlerinde, ağırlıklı olarak da Âsım'da, geleneğe bağlı kalmakla birlikte, yaşanan devrin yeniliklerine

sahip olabilme tezini işlemiş, ne sadece 'gelenek' ne de, 'yenilik' taraftarı olmuştur. O, her ikisinin de ana kavşağını işaret eden, kesişme noktasında duran adamdır. (Karaismailoğlu, 2007, 58)

"Gökten inmezbir de hiçbir şey… Bütün yerden taşar;
Kendi ahlâkıyla bir millet ölür, yahut yaşar." (s. 319)

diyerek, kutsal değerlere hürmet eden, geleneksel bilgi ve irfan kaynağından aktardığı hayata bakış tarzıyla aynı zamanda inancını yaşayan ve an'ane olarak nitelediği geleneğe bağlı biri olan Âkif'in yenilik programının özü; yanlış anlaşılan kader, kaza, tevekkül, çalışmak gibi günlük ve ameli hayatla ilgili kavramları yeniden tarife yönelerek zihinlerdeki bulanıklığı gidermeyi hedeflemekte, ileriye dönük faaliyet sahasında bilinçli, dinamik fertler ve bunlardan oluşan bir toplum anlayışı ortaya koymayı içermektedir. (Bolay, 2007:53) İslam'ı, çağının meseleleriyle karşı karşıya getiren Âkif'e göre bu inanç sistemi formalize şekliyle dünün ve bugünün insanına olduğu kadar yarının insanına da hitap etmeli, yeniden " asrın idrakine" söyletilmelidir. (Okay, 1989:63). O'nun bu yöndeki ilkesi: *"Yeniliği iyiliğinden, hususiyle lüzûmundan dolayı almak, eskiyi de fenalığı sabit olduğu için atmak"* şeklinde ifade edilmiştir. (Timurtaş, 1987:67)

Kişiliği ile sanatçılığı arasına sınır koymayan, 'fert' ve 'insan' olarak aynı duruşa sahip çıkan Âkif, bu tezini, *Âsım*'da da; kendi sesini, anlattığı gerçekliğin bir parçası olarak kimi zaman doğrudan kimi zaman da kurguladığı kişiliklerle aktarır. Bunu yaparken, dramatik monologdan geniş ölçüde yararlandığı manzum metin Âsım, içeriğinin yanı sıra çok yönlü teknik yapısıyla da şairin bu yaklaşımını örnekler niteliktedir. Âkif'in *Âsım*'daki kişi, olay, zaman tez ve mesaj sunma biçimleri "dramatik monolog", "otobiyografik malzeme" ve "portre çizimi" bağlamında ayrı ayrı incelenebilecek niteliktedir.

Âsım'da asıl amacının özellikle gençlere farkındalık duygusu ve bilinci tattırmak olan Mehmet Âkif Ersoy'un gençlik ideali öncelikle ruh ve beden sağlığından geçer. Türk gençliğini, "Âsım'ın nesli" olarak nitelediğini ve o gençliğin portresini ayrıntılı biçimde çizdiği bu eser, aynı zamanda didaktik-drama mahiyetli bir tiyatro eseri olarak da telâkki edilebilir.

Bu anlamda, sadece bir şair değil aynı zamanda bir sosyal bilimci ve bir düşünür duruşunu da sergileyen Âkif'in Türk gençliğinde görmek istediği özellikler şu şekilde sıralanabilir: Beden-ruh yapısı ve sağlığı, tahsil ve terbiye, ilim, çalışkanlık, ümit ve azim, kutsal ve manevi değerlere bağlılık, güvenilirlik, iyi ahlak, vatan sevgisi…

"Allah'a dayan, sa'ye sarıl, hikmete râm ol
Yol varsa budur, bilmiyorum başka çıkar yol"

ifadeleriyle Türk gençliğine yol gösteren Âkif; gençlerin, bilgi ve ahlâk sahibi olmalarının ancak tahsil ve terbiye ile mümkün olacağını;

"Hadi tahsilini ikmale tez elden, hadi sen!
Çünkü milletlerin ikbâli için, evlâdım,
Marifet bir de fazilet, İki kudret lâzım." (s. 442)

vurgusuyla dile getirir.

Geleceğin gençliğini adlandırdığı Âsım, bir bakıma şairin kendisidir. Nitekim Mehmet Âkif Ersoy'un da; koşu, güreş, gülle atma, taş atma, yüzme, ata binme gibi sporlarla uğraştığı, an-

cak güreş sporuna karşı ayrı bir ilgi ve sevgisinin olduğu gerçeğinden hareketle; idealindeki Türk gençliğini de, sağlıklı olmak için sporla uğraşan, vatan sevgisini, çalışmayı ve bağımsızlık ruhunu her şeyin üzerinde tutan, ahlaka, terbiye ve öğretime önem veren, ümitsizliğe kapılmayıp her zaman azimli ve kararlı olan, her türlü tefrikadan arınmış, ayrılıkçı düşünmeyen, tek yürek olan, taklitçiliğe özenmeyen, memleketin geleceğinde söz sahibi olacak ruhen ve fiziken güçlü nesillerin yetiştiği bir gençlik tablosu düşündüğünü ve kurguladığını söyleyebiliriz.

O'nun idealize ederek simgeleştirdiği bu idealin ana ekseni vatanını, milletini, değerlerini ve tarihini sevmekten geçer. Gençliğin benimseyebileceği idealleri dile getirmeye adanan ve yankısı büyük olan 'Âsım'ın nesli', Çanakkale ve İstiklâl Savaşları'nı kazanmış, Osmanlı'nın küllerinden yeni bir devlet ortaya çıkarmıştır.

"Zulmü alkışlayamam, zalimi asla sevemem;
Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem.
Biri ecdadıma saldırdı mı, hatta boğarım…
—Boğamazsın ki!
—Hiç olmazsa yanımdan koğarım!
Üç buçuk soysuzun ardında zağarlık yapamam;
Hele hak namına haksızlığa ölsem tapamam.
Doğduğumdan beridir âşıkım istiklâle
Bana hiç tasmalık etmiş değil altın lâle…" (s. 400)

Vatanın dört bir yandan işgal edildiği bir dönemde, geleceğe Âsım'dan kaynaklı bir güçle bakmakta olan Âkif, böylece Âsım'la teselli bulmakta, Âsım'ın iradesi ile kurtuluşun gerçekleşeceğine inanmaktadır. Bunun en canlı ve somut örneği Çanakkale Savaşı'dır:

"Âsım'ın nesli… diyordum ya… nesilmiş gerçek;
İşte çiğnetmedi namusunu, çiğnetmeyecek." (s. 426)

Âkif, Âsım'ı çok sevmekte, vatan şuuru, teknolojik ilerleme, din ve medeniyet gibi hususlardaki fikirlerini Asım ile özdeşleştirmektedir. Eserde Âsım hakkında yer alan fikirler, aslında Âkif'in kendi kanaatleri olarak değerlendirilebilir.
Toparlarsak;

Mehmet Âkif, VI. Kitapta/bölümde Âsım'ın nesli ile iman, ilim ve irfan yolunda kendini inşa etmiş, kişilikli, ahlaklı, dinine ve milletine bağlı, bunların ihyası ve kalkınması için tüm imkanlarını seferber eden bir gençliğin hayalini kurmaktadır.

Safahat'ta en kolay anlaşılır bölüm olduğu, realist bir manzum roman olarak da nitelenebilecek bu eseri okuyacakların Âsım'dan başlamalarının uygun olabileceği ve Âkif'in üzerinde en fazla çalıştığı belirtilen bu kitap Süleyman Nazif tarafından "bir şiir mucizesi" olarak nitelendirilmiştir.

Diyalog ve monologlarla ilerleyen, tasvir-tahlil, tahkiye ağırlıklı, istifham, telmih, tevriye gibi edebi sanatlarla ve muhavereli, manzum hikâyelerle örülü bu eserde Hocazâde, Âkif'in kendisidir. Köse İmam, babasının talebelerinden Ali Şevki Hoca, Âsım ise Ali Şevki Hoca'nın oğludur; eserdeki dördüncü kişilik olan Emin ise Âkif'in oğludur.

Safahat'ın geneline bakıldığında kişilik ve kimlik modeli olarak öncelenen ideal insan tipi "Köse İmam"dır ve bunu "Âsım" takip eder. Bir bakıma bu iki isim ve kişilik, Âkif'in idealindeki aynı şahsın, yaşlı ve genç hâllerinin temsili, farklı koordinatlardaki görünüşleridir. Eserde asıl tema Âsım'ın neslidir. Nitekim Âkif, Hocazâde olarak Köse İmam'a karşı yeri geldiğinde "Âsım"ın neslinin faziletini, meziyetlerini ve gösterdiği kahramanlıkları överken bu coşkulu ve heyecanlı hitabesini "Çanakkale Şehitlerine" olarak bilinen destanî mısralarla bitirir:

"Yaralanmış temiz alnından, uzanmış yatıyor,
Bir hilâl uğruna, yâ Rab, ne güneşler batıyor!" (s. 426)

"Mehmed Akif; kuyruklu yıldızlar gibi asırda bir doğan, fakat tek başına bütün bir ufku dolduran bir bahtiyardı. Yarınki nesiller onu gönül dünyasının bir fatihi gibi alkışlayacaklardır."

Hakkı Süha Gezgin

Mehmet Âkif'; Namık Kemal'in *Cezmi*'nin, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Ondokuzuncu Asır Türk Edebiyatı'nın* ikinci cildini yazmak niyeti gibi, ikinci "Âsım"ın da ikinci cildini yazmak isteği gerçekleşememiştir. Belirtildiğine göre; bu projesinin planından dostlarından bazılarına bahsetmiş, eserin bütün kurgusunu hayâlinde hazırlamıştır. İstanbul'a döner dönmez yazmayı tasarladığı Âsım II'de: "Âsım Avrupa'dan dönüyor, İstiklâl Harbi'ne iştirak ediyor. Onun bu muharebedeki yararlıkları... İstiklâl Harbi'nin büyüklüğü... Harbin bütün safahatı... Milletin gösterdiği fedâkârlık, kahramanlık... Tehlikeli zamanlar, acı, tatlı günler... İnönü, Sakarya muharebeleri... Nihayet büyük zafer... Bütün bunları tasvir ediyor... Âsım, bir timsâl. Fâziletli, imân ve irfanlı, kahraman Türk neslinin timsâli! Âsım, yükseliyor, bütün Şark milletlerine örnek oluyor... Matemli, felâketli sahifeler kapanıyor, şanlı bir refah, saadet devri başlıyor.." biçiminde ilerleyecek bir kurguyu dile getirmiş olduğu bilinmektedir.

Hayatında ve eserinde hiçbir zaman ümitsizliğe düşmeyen Mehmet Âkif; *"Âsım'ın nesline munkaat olacak istikbal"* vurgusunda olduğu gibi iyimser, güvenli ve gelecekten umutludur. O'nun karşı olduğu şey, duyarsızlık, ilgisizlik kendine ve kültürüne yabancılaşmanın ortaya çıkarmış olduğu kişiliksizlik ve olumsuzluklardır. *"… Bari müstakbeli kurtarmaya bir azmediniz!"* (Ersoy 1977, 182) çağrısı ile bütün hayatı boyunca, özellikle "vatan sevgisi, kahramanlık duygusu, İslamiyete sonsuz bağlılık" temelleri üzerinde yoğunlaşan (Önberk 1987, 14) Âkif, pek az şairde izi sürülebilecek bir imtiyaz sahibi olarak, sosyal meselelerle şiiri kuvvetli bir şekilde birleştirebilmiştir. Bu sebeple bir kalkınma programı mahiyetinde olan şiiri, sosyal gerçekçilik, romantizm ve idealizm gibi birbirine zıt görünen vasıfların hepsini bir arada taşır.

Safahat ve bütün külliyatı ile sadece edebiyat tarihine, yenileşme dönemi edebi birikimimize değil; yakın tarihe ve Türk sosyolojisine de malzeme sunan Âkif'in hayatı, sanatı ve eserleri ana kaynak ışığı ayrıştıran bir prizma gibidir.

"Akif, hiçbir şey yazmamış olsaydı da bize yalnız İstiklâl Marşı'nı verseydi,, yalnız bu eseriyle kendisini edebiyat tarihimizde ebedîleştirmiş olurdu... "

Cemil Sena Ongun

Yardımın, iyiliğin, ümidin sesi, yol göstericisi, son derece tabiî ve samimi bir kişilik olan Mehmet Âkif; hayatı boyunca bütün sun'iliklerden uzak yaşamış; hayal ile alışverişini kesmiş, her ne demişse görüp de söylemiştir. Hakikatin peşinde, toplumdaki bütün sosyal, siyasî, ekonomik olayları "fotoğraf realizmi" denilebilecek bir gerçekçilikle anlatan, bunlara çözüm yolları arayan ve üreten, kurtuluşu İslâm'ı çağın şartları içinde yeniden yorumlamakla olacağını vurgulayan Âkif, "asrın idrakine söyletmeli" biçimindeki formülizasyonu benimsemiş ve savunmuştur.

Düşünen, fikir üreten, misyon ve aksiyon sahibi bir aydın olarak Âkif'in varlığı ve söylemi; 20. yüzyılın başlarından günümüze kadar süren alinasyon, ötekileştirme ve aşağılık kompleksi yaratmaya yönelik her türlü saldırıya karşı bir meydan okumadır. Söz konusu bu direnç ve meydan okuma Türkiye'den başlayıp, başta öteki İslam coğrafyaları olmak üzere Batı-dışı pek çok kültür ve medeniyeti etkileyerek yeni sentezlerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. [3]

Bir toplumun ve kültürün, kendi ifadesiyle '*gül devirleri*'nde değil de, '*viranemisal*' zamanlarında yani 19. yüzyılın yakıcı ve yıkıcı manzaralarına tanık olmanın dışında acısını ve ıstırabını derinden yaşayan Âkif, misyonunun, hissiyatının, dil ve söyleminin bütün mahiyetini buna bağlamaktadır.

Denilebilir ki; Âkif, ızdırabı ferdi olmaktan çıkarıp umûmileştiren ve onu mâşeri bir vicdana dönüştüren dünya görüşüyle, hem sıkıntıların en zirvede olduğu dönemde en gür haykırışları terennüm etmiş; hem de en akılcı ve futurist olanı arayan bir toplum insanı olarak mesuliyetinin gereğini ortaya koymuş ve yol göstericilik görevini Âsım etrafında yeni nesillere aktarmıştır.[4] Bu aktarımı yaparken; imparatorluktan milli devlete geçişte milletin zevkini, dilini, yaşama biçimini ve dini duyarlılığını, modernitenin dikkatiyle yorumlayıp, eleştirilerle birlikte değerlendirmiş, gelecek tasarımını kurarken modern edebiyatımızda da önemli bir ihtiyacı ve işlevi yerine getirmiştir. [5]

Kültürel, teknik ve bilimsel zenginlik ile değerleri bütünleştiren, çalışkan, cesur, ilim sahibi bir nesil ümidiyle, bu gaye ve hayallerini Âsım'ın nesline hediye eden ve 'toplumla barışık entelektüel ve aydın bir insan' olan Âkif, çağının sadece politik ve sosyolojik gerçeklerine hakim olarak kendini konumlandırmakla yetinmeyip, çağın ve içinde yaşadığı toplumun genel psikolojisine de hakim olmuş' (Emre 2014, 159), içinden geldiği toplumun sosyo-psikolojik durumu karşısında hassasiyet göstermesinin yanı sıra şair olarak da buna estetik bir boyut kazandırmıştır.

Doğu-İslâm kültür ve medeniyeti ile Batı dünyasını yakından tanımış bir aydın olarak Âkif, bu meselelere peşin hükümlerden uzak ve gerçekçi bir şekilde yaklaşmıştır. O'nun Âsım'da derinleştirerek somutlaştırdığı ve bizim özümseyebileceğimiz temel çıkarım; Batılılaşmanın kültürel bir gümrüğe tâbi tutularak sadece topluma yararlı olacak ve temel değerlerimizi zedelemeyecek bilim, teknoloji, sanat alanlarındaki yeniliklerin alınması ve geleceğin bu yönde tasarlanarak inşa edilmesine dayandırılabilir.

3 Emre, İsmet; *"Modernleşme ve Mehmet Akif Ersoy"*, Muhafazakar Düşünce- Gelenekten Geleceğe, 2014 Y: 10, S. 39, Ocak-Şubat-Mart 151

4 Şehsuvaroğlu, Lütfü; *Mehmet Akif Ersoy*, Alternatif Yayınları, Ankara 2002: 93)

5 Aktaş, Şerif; *Türk Dili ve Edebiyatı Tarihi*, Kültür ve Turizm Bak. Y., 2007, C: 3, s.203-207, 203)

Seçilmiş Kaynakça

Aktaş, Şerif (2007) Türk Dili ve Edebiyatı Tarihi, Kültür ve Turizm Bak. Y., C: 3, s.203-207
Ayvazoğlu, Beşir (1997), Geleneğin Direnişi, İstanbul, Ötüken Neşriyat,
Bolay, Süleyman Hayri (2007), "Mehmed Âkif'in Gençliğe Bakışı ve Âsım'ın Nesli", Mehmet Âkif, Türkiye'de Modernleşme ve Gençlik, Ankara,TYB Yay.: 28
Emre, İsmet (2014), "Modernleşme ve Mehmet Akif Ersoy", Muhafazakar Düşünce- Gelenekten Geleceğe, Y: 10, S. 39, Ocak-Şubat-Mart
Erişirgil, Mehmet Emin (2006), İslamcı Bir Şairin Romanı-Mehmet Akif, (Yayına Haz.: Prof. Dr. Aykut Kazancıgil, Prof. Dr. Cem Alpar), Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 3. Baskı
Ersoy, Mehmet Akif (1977) Safahat (Tertip eden: Ömer Rıza Doğrul), İstanbul, İnkılap ve Aka Yayınevi, 11. baskı / (Alıntılarda bu baskıdan yararlanılmıştır.)
Güven, Fahri: / Milli Gazetehttp://www.belgehaber.com/artikel.php?artikel_id=1300
Kaplan, Mehmet 1997), Şiir Tahlilleri-Tanzimat'tan Cumhuriyet'e, İstanbul, Dergah Yayınları, s. 145
Kaplan, Mehmet. (1989), Kültür ve Dil, İstanbul, Dergâh Yay. 6. Baskı,
Karaca, Nesrin Tağızade (2011), "*Süleymaniye Kürsüsünde*'n Dünya Görüşü ve Varlık Tasarımı Olarak Yansıyan Uygarlık Anlayışı", Mehmet Akif-Çanakkale'den Milli Mücadele'ye İstiklal Şairi, (Doç. Dr. Yaşar semiz, Doç. Dr. Nesrin Karaca, Dr. Emine Kısıklı, Dr. Mustafa
(2013), "Mehmet Akif Ersoy'un Hayatında ve Safahat'ta Kadın", Vefatının 75. Yılında Mehmet Akif Ersoy, DİB (Diyanet İşleri Başkanlığı) Yayınları, I. Baskı, İlmi Eserler: 144, Ankara, 2013, s.149-167
Karaismailoğlu, Adnan (2007), "Gelenek ve Gelecek Kavşağında Mehmet Akif", Mehmet Âkif, Türkiye'de Modernleşme ve Gençlik, Ankara, TYB Yay.: 28
Okay, M. Orhan: (1989), Mehmed Akif- Bir Karakter Heykelinin Anatomisi-, Ankara, Akçağ Yayınevi.
Önberk, Nevin (1987), "Mehmet Akif'in Topluma Bakışı", Hacettepe Ü.-Edebiyat Fak. Der./Mehmet Akif Ersoy Özel sayısı, S: V, 1 Aralık, s. 5-14
Özalp, Ömer Hakan (2010) Mehmet Akif Ersoy'un Aile Mektupları, (Haz.), Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Rektörlüğü, Semih Ofset, Ankara
Şehsuvaroğlu, Lütfü (2002) Mehmet Akif Ersoy, Alternatif Yayınları, Ankara
Tansel, Fevziye A. (1991). Mehmet Akif Hayatı ve Eserleri. Polat Ofset.
Timurtaş, F. Kadri(1987). Mehmet Akif ve Cemiyetimiz, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. Ankara
Toros, Taha (1998), Türk Edebiyatında Altı Renkli Portre, İstanbul, İsis Yayıncılık Ltd
Yapıcı, Asım:http://www.edebiyatdefteri.com/yazioku.asp?id=13632
Yücebaş, Hilmi (1958) Bütün Cepheleriyle Mehmet Akif, İstanbul, Dizerkonca Matbaası
Mehmet Akif Ersoy Özel Sayısı,. S: 133, Ankara-Hece Yayınları.
http://blog.milliyet.com.tr/mehmet-akif-ersoy-ve-asim-in-nesli/Blog/?BlogNo=116965 09.45
http://www.ayvakti.net/ayvakti-gezi/item/mehmet-akif-safahat-ve-asimin-nesli 23.45

"Âsım" ya da Mehmet Akif Ersoy'un Manzum Kurgusunda Gençlik ve Gelecek Tasarımı
Özet

"Âsım", Mehmed Âkif Ersoy'un *SAFAHAT'*ta yer alan altıncı şiir kitabının adıdır. *SAFAHAT*'ta en kolay anlaşılır bölümü olarak nitelenen eserde özel olarak seçilmiş ve geleceğin sahibi olacak ideal bir gençlik modeli Âsım'ın şahsında simgeleştirilmiştir.
Âsım için, *SAFAHAT'ı* okumak isteyenler için altıncı kitaptan başlamalarının uygun olacağı belirtilirken, dili sade ve akıcı, kolay anlaşılır olmasıyla şairin 'ustalık dönemi' eseri birlikte Âkif'in üzerinde en fazla çalıştığı eseri olarak nitelendirilmiştir. Nitekim Süleyman Nazif de Âkif'in bu kitabını "Bir şiir mucizesi" olarak telakki eder...
Mehmet Âkif, 'Âsım'ın nesli' derken; bilgi, irfan, fazilet ve imanla donanmış, karakterli, ahlaklı, kişilikli; vatanına, milletine ve kültürüne sahip çıkan, bunları yüceltmek için tüm imkânlarını seferber eden bir gençliği kasdetmekte ve bunun hayalini kurmaktadır. Âkif; Âsım'ın neslinin nasıl olması gerektiğinin ilk ipuçlarını ortaya koyarken gelecek demek olan gençliğin; hurafelerden uzak, hayatı ve dünyayı varoluşcu anlamanın statik değil gelişen bilgiyle yoğrularak, çağa uygun bir dinamizm ve sinerji şeklinde algılanmasını istemektedir. Böylece Âsım; öncelikle tarihiyle, kültürüyle, toplumuyla ve diniyle barışık olacak, ürkek, korkak ve çekingen değil, mücadeleci ve özgüven sahibi bir karakter gösterecektir. Âsım'ın nesli Hıristiyan Batı'nın baskı ve tahakkümüne karşı milletinin ve kültürünün istiklâlini savunacak, koruyacak gerekirse bunlar için canının bile feda edebilecektir.
Eser, manzum hikâye tarzında konuşma üslubuyla kaleme alınmıştır. Âkif'in belirttiğine göre yaşanmışlıklara dayanan bu konuşmalar; I. Dünya Savaşı bütün ağırlığı ile devam ederken Fatih yangınından önce Hocazâde'nin Sarıgüzel'deki evinde geçmektedir. Eser, 'Hocazade' olarak tanımlanan Mehmet Âkif'in ve hayatındaki bazı rol-model karakterlerin izdüşümleriyle diyaloglar halinde örülürken; sade, akıcı bir anlatım ve sağlam bir realizm eşliğinde bir gelecek tasarımı sergilenmektedir.

90 Yaşındaki Delikanlı: Âsım!

D. Mehmet Doğan

Mehmed Âkif'in şiir külliyatı *Safahat*'ı teşkil eden şiir kitaplarının altıncısı olan Âsım 90 yaşında. İlk olarak1924 Yılında yayınlanan ve Âkif'in en olgun eseri, hatta şaheseri sayılan bu kitapla birlikte ülkemizde ideal genç karakteri olarak benimsenen *Âsım* da 90 yaşına basmış oluyor. O günden beri kitap olarak Âsım'dan çok bahsedildiği gibi, ideal genç Âsım'dan ve onun neslinden de pek çok söz edildi.

İnsan, ömrü ne kadar uzun olursa olsun yaşlanır ve zamanı gelince bu dünyaya veda eder. Edebiyat eserleri ve onlardaki kahramanlar ise, yüzyıllar, bin yıllar boyunca yaşar, zindeliklerini korur. Her nesil onlarda kendilerinden birşeyler bulur. Dede Korkut'un karakterleri, Boğaç Han, Bamsı Beyrek veya Deli Dumrul sözlü dönemi aşmış, yazılı dönem ömrü 5 asrı geçmiş olduğu hâlde edebiyat hafızamızda yaşamaya devam etmektedir. Mehmed Âkif'in Âsım'ı da kitabın yayınlanışının üzerinden 90 yıl geçmiş olmasına rağmen gençlik timsali olarak zihinlerimizdeki yerini korumaktadır.

1919 eylülünden itibaren 1924 ağustosuna kadar *Sebilürreşad*'da yarıya yakın kısmı parça parça yayınlanmış olan eserin aynı yılın nisan ayında tamamlandığı biliniyor, kitap halinde ilk baskısı ise ağustos 1924'tedir.[1]

Şiirde, ülkeyi kurtaracak, ileriye götürecek gençlik timsali olarak bilgili, ahlâklı ve erdemli bir genç olan Âsım ve nesli konu edilmektedir.

"Âsım"ın bazı bölümleri Mehmed Âkif'in en çok okunan, ezberlenen şiir parçalarıdır. Bunlardan *"Çanakkale Şehidlerine"* diye bilinen bölüm ile *"Zulmü alkışlayamam, zâlimi asla sevemem"* veya *"İriticaın şu sizin lehçede mânası bu mu?"* parçası bilhassa yaygındır.

Mehmed Âkif'in *Safahat* isimli şiir külliyatı 7 kitaptan oluşmaktadır. Şair ilk şiir kitaplarını peşpeşe yayınlar: *Safahat* 1911, *Süleymaniye Kürsüsünde* 1912, *Hakkın Sesleri* 1913, *Fâtih Kürsüsünde* 1914. Dört yılda dört kitap. Beşinci kitap üç yıl sonradır: *Hâtıralar* 1917. Altıncı kitapta fâsıla biraz daha artar: *Âsım* Hâtıralar'dan 7 sene sonra yayınlanır. Bir çırpıda yazılmış intibaı uyandıran *Âsım*'ın bu süre içinde parça parça yazıldığı tahmin edilebilir.

Safahat'ın 6. kitabı olan *Âsım*'ın edebiyatımızda müstesna bir yeri vardır. Âsım, neredeyse bütün edebiyat tarihçileri, araştırmacıları tarafından Mehmed Âkif'in olgunluk eseri, şaheseri olarak kabul edilmekedir. Çağdaşı olan Süleyman Nazif'in ifadesiyle, Âsım bir şiir mucizesidir.

1 İsmail Kara: "Âkif'den Şerif Muhiddin'e üç mektup." *Dergâh*, S.193 Mart 2006, Beşir Ayvazoğlu: *1924 Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi.* İstanbul 2006, sf. 2-3

Hep hayatın içinden konuşan şair, bu eserinde Birinci Dünya Savaşı'nı arkaplana alarak düşüncelerini ve toplum tasavvurunu ortaya koyar. Birinci Dünya Savaşı'nın bizim için mühim olduğu kadar bütün dünya tarihi için önemli olan bir sahnesi, Çanakale ve Çanakkale'de savaşan gençlik Mehmed Âkif'in esas konusudur.

Millî şairimiz, bu kitabında bir gençlik modeli ve projesi ortaya koymaktadır. Aklı fikri yerinde, sorumluluk sahibi, bilgili, müsbet ilimlere vâkıf, ama maneviyatı da kuvvetli ahlâklı bir gençlik. Bu gençlik, fizikî gücünü maneviyatıyla birleştiren "bütün insan" demektir.

Döneminde pozitivizmin tesiriyle, insanın sadece maddesine, fiziğine yönelik gençlik projeleri revaç bulurken, Mehmed Âkif bu eserinde bütünü gözeten modelini Âsım karakteri etrafında çizmiştir.

Kitabın başında, eserin karşılıklı bir konuşmadan ibaret olduğu, 1. Dünya Savaşı içinde ve Fatih yangınından önce, Hocazâde'nin Sarıgüzel'deki evinde geçtiği belirtilmektedir. Konuşmanın kişileri şunlardır:

Hocazâde: Rahmetli Hoca Tahir Efendi'nin oğlu (Mehmed Âkif);

Köse İmam: Rahmetli Hoca Tahir Efendi'nin talebesi (Ali Şevki Hoca),

Âsım: Köse İmam'ın oğlu.

Emin: Hocazâde'nin oğlu.

Bu açıklamayı şairin gerçeklik etkisi uyandırmak için koyduğu düşünülebilir. Mehmed Âkif babasının talebesi Köse İmam üzerinden Osmanlı ve dünya ahvalini konuşurken, onunun nüfusuna iki de çocuk yazmıştır. Bilindiği kadarıyla Köse İmam, yani Ali Şevki Hoca hiç evlenmemiştir, ayrıca da Âkif'in babası Temiz Tahir Efendi'nin talebesi olmamıştır. Bu bir edebiyat eseridir ve itibarî/fiktif bir dünya kurgusuna sahiptir.

Köse İmam'ın tahsilini yarıda kesip Çanakkale cephesine koşan oğlu Âsım, bu edebî eserin kahramanı olarak o sırada büyük feragat ve fedakârlıkla vatanın imdadına koşan öğrenci gençliği temsil etmektedir. Âsım'ın kızkardeşi Melek de eserde annesiz evin ağabeyini gözeten ferdi olarak çizilmiştir. Karşılıklı konuşma şeklinde düzenlenmiş eserin dördüncü kişisi olan Emin gerçekten Mehmed Âkif'in oğludur, fakat onun eserdeki bütün rolü bir cümleliktir.

Âsım, manzum bir sahne eseri olarak okunabilir, çünkü baştan sona karşılıklı konuşmalardan ibarettir. Zaman zaman sahne ve arkaplan da çizildiğinden okuyucu kendini bir tiyatroda farz edebilir. Kitabın asıl kahramanı Âsım, sürekli kendisinden bahsedilen bir karakter olmasına rağmen eserin sonunda sahneye çıkar, Hocazade ile konuşur, tartışır ve sorumluluk sahibi bir genç olarak tahsilini tamamlamak üzere Avrupa'ya gitme sözü vererek perdeyi kapatır.

Kurtarıcı nesil: Âsım'ın nesli

Âsım'ın Cihan Harbi sırasında tasarlandığı, parça parça yazıldığı fakat bir süre yayınlanmadığı anlaşılıyor.[2] Savaş bittikten, hatta Mütareke imzalandıktan (30 Ekim 1918) ve hatta Yunan işgalinden sonra, 1919 eylülünden itibaren parça parça yayınlanmaya başlanmasının bir se-

2 *Âsım*'ın "Çanakkale şehidlerine" bölümünün şairin Arabistan görevi sırasında yazılışı Cemal Kutay tarafından hikâye edilmiştir. (*Necid Çöllerinde Mehmed Âkif.* İstanbul 1992, kitabın ilk baskısı 1963 yılında yapılmıştır)

bebi olmalıdır. Şair'in o sıralar millete ümit aşılamak, kurtarıcı bir nesil yetiştirme hususunda zemin oluşturmak istediğini düşünebiliriz.

Safahat'dan okuyalım, Köse İmam veya Âkif'in iç sesi konuşuyor:

-Şimdi oğlum, kızacaksın ya, fakat boş ne desen;
Bu rezalet beni me'yûs ediyor âtiden.
Hâle baktıkça adam kahroluyor elde değil;
Bizi kim kurtaracak, var mı ki bir başka nesil?

Hocazade, yani Âkif cevaplıyor:

-Âsım'ın nesli Hocam,

Köse İmam itiraz ediyor:

-Nerde!

Âkif karşılık veriyor:

-Hayır, haksızsın!
Galiba oğlana pek fazla bugünler hırsın?

Köse İmam düşüncesinde ısrarlı:

-Âsım'ın nesli… diyorsun. Ne uzun boylu hayâl!

Âkif ondan kararlı, çünkü ona söyleten var:

-Âsım'ın nesline münkad olacak istikbâl.
Sana vicdanımı açtım okudum, dinlesene;
Söyleten başkasıdır, bakma. Hocam söyleyene.

Esasen bu Âkif'in tarzı değildir, Köse İmam buna dikkat çekiyor:

-Ne kehanet bu?

Köse İmam'ın ikazına Mehmed Âkif'in cevabı onu doğruluyor:

-Bilirsin ki değil mu'tadım.

Âkif alışıldık bir şey söylemediğini böylece ifade ediyor. Köse İmam ikna olmamış gibidir:

Güzel amma, ne faziletleri var evlâdım?

İşte Âkif konuşmaya başlıyor, "Çanakkale Şehidlerine" diye bilinen şiire kadar sürecek bir yüksek irtifadan konuşmadır bu:

Ne fazilet mi? Çocuklar koşuyor, aç çıplak,
Cebheden cebheye hiç durmayarak.

Mehmed Âkif, "Bogaz harbi"ni bütün dehşeti ile tasvir ettikten ve düşmanın üstün gücü, muazzam savaş teknolojisi karşısında imanlı göğsü ile metin istihkâm oluşturan askerlerimizi tasvir ettikten sonra,

Âsımın nesli… diyordum ya… nesilmiş gerçek
İşte çiğnetmedi nâmusunu, çiğnetmeyecek
Şüheda gövdesi bir baksana dağlar taşlar…

O, rükû olmasa, dünyada eğilmez başlar

mısralarıyla şiirin en lirik ve destanî bölümüne başlar ve nihayet,

Ey şehid oğlu şehid, isteme benden makber,
Sana âguşunu açmış duruyor Peygamber.

beytiyle sözü kemâle erdirdiğinde Köse İmam da etkilendiğini saklayamaz:

-Bırak Allah'ı seversen, yine berbad oldum!
O yanık defteri artık kapa, zira doldum.

Neden Âsım ismi?

Mehmed Âkif'in eserinde kahraman olarak Âsım (ayın elif sad mim) ismini seçmesi tesadüf olmamalıdır, diye düşünüyoruz. 20.Yüzyıldayız, batılılaşma yaygın bir modernleşme anlayışı olarak uygulanmak isteniyor ve bu toplumun ahlâkî yapısını zorlayan değişmelere yol açıyor.

Âsım kelimesinin anlamı üzerinde 19. Yüzyılın sonunda canlanan sözlükçülüğümüz bize yardımcı olabilir mi? Mesela Ahmed Vefik Paşa *Lehçe-i Osmani*'de "âsım" kelimesini "günahtan pak, ismetli, asimsiz" olarak açıklıyor. "Asim" günah anlamına geldiğine göre, "âsım" günahsız demektir. James W. Redhose'ın *Müntehabat-ı Lügat-ı Osmaniye*'sinde "âsım"ın açıklaması "kendini günâhtan men edip pak ve ismetli tutar olan" şeklindedir. Lügat-ı Remzi'de, benzer şekilde "kendüyü günâhdan men edüb pak ve ismetlu tutar olan" olarak açıklanıyor. Salahî Bey ise Kamus-ı Osmani'sinde âsımı "ismet ile muttasıf, günâhdan âri olan" şeklinde tarif ediyor.

20. yüzyılın başında eser veren sözlükçülerimizden Mehmet Baha (Toven) *Türkçe Lügat*'inde "âsım"ı "memnû, menhî, yanına yaklaşılmayan" olarak açıklıyor. "Memnû" yasak, "menhî" ise, nehyedilmiş, yasaklanmış demek olduğuna göre M. Baha'nın A. Vefik Paşa'dan farklı bir anlamlandırma yaptığını söyleyebiliriz. Fakat buna rağmen, iki sözlükçünün kavram alanları kesişmektedir.

Modern dönemde Osmanlıca sözlüklerin en yaygını olan Ferit Devellioğlu'nun *Osmanlıca-Türkçe Lügati*'nde, aynı çerçevede bir anlamlandırma dikati çekmektedir. Devellioğlu, âsımın "ismet" kelimesi ile ilişkili bir sıfat olduğunu belirttikten sonra, üç farklı anlam vermektedir:

1.Yasak, yanına yaklaşılamayan. 2. Günahtan, haramdan çekinen. 3. İffetli. Devellioğlu ayrıca, "Âsıma"nın Medine'nin adlarından olduğunu da belirtiyor.

Kubbealtı Lügati'nde kelimenin, "ismet, masum olmak, günah işlememek, korunmak"la ilişkili olduğu belirtildikten sonra, "temiz, namuslu, iffetli, afif" ve "Yasak olana yaklaşmayan, günah ve haramdan çekinen, perhizkâr" anlamlarına işaret ediliyor.

Mehmed Âkif'in Âsım'ı bu anlamlandırmaları doğrulayan bir karakter olarak çizilmiştir. Dolayısıyla isim seçiminde şairin dikkatli davrandığından şüphe edilemez.

Fakat "âsım" kelimesinin başka anlamları olma ihtimali, Ahterî Mustafa Efendi'nin *Ahterî-i Kebir*'indeki açıklamadan ötürü, zihnimize takılıyor: "*Manî ve hâfız.*" Yani engel olan ve koruyan.

Kur'an-ı Kerim'de "âsım"

Bu farklı tarif, bizim için kelimenin Kur'an-ı Kerim'de geçip geçmediği konusunda uyarıcı oluyor. Bizde isim verme konusunda en yaygın ve güçlü alışkanlık, "Kur'an'da geçip geçmediği"dir. Peygamberimiz başta olmak üzere peygamberler ve İslâm büyüklerinin isimlerini vermek de bu bağlamda hatırlanabilir.

Âsım, Kur'an-ı Kerim'de geçen kelimelerdendir. Mahmut Çanga'nın *Kur'an-ı Kerim Lügati'*ne göre, "âsım" korumak fiilinin ism-i failidir, yani etken ismidir. Öyleyse, "koruyucu" anlamına gelir. Aynı Lügat'de, *ya'sımu, asmen, yasımun, yasımıküm, yasımünu* gibi türevlerinin de Kur'an'da geçtiği belirtilmektedir.[3]

Biz âsım/âsımîn (âsımlar) kelimesinin yer aldığı üç âyetin mealini aktarmakla yetineceğiz:

Yunus 27: "Kötülük yapanlara gelince, kötülüğün cezası misli iledir. Onları zillet kaplayacaktır. Onları Allah'a karşı koruyacak hiç kimse yoktur. Onların yüzleri sanki karanlık geceden bir parçaya bürünmüştür. İşte onlar da cehennem ehlidir. Onlar orada ebedî kalacaktır."

Hûd 42-43: "Gemi dağlar gibi dalgalar arasında onları götürüyordu. Nuh, gemiden uzakta bulunan oğluna: Yavrucuğum! (Sen de) bizimle beraber bin, kâfirlerle beraber olma! diye seslendi."

"Oğlu: Beni sudan koruyacak bir dağa sığınacağım, dedi. (Nuh): 'Bugün Allah'ın emrinden (azabından), merhamet sahibi Allah'tan başka koruyacak kimse yoktur' dedi. Aralarına dalga girdi, böylece o da boğulanlardan oldu."

Nuhun 4. Oğlu, babasına iman etmemiş. Diğer üç oğlu Ham, Sam ve Yafes inanmış.

Mü'min 32-33: (Âsımîn)"Ey kavmim! Gerçekten sizin için o bağrışıp çağrışma gününde, arkanıza dönüp kaçacağınız günden korkuyorum. Sizi Alllah'dan (onun azabından) *kurtaracak* kimse yoktur. Allah kimi saptırırsa, artık onu doğru yola iletecek de yoktur."[4]

Sûre, Firavun'la Hz. Musa'nın mücadelesi anlatılırken Firavun ailesinden inanan bir kimsenin niteliklerinin belirtildiği 28-45. âyetlerinden adını alıyor.

Kelimenin tefsir edebiyatımızın müstesna eseri Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın tefsiri *Hak Dili Kur'an Dili*'nde de "koruyucu" veya "kurtarıcı" olarak anlamlandırıldığı görülüyor. Elmalılı *Hud* surasinin 43. âyetinde "lâ âsımil yevmi min emrullahi..." ibaresini "Bugün Allah'ın emrinden kurtaracak yok –yani bugün bazı esbabı âdiyeye iltica ile âfattan halâs mümkün olabilen mutad vakayi günlerine benzemez ve bu vak'a senin zannettiğin gibi alelâde bir su değildir. Allah'ın emri mahsusu olan büyük bir azabdır. Bundan dağ değil hiçbir şey kurtaramaz ancak onun merhamet ettikleri müstesna..." şeklinde açıklamaktadır.[5]

"Kur'an şairi" olarak anılan Mehmed Âkif'in, Kur'an-ı Kerim'i ezbere bildiğini, 1924'e kadar çok sayıda tefsir yazısı yazdığını, bazı şiirlerinin Kur'an-ı Kerim'in âyetlerinin yorumu mahiyetinde olduğunu hatırdan çıkarmamamız gerekiyor. Bu itibarla, Kur'an-ı Kerim'deki mânası

3 *El Miftah Kur'an-ı Kerim Lügati.* İstanbul 1989

4 Âyet mealleri, TDV. *Kuran-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*'nden alınmıştır (Ankara 1997)

5 Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır: *Hak Dini Kur'an Dili.* İstanbul 1979, C.4, sf. 11

ile, "koruyucu, kurtarıcı" olarak Âsım ismini seçmiş olabileceğini söylemek mümkündür.[6*]

İslâm tarihinde Âsım ismi

Mehmed Âkif'in, Kur'an-ı Kerim'deki anlamı yanında, İslâm tarihinde ismi geçen Âsım'ları da dikkate aldığını düşünebiliriz. İki şahsiyet bilhassa dikkat çekicidir.

Âsım b. Ömer b.Hattab

Annesi Medine'de Hz. Peygamber'e ilk biat eden kadın sahabidenmiş. Âsım anne tarafından meşhur Emevî halifesi Ömer b. Abdülaziz'in dedesi imiş. Annesi Hz. Ömer'den ayrılmış. Babası onu yanına almak istemişse de annanesi buna karşı çıkmış, zamanın halifesi Hz. Ebubekir de Âsım'ın ninesinde kalmasını uygun bulmuş. Daha sonra babası onu yetiştirmiş ve evlendirmiş. Babasından rivayet ettiği hadis İbn Hanbel'in Müsned'inde imiş. Uzun boylu, iri yapılı, asil, cömert, kimseyi incitmeyen, kimsenin aleyhinde bulunmayan bir kişi imiş. Şairliği ve güzel konuşması ile tanınırmış.[7]

İlk müslümanlardan Âsım b. Sabit.

Uhud savaşında Hz. Peygamber'in yanında kalıyor. "Hz. Muhammedin okçusu" olarak anılıyor. Adal ve Kaare kabilelerine muallim olarak gönderiliyor. Arkadaşlarıyla pusuya düşürülmüş ve şehid edilmiş. (Sene: M.624)

Âsım'ın devamı

Şair, Âsım eserinde perdeyi geleceğe yönelik ümit verici mahiyette bir hareketle kapatırken, güçlü bir devam etkisi uyandırmıştır. Gerçekten şairin programında Âsım'ın devamını yazmak da vardır. Mehmed Âkif'in sözü her şeye rağmen bitmemiştir.

Eserin Osmanlı âdab ve erkânı, konuşma üslubu ve hayat tarzı ile ilgili öğretici bir metin olarak okunması da mümkündür. Hocazade ve Köse İmam'ın konuşmaları, 20. Yüzyılın başında gelenek ve yenilik arasında duran dindar aydınların zihniyet farklılıklarının sergilenmesi mahiyetindedir. Elbette her iki karakterde de konuşan Âkif'dir, bu aynı zamanda bir iç konuşmadır.

Şair, hâkim karamsarlık havası içinde geleceğe yönelik ümidini *Âsım*'da ortaya koyar. Gençlik üzerinden verilen ümid mesajının, kitap yayınlandıktan sonra keskin bir değişim sürecine sokulan Türkiye'nin gerçeklerine tekabül ettiğini söylemek ise mümkün değildir. Yeni rejimin Âsım modeline değil, Tevfik Fikret'in Halûk modeline eğilimli olduğu açıktır.

Âsımlar batının ilmini, fenini tez elden edinip ülkelerinin gelişmesinde, kalkınmasında rol almak üzere memlekete döndüklerinde şartlar çok değişmiştir.

Eğer Âsım ve arkadaşları 1918'de Avrupa'ya tahsillerini tamamlamak için gitmişlerse, 1920'lı yılların ortalarında kesin dönüş yapmış olmaları gerekir. Çanakkale düşmemiştir ve üstüne üstlük İstiklâl Harbi de kazanılmıştır; ama Çanakkale geçilse olabilecekler yaşanmaktadır Türkiye'de. Din ve dindarlar tahkir edilmekte, dini yaşamak seçkinler katında, imkânsız hâle getirilmektedir.

6 * Âsım'ın Kur'an'da "kurtarıcı" mânasıyla geçtiğini bize hatırlatan Prof. Dr. Ahmet Bilgin oldu.

7 M. Yaşar Kandemir, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi,* C. 3, sf. 479

Atik Valde'den inen sokaktan geçen kim?

Mehmed Âkif *Âsım*'ın devamını yazamaz[8], buna karşılık başka bir büyük şairimizin, Yahya Kemal'in "Atik Valde'den İnen Sokakta" şiiri Âsım'ların 1930'lardaki ruh hâlini yansıtır gibidir.

Âsımların Avrupa'dan dönünce Üsküdar'ın mütevazı ve fakir halkının ikamet ettiği Atik Valide'de yaşamadıkları tahmin edilebilir! Onlar ülkenin ihtiyacı olan iyi yetişmiş insan gücü olarak yönetici kadro içinde yer aldılar. Halkın değerlerine yabancılaştırıldılar ve milletten farklı bir kimliğe sahip olmaya zorlandılar. Bu arada Yahya Kemal gibi, hissiyatı halktan ayrılmayanlar da oldu. İşte onlar bu ızdırabı derinden hissettiler, fakat ülkelerinde dinin öğretilebilirliği tamamen ve yaşanabilirliği kısmen imkânsız hâle getirilmişti.

Yahya Kemal belki yaşca Âsım değildir ama Âsım'ın, Âsımların hissiyatını derinden duyan bir "garpzede"dir. Gençliğinde ülkesini terk ederek Avrupa'ya kaçmış, Paris'te siyasî ilimler okumuştur. Dönünce, kaçış sebebini aşan bir gerçekliğe ulaşmış ve batıda tahsil gören birçok aydının zıddına toprağın, tarihin ve milletin hakkını teslim eden bir şahsiyet olarak eserlerini vermiştir.

Âsımlar Çanakkale'de savaştılar, gazi veya şehid oldular. Mehmed Âkif eserinde gazi Âsım'ı Avrupa'ya tahsil için gönderdi. Çanakkale'de düşmanı göğsünü siper edip durdurmayı başaran gençlik, tahsilini tamamladıktan sonra halkla birlikte Türkiye'nin gelişmesine hız katabilirdi. Ancak onlar döndüğünde ülkede şartlar tamamen değişmişti. Millet ve milleti millet yapan değerlere aykırı bir kimlik oluşturma süreci başlatılmıştı. Bu yüzden Mehmed Âkif'in hayâl ettiği gelişme, 1920'lerin, 1930'ların işi değildi. Bu yıllarda Türkiye millî marşın şairi, Millî Mücadele'nin sivil kahramanı Mehmed Âkif'in dahi hayatını idame ettiremeyeceği bir ülkeye dönüşmüştü.

Âsımın, Âsımların hissiyatını Yahya Kemal derinden duydu[9] ve *"Atik Valde'den inen sokakta"* şiirinde edebî bir eser olarak ortaya koydu. Bu yüzden bir ramazan akşamı Atik Valde'den inen sokaktan geçenin sadece Yahya Kemal değil, ülkesinin değerler dünyasından koparılmış, ama hissiyatını kaybetmemiş bütün Âsımlar olduğunu söyleyebiliriz.[10]

"İftardan önce gittim Atik Valde semtine,
Kaç def'a geçtiğim bu sokaklar, bugün yine,
Sessizdiler. Fakat ramazan mâneviyyeti
Bir tatlı intizâra çevirmiş sükûneti;
Semtin oruçlu halkı, süzülmüş benizliler,
Sessizce çarşıdan dönüyorlar birer birer;

8 Eşref Edib'in Âsım Şakir'den naklettiğine göre, Mehmed Âkif, iyileşirse Âsım'ın ikinci kısmını yazacağını, burada Ahmed Naim, Hüseyin Kâzım ve Süleyman Nazif'i konuşturacağını söyler. (Eşref Edib: *Mehmed Âkif-Hayatı ve Eserleri*. 2.bs. İstanbul 1962, sf. 347)

9 Yahya Kemal'in Mehmed Âkif'e ilgisi ve iki şairin eserleri arasındaki muhteva benzerlikleri konusunda bkz. D. M. Doğan: "Süleymaniye Kürsüsünde'den Süleymaniye'de bayram sabahına" *50 Yıl Sonra Yahya Kemal.* TYB. Yay. Yahya Kemal'in vefatının 50. Yılı dolayısıyla Üsküp'te 30 Ekim-2 Kasım 2008 tarihlerinde yapılan bilgi şöleninin bildiriler kitabı. Ankara 2010, sf. 117-128 ve "Batı karşısında iki kimlik şairi: Mehmed Âkif ve Yahya Kemâl" *Mehmed Âkif Edebî ve Fikrî Akımlar.* TYB y. Ankara 2009, sf. 209-221

10 Bu husustaki bir değerlendirmemiz için bkz. "Âsım Atik Valde'den inen sokaktan geçti mi?" *Zaman*, 1.11.2005

Bakkalda bekleşen fıkara kızcağızları
Az çok yakında sezdiriyor top ve iftarı
Meydanda kimse kalmadı artık bütün bütün;
Bir top gürültüsüyle bu sâhilde bitti gün.
Top gürleyip oruç bozulan lâhzadan beri
Bir nurlu neş'e kapladı kerpiçten evleri.
Yâ Rab nasıl ferahlı bu âlem, nasıl temiz!
Tenhâ sokakta kaldım oruçsuz ve neş'esiz.
Yurdun bu iftarından uzak kalmanın gamı
Hadsiz yaşattı rûhuma bir gurbet akşamı.
Bir tek düşünce oldu tesellî bu derdime:
Az çok ferahladım ve dedim kendi kendime:
"Onlardan ayrılış bana her an üzüntüdür;
Mâdem ki böyle duygularım kaldı, çok şükür."

Âsım yayınlandığında, artık Mehmed Âkif sistemin kenara ittiği bir şahsiyet konumundaydı. En önemli kitabı, şaheseri bu yüzden ciddi bir yankı bulmadı. Mehmed Âkif'in dehasına iman eden Süleyman Nazif eserin makberî (ölümcül) denilebilecek bir sessizlik ve kayıtsızlıkla karşılanmasına dikkat çeker. Ona göre bu eser bir şiir mucizesidir, kuğunun son terennümüdür. Süleyman Nazif, şairin ruhunun vahyini duymaktan bahsettiği şiirini, arştan ilham alarak yazdığını söyler. Dönemin farklı bir vadide büyük şairlerinden Cenap Şehabbeddin de "Safahat mübdiî" başlıklı yazısıyla Âkif'i tebcil eder. Cenap Şehabbeddin, Âsım'ı *"basitliği akıl kamaştıran belâgat kasırgası"* olarak niteler.[11]

Âsım her ne kadar basından alâka görmedi ise de, Süleyman Nazif'in öncülüğü ile Midhat Cemal Kuntay'ın evinde kitabın yayını üzerine şairinin ve dönemin ünlü edebiyatçılarının katıldığı bir nevi kutlama toplantısı ile tebcil edilir.

Abdülhak Hamid takdirkârlığından sonra, Nazif'in en fazla önemsediği şahsiyet kendi neslinden bir isim olan Mehmed Âkif'dir. Süleyman Nazif, başlangıçta fazla önemsemediği Âkif'i tanıdıkça takdir eder ve hayranı olur, 1919'da *Servetifünun* mecmuasında sonradan kitabına alacağı övücü yazıları yayınlar. Süleyman Nazif, Mehmed Âkif'in Âsım şiirinin Sebilürreşad'da yayınını heyecanla takib eder. 1924 ağustosunda kitap halinde yayınlanmasından sonra, Midhat Cemal Mısır Apartımanındaki dairesinde, o sırada İstanbul'da bulunan şairinin de katılacağı bir bir davet verir. Bu davette, Şair-i Âzam Abdülhak Hamid, Cenab Şehabeddin, romancı Samipaşazade Sezaî, Süleyman Nazif ve genç şairlerden Faruk Nafiz (Çamlıbel) bulunurlar.[12] Bu davetten bir kaç ay sonra, Süleyman Nazif'in *Mehmed Âkif* kitabı yayınlanır.

Mehmed Âkif Âsım'la edebiyat tahimizde derin bir iz bırakmakla kalmaz, halkımızın zihninde *Çanakkale Şehidlerine* ve *Zulmü Alkışlayamam Zalimi Asla* sevemem şiirleri de yer eder. Onun "Âsım'ın nesli "kavramı günümüze kadar yetişen nesillere imanlı ve ahlâklı müsbet örnek ola-

11 Cenab Şehabeddin'in *Servet-i Fünun* dergisinin 18 kânunısanî (ocak) 1924 nüshasında yayınlanan "Safahat mübdi'î" başlıklı makalesi Ertuğrul Düzdağ tarafından Latin harflerine aktarılarak *Mehmed Âkif Ersoy* (Kültür Bakanlığı y. 2011)'de yayınlanmıştır. (sf. 152-156)

12 Beşir Ayvazoğlu bu dâvette çekilen iki fotoğrafdan hareketle bir dönem tasviri mahiyetinde güzel bir kitap yazmıştır: *1924 Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi.* İstanbul 2006

rak ideal aşılamakta ciddi tesir uyandırır.

Cumhuriyet'ten sonra "Âsımın nesli"nin yetişmesinin istenmediği, hatta engellendiği söylenilebilir. Bu dönemde başka ideallere bağlanılmıştır. Tevfik Fikret'in oğlu Halûk üzerinden ortaya koyduğu model esas alınmıştır. Pozitivist bir gençlik yetiştirilmesi Türk maarifinin, millî eğitiminin başlıca vazifesi olmuştur.[13] Din öğretimi 1930'larda tamamen yasaklanmış, çok partili hayata geçiş kararından sonra ancak dinî öğretime sınırlı bir alan açılmıştır. Buna rağmen, sisteme tepki olarak dindar gençler yetişmiş ve bunlar da kendilerini Âsım'a nisbet etmişlerdir.

90 yıl sonra, Âsımları, ideal gençliği yetiştirmek için madden engel kalmamış görünüyor. Eğer bu millet Âsım'ın neslini yetiştirmek isterse, kendini yüksek seviyede yeniden gerçekleştirme imkânına kavuşacaktır. Temiz, dürüst, ahlâklı, fiziken güçlü, maddî olduğu kadar mânevî olarak da kuvvetli, sorumluluk sahibi bir nesil… 90 yıl boyunca sisteme aykırı ve bu anlayışı temsil eden nesiller geldi geçti, yani bu idealizm hâlâ diridir. Bu itibarla Mehmed Âkif'in kitabını yayınladığı yılın üzerinden 90 sene geçmiş olmasına rağmen Âsım bir delikanlı olarak var olmaya devam etmektedir.

13 Tevfik Fikret'in modelinin daha şairin sağlığında çöküşü ile ilgili olarak bkz. D. Mehmet Doğan: "Nesiller ve idealler: Tevfik Fikret, Mehmed Âkif; Halûk, Emin ve Âsım" *Camideki Şair Mehmed Âkif.* 5. bs. Ankara 2013, sf. 115-157

Mehmed Âkif'te Aidiyet Duygusuna Dair

Cengiz Karataş

Yrd. Doç. Dr. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Aidiyet duygusu kavramından önce birtakım başka kavramları da bilmek gerekmektedir. Bunlardan biri ırkı, toplumu veya kültürü işaret eden bir anlam içeren "ethnos" ve merkez anlamına gelen "centre" kelimelerinin birleşiminden oluşan İngilizce bir kavram olan "etnocentrism"[1]dir. Bu kavram temel olarak bir boya veya etnik gruba bağlılığı ifade ifade eder; fakat günümüzde bir kültürün başka bir kültüre kendi zaviyesinden bakma ve onu yanlış yorumlama anlamı da yüklenmiştir ki bu anlamda kullanımı tarafımızca makbul değildir. Bunun karşısında kişinin kendi içerisinde bulunduğu kültürüyle övünç duyması, onu benimsemesi ve onunla varoluşunu gerçekleştirmesi anlamına gelen bir kavram daha vardır ki buna "mensubiyet(aidiyet) duygusu" deriz. Etnosentrizm(Etnik-kültürel merkezcilik) kabul görmeyen ve ayrımcılık içeren bir kavramken mensubiyet duygusu ise bireyi toplumun ayrılmaz bir parçası haline getiren birleştirici ve bütünleyici bir unsurdur. İçerisinde bulunulan toplumun dil, din, bayrak vb. kavramlar çevresinde oluşmuş değerler manzumesini benimseyen ve sahiplenen bireyler hem kendilerini mutlu olurlar hem de ortaya çıkan mensubiyet duygusunun verdiği güven ve itici güçle çevrelerindeki insanların mutluluğuna vesile olurlar. Bu tarz toplumsal tutkallarla birbirine bağlanmış milletlerde büyük mefkûreler ortaya çıkar. Mefkûre ise neticesi itibariyle bir milleti başarıya ve ilerlemeye sevk eden itici güçtür. Toprak, güçlü mensubiyet duygusunun verdiği mefkûreler sayesinde vatan haline gelir. Modern dünyada kendisine yer edinemeyeceği açık olan ırkçılık ise mensubiyet duygusunun verdiği değerle vatanseverlik duygusuyla da bezenmiş olarak yerini milliyetçiliğe bırakır. Milliyetçiliğin temelinde de "tarih bilinci" ve "vatan sevgisi" vardır. İşte Mehmet Âkif'in fikriyatının ve fiiliyatının temelinde Allah'a olan teslimiyetinin bir sonucu olarak ortaya çıkan imanı tarafından sürekli diri tutulan bu iki hissiyat yer almaktadır. Onun şiirleri Türk'ün ve İslâm'ın "*Safahat*"ının imanla ifadesini bulmuş estetik terennümlerinden ibarettir. Safahat millî ve dinî iradenin yıldızların maverasındaki vuslatıdır. Milli irade Türk'ü, dini irade ise İslam'ı temsil eder.[2] Mehmet Âkif'in eserlerinde ve hayatında bu iki temel fikriyattan hareketle mensubiyet duygusu en üst düzeyde cereyan eder.

Kökleri tarihin eski dönemlerine kadar giden büyük milletlerin ve devletlerin zaman içerisinde olgunlaşmış büyük mefkûreleri ve fikirleri vardır. Tarihteki elim tecrübeler bize göstermiştir ki milli ve manevi değerlerinden uzaklaşan milletler yok olmaya mahkûmdurlar. Millî ve manevî kültürümüzün görkemli geçmişimizden günümüze aktarılması her Türk vatandaşının asli görevlerindendir. Fakat bu aktarım daha ziyade geçmişle gelecek arasında köprü görevi gören "abidevi şahsiyetler" vasıtasıyla olur. Bu şahsiyetler, sıradan insan yığınlarını müşterek gayeler ve hissiyatlar çerçevesinde birleştirerek halin ihyası ve geleceğin

1 http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/ethnocentrism?showCookiePolicy=true(02.02.2015/22:15)

2 Nurettin Topçu, Mehmet Akif, Hareket Yayınları, İstanbul 1970, s.54-55.

inşası hususunda topluma ufuk aralarlar. Metehan, Bilge Kağan, Yunus Emre, Şeyh Edebalı, Atatürk, Mehmet Âkif Ersoy, Nene Hatun gibi bu abidevi ve mefkurevi şahsiyetler toplumun hafızasının her an diri tutulması ve geleceğe ümitle bakılması noktasında, millet olma bilinci yolunda vazgeçilmez şahsiyetlerdir. İşte Mehmet Âkif, Türk milleti için böylesine değerli bir karakter heykelidir. Bu bağlamda Âkif'i anlamak görkemli mazimizi ve Türk milletinin medeni, ahlaki ve dini seciyelerini daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır. Toplumsal tutkal görevi icra eden şahsiyetlerin fikirlerini anlamak sağlıklı nesiller yetiştirebilmemiz için vazgeçilmez bir husustur. İşte Mehmet Akif ve fikirleri bu tarz milli ve dini irademizin bir timsalidir. Dini ve milli irade hiçbir kitapta ve hiçbir dimağda Safahat'taki kadar birleştirilememiştir.[3] Kendine güveni tam oluşmuş ve bir karakter heykeli haline gelmiş rotası belli bir nesil vatanın ve geleceğimizin teminatıdır.

Âkif,

"Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilal!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helal.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlal:
Hakkıdır, hür yaşamış, bayrağımın hürriyet;
Hakkıdır, Hakk'a tapan, milletimin istiklal."

mısralarıyla Hakka, hürriyete ve vatana mensubiyetini vurgular. "Allah bir daha bu millete istiklâl marşı yazdırmasın" derken de İstiklâl mücadelesinin ne çetin şartlarda geçtiğini vurgulamaya çalışıyordu. Çanakkale Şehitleri için yazdığı şiir de kendisini bu millete ve vatana ne kadar adadığını göstermesi açısından son derece önemlidir. Mehmet Âkif, bu şiirinde şehitlerimize kelimelerden bir büyük anıt inşa etmiştir. Bu, öyle bir anıttır ki daha güzeli henüz ne dikilmiş ne de yazılabilmiştir. Mehmet Âkif'in şiirlerini değerli kılan en önemli unsurlardan biri şiirlerine samimiyetini ve deruni hissiyatını katarak anlatmak istediklerini yaşayan bir tablo olarak sunmasıdır.

Milli Mücadele senelerinde Mehmet Âkif'in Kastamonu, Balıkesir, Konya ve Ankara gibi şehirlerdeki hizmetleri yadsınamaz. Mehmet Akif, uzun süren savaşlar, maddi ve manevi buhranlar ve üst üste alınan yenilgilerle bozgun psikolojisine düşmüş olan halka ve askere moral vererek Anadolu'da düşmana karşı direnişi, uyanışı ve şahlanışı başlatan ender şahsiyetlerdendir.

Mehmet Âkif'e göre Türk milletinin ahlaki karakteri ancak ve sadece bidatlerden, hurafelerden uzak daima ileriye bakan İslamiyet anlayışıyla olgunluğa erişebilir ve diri tutulabilir. O, bu bağlamda yanlış tevekkül, yanlış kader anlayışının ve din simsarlarının kesinlikle karşısındadır. *"Doğrudan doğruya Kur'andan alıp ilhamı,/Asrın idrakine söyletmeliyiz İslam'ı"* mısralarıyla da ilk kaynağın önemini vurgulayan ve kar taneleri kadar temiz ve katıksız müslüman kimliğiyle tanınan Mehmet Akif bu kimliğiyle "İslâm Şairi"; Milli, manevi ve medeni değerlere verdiği önem ve yaptığı katkıdan dolayı da karakteristik olarak bir Türk-İslam sentezcisi kimliğiyle karşımıza çıkar. Mehmet Âkif'i değerli kılan sadece fikirleri ve sanatı değil aynı zamanda iyi bir fiiliyat adamı oluşudur.

Mehmet Âkif göre vatan sevgisi bir milleti birbirine bağlayan en önemli unsurlardandır. Va-

3 Nurettin Topçu, *Mehmet Akif*, Hareket Yayınları, İstanbul 1970, s.54.

tan, bir milletin sadece üzerinde yaşadığı bir toprak parçası değil aynı zamanda üzerinde hayatını idame ettirdiği, hür yaşadığı, müşterek hatıraların, kültürün ve hissiyatın paylaşıldığı maddenin anlamlandırıldığı bir toprak parçasıdır. Türk-İslam milleti için bu durum daha da büyük anlam ifade eder. Çünkü "şehitlik" mefhumu vatanı bizler için daha da anlamlı kılar. Zira şehitlerimizin cennetle müjdelenmiş olması da vatan mefhumuna verilen değeri göstermesi açısından son derece önemlidir. Bu bağlamda, Mehmet Âkif'in *"Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!"* mısraıyla Arif Nihat Asya'nın şu mısraları hürriyet, vatan sevgisi ve toprağa anlam kazandırılması açısından birbirine yakın değerde anlam ifade eden dizelerdir:

"Bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır

Toprak eğer uğrunda ölen varsa vatandır"

Şairlerimiz bu dizeleriyle bize bir toprak parçasının nasıl vatan haline getirildiğinin ipuçlarını vermektedir.

Türklerin öteden beri devam edegelen teşkilatçılık yeteneği ve devlet geleneği de bize vatan sevgisi ve vatana verilen önemin ipuçlarını verir. "Allah devlete zeval vermesin.", "Vatan sevgisi imandandır." vb. sözler de bu milletin vatana ve devlete verdiği önemi ve değeri göstermesi açısından kıymetlidir. Müslüman Türkler için toprak bir beden ise vatan da o bedene giydirilmiş bir ruhtur. Mühim olan o bedendeki ruhun her dem canlı tutulmasıdır. Bu da ancak ve ancak bir milletin fertlerinin vatanlarına olan mensubiyet veya diğer bir söylemle aidiyet duygularının artırılmasıyla olur. Bu bağlamda Mehmet Akif'in hiçbir başka eseri ve söylemi olmasa dahi sadece şu mısraları bile onun mensubiyet fikri açısından Türk, Müslüman ve vatansever olarak anılmasına kâfidir:

"Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Hudâ,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyâda cüdâ. "

Mehmet Âkif'in vatan algısını ve mensubiyet duygusunu en güzel *Safahat*'ın üçüncü kitabı olan özellikle Balkan Savaş'ı sırasında yazılmış şiirlerini içeren "Hakkın Sesleri"nde görürüz. "Hakkın Sesleri" kitabı Âl-i İmran suresinin 26. ayet[4]inden bir alıntıyla başlar. Şiir boyunca Allah'tan yardım diler ve yakarışta bulunur. Şiirin çaresizlik ve bozgun psikolojisini en güzel yansıtan trajik bir tablo sunan kısmının başlangıcı şöyledir:

"Şu sessiz kubbenin altında insandan eser yokmuş!

Diyorduk: " Bir buçuk milyar!" Meğer tek bir nefer yokmuş!

Bu hissiz toprağın üstünde mazlûmine yer yokmuş!

Âdalet şöyle dursun, böyle bir şeyden haber yokmuş!

Bütün boşlukmuş insanlık! Ne istersen, meğer yokmuş!"[5]

4 "Ya Muhammed, de ki: "Ey mülkün sahibi olan Allah'ım, sen mülkü dilediğine verirsin; sen mülkü dilediğinin elinden alırsın; sen dilediğini aziz edersin; sen dilediğini zelîl edersin; hayır yalnız senin elindedir; sen hiç şüphe yok ki, her şeye kadirsin."

5 *Safahat(*Hazırlayan: A. Vahap Akbaş), Beyan Yayınları, İstanbul 2007, s. 386 vd.

Şiirini yine Necm suresinin 39. "Şüphesiz insana kendi emeğinden başkası yoktur." Anlamına gelen

"Leyse li'l-insâni illâ mâ-se'â" ayeti ile bitirir.[6]

Mehmet Âkif, vatanın savunmasızlığını ve düşmana terk edilmişliğini milletimizin tembelliği, yoldan çıkmışlığı, mücadelesizliği gibi sebeplere bağlamaktadır.Neml suresinin 52. ayeti[7]yle başladığı bir başka şiiri[8]nde ise mazi ile hal karşılaştırması yapar ve içine düştüğümüz bozgun psikolojisinden çıkış için Allah'a yakarışta bulunur:

"Bu ıssız âşiyanlar bir zaman candan muazzezdi;
Bu damlar böyle baykuş seslerinden çın çın ötmezdi;
Şu kurbağalar seken vadide, ceylanlar koşup gezdi;
Şu coşmuş, ağlayan ırmak ne handan gölgeler sezdi;
Bütün maziyi bir tufan, fakat, hep boğdu, hep ezdi!"[9]

Mehmet Âkif'in feryadlarına karşılık vatan savunması noktasında hiçbir ses yoktur. Bizim olan yerler başkasınındır artık. Tanıdık yoktur, çığlığına ses verecek hiç kimse yoktur:

"Vefâsız yurd! Öz evlâdın için olsun, vefa yok mu?
Neden kalbin kararmış? Bin ocaktan bir ziya yok mu?
İlâhî, kimsesizlikten bunaldım, âşina yok mu?
Vatansız, hânümansız bir garîbim...Mülteca yok mu?
Bütün yokluk mu her yer? Bâri bir "yok" der sâda yok mu?"[10]

Mehmet Âkif, Osmanlı topraklarının ve özellikle Balkanların birer birer elimizden çıkmasını içine sindiremez ve çaresizdir. Vatan için herkesin birşeyler yapması gerektiğini belirtir. Vatanın içinde bulunduğu durumu bir kabristana benzetir ve adeta ağıt yakar:

"Gitme ey yolcu, beraber oturup ağlaşalım:
Elemim bir yüreğin kârı değil, paylaşalım:
Ne yapıp ye'simi kahreyliyeyim, bilmem ki?
Öyle dehşetli muhitimde dönen mâtem ki!..
Ah! Karşımda vatan nâmına bir kabristan
Yatıyor şimdi…Nasıl yerlere geçmez insan?"[11]

Mehmet Âkif'in, vatan topraklarının kaybı karşısında hüznü, öfkesi, feryadı ve Allah'a yakarışı asla azalmaz. Bilakis artarak devam eder. Mehmet Âkif, vatan karşısında hissiyatı olmayan insancıkları acımasızca eleştirir. Şehitlere seslenerek, emanetiniz olan vatanın değerini bilmeyen insanların yüzlerine tükürülmesi gerektiğini vurgular:

6 *Safahat(*Hazırlayan: A. Vahap Akbaş), Beyan Yayınları, İstanbul 2007, s. 384 vd.
7 "İşte sana, onların kendi yolsuzlukları yüzünden ıpıssız kalan yurtları..."
8 *Safahat(*Hazırlayan: A. Vahap Akbaş), Beyan Yayınları, İstanbul 2007, s. 390 vd.
9 *age.* , s. 390.
10 *age.* , s. 391 vd.
11 *age.* , s. 392.

"Ey, bu toprakta birer na'ş-ı perişan bırakıp,
Yükselen, mevkib-i ervâh! Sakın arza bakıp;
Sanmayın: Şevki-i şehâdetle coşan bir kan var…
Bizde leşten daha hissiz, daha kokmuş can var!
Bakmayın, hem tükürün çehre-i murdârımıza!
Tükürün: Belki biraz duygu gelir arımıza!"[12]

Mehmet Âkif muhtariyet, özerklik veya bağımsızlık isteyen tefrikacıları Arnavutların bağımsızlığı için isyan çıkaran Başkımcıların temsiliyetinde uyararak bu dağılmanın sonunun hüsran ve hepten yok oluş olacağını belirtmiştir. Zira malumdur ki Âkif'in kendisi de Arnavut kökenlidir. Fakat Mehmet Akif her zaman için birlik ve bütünlükten yanadır. Ayrılıkçılığın sonunda en fazla zararı müslümanların göreceğini belirterek bütün müslümanları uyanışa davet eder:

Hani, ey kavm-i esâret-zede, muhtariyet?
Korkarım, şimdi nasîbin mütemâdi haybet!
Hani, ey unsur-ı bî-rabıta, istiklâlin?
Ebediyyet, sanırım, söndü bütün âmâlin!
Hani "Başkım"cıların kurduğu yüksek hülya?
Seni yıllarca avutmuş da o mel'ûn rü'ya,
Uyumuştun…Yâ uyansaydın eder miydi tebah
Mülkü, birdenbire âfâka çöken kanlı sabah?
(…)
Üç sefil ordu çevirsin o metîn ordumuzu,
Bizi kovsun elimizden alarak yurdumzu…
Kimsesiz ailelerden kimi gitsin bıçağa;
Kimi bin türlü fecâ'atle çekilsin kucağa…
Birinin ırzı heder, diğerinin hûnu helâl…
(…)
İşte ey unsur-ı isyan, bu elîm izmihlâl
(…)
Artık ey millet-i merhûme, sabah oldu uyan?
Sana az geldi ezanlar, diye ötsün mü bu çan?
Ne Araplık, ne de Türklük kalacak, aç gözünü!
Dinle Peygamber-i Zîşân'ın İlâhî sözünü
(…)
Veriniz baş baş; zîrâ sonu hüsrânı mübin:
Ne hükûmet kalıyor ortada billâhi, ne din!

12 *age.*, s. 394.

"Medeniyyet" size çoktan beridir diş biliyor;
Evvela parçalamak, sonra da yutmak diliyor,
Arnavutlar size ibret olacakken, hâlâ,
Ne bu şûride siyaset, bu fasid da'vâ?
Görmüyor gittiği yanlış yolu, zannım çoğunuz…
Size rehberlik eden haydutu artık kovunuz!
Bunu benden duyunuz, ben ki, evet, Arnavudum…
Başka bir şey diyemem…İşte perîşan yurdum!...

28 Rebîülevvel 1331/21 Şubat 1328[13]*(6 Mart 1913)*

Yukarıdaki dizelerde de geçtiği üzere aslen Arnavut kökenli olan Mehmet Âkif'in vatanına ve milletine bağlılığı noktasındaki mensubiyet duygusu gerçekten vurgulanması ve örnek alınması gereken bir husustur. Buradan bir millete ve vatana mensubiyet ve aidiyet duygusunun tam olarak oluşturulabilmesi için kan birliğinin olmasının şart olmadığını da anlamak mümkündür. Zira insan yığınlarını millet yapan doğuştan getirdiği özellikleri değil sonradan edindiği değerler manzumesidir. Bu değerler manzumesi dil ve din başta olmak üzere o milletin kültürünü oluşturan maddi ve manevi bütün unsurları kapsamaktadır. Yüksek karakterli Türk evladını da bu değerler manzumesiyle donatmak esastır. Mehmet Akif'in vatanına ve millete mensubiyet anlayışında doğuştan gelen özellikler değil bu değerler manzumesinden hasıl olan hissiyat esastır. Mehmet Akif'in bu fikirlerini ve hissiyatını *Safahat*'ın bütününde de görmek mümkündür. Nurettin Topçu'nun ifadesiyle bir milletin fertleri uzvi yaşlarıyla elli altmış yaşlarında olsalar bile, ruhi yaşlarıyla, irade ve hürriyetleriyle, örfleri ve inanışlarıyla kendi tarihlerinin yaşındadırlar.[14] Mehmet Akif bu duruma en güzel örnektir.

Mehmet Âkif yine "Hakkın Sesleri" kitabındaki başka bir şiirine de Â'raf suresinin 155. ayetinden bir bölüm alıntılayarak başlar. Alıntıladığı kısımda ironik bir yaklaşım söz konusudur. Bu alıntıda "İçimizdeki beyinsizlerin işledikleri yüzünden , bizi helak eder misin, Allah'ım… "demektedir. Vatan toprağında Hilal'in yerini Hac'ın alma ihtimalini tasavvur eden Akif vatanı bu hallere düşüren üç beş beyinsizin yüzünden uğradığımız bozgundan yakınır ve Allah'tan yardım dilenir:

"Sönsün de, İlâhî, şu yanan meş'al-i vahdet,
Teslîs ile çöksün mü bütün âleme zulmet?
Üç yüz bu kadar milyonu canlandıran îman,
Olsun mu beş on sersemin ilhâdına kurban?"[15]

Fikir, sanat ve din adamlığının yanında aynı zamanda bir fiiliyat adamı olan Mehmet Âkif, vazlarında, derslerinde ve çevresindekileri sürekli direnişe ve uyanmaya çağırır. Hakkın sesleri bölümündeki çok miktarda kullanılan emir kipindeki fiilller de şairin fiiliyatçılığının ve uyanışa davetinin kanıtı niteliğindedir. Ona göre bu kadar çaresiz bir durum İslam'ı da gölgelemektedir. Bu duruma düşmemizde düşmanın oyunları ve saldırıları kadar Âkif'in "hasm-ı

13 *age.* , s. 402.

14 Nurettin Topçu, *Mehmet Akif*, Hareket Yayınları, İstanbul 1970, s. 51.

15 *age.* , s. 408.

hakiki" dediği cehaletimizin de payı büyüktür. Ona göre içinde bulunduğumuz birçok kötü ve zor durumun temelinde kendi cehaletimiz yatmaktadır:

"Yıllarca, asırlarca süren uykudan artık,
Silkin de: Muhitindeki zulmetleri yak yık!
Bir Baksana: Gökler uyanık, yer uyanıktır;
Dünyâ uyanıkken uyumak maskaralıktır!
Eyvâh! Bu zilletlere sensin yine illet…
Ey derd-i cehâlet, sana düşmekle bu millet,
Bir hâle getirdin ki: Ne din kaldı, ne nâmûs!
Ey sîne-i İslâm'a çöken kapkara kâbus,
Ey hasm-ı hakîki, seni öldürmeli evvel:
Sensin bize düşmanları üstün çıkaran el!"[16]

Hakkın Sesleri kitabındaki Âl-i İmrân suresinin " Siz iyiliği emreder, kötülükten sakındırır, Allah'a inanır olduğunuzdan, insanların hayrı için meydana çıkarılmış en hayırlı milletsiniz…" mealindeki 110. ayetin ilk bölümünü epigraf yaptığı mazumesinde ise biz neydik ve ne olduk diyerek geçmiş zaman ile içinde bulunduğumuz ânı karşılaştırarak milleti uyanışa davet eder. Şiirde eski zamanlar şu şekilde tasvir edilir:

"Bir zamanlar biz de millet, hem nasıl milletmişiz:
Gelmişiz dünyaya milliyet nedir öğretmişiz!
Kapkaranlıkken bütün afakı insaniyetin,
Nur olup fışkırmışız ta sinesinden zulmetin;
Yarmışız edvar-ı fetretten kalan yeldaları;
Fikr-i ferda doğmadan yağdırmışız ferdaları!
Öyle ferdalar ki: Kaldırmış serapa alemi;
Dideler bir cavidani fecrin olmuş mahremi.
Yirmi beş yıl, yirmi beş bin yıl kadar feyyaz imiş!
Bak ne ani bir tekamül! Bak ki: Hala mündehiş
Yad-ı fevka'l-i'tiyadından onun tarihler;

Görmemiş benzer o müdhiş seyre, hem görmez beşer.
Bir taraftan dinimiz, ahlakımız, irfanımız;
Bir taraftan seyfe makrun adlimiz, ihsanımız;
Yükselip akvamı almış fevc fevc aguşuna;
Hepsi dalmış vahdetin aheng-i cuşacuşuna.
Emr-i bi'l-ma'ruf imiş ihvan-ı İslam'ın işi;
Nehy edermiş, bir fenalık görse, kardeş kardeşi.
Kimse haksızlıktan etmezmiş tegafül ihtiyar;
Ferde raci' sadmeden efrad olurmuş lerzedar.

Şiirin devamında ise içinde bulunduğumuz dönemde ne olduğumuz ironik bir söylemle hayıflanılarak verilir. Akif'in bu mısralarında içten içe bir 'isyan ahlakı' sezilir:

16 *age.* , s. 414.(18 Cemâziyelevvel 1331/11 Nisan 1329 tarihinde yazılmıştır.)

Biz, neyiz? Seyreyle artık; bir de fikr et, neymişiz?
Din de kürkün aynı olmuş: Ters çevirmiş giymişiz!
Nehy-i ma'ruf emri münkerdir gezen meydanda bak!
En metin ahlakımız, yahud, görüp aldırmamak!
Yıktı bin mel'un kalem namusu, bizler uymadık;
"Susmak evladır" deyip sustuk... Sanırsın duymadık!
Kustu bin murdar ağız (din)'in bütün ahkâmına;
Ah, bir ses bari yükselseydi nefret namına!
Altı yüz bin can gider; milyonla iman eksilir;
Kimseler görmez! Gören sersem de Allah'tan bilir!
Sonra, şayet şahsının incinse, hatta, bir tüyü:
Yer yıkılmış zanneder seyr eyleyen gümbürtüyü!
Kırkın aylıktan biraz, yahud geciksin vermeyin;
Fodla çiy kalsın, "pilav bitmiş" deyin, göstermeyin;
Fes, külah, kalpak, sarık vermiş bakarsın el ele;
Mi'delerden fışkırır ta Arş'a aç bir velvele!
Ortalık altüst olurken ses çıkarmazdım, hani,
Öyle bir dernekte seyret gel de artık sen beni!
Göster, Allah'ım, bu millet kurtulur, tek mu'cize:
Bir "utanmak hissi" ver gaib hazinenden bize![17]

"Pek Hazin Bir Mevlid Gecesi" şiirinde ise Vatan topraklarının kaybedilişini Muharrem ayında vuku bulan Kerbela'nın hüznüyle eşdeğer görür. Peygamberimizi de Allah'a yakarışta elçi olarak şiirine dahil eder. Şiiri tezatlarla devam eder. Yıllar geçer, aylar hep muharrem(Kerbela) hüznüyle dolar; Güneşli akşam gecesi aniden matem gecesine döner; şeriatın 'hâk-i pâki' çiğnenmiştir. Namusa yabancı dadanmıştır. Minarelerde ezan yerine çan çalınmaya başlaması sebebiyle binlerce minare ebkem olmuştur. Şair şiirini yine peygamberimize seslenerek İslam'ı böyle kimsesiz ve mazlum bırakmaması için çağrı/yalvarış ile bitirir:

"Yıllar geçiyor ki, yâ Muhammed,
Aylar bize hep Muharrem oldu!
(…)
Beyninde öten çanın sesinden
Binlerce minâre ebkem oldu.
Allah için, ey Nebiyy-i mâsûm,
İslâm'ı bırakma böyle bîkes,
İslâm'ı bırakma böyle mazlûm."[18]

Başta İslam dini olmak üzere, vatanına ve milletine derin bir sevgi besleyen Mehmet Akif'in şiirleri gerçekten yaşayan bir tarih tablosu olarak karşımıza çıkmaktadır. "Çanakkale Şehitlerine" şiiri de bu duygunun doruk noktada verildiği, şehitlere adeta kelimelerle türbe yapılan bir ahenkle ve değerle karşımıza çıkmaktadır:

"Vurulup tertemiz alnından, uzanmış yatıyor,
Bir hilâl uğruna, yâ Rab, ne güneşler batıyor!

17 23 Cemâziyelâhir 1331/16 Mayıs 1329(29 Mayıs 1913)

18 *Safahat(*Hazırlayan: A. Vahap Akbaş), Beyan Yayınları, İstanbul 2007, s. 428.

(…)
'Bu, taşındır' diyerek Kâ'be'yi diksem başına;
Ruhumun vahyini duysam da geçirsem taşına;
Sonra gök kubbeyi alsam da, ridâ namıyle,
Kanayan lâhdine çeksem bütün ecrâmıyle;
(…)
Tüllenen mağribi, akşamları sarsam yarana...
Yine bir şey yapabildim diyemem hâtırana.
(…)
Ey şehid oğlu şehid, isteme benden makber,
Sana âğûşunu açmış duruyor peygamber."[19]

Mehmet Âkif, "Bülbül" şiirinde de Bursa'nın Yunan işgali altında bulunmasından duyduğu hüznü en deruni şekilde dile getirmektedir. Âkif'in "Bülbül" şiiri de bütünüyle şanlı bir geçmişe sahip olan Osmanlı evladının düştüğü acınacak hallere karşı bir serzeniştir. Mehmet Âkif için atalar topraklarının çiğnenmesi, düşmanın mahremimize müdahalesi bir matem gerekçesidir. Bu yüzden herkesin dışında matemin bizim hakkımız olduğunu vurgulamaktadır. Âkif, bu şiirinde aydınlığa hasret kaldığımızı, tüm günlerimizin acı ile geçtiğini, kendi yurdumuzda yersiz yurtsuz bir serseri durumuna düştüğümüzü, atalar toprağını Batılıların ayakları altına almalarına seyirci kaldığımızı, Selahaddin-i Eyyubî ve Fatihlerin yurdunu ne kadar acınacak hallere düşürdüğümüzü, Allah'ın adının göklerden silinerek-ezan susturularak- Osman'ın beyninde çanın çalmaya başladığını, o görkemli geçmişin bir hayal haline getirildiğini, Yıldırım Han'ın ibadethanesinden sadece bir çökük kubbe kaldığını, Orhan Bey'in kabrininin çirkince çiğnendiğini, Müslümanların koruyucusu olan-halifeliğin temsilcisi- Osmanlıların düştüğü kötü durum sonucu milyonlarca Müslümanın zor duruma düştüğünü belirterek Müslümanların mahrem yerlerinde düşmanın dolaşmasını sindiremez ve derinden bir yas tutar.[20] Çevre ile bozgun psikolojisinin insan üzerinde yaratmış olduğu infial(kırılganlık) arasında paralellik kurarak şiirini başlatır. Tabiat da sanki yastadır. Tek bir yaprak olsun kımıldamamaktadır. İnsanları yeisten kurtaracak ve ümit aşılayabilecek zerre kadar ışık yoktur. Bozgun psikolojisi vatanı o kadar sarmıştır ki hayat felsefesinde ümitsizliğe kendi deyimiyle ye'se yer olmayan Mehmet Âkif bile öyle bir ruh halinin kıyılarında gezinmektedir. O görkemli geçmişin hatıralarına dalar ve hicran acısını kalbinin derinliklerinde hisseder. Bülbül Âkif'in düşüncesinde mutlak hürriyetin sembolüdür. Şair susması ve matem tutması gerekenin bülbül değil bilakis vatan topraklarından ayrılık acısıyla kendisinin olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda Ahenk, kurgu ve hissiyat açısından Çanakkale şehitleri, İstiklal Marşı ve Bülbül şiir sanatı açısından en tepe noktadır:

"(…)

Tesellîden nasîbim yok, hazân ağlar bahârımda;

19 *age.*, s. 824-830.

20 age., s. 914-916.

Bugün bir hânmansız serseriyim öz diyârımda!
Ne husrandır ki: Şark'ın ben vefâsız, kansız evlâdı,
Serâpâ Garba çiğnettim de çıktım hâk-i ecdâdı!
Hayâlimden geçerken şimdi, fikrim herc ü merc oldu,
Salâhaddîn-i Eyyûbî'lerin, Fatih'lerin yurdu.
Ne zillettir ki: nâkûs inlesin beyninde Osman'ın;
Ezan sussun, fezâlardan silinsin yâdı Mevlâ'nın!
Ne hicrandır ki: en şevketli bir mâzi serâp olsun;
O kudretler, o satvetler harâb olsun, türâb olsun!
Çökük bir kubbe kalsın ma'bedinden Yıldırım Hân'ın;
Şenâatlerle çiğnensin muazzam Kabri Orhan'ın!
Ne haybettir ki: vahdet-gâhı dînin devrilip, taş taş,
Sürünsün şimdi milyonlarca me'vâsız kalan dindaş!
Yıkılmış hânümânlar yerde işkenceyle kıvransın;
Serilmiş gövdeler, binlerce, yüz binlerce doğransın!
Dolaşsın, sonra, İslâm'ın harem-gâhında nâ-mahrem...
Benim hakkım, sus ey bülbül, senin hakkın değil mâtem!

Mehmet Âkif'in aidiyet duygusunu doruk noktada hissettiren aynı zamanda Türk milletinin milli mutabakat metni olan İstiklal Marşı'na da burada değinmek gerekmektedir. İstiklal Marşı hakkında en güzel yorumlardan biri devletimizin kurucu lideri Atatürk'e aittir. Atatürk, milli mücadelemizin taçlanışının, milli birlik, bütünlük ve bağımsızlığımızın sembolü olan İstiklal Marşı için şunları söylüyor:

"Bu marş bizim inkılabımızı anlatır; inkılabımızın ruhunu anlatır. Bunu ne unutmak ne de unutturmak lazımdır. Benim en beğendiğim yeri de burasıdır: "Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyet; Hakkıdır, Hakk'a tapan milletimin istiklal, "Benim bu milletten asla unutmamasını istediğim mısralar işte bu mısralardır. Hürriyet ve istiklal aşkı bu milletin ruhudur. Asırlar boyunca söylenmeli, yâr ve ağyar anlamalıdır ki Mete Han'dan beri Türk'ün en mahrem hisleri bile tehlikeye düşebilir: fakat hürriyeti asla. Bu pasajı her gün tekrar etmek bunun için önemlidir. Bu demektir ki efendiler Türk'ün hürriyetine asla dokunulamaz. "[21]

Mehmet Âkif'in aidiyet duygusunu daha da somutlaştırmak açısından onun Milli Mücadele Dönemi'ndeki hissiyatı önemlidir. Bu dönemdeki hislerini Mehmet Âkif kısaca şöyle özetliyor:

"Ankara... Ya Rabbi, ne heyecanlı, helecanlı günler geçirmiştik... Hele Bursa'nın düştüğü gün...

Ya Sakarya günleri... Fakat bir gün bile ümidimizi kaybetmedik, asla yese düşmedik. Zaten başka türlü çalışılabilir miydik? Ne topumuz vardı ne tüfeğimiz... Fakat imanımız büyüktü:

21 Mehmet Çetin, *İstiklâl Marşı ve Mehmet Âkif Ersoy*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2003., s.6.

Doğacaktır, sana vaadettiği günler Hakk'ın!...
Kim bilir belki yarın, belki yarından da yakın...

Bu, ümitle, imanla yazılır. O zamanı düşünün... İmanım olmasaydı yazabilir miydim? Zaten ben, başka türlü düşünüp, başka türlü yazanlardan değilim. Bu elimden gelmez. İçimde ne varsa, bütün duygularım yazılarımdadır...

O günler ne samimi, ne heyecanlı günlerdi. O şiir, milletin o günkü heyecanının bir ifadesidir. Binbir fecayi karşısında bunalan ruhların ıstıraplar içinde halâs dakikalarını beklediği bir zamanda yazılan o marş, o günlerin kıymetli bir hatırasıdır. O şiir bir daha yazılmaz.. Onu kimse yazamaz.. Onu ben de yazamam.. Onu yazmak için o günleri yaşamak lazım. O şiir artık benim değildir. O, milletin malıdır. Benim millete karşı en kıymetli hediyem budur."

Allah bir daha bu millete bir İstiklal Marşı Yazdırmasın!..[22]

Mehmet Âkif, Türklük bilinci ve Allah'a tam teslimiyet şeklinde vuku bulan imanı hakkında şüphe uyandırmaya ve kamuoyunu yanıltmaya çalışanlara karşı en güzel cevabı aidiyet duygusunun kesin çizgilerini net bir şekilde gördüğümüz "Ordunun Duası" şiiriyle bizzat kendisi vermektedir. Şirinin bütünü bu duygu değerleriyle örülü olmasına rağmen biz burada sadece çarpıcı bir bölümüne yer veriyoruz:

"Türk eriyiz, silsilemiz kahraman…
Müslümanız, Hakk'a tapan Müslüman
Putları Allah tanıyanlar, aman,
Mescidimiz boynuna çan asmasın"

Özellikle "İstiklal Marşı"nda geçen "Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlal"[23] dizesi de Akif'in ırk kavramından ne anladığı, mensubiyet duygusunun ne kadar kuvvetli olduğu noktasında bize çok ciddi ipuçları vermektedir. Bütün bunlardan da anlıyoruz ki Mehmet Âkif'in Türklük ten anladığı şey içselleştirilmiş ve müşterek olarak benimsenmiş kültürün bütün değerleriyle birlikte vatan sinmiş şeklidir. Onun Türklük anlayışının biyolojik anlamda kan bağıyla ilgisi yoktur. Ona göre bir milleti millet yapan ortak hissiyatlardır. Bu bağlamda Mehmet Akif iyi bir milliyetçidir diyebiliriz; çünkü milliyetçiliğin temelinde vatan sevgisi ve tarih şuuru yatmaktadır. Bu iki kavramı bir potada eriterek dini ve milli iradeyi Âkif'ten daha iyi kimse temsil edememiştir. Bu hususta Nurettin Topçu'nun şu muazzam tespiti çok önemlidir:

"(Âkif'ten Önce) *Milliyetçi, ırkçı yani kemikçi idi. Dinci ise, hurafeci ve vatansız varlıktı. Ruhlarımızı, aynı zamanda bir hezeyan teşkil eden bu safsatadan kurtaran Mehmet Akif'tir. Türk'ün Müslümanlıktan, milliyetçiliğimizin İslam'dan ayrılamayacağını bize öğreten o oldu."*[24]

Bu bağlamda, Mehmet Âkif gerek örnek yaşantısıyla gerekse eserleriyle milli kimliğimizin inşası açısından büyük hizmetlerde bulunmuştur.

22 Mehmet Çetin, *İstiklâl Marşı ve Mehmet Âkif Ersoy*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2003., s.5.

23 Mehmet Akif(Ersoy), *Safahat* (hazırlayan A. Vahap Akbaş), Beyan Yayınları, İstanbul 2007, s. 1042.

24 Nurettin Topçu, *Mehmet Âkif*, Hareket Yayınları, İstanbul 1970, s. 54-55, 68.

Arnavut kökenli millet mistiği olan bir fikir, sanat ve fiiliyat adamının inandığı kutsal değerler uğruna en üst düzeyde hissettiği aidiyet duygusu ve kalbinin derinliklerine işlemiş olan vatan ve millet sevgisini örneklerle somutlaştırmaya çalıştık. Buradan hareketle esas olanın aynı kanı taşımak olmadığını, ortak hissiyatı, müşterek kültürel değerleri paylaşarak büyük bir milli ruh ile bilinç oluşturmak ve Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşamayı, bu ülkeyi bütün renkleriyle sahiplenmeyi zevk haline getirmek olduğunu vurgulamak isteriz. Herkes farklılıkları zenginlik kabul edip milli, manevi değerler ve Türkiye Cumhuriyeti'nin milli menfaatleri noktasında birleştiği sürece aidiyet duygusu en üst düzeyde gerçekleşecektir. Bu hususta Mehmet Âkif'in fikirleri ve hayatı bize en somut ve en güzel örnektir. Tefrikanın zararları hususunda, Meşrutiyet Dönemi'nde özellikle İttihat ve Terakki Partisi iktidardayken yaşanan acı tecrübeler günümüze ışık tutmalıdır. Zira tarihten ders alınmalı, hatalar tekrar edilmemelidir. Toprak ve millet, farklılıkları ve zenginlikleriyle sahiplenilince vatan olur. Bu sayede bizden sonrakilere, Yahya Kemal'in ifadesiyle toprağa anlam katan "*şimşek gibi bir hatıra*" kalır. İşte Mehmet Akif de sanatı ve fikirleriyle toprağı vatan haline getiren bu hatıranın en güzel örneklerini vererek varoluşumuza değer ve anlam katan ender şahsiyetlerden birisidir.

Eserleriyle Türk-İslâm ruhunun heykelini diken bu münevver fikir, sanat, maneviyat, mefkure ve fiiliyat adamı, İstiklal Marşı'mızın şairi olan fazilet mücahidini tanımak, tanıtmak ve anlamaya çalışmak bu toprağı vatan bilen herkesin en asli görevlerindendir. Mehmet Âkif gibi abidevi ve mefkurevi şahsiyetlere ve fikirlerine milli kimliğin inşası ve bekası için mazide olduğu gibi halde ve gelecekte de her zaman ihtiyacımız olacaktır.

Kaynaklar

Ahmad, Feroz, *İttihad ve Terakki*(1908-1914), Kaynak yayınları, İstanbul 1984.

Ahmet Rıza Bey, *Batının Politik Ahlaksızlığı*, Boğaziçi yayınları, İstanbul 2004.

Akşin, Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Kitabevi, 5. Baskı, Ankara 2009.

Babanzâde Ahmet Naim, *İslam'da Kavmiyetçilik Yoktur*, Bedir Yayınları, İstanbul 1991.

Bilimin ve Aklın Aydınlığında Eğitim, "Mehmet Akif Ersoy(Özel Sayı)", S.73, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006.

Bülbülün Şarkısı, Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları(Editörler: Mustafa Kara, Bilal Kemikli), Bursa 2011.

Büyük Doğu, Yıl II, C. III, S. 65, 30 Mayıs 1947, s. 2.

Çetin Nurullah, *Emperyalizme Direnen Türk Mehmet Akif Ersoy*, Akçağ Yayınları, Ankara 2012.

Çetin, Mehmet, *İstiklâl Marşı ve Mehmet Akif Ersoy*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2003.

Çetin, Nurullah, *İstiklal Marşımızı Anlamak*, Öncü Kitap, Ankara 2011.

Çetin, Nurullah, *Yalçın Küçük'e Cevap Mehmet Akif'i Doğru Anlamak*, Ankara 2011.

Düzdağ, Ertuğrul, *Mehmed Akif Ersoy*, Kaynak Kitaplığı, İstanbul.

Elmalılı Hamdi Yazır, *Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, Huzur yayınevi, İstanbul 1996.

Erişirgil, M. Emin, *İslamcı Bir Şairin Romanı*, İş Bankası Yayınları, Ankara 1986.

Kara, İsmail; İbanoğlu, Fulya, *Sessiz Yaşadım, Matbuatta Mehmet Akif(1936-1940)*, Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, İstanbul 2011.

Kuntay, Mithat Cemal, *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1986.
Mardin, Şerif *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri(1895-1908)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
Mehmed Akif, "Zulmetten Nura-Tenkîd ve Takrîz", *Sebilü'rreşad*, 9 Mayıs 1329, 16 Cemaziyelahir 1331, C. : 10, adet: 245, s. 187-188.)
Mehmet Akif(Ersoy), *Safahat* (hazırlayan A. Vahap Akbaş), Beyan Yayınları, İstanbul 2007.
Mehmet Akif, Türkiye'de Modernleşme ve Gençlik, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları, Ankara 2007.
Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy'u Anma Kitabı, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, No: 99, Ankara 1986.
Said Halim Paşa, *Bütün Eserleri (İslamlaşmak)*, Anka Yayınları, İstanbul 2003.
Süleyman Nazif, *Mehmet Akif*, M. Ertuğrul Düzdağ Kitaplığı, İz Yayıncılık, İstanbul 1991.
Şişman, Adnan, *Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri*(1839-1876), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2004.
Topçu, Nurettin, *Mehmet Akif*, Hareket Yayınları, İstanbul 1970.
Türköne, Mümtaz, *Cemaleddin Afgani*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994.
Yetiş, Kazım, *Mehmet Akif'in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, S.65, Ankara 1992.

Mehmed Âkif'te Aidiyet Duygusuna Dair

Özet
Aidiyet veya diğer bir ifadeyle mensubiyet duygusu genel itibariyle kişinin bir parçası olduğu vatanının ve milletinin tüm değerlerini içselleştirerek benimsemesi anlamına gelmektedir. Bu bağlamda aidiyet duygusu günümüzde gittikçe ırkı işaret eden etnosentrik bakış açısından uzaklaşarak daha ziyade tarih şuuru ve vatan sevgisinden beslenen milliyetçilik kavramının bir parçası haline gelmiştir. Kişinin her yönüyle içinde bulunduğu kültürü benimsemesi ve bu sayede mefkureye giden yolda kendini gerçekleştirmesi anlamına gelmektedir. Mehmet Akif, vatan ve millet kavramının ne anlama geldiğini geniş anlamda düşünerek kendisi Arnavut kökenli olmasına rağmen Türk milletinin en kıymetli milli mutabakat metni olan İstiklal Marşı'nı yazarak bu anlamdaki hissiyatını veciz bir şekilde ortaya koymuştur. O, İstiklal Marşı'nın yanı sıra tüm hayatını vatanı ve milleti yolunda hizmet eden bir millet mistiği olarak geçirmiştir. Akif, Fikirleri ve hayatı bu kadar birbiriyle örtüşen tarihte eşine nadir rastlanan şahsiyetlerden biridir. O, fikriyatı ve fiiliyatıyla büyük mefkureler peşinde koşan ve milletini de bu büyük mefkurelerle beslemesini başarabilmiş bir şahsiyettir. İstiklal Marşı'nın yanı sıra *Safahat* adlı eseri Türk milleti için milli kimlik ve tarihsel serüven açısından kılavuz bir kitap ve nasihatname özelliğini taşımaktadır. *Safahat*'ta bahsedilen hemen hemen tüm temalar netice itibariyle Türk- İslam düşüncesinin terennümlerinden ibarettir. Bu yönüyle de Mehmet Akif'in kökeni ne olursa olsun kendisini Türk milletinin bir ferdi olarak hissetmesi ve bu yolda bütün ömrünü emsalsiz ve sayısız hizmetle harcaması takdire değer ve günümüz Türk toplumu içerisinde de tüm kesimlerin örnek alması gereken bir tutum olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu hususiyetlerine binaen bu çalışmada Mehmet Akif'in aidiyet duygusu *Safahat* isimli manzum eserinden hareketle değişik kaynaklarla da desteklenerek somut örneklerle verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Mehmet Akif, milli kimlik, aidiyet duygusu, mensubiyet duygusu, Türk, İslam, mefkure, Safahat, İstiklal Marşı, millet mistiği, tarih şuuru, vatan sevgisi.

3. BÖLÜM

Fazıl Gökçek
Âsım'ı Etkili Kılan Edebî-Estetik Unsurlar

Fatih Özkafa
Hat Sanatında Mehmed Âkif Ersoy ve Şiirleri

Özlem Nemutlu
Mehmet Âkif Ersoy'un Âsım'da Atıfları

Semiha Özel Yaman
Hikâyeci Yönüyle Mehmet Âkif ve Âsım

Âsım'ı Etkili Kılan Edebî-Estetik Unsurlar

Fazıl Gökçek
Prof. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi.

Mehmed Âkif'in bir şair değil nâzım olduğu yolunda çok yaygın bir görüş vardır.[1] Bu görüşü dile getirenler, Mehmed Âkif'in şiiri/nazmı bir araç olarak kullanmak suretiyle Türk ve İslâm dünyasına ilişkin fikirlerini dile getirdiğini, amacının sanat ve estetik olmadığını ileri sürerler. Bu fikre dayanak olarak da, şairin, kitabının başına koyduğu kıtadaki – esasında meşhur mahviyetinin bir ifadesi olan- "Ne tasannu bilirim, çünkü ne sanatkârım" dizesini gösterirler. Bu fikrin arkasında –ideolojik sebeplerle Âkif'in şiirini değersizleştirmeye çalışanlar bir tarafa- şiiri "saf şiir" veya "halis şiir"le sınırlayan anlayış bulunmaktadır. Oysa şiirin bir de daha geniş bir çerçeveyi ifade eden tanımı vardır ve bu tanımın içerisinde düzyazıyla kaleme alınmış mensur şiirler ile manzum formlar kullanılarak kaleme alınan, ancak bir hikâyesi olan metinler de yer almaktadır. Esasında Tanzimat'tan sonra klasik şiirin yerini alan modern şiirde mutlak sınırları olan gazel, kaside, mesnevi vb. gibi geleneksel şekiller bozulmuş, özellikle Servet-i Fünun döneminde bu nazım şekilleri geleneksel kalıpların dışına çıkılarak kullanıldığı gibi farklı nazım şekillerinin bir arada kullanılmasının da önü açılmıştır. Nitekim Servet-i Fünun döneminde şiir yolculuğuna başlamış olan Mehmed Âkif de ilk kitabına giren birçok şiirinde farklı nazım şekillerini bir arada kullanmıştır. "Fatih Câmii", "Meyhane", "Bayram", "Merhum İbrahim Bey" manzumeleri gazel ve mesnevî formlarının bir arada kullanıldığı metinlerdir. "Hürriyet" şiirinde ise terkib-i bent ve mesnevi nazım şekli bir arada kullanılmıştır. Yine ilk kitabında yer alan "Mezarlık", "İstibdad" ve "Ezanlar" adlı şiirler ile *Hakkın Sesleri*'ndeki "Geçenler varsa İslâm'ın şu çiğnenmiş diyârından" mısraıyla başlayan şiir muhammes olarak başlamakta ve mesnevi olarak devam etmektedir. Bir Mersiye başlıklı manzumenin ise başlangıcı mesnevi, ikinci kısmı tardiye kıtaları şeklindedir. Daha da çoğaltılabilecek bu örnekler, Mehmed Âkif'in şiirde şekil olarak klasik veya geleneksel kabullerin dışına çıktığını, modern şiirin ilkelerini benimsediğini göstermektedir. Dolayısıyla onun şiiri üzerine yapılacak değerlendirmelerde modern şiirin ölçütlerini kullanmak gerekecektir. Modern şiir anlayışı ise şekilde mutlakçılığı reddetmekte, türler arasındaki geçişkenliğe müsamaha göstermekte hatta bunu teşvik etmektedir. Ancak modern Türk şiirinde de Yahya Kemal ve özellikle de Ahmet Haşim'in şiir anlayışını merkeze alan, sonraki nesilde ise hem şair hem de eleştirmen olarak Ahmet Hamdi Tanpınar tarafından sürdürülen "saf şiir" veya "halis şiir" anlayışı, Mehmed Âkif gibi mensur şiir ve manzum hikâyeyi de içine alacak şekilde şiirin bütün imkânlarını kullanan şairleri küçümseyici bir tutum benimsemiştir. Bu doğru bir tutum değildir.

Yarıya yakın kısmı 1919-1924 yılları arasında *Sebilürreşat* dergisinin 441 ilâ 613. sayılarında

1 Bir yazısında, içinde tahkiye unsuru taşıyan manzum metinler için 'manzum hikâye' ve 'şiir hikâye' kavramlarını teklif eden ve belli bir şiirselliğe sahip olanları (şiir hikâye) daha değerli sayan Behçet Necatigil, bu noktada Tevfik Fikret'le Mehmet Akif'in bu tarz eserlerini karşılaştırır ve şu hükmü verir: "Fikret'ten biraz sonra Mehmet Akif bu yolda yürüdü. Yarısı dinî-ahlâkî vaazlardan, yarısı gerçek hayat sahnelerinden ibaret kocaman *Safahat*'ında Akif bu noktada şiir-hikâye değil, manzum hikâye yazarıdır." ("Şiirimizde Hikâye", *Düzyazılar 2*, İstanbul, 1983, ss. 602-603.) Bu yazıda Necatigil'in verdiği örneklerden Fikret'in Balıkçılar'ı ile Akif'in Küfe'sinin şiiriyet bakımından çok farklı olduğu kanaatinde değilim. Kaldı ki Mehmet Akif'in Küfe'nin dışında bu tarzda yazılmış ve her bakımdan 'şiiriyet'e sahip birçok eseri vardır.

düzensiz aralıklarla tefrika edilen *Âsım*, 1924 yılında kitap olarak basılmıştır. Bu eser, Mehmed Âkif'in önceki kitaplarından *Süleymaniye Kürsüsünde* ve *Fatih Kürsüsünde* gibi bütünlüklü bir yapıya sahip tek bir manzumeden meydana gelmektedir. Zikredilen ikinci ve 4. kitaplar ikişer bölümden oluşur, Âsım'da ise böyle bir bölümlenme de yoktur. Dolayısıyla şairin bütün eserleri içerisinde en uzun soluklu manzumenin *Âsım* olduğunu söyleyebiliriz. Bu yönüyle *Âsım*'ın Mehmed Âkif'in manzum hikâye formundaki eserleri içerisinde de farklı bir yeri vardır. Bir edebî eser olarak *Âsım*'ı etkili kılan hususlardan biri budur.

Şair tarafından manzum bir "muhavere" olarak nitelenen bu eserin başında bu "muhavere"nin cereyan ettiği mekân (Fatih'in Sarıgüzel mahallesinde Hocazâde'nin evi) ve muhavereye katılan kişiler (Köse İmam, Hocazâde, Emin ve Âsım) tanıtılmıştır. Bu yönüyle eser yapı bakımından manzum bir tiyatro eseri gibidir. Tipik manzum tiyatro eserlerinden farkı, kişilerin konuşmalarının bazen sayfalar süren uzunlukta olmasından ibarettir. Diğer taraftan *Âsım*'da hikâye ve roman türünün imkânları da kullanılmıştır; gerçekleşen bir vakıa (Köse İmam'ın Hocazâde'yi evinde ziyaret etmesi ve iki dostun karşılıklı konuşmaları), bu vakıanın cereyan ettiği bir mekân ve zaman ve canlandırılan kişiler söz konusudur. Bunlar hikâye ve roman türündeki eserlerin temel unsurlarıdır. Bu unsurlar lirik şiirde ya hiç yoktur ya da belirsizlik derecesinde siliktir. Ancak *Âsım*, lirik şiirin imkânlarını da kullanır; özellikle Köse İmam'ın, içinde bulunduğu zamandan şikâyet ettiği ve geçmişe özlem duyduğu dizelerle Hocazâde'nin, Çanakkale şehitleriyle ilgili tahassüsatını ifade ettiği dizeler, Türk şiirinin en lirik örnekleri arasındadır. Dolayısıyla *Âsım*'ı farklı türlerin imkânlarını bir arada kullanan bütünlüklü bir yapıya sahip bir edebî eser olarak kabul etmek ve bütün bu edebî türlerin değerlendirme ölçütleri ile değerlendirmek gerekir.

İlk olarak lirik şiirin ölçütleri ile bakacak olursak, yukarıda belirttiğimiz gibi bu eserde lirizmin en yüksek örnekleri arasında gösterilebilecek parçalar bulunmaktadır. Eserde duygusallığın arttığı yerlerde Mehmed Âkif, lirik şiirin imkânlarını kullanır. Bu bölümlerde "hikâye", yerini duygunun ve ruh hâlinin ifadesine bırakmakta, ses ve musiki önem kazanmaktadır. Roman İngarden'in "tabakalar teorisi"nden[2] yararlanarak söyleyecek olursak; lirik şiirin karakteristik özelliği, çok kuvvetli bir ses tabakasına sahip olmasıdır. Burada anlam önemini kaybeder, musiki öne çıkar. Anlam, Ahmet Haşim'in ifadesiyle söylersek "ahengin telkinatı"ndan ortaya çıkar ki bu da mutlak değil, görecedir, yani eserin tek bir anlamı yoktur, okuyucunun o andaki ruh hâli anlamı da belirler. Burada şairin rolü, okuru bu ruh hâline yöneltmektir ve bunu "tebliğ"le değil "telkin"le yapar. Örneğin aşağıya aldığımız dizelerde, kuşkusuz içerik de büsbütün önemsiz olmamakla birlikte, söz, gücünü büyük ölçüde ses tabakasından alır. Aşağıya aldığımız parçada "r" ve "y" seslerinin kullanım sıklığının muhtevadaki bezginlik ve karamsarlığı desteklediği ve lirizmi artırdığı açıkça görülmektedir:[3]

Bırak oğlum, azıcık derdini döksün şu bunak.
Bana dünyâda ne yer kaldı, emîn ol, ne de yâr;
Ararım göçmek için başka zemin, başka diyâr,
Bunalan rûhuma ister bir uzun boylu sefer;
Yaşamaktan ne çıkar günlerim oldukça heder?

2 İngarden edebî eserleri farklı katmanlardan oluşan bir yapıya benzetir ve bu yapıda ses tabakası, anlam birimleri tabakası, canlandırılan nesneler tabakası ve metafizik nitelikler tabakasının bulunduğunu belirtir. Bkz. İsmail Tunalı, *Sanat Ontolojisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1984.

3 *Asım* (Haz. Fazıl Gökçek), Dergâh Yayınları, 2007, ss. 41-43.

Bir güler çehre sezip güldüğü yoktur yüzümün;
Geceden farkını görmüş değilim gündüzümün.
Seneler var ki harâb olmadığım gün bilmem;
Gezerim abdala çıkmış gibi sersem sersem.
Dikilir karşıma hep görmediğim, bilmediğim;
Sorarım kendime: Gurbette mi, hayrette miyim?
Yoklarım taşları, toprakları: İzler kan izi;
Yurdumun kan kusuyor mosmor uzanmış denizi!
Tüter üç beş baca kalmış... O da seyrek seyrek...
Âşinâ bir yuva olsun seçebilsem, diyerek...
Bakınırken duyarım gözlerimin yandığını;
Sarar âfâkımı binlerle sıcak kül yığını.
Ne o gömgök dereler var, ne o zümrüt dağlar;
Ne o çıldırmış ekinler, ne o coşkun bağlar.
Şimdi kızgın günün altında pinekler, bekler,
Sâde yalçın kayalar, sâde ıpıssız çöller.
Yurdu baştanbaşa vîrâneye dönmüş Türk'ün;
Dünkü şen, şâtır ocaklar yatıyor yerde bugün.
Gündüz insan sesi duymaz, gece görmez bir ışık,
Yolcu haykırsa da baykuş gibi, çığlık çığlık.
"Bu diyârın hani sâhipleri?" dersin; cinler,
"Hani sahipleri?.." der, karşıki dağdan bu sefer!
Nerde Ertuğrul'u koynunda büyütmüş obalar?
Hani Osman gibi, Orhan gibi gürbüz babalar?
Hani bir şanlı Süleyman Paşa? Bir kanlı Selîm?
Âh, bir Yıldırım olsun göremezsin, ne elîm!
Hani, cündîleri, şâhin gibi, ceylân kovalar,
Köpürür, dalgalanır, yemyeşil engin ovalar?
Hani târîhi soruldukça, mefâhir söyler,
Kahramanlar yetişen toprağı zengin köyler?
Hani orman gibi afâkı deşen mızraklar?
Hani atlar gibi sahrâyı eşen kısraklar?
Hani ay parçası kızlar ki koşar oynardı?
Hani dağ parçası milyonla bahâdır vardı?
Bugün artık biri yok... Hepsi masal, hepsi yalan!
Bir onulmaz yaradır, varsa yüreklerde kalan.

İngarden'e göre, söze dayanan edebî eserlerdeki ikinci tabaka "anlam birimleri tabakası"dır. Bu tabakanın en kuvvetli olduğu eserler hikâye/roman türündeki eserlerdir. Manzum hikâyeyi de bu tür içerisinde değerlendirmek gerekir. Bu tür eserlerde bir olay ve bu olayın düzenleniş tarzından meydana gelen bir olay örgüsü, olayın cereyan ettiği mekân ve zaman çok belirgin biçimde bulunur. *Âsım* üzerinden gösterecek olursak, bu eserde bir çerçeve hikâye ve bu çerçevenin içine yerleştirilmiş olan diğer hikâyeler vardır. Çerçeve hikâye, Köse İmam'ın, hocası Tahir Efendi'nin oğlu Hocazâde'yi evinde ziyaret etmesidir. Bu ziyaret sırasında karşılıklı konuşmalarla anlatılan hikâyeler ise bu çerçeve hikâyenin içine yerleştirilmiştir. Bu düzenleme eserin olay örgüsünü meydana getirir. Mekân bilinen bir yer adıyla belirtilerek (Hocazâde'nin Fatih'in Sarıgüzel Mahallesi'ndeki evi) gerçeklik izlenimi yaratılmış, böylece tahkiyeye dayanan edebî eserlerin temel şartlarından biri daha yerine getirilmiştir. Gerçeklik yanılsaması ile eserin etkisi de arttırılmıştır. Mehmed Âkif'in de benimsediği realist edebiyat anlayışı, okuyucuda anlatılan olayın gerçekten yaşandığı izlenimini uyandırmaya çalışır, eseri oluşturan unsurları bu amaca göre düzenler. Zamanın yine bilinen bir zaman olması da (Fatih Yangını'ndan evvel, Harb-i Umumi içinde) aynı şekilde eserdeki gerçeklik izlenimini arttırmaya hizmet etmektedir. Bu şekilde okurun anlatılan olaya ilgisi çekildikten sonra bu ilgiyi canlı tutmak için de çeşitli anlatım yöntemlerine başvurulmuştur. *Âsım*'da Bu anlatım yöntemlerinin neler olduğu ve bunların eserde nasıl bir işlev yüklendiğine ilişkin çok değerli bir çalışma daha önce yapılmıştır.[4] Burada ayrıntısına girmeden söz konusu çalışmada ulaşılan sonuçları kısaca özetlemek istiyorum.

Ömer Faruk Huyugüzel, söz konusu makalede *Âsım*'ın yapısal olarak diyaloglar, tahkiyevi unsurlar ile tasvir ve tahlillerden oluştuğunu ortaya koymuştur. Buna göre eserdeki diyaloglar nesil çatışmasına dayanmaktadır ve üç farklı nesli temsil eden karakterlerin değişik psikolojilerinin çatışmasını yansıtır. Bu diyaloglarda Hocazâde'nin konuşmalarındaki hiciv ve alaylar daha sanatkâranedir, ironi de daha çok onun konuşmalarında görülür, buna karşılık Köse İmam'ın hicivleri onun karakterine uygun olarak daha sert ve dolaysızdır, doğrudan hedefine varmayı amaçlar. Halka daha yakın olan Köse İmam bu diyaloglarda deyim ve atasözlerini daha çok kullanır, onun kullandığı deyimler daha sert, Hocazâde'ninkiler ise ince ve zariftir. Tahkiyevî unsurlar ise aktüel hikâyeler, fıkralar ve fabllardan oluşur. Eserde dokuz aktüel hikâye, dokuz fıkra ve iki fabl anlatılmıştır. Bu tahkiyevî parçalar *Âsım*'ın ana fikrine bağlı olarak eski ve yeni neslin, genel olarak toplumun zaaflarını sergiler. Bunların nakli sırasında araya girmeler ve kesintiler vuku bulur; bu durum yapısal bütünlüğü bozar, ama öte yandan tekdüzeliği kırar, esere canlılık ve hareketlilik getirir. Bu hikâyeler bazen kronolojik olarak, bazen de ortadan veya sondan başlamak suretiyle düzenlenmiştir. Burada da bir çeşitlilik söz konusudur. Fıkralar aktüel hikâyelere göre daha kısa ve vecizdir, sembolik veya alegorik bir mahiyet taşır. Aktüel hikâyelerden farklı olarak yapısal bütünlüğe sahiptir. Fabllar fikir yükü daha ağır parçalardır. Mehmed Âkif'in tasvir ve tahlilde izlediği yöntem ise önce genel olarak vermek ve sonra ayrıntılara geçerek meseleyi madde madde ve ayrıntılı olarak ortaya koymaktır.

Ömer Faruk Huyugüzel'in makalesinde ayrıntılı olarak anlattığı bu unsurları kullanırken Mehmed Âkif nazım şekli ve vezin gibi şekil unsurları bakımından da çeşitliliğe başvurarak eserini monotonluktan kurtarmak ve dolayısıyla etkisini arttırmak istemiştir. Onun bu hususu bir problem olarak gördüğü ve çözmek için çaba sarf ettiği, *Âsım* hakkında Hasan Basri

4 Ömer Faruk Huyugüzel, "Mehmet Akif'in *Asım*'da Başvurduğu Anlatım Vasıtaları ve Teknikleri", *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1986, ss. 31-52.

Çantay'ın naklettiği bir ifadesinden de anlaşılmaktadır. Çantay *Akifname*'de, Mehmed Âkif'in kendi eserini "müselsel ve muttasıl" olması bakımından "kusurlu" bulduğunu belirtmektedir.[5]

İşte bu "teselsül"ü kırmak için Mehmed Âkif'in başvurduğu araçlardan biri de vezin değişmeleri, başka deyişle farklı vezinleri bir arada kullanmaktır. Şiirde veznin temelde sesle ilgili bir unsur olduğunu kabul etmek gerekir. Dolayısıyla vezin değişmeleri şiirde müzikal tonun, müzik tabiriyle "usul"ün değişmesi demektir. *Âsım* vezin bakımından büyük çeşitlilik arz eden bir eser değildir; tamamına yakını tek bir vezinle (Feilatün feilatün feilatün feilün) kaleme alınmış, fakat toplam 161 dizede ikinci bir vezin (Mefailün feilatün mefailün feilün) kullanılmıştır. Kır ağasının rüyasının anlatıldığı dizelerde ise üçüncü bir vezin (mefailetün mefailetün) kullanılmıştır. Veznin değiştirildiği yerlere baktığımızda, bunun, şairin müzikal tonu değiştirmek, yani teselsülü kırmak amacıyla ilgili olduğunu görüyoruz. Esasında – Servet-i Fünuncular böyle bir iddiada bulunmuş olsalar da- vezin değişikliğinin anlamla ilgili bir tarafı yoktur. Dolayısıyla aynı şiir içerisinde vezni değiştirmek, eseri ses bakımından daha etkili kılmak amacıyla ilgilidir.

Şairin ifadeye canlılık kazandırmak, başka deyişle okuyucunun ilgisini canlı tutmak için başvurduğu araçlardan biri de deyimler ve atasözleridir. Mehmed Âkif'in bütün eserleri içerisinde en fazla deyim ve atasözlerine başvurduğu eseri *Âsım*'dır. Bu ortak dil unsurlarına Âsım'da gerek günlük dilde kullanıldığı şekilde ve gerekse değiştirilerek sıklıkla yer verildiğini görüyoruz. Kelâm ile mütekellim arasındaki uygunluğa da çok önem veren Mehmed Âkif'in, eserde bu tür ortak dil unsurlarına daha çok Köse İmam'ın konuşmalarında yer verdiğini görürüz. Çünkü Hocazâde "mektepli"dir ve o Köse İmam'a göre daha kitabî bir dille konuşur; buna karşılık Köse İmam halk adamıdır, halkın içinden gelmektedir, bu yüzden bu dünyanın kelime dağarcığına daha çok hâkimdir. Hocazâde'nin bu tür ifadeleri kullanmasında da Köse İmam'a göre bir fark var; üstü kapalı ve belli bir kültür ve birikime sahip okuyucunun anlayacağı şekilde söylüyor. Mesela "Hele bir gölge bulup altıma çektim çabucak" ifadesi gibi. Veya "İşte hilkatten o surette çıkarken beyazı; /Böyle birdenbire müsvedde de fırlar bazı" beytindeki "fırlama" gibi. Veya "baban mezarda mı" deyiminin kullanılışı gibi. Bu tür ifadeleri anlayabilmek için az çok mürekkep yalamış olmak gerekir. Buna karşılık Köse İmam, deyim ve atasözlerini daha kaba veya ham halleriyle kullanır.

Temelde Köse İmam ile Hocazâde arasındaki bir diyalogdan meydana gelen *Âsım*'da bu ikisi arasındaki tartışmalar/atışmalar da eserin canlılığını arttırmakta, başka deyişle gerilimi canlı tutmaktadır. Öyle ki okuyucunun zaman zaman "kavga seyretmenin zevki"ni yaşadığını söyleyebiliriz. Aşağıdaki bölüm bunun bir örneğidir:[6]

…

-Beni kızdırmaya söyler mahsus,

Yeter artık!

-Niye?

-Ezber bilirim hepsini, sus!

-Ne tuhafsın! Bana döktürmeyeceksin içimi…

-Yok paşam, sizde tuhaflık, o benim haddim mi?

5 Hasan Basri Çantay, *Akifname*, İstanbul, 1966, s. 187.

6 *Asım*, ss. 72-73.

-Müstebiddin de gem almaz soyu çıktın, git git,
Sen ki hürriyyet için nefy olunurdun, a tirit!
İşi yok, şimdi muhalifliğe sarmış derdi…
-Hoca rahmetli kerâmet gibi laf söylerdi…
-Bari tuttun mu?
-Ne mümkün? O zaman nerde akıl?
-Sonradan geldiği sabit mi efendimce, nasıl?
-Döverim ha!
-Hadi dövmüş kadar ol!
-Dur be adam,
Dinle, zevzekliği terk et!
-Sana terk ettim, İmam!

Mehmet Kaplan'ın da "şaşılacak" bir durum olarak nitelediği[7], Âkif'in üslûbunun şahsiliği de bu etkiyi anlamaya çalışırken göz önünde bulundurulmalıdır. O, genel ve gündelik hayata ait dil malzemesini şahsi bir şekilde düzenleyerek kendine özgü ve etkileyici bir üsluba ulaşmaktadır. Bu şahsi üslup, daha *Âsım*'ın yeni yayınlandığı sırada dikkati çekmiş, şiir konusunda devrinde herkesin otoritesini kabul ettiği isimlerden biri olan Cenap Şahabettin, eserin bu hususiyetini çok veciz bir şekilde şu satırlarla ifade etmiştir:[8]

> *İlk kitabından itibaren şairin hissedilen iki meziyeti vardı: Kuvvet, samimiyet... Rahnesiz ve infilâksiz bir üslûb-ı metîn içinde Akif o zamana kadar mislini görmediğimiz bir tabiilikle kendi heyecanlarını inşad ediyordu. Yazılarında süs yok, tasannu yok, vezin yahut kafiye hatırı için kabul edilmiş vazifesiz bir kelime yok, tufeylî ibare yok, lüknet ve rekâket yok, okuyan gibi güya yazan için de külfet ve suubet eseri yoktu. Oh, bu bî-misal sanatkârın sanatında sanat o kadar gizlidir ki... (...) Filvaki bütün Safahat'ta eski ve yeni edebiyatın müracaat ettiği tecemmül vasıtalarına karşı itina ile perhizkâr bir belâgat görülüyordu. Bu şeraitte muvaffakiyetle ibda edilen âsâr-ı sanatın ünvan-ı ıstılahisi galiba "sehl-i mümteni"dir. Akif Beyin hedef-i mesaîsi işte "sehl-i mümteni" ibdaı idi ve Safahat o gayeye doğru tayy-i mesafat ettikçe şair müşkilât ile mücadelesini daha büyük bir maharetle ızmar ediyor ve tekrar edeyim, sanatında sanat her gün biraz daha gizleniyordu.*

Mehmed Âkif'in, Safahat'ın ilk kitabının başına koyduğu mukaddime niteliğindeki manzum parçada söylediği "Ne tasannu bilirim..." ifadesi, onun kendi şiiri hakkında yaptığı doğru bir değerlendirmedir; ancak bu ifadeden yola çıkarak onun şiirinde "tasannu"un olmayışını "sanat"ın, dolayısıyla "şiir"in de olmadığı şeklinde değerlendirmeye kalkışmak ve buradan hareketle de onun "sanatkâr" olmadığı hükmünü vermek doğru değildir. Sanat başka, tasannu başkadır. Cenap Şahabettin'in belirttiği gibi Mehmed Âkif "bî-misal" yani özgün bir "sanatkâr"dır.

7 "Süleymaniye Kürsüsü'nden Bir Parça", Şiir Tahlilleri 1, 7. bs., İstanbul, 1981, s. 177.

8 "Safahat Mübdîi", Servet-i Fünun, nr. 5-1479, 18 Kânun-ı sani 1340/18 Ocak 1924, s. 66-68.

Âsım'ı Etkili Kılan Edebî-Estetik Unsurlar

Özet

Mehmet Akif'in şiir kitaplarının altıncısı olarak 1924 yılında yayınlanan Asım, onun 1890'lı yıllarda başlayan şiir yolculuğunun geldiği zirveyi ifade eden bir eserdir. Şairin gençlik döneminde kaleme aldığı manzumeler ve ilk beş kitabındaki şiirlerle edindiği tecrübeyi yansıtan Asım'da ifadeyi etkili kılmak için çeşitli araçlara ve yöntemlere başvurulmuştur. Diyaloglar, tahkiyeler, farklı vezinleri kullanmak suretiyle gerçekleştirilen ton değişiklikleri vb. ile şair ifadeye canlılık ve hareketlilik kazandırmış ve monotonluğu kırmaya çalışmıştır. Türkçenin bütün imkânlarının kullanıldığı uzun soluklu bir eser olarak Asım, hem Mehmet Akif'in hem de Türk şiirinin en önemli eserleri arasında yer almıştır. Bu yazıda Asım'da okuyucu ilgisini canlı tutmayı sağlayan edebî-estetik unsurlar gösterilmeye çalışılmıştır.

Hat Sanatında Mehmed Âkif Ersoy ve Şiirleri

Fatih Özkafa
Doç. Dr. , Hattat, Selçuk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölüm Başkanı, TYB Konya Şubesi Yönetim Kurulu Üyesi

Giriş

Büyük sanatkârların kıymeti zaman geçtikçe daha iyi anlaşılmaktadır. Ufuk sahibi nice zevat ile hüner ehli nice eşhasın, yaşadıkları devirde tam manasıyla idrak edilemedikleri, hatta hor görüldükleri tarihi bir vâkıadır. Bu durum, bahis konusu kişiler için bir nakısa olarak kabul edilmeyip cemiyetlerde alelâde görülegelen kadirnâşinaslıklardan addedilmelidir. Bu meyanda, Ferid Kam'ın Süleyman Nazif için söylediği şu dörtlüğü hatırlatmak icap etse gerektir:

Sağlığında nice ehl-i hünerin
Bir tutam tuz bile yoktur aşına
Öldürüp onu evvel açlıktan
Sonra bir türbe yaparlar başına

Mehmed Âkif Ersoy gibi şair, mütefekkir, erbab-ı ilim, ehl-i siyaset vs. pek çok vasfı kendisinde cem'etmiş bir şahsiyetin çok yönlü kimliği, onun her geçen devirde yeni bir zaviyeden tahkikine ve yepyeni değerlendirmeler yapılmasına imkân vermektedir. İstiklâl Marşı'nın şairi olması, Safahat gibi muhalled bir eser bırakması bile Âkif'in Türk Milleti nezdindeki müstesna mevkii için kâfidir. Aynı zamanda idealist bir aksiyon ve mücadele adamı olan Âkif'in muhayyilesinden çıkıp en samimi hislerle kaleme alınan berceste mısralar zihinlerdeki tazeliğini daima muhafaza etmiş; buna ilâveten hattatlara da yepyeni eserler için ilham kaynağı olmuştur. Bugüne kadar diğer şairlere nispetle fazla denebilecek miktarda; ancak kendisinin bütün şiirleri hesaba katıldığında pek az bir kısmının hat eseri olarak vücut bulduğunu görmekteyiz. Bununla birlikte, hattatların gün geçtikçe bu hazineden daha çok istifade edeceklerini tahmin ediyoruz.

1.Hat Sanatında İstiklâl Marşı

Millî Şair'in, bir hat eseri olarak bugüne kadar en çok yazılmış şiiri, araştırdığımız kadarıyla İstiklâl Marşı'dır. Celî ta'lik, hatt-ı icaze, celî divanî ve rık'a hatlarıyla yazılmış birçok çeşidine rastladığımız İstiklâl Marşı örnekleri, muhtelif hattatlar tarafından farklı şekillerde istiflenmiştir. Bu eserlerden bazılarında İstiklâl Marşı'nın tamamı; yani 10 kıt'ası da yazılmışken bazılarında sadece ilk iki kıt'ası yazılmış; bazı eserlerde ise İstiklâl Marşı'ndan müstakil olarak bir mısra istiflenmiştir.

Celî talik hattıyla 1432 (2011) tarihinde Hattat Tahsin Kurt tarafından yazılan ve Marş'ın bütün kıt'alarının yer aldığı tezhipli levha (Resim 1), 2011 yılının Mehmed Âkif Yılı ilân edilme-

si münasebetiyle Klasik Türk Sanatları Vakfı tarafından organize edilip Türkiye Büyük Millet Meclisi ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı himayelerinde gerçekleştirilen Mehmed Âkif Projesi kapsamında ortaya çıkarılmış ve TBMM Şeref Salonu'nda sergilenmiştir.

Bahsi geçen proje kapsamında konuyla alâkalı başka pek çok eser de vücuda getirilmiş ve bunların tamamı aynı salonda sergilenerek bir katalog halinde de yayımlanmıştır. (Mehmet Âkif, Klasik Türk Sanatları Sergisi Kataloğu, 2011) Tahsin Kurt hattıyla yazılmış olan ta'lik İstiklâl Marşı ise büyük ebadlı olarak ayrıca bastırılıp koleksiyonculara ve sanatseverlere takdim edilmiştir. Bu eserin orijinal ebadı 119x68 cm olup birden fazla sanatkâr tarafından ortaya çıkartılmıştır. Çünkü ta'liknüvis bir hattat tarafından yazılan hattın tezyinatında hem tezhip hem ebru hem de kat'ı sanatlarını bir arada görmek mümkündür. Bu cihetiyle de eserin kayda değer ve istisnai bir hususiyet taşıdığı söylenebilir.

Metin kısmındaki kaleme nispetle yaklaşık üç misli daha kalın bir kalem ile yazılmış olan başlık kısmında yine celî ta'lik hattıyla "İstiklâl Marşı" yazılı olup bu yazının iki yanında kalan koltuk boşluklarına Mahmut Peşteli tarafından yapılmış birer küçük laleli ebru yapıştırılmıştır. Bu ebrulardaki kırmızı lalelerin başları birbirlerine müteveccih olduğu için bu kısımda da simetrik bir görüntü meydana gelmiştir. Altın ile çekilmiş cetvel ve yine altın ile yapılmış zencerekten sonra stilize çiçeklerin, rumilerin de yer aldığı bir tarama haklar ve onların da arasına yerleştirilen ve kat'ı tekniğiyle yapılmış çiçeklerden oluşan bir tezyinat ile yazının etrafı süslenmiştir. Tezhip kısımları Emel Türkmen, kat'ı kısımları ise Safiye Morçay tarafından yapılmıştır.

Dikey olan eserin yazı kısmında iki sütun halinde beşer dikdörtgen paftadan oluşan ve her bir paftada bir kıt'anın yer aldığı toplam 10 pafta mevcuttur. Bu paftalar altın cetvel ile ayrılmıştır. Son kıt'a hariç her kıt'ada dörder mısra yani dörder satır bulunup son kıt'ada beş mısra yani beş satır yazı vardır. Genel olarak her satırda iki keşideye yer verilmiş; ancak bazılarında bir veya üç keşide kullanılmıştır. Klasik olarak ta'lik levhalarda keşide, belli birtakım dengeler gözetilerek genelde her satırda kullanılır. Ta'lik yazının estetik hususiyetlerinden biri de budur. Bu yazıda görmeye alışık olduğumuz ve inceden kalına doğru akıp gelen o zarif uzun çizgiler yazıya ayrı bir âhenk, seyyaliyyet ve letafet katmaktadır. Ancak bunların dengeli kullanılması son derece zaruridir. Bu eserdeki keşideler genellikle dengeli kullanılmakla birlikte, bütün satırların aynı uzunlukta olmasına gayret edilmesinden dolayı bazı satırlarda birden veya ikiden fazla keşideye ihtiyaç duyulmuştur. Metnin kafiyeli bir şiir olmasından dolayı her kıt'anın kendi içinde, satırın son harfleri iki mısra hariç daima aynı olmuştur. Bu da sesteki benzerliğin görüntüye de yansımasını sağlamıştır.

İstiklâl Marşı'nın tamamının yazıldığı bir diğer hat eseri ise Hattat Fatih Özkafa tarafından icaze hattıyla yazılmış olup Müzehhip Ersan Perçem tarafından tezhiplenmiştir. (Resim 2) Bu levhayı diğer İstiklâl Marşı muhteviyatlı hat eserlerinden ayıran vasıflarından biri koyu zemin üzerine altın ile yazılmış olması, bir diğeri ise daha evvel aynı metinde örneğine rastlanmamış olan icaze hattıyla yazılmış olmasıdır. Araları mesafeli iki sütun halinde tasarlanıp her bir sütuna yine beşer kıt'anın yerleştirildiği ve bütün mısraların aynı uzunlukta olduğu bu levha ilk bakışta bir kitabın sağlı sollu iki sahifesi gibi algılanmaktadır. Sütunlar arasındaki boşluklar ile sütunların dışında kalan boşluklara birer cetvel çekilerek bu kısımlara rumilerden oluşan bir desen tasarımı yapılmıştır. Eserin orijinal ebadı 70x50 cm'dir. Bu eser ilk olarak, "Hakikat Adamı Mehmet Âkif'e Armağan" adlı kitapta yayınlanmıştır. (Bayyiğit, 2011: 128-129) Editörlüğünü Prof. Dr. Mehmet Bayyiğit'in ve Prof. Dr. Ahmet Çaycı'nın yaptığı, 2011 yılında yayımlanan mezkûr kitapta, Âkif'in hayatı, sanatı ve şahsiyeti ile alakalı olarak farklı

müellifler tarafından kaleme alınmış bölümler yer almaktadır.

Rık'a hattıyla yazılmış olan İstiklâl Marşı örnekleri, diğer hat eserlerine nispetle daha çoktur. Bunun sebeplerinden biri, Osmanlı Türkçesi öğretmeye yönelik kitaplarda (Belviranlı, 2002: 146-149) veya bazı dergilerde, herkes tarafından nerdeyse ezbere bilinen bu gibi meşhur metinlerin sıkça kullanılmasıdır. (Resim 3)

Bütün kıt'aların yazıldığı hat levhalarından ayrı olarak İstiklâl Marşı'ndan sadece bir mısraın seçilip istiflendiği eserler de vardır. Bu nevi tasarımlara örnek olarak Fatih Özkafa tarafından tasarlanmış olan "Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl" mısraıdır. (Resim 4) Damla formu içerisine istiflenmiş olan bu celî divani yazının (Bayyiğit, 2011: 90) ortasından geçen keşideli nun harfi altın ile yazılmış ve etrafına siyah mürekkeple ince bir tahrir çekilmiştir. Bütün yazıyı sarmalayan bir şekil intinbaı veren ve bazı şaküli harflerin bir üstünden bir altından geçirilerek örgü meydana getirmiş olan bu çizgi, daha doğrusu bu harf, tasarımın dikkat çeken unsurlarından sayılabilir. Ancak bu nun harfinin noktasının da altın ile konulması gerekip gerekmediği tartışma konusudur. Çünkü "nokta nun'a ait olduğu için o da altın olmalı" denilebileceği gibi, nun harfinin sarmal tesirine noktanın bir hizmetinin olmayacağı ve yalnız kalacağı da iddia edilebilir. İstifin sağ alt köşesindeki "hakk" kelimelerinin üst üste getirilişi, istifin tepe bölgesindeki te ve kaf noktalarının şaküli olarak yerleştirilmesi, sol üst köşeye tekabül eden lâmelif düğümü vs özellikler ise yazının diğer esprilerinden sayılabilir.

Tezhip tercih edilmemiş olan bu yazının tıpkıbasımı, 2011 yılının Mehmed Âkif yılı olması münasebetiyle Türk Telekom A.Ş. tarafından mahdut sayıda çoğaltılarak bazı sanatseverlere takdim edilmiştir. (Resim 5)

İstiklâl Marşı'nın ilk baskılarında kullanılan sülüs ve celî sülüs başlık yazıları da konuyla ilgili diğer örneklerdendir. (Resim 6-7)

2.Âsım Kitabından Seçilen Şiirlerin Hat Sanatına Yansıması

Safahat'ın 6. Kitabı olan Âsım kısmından seçilen bazı şiirler Klasik Türk Sanatları Vakfı tarafından organize edilen Mehmed Âkif Projesi kapsamında klasik sanatlarımızın hat, tezhip, ebru, minyatür gibi başlıca dallarında farklı şekillerle tasarlanarak yeni birer boyut ve mana kazanmıştır. Bunlardan biri, Gürkan Pehlivan tarafından hazırlanmış olan 96x62 cm ebadındaki sülüs ve celi sülüs levhadır. (Resim 8) Bu levhada şu mısralar yer almaktadır:

Zulmü alkışlayamam, zalimi asla sevemem;
Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem.
Biri ecdadıma saldırdı mı,hatta boğarım!...
-Boğamazsın ki!
-Hiç olmazsa yanımdan kovarım.
Üç buçuk soysuzun ardından zağarlık yapamam;
Hele hak namına haksızlığa ölsem tapamam.
Doğduğumdan beridir, aşığım istiklâle;
Bana hiç tasmalık etmiş değil altın lale!
Yumuşak başlı isem, kim dedi uysal koyunum
Kesilir belki, fakat çekmeye gelmez boyunum!
Kanayan bir yara gördüm mü yanar ta ciğerim,
Onu dindirmek için kamçı yerim, çifte yerim!
Adam aldırmada geç git, diyemem aldırırım.

Çiğnerim, çiğnenirim, hakkı tutar kaldırırım!
Zalimin hasmıyım amma severim mazlumu...

Şaküli vaziyette ve hilal üstte yıldız altta olacak şekilde asılmış bir Türk Bayrağı şeklinde düşünülmüş olan bu eserin zemin rengi bayrak kırmızısı olup yazılar sulu siyah mürekkep ve altın mürekkep ile yazılmıştır. Hilal ve yıldız kısmına tezhip yapılmış; diğer alanlar ise yazıyla doldurulmuştur. Sülüs ile yazılmış 11 mısra alt alta düz satırlar halinde sıralanmış; ayrıca yanlardaki iki uzun kenara da şakuli birer satır yerleştirilmiştir. Yıldızın altına ise celi sülüs bir istifle "doğduğumdan beridir âşıkım istiklâle" mısraı altın mürekkeple yazılmış; böylelikle şiirin berceste mısralarından biri, tasarımda dikkat çekici unsurlardan olarak öne çıkarılmıştır. Bu celi sülüs istifteki küplü ğayn ve ayn harfleri bir başka tasarım esprisi olarak görülebilir.

Eserin genel görünüşünde ilk olarak dikkat çeken özellik, rengiyle, ay ve yıldızı ile bayrak olduğu için millî kıymet cihetinden büyük ehemmiyeti haiz olan böyle bir sembol üzerinde yazının arka planda bırakılması hat sanatı açısından, yazının öne çıkarılması ise millî sembolün arka planda kalması bakımından sakınca doğurabilir. Dolayısıyla kutsî unsurlar arasında hiyerarşik bir katmanlaşmaya yol açabilecek tasarımlardan mümkün olduğunca kaçınmak belki en isabetli tercih olacaktır. Sözkonusu eserin bazı detayları için de aynı değerlendirmeyi yapmak mümkündür. Mesela; hilal ve yıldız kısımlarına denk gelen yazılar tamamen gizli kalmış; bu kısımlardaki kelimeler satırda muhayyel bırakılmıştır. Hilalin ve yıldızın içi de tamamen tezhiplendiği için tezhip, yazıyı öne çıkarmak ve tezyin etmek yerine bertaraf etmiştir. Bu durumda yazı müzehhep değil mestûr olmuştur. İzleyicinin ilk bakışta yazıyı görmediği bir eseri hat eseri olarak vasıflandıramayız. Bununla birlikte hattatın ve müzehhibin bu eserdeki işçiliklerini hafife almak da elbette doğru olmaz. Netice olarak buradaki tartışma, tasarımın estetik çağrışımları üzerine bir tahlil denemesinden ibaret görülmelidir.

Âsım kitabından iki mısraın seçildiği bir başka hat eseri, Hattat Arif Yücel tarafından celî sülüs hattıyla istiflenmiş ve iki satır halinde yazılmıştır. (Resim 9) Tezhipsiz olan eserin ebadı 54x24 cm olup şu mısralar yazılıdır:

Doğrudan doğruya Kur'an'dan almalı ilhamı
Asrın idrakine söyletmeliyiz İslam'ı…

Klasik buğday renginde aharlı kâğıt üzerine siyah mürekkeple yazılmıştır. Bu tasarımın elbette en dikkat çeken özelliği, satırların ortasında ufkî olarak soldan sağa uzanan "ma'kus ya" harfleridir. Böylesine uzun keşidelerde kalem hakkını muhafaza etmek, kalemin tabii seyrini bozmamak hakikaten zor bir iştir. Bazı harflerin bünyelerinde tafsilat kabilinden bazı ıslahata başvurmak yazının kıymetini daha arttırabilirdi. Buna ilaveten, ikinci satırın sonundaki "İslam'ı" kelimesinin mim harfi altında kalan boşluk daha büyük olduğu için hattat imzası bu kısma konabilir; imzadan boşalan sahaya da mürsel mim mühmeli yerleştirilebilirdi.

Hattat Mustafa Parıldar tarafından celî ta'lik hattıyla yazılmış olan bir başka hat eserinde (Resim 10), Âsım kitabından şu mısralar tercih edilmiştir:

Hâlık'ın nâ-mütenahi adı var, en başı: Hakk,
Ne büyük şey kul için hakkın elinden tutmak!

İki satır halindeki yazının etrafına ve satır arasına cetvel çekilip ara suyu yapılmıştır. Bunun dışındaki saha ise tezhipsiz bırakılmış; yeşil tonlu bir dokulu kâğıt ile iktifa edilmiştir. 78x44 cm olan levhada tasarım esprisi olarak en dikkat çekici unsurlar, ta'lik levhaların genelinde

olduğu gibi, yazıya damgasını vuran keşideli harflerdir. Bu yazıda da te ve kef harflerine keşide verilmiş; her iki satırda ikişer keşide ile satırlar arası denge sağlanmıştır. Tabii bu keşidelerin alt alta ve aynı hizada olması yerine biraz kaydırmalı oluşu yine ta'lik hattının estetik inceliklerindendir. Harf bünyelerinin olgunluğu, tashih inceliği ve kelimelerin satıra dizilişindeki ahenk bakımından gayet sağlam bir zemine oturmuş olan bu levha, yalın duruşuyla da bambaşka bir sadelik ve güzellik nümûnesidir.

Mustafa Parıldar tarafından celî ta'lik hattıyla kaleme alınmış olan bu yazının Emine Yılmaz tarafından akkase ebru tekniğiyle yapılmış örneğinde ise yazı kısmı nispeten küçültülmüştür. (Resim 11) 64x39 cm ebadında olan bu eserde ebru, yazıdan daha baskın vaziyette dikkat çekmektedir.

Hat kısmı Hattat Osman Çiçek tarafından yazılan, minyatür kısmı ise Nuray Kırkgöz tarafından yapılan bir başka eserde (Resim 12) Âsım kitabından şu mısralar rık'a hattıyla yazılmıştır:

Ne çelik tabyalar ister, ne siner hasmından;
Alınır kal'â mı göğsündeki kat kat îman?
Hangi kuvvet onu, hâşâ, edecek kahrına râm?
Çünkü te'sis-i İlâhî o metîn istihkâm.
Sarılır, indirilir mevki'-i müstahkemler,
Beşerin azmini tevkîf edemez sun'-i beşer;
Bu göğüslerse Hudâ'nın ebedî serhaddi;
"O benim sun'-i bedî'im, onu çiğnetme" dedi.
Âsım'ın nesli...diyordum ya...nesilmiş gerçek:
İşte çiğnetmedi nâmûsunu, çiğnetmeyecek.

Bir mektup şeklinde görünen yazının etrafına Çanakkale Savaşı'nı tasvir eden bir minyatür yapılmıştır. 49x40 cm ebadındaki eserin minyatür kısmında Çanakkale Boğazı, savaş gemileri ve ay yıldızlı Türk bayrağıyla birlikte savaşan Türk askerleri görülmektedir. Ayrıca Türk-İslam topraklarını sembolize eden cami, Türk evleri, imaretleri ve ağaçlar da boğazın iki yanında yer almaktadır. Klasik minyatürlerle mukayese edildiğinde bu eserdeki asker figürlerinin her ne kadar ön planda olsalar da biraz büyükçe resmedildiği gözlenmektedir. Anatomik bazı aksaklıklar bir yana, Mehmetçik sayısının çok az oluşu (dört kişi), muharebe hissi vermemektedir. Ayrıca bu çalışmada da yazı nispeten ikinci planda kalmış ve minyatür öne çıkmıştır. Gerçi klasik minyatür levhalarında zaten yazı çok küçük ve tasvirle ilgili açıklayıcı bir unsur olarak karşımıza çıkar; fakat klasik eserlerin kompozisyonu daha farklıdır ve yazı olarak daha ziyade ince ta'lik kullanılır.

Şiirin son mısraındaki "çiğnetmedi" kelimesindeki kef harfinde "seren" sehven ihmal edilmiştir.

Âsım kitabından mısraların sülüs-nesih satırlar halinde yazıldığı tezhipli bir eserde de klasik kıt'a formu yorumlanmıştır. (Resim 13) Eserde şu mısralar yazılıdır:

Şühedâ gövdesi, bir baksana, dağlar, taşlar...
O, rükû olmasa, dünyâda eğilmez başlar,
Yaralanmış tertemiz alnından, uzanmış yatıyor,

Bir hilâl uğruna, yâ Rab, ne güneşler batıyor!
Ey, bu topraklar için toprağa düşmüş asker!
Gökten ecdâd inerek öpse o pâk alnı değer.
Ne büyüksün ki kanın kurtarıyor Tevhîd'i...
Bedr'in arslanları ancak, bu kadar şanlı idi.

Hattat Ahmet Koçak tarafından bir satır sülüs bir satır nesih halinde olmak üzere toplam dört satır sülüs toplam dört satır da nesih hattıyla yazılmış olan bu levhada sülüse nispetle üçte bir nispette daha ince bir nesih kalemi kullanılmış; nesih satırların iki yanında kalan boşluklar ise koltuk tezhibiyle doldurulmuştur. 50x37 cm ebadındaki eserin tezhibi ise Zehra Koblay tarafından yapılmıştır. Klasik sülüs-nesih kıt'alarda genellikle bir satır sülüs, üç-beş satır nesih şeklinde kompozisyon yapılırken burada nesih kısımların birer satır olması sebebiyle koltuk sahaları küçülmüş; buna mukabil koltuk adedi artmış ve eserin ebadı da büyümüştür. En alt satırda ise icâze hattıyla hattat imzası yer almıştır. Hem yazı hem tezhip itibarıyla bu eser, klasik Osmanlı üslubunun yaşatıldığı serapâ klasik bir levha olmuştur. Eğer bütün cilveleri ve incelikleriyle klasik sanat yolu tercih ediliyor ve bunda da muvaffak olunuyorsa böyle bir tercihi sıkıcı bir tekrar olarak telakki etmek yerine ancak ve ancak tebrik etmek lazımdır. Ancak ne yazık ki; hakiki estetiğin derûnuna vukufiyeti olmayan ve gelip geçici yeniliklerin baş döndürücü dehlizinde biteviye "farklı" bir şeyler görmek isteyen muasır ve "modernleşmiş" insanlara klasik güzelliğin inceliklerini idrak ettirmek pek güç bir iş olsa gerektir.

Âsım kitabından mısraların seçilip yazıldığı son eserin hat kısmı iki farklı hattat tarafından kaleme alınmıştır. (Resim 14) Sülüslerin İsmail Kanbaz, nesihlerin ise Halil İbrahim Umuç tarafından yazıldığı ve aşağıdaki mısraların seçildiği levhanın tezhibi Asuman Coşkun tarafından yapılmıştır:

Âsım'ın nesli...diyordum ya...nesilmiş gerçek:
İşte çiğnetmedi nâmûsunu, çiğnetmeyecek.
Şühedâ gövdesi, bir baksana, dağlar, taşlar...
O, rükû olmasa, dünyâda eğilmez başlar,
Yaralanmış tertemiz alnından, uzanmış yatıyor,
Bir hilâl uğruna, yâ Rab, ne güneşler batıyor!
Ey, bu topraklar için toprağa düşmüş asker!
Gökten ecdâd inerek öpse o pâk alnı değer.
Ne büyüksün ki kanın kurtarıyor Tevhîd'i...
Bedr'in arslanları ancak, bu kadar şanlı idi.
Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın?
"Gömelim gel seni târîhe" desem, sığmazsın.
Herc ü merc ettiğin edvâra da yetmez o kitâb...
Seni ancak ebediyyetler eder istîâb.

Ebadı 77x62 cm olan bu eserin en göze çarpan özelliği klasik hilyelerin orta kısmını andırıyor olmasıdır. Zaten tezhipli alan da hilal formundadır. Merkezdeki dairevi alanda nesih satırlar, bu dairenin etrafını dolaşan kuşakta da sülüs hattıyla yazılmış mısralar yer almaktadır. Genel

kompozisyon itibarıyla bu eser de klasik formda bir çalışmadır. Tezhipli hilalin etrafına beyaz bir hale yapılarak tezhip ve yazı sahasının koyu zeminde kaybolmaması, daha çok dikkat çekmesi sağlanmış; ayrıca bu hale ile esere manevi bir derinlik verilmiştir. Sülüs kuşak ile nesih daire arasını ayıran cetvel ve ara suyunun kalınca bırakılması ise nesih yazının gölgede kalmasına ve biraz da boğulmasına yol açmıştır.

3. Mehmed Âkif İle İlgili Diğer Hat Eserleri

Güzel bir sülüs hattıyla istiflenmiş olan 1330 (h) tarihli "Sebîlü'r-Reşad" yazısı, adı geçen mecmuanın logosu olarak Âkif'le ilgili kayda değer bir örnektir. (Resim 15) Benzer formatta bir başka mecmua logosu ise 1326 (h) tarihli olup yine sülüs hattıyla istiflenmiş olan "Sırat-ı Müstakîm" yazısıdır. (Resim 16)

Hattat Fuat Başar tarafından tuğra formunda tasarlanıp yazılmış olan bir başka eserde ise ibare olarak "Mehmed Âkif Ersoy" yazılıdır. (Resim 17) Tuğranın sağ üst kısmına şairin unvanı olarak "Millî Şair" ibaresi yerleştirilmiştir. Şairin ismi tuğranın kürsî kısmına yazılmış; soyadındaki ra ve vav harflerinden ise beyze şekilleri oluşturulmuştur. Genellikle tuğralar sülüs-tevkî karışımı üsluplaşmış bir hat ile çekildiğinden burada da aynı özellik sözkonusudur. Klasik renkte âhârlı kâğıda klasik siyah mürekkeple çekilmiş olan tuğranın etrafında herhangi bir tezhip yer almamaktadır.

Mehmed Âkif'in mührü ve imzası incelenecek olursa; mühürde ta'lik hattı ile sade, istifsiz bir Mehmed Âkif yazısı hâkkedilmiştir. Âkif, imzasında ise üsluplaştırılmış bir rık'a hattıyla "Mehmed Âkif" ibaresini kullanmıştır. (Resim 18-19)

Son olarak Hattat Ali Toy tarafından ma'kılî hat ile gayet sade ve şık bir şekilde tasarlanmış olan Mehmed Âkif yazısı, bayrak kırmızısı zemin üzerine beyaz olacak şekilde, "Mehmet Âkif, Klasik Türk Sanatları Sergisi" kataloğunun kapağına basılmıştır. (Resim 20)

Sonuç

Mehmed Âkif Ersoy'un şiirleri hat sanatında da yankısını bulmuş ve farklı yazı çeşitleriyle birçok hattat tarafından muhtelif hat eseri verilmiştir. Tabiatıyla hat sanatında en çok örneği olan Âkif şiiri İstiklâl Marşı olmuştur. Bunun dışında Safahat'ın muhtelif kitaplarından da bir hayli şiir hat sanatına kazandırılmıştır. Bu tebliğde ağırlıklı olarak Âsım kitabından seçilmiş mısralardan teşekkül eden hat eserlerine yer verilmiştir.

Sözkonusu hat eserlerinde celî sülüs, sülüs, celî divanî, icaze, celî ta'lik ve rık'a yazı çeşitlerine rastlanmıştır. Bazı eserlerde tezhip veya minyatür de yer almışken bazılarında sadece hat mevcuttur. Yazı malzemesi olarak genellikle klasik renkte kâğıtlar ve siyah mürekkep tercih edilmişken bazı eserlerde zemin renginin farklı olduğu bazı yazılarda da altın mürekkebin kullanıldığı gözlenmiştir. Eserler hattı, tezhibi veya minyatürüyle birlikte birer bütün halinde incelendiğinde çoğunlukla klasik tasarımın hâkim olduğu ancak bazı eserlerde klasiğin yeni bir yorumla ele alındığı görülmüştür. Yazı-tezyinat âhengi genellikle sağlanmıştır. Bununla birlikte bazı eserlerde minyatürün veya zemin renginin daha baskın olduğu göze çarpmaktadır.

Safahat'tan seçilmiş şiirlerden veya mısralardan teşekkül eden başka hat eserleri de vardır. Ancak o eserlerin kritiği de bir başka çalışmanın konusu olabilir. Millî şairimizin müstesna

mısralarının yine millî ve dinî bir sanat olan hat sanatında yeni bir estetik kimliğe kavuşması kültürümüzün ve sanatımızın derinliğinin göstergesidir. Tarihimiz bu nev'i zarafet nümuneleri ile doludur. Güzellik sadece ilk vücut bulduğu sanat sahasıyla mahdut kalmamış; şairlerin yazdığı şiirler bestekârların sayesinde birer musıkî eseri, hattatlar ve müzehhipler sayesinde de birer hat ve tezhip eseri haline dönüşebilmiştir. Bu tarz zenginliklerin tanıtılması ve teşvik edilmesi, daha nice güzel eserlerin ortaya çıkmasına imkân bahşedecektir.

Kaynaklar

Bayyiğit, Mehmet ve Ahmet Çaycı (ed.), *Hakikat Adamı Mehmet Âkif'e Armağan,* Konya, 2011.

Belviranlı, Ali Kemâl, *Osmanlıca Metinler Rehberi,* Marifet Yay. İstanbul, 2002.

Çelik, Semih, *Dilden Dile İstiklâl Marşı,* Küçükçekmece Belediyesi Yay., İstanbul, ts.

"İstiklâl Marşı"nın neşredilmiş olan besteleri.

Mehmet Âkif, Klasik Türk Sanatları Sergisi Kataloğu, KTSV Yay., İstanbul, 2011.

Sebîlü'r-reşad mecmuaları.

Sırat-ı Müstakîm mecmuaları

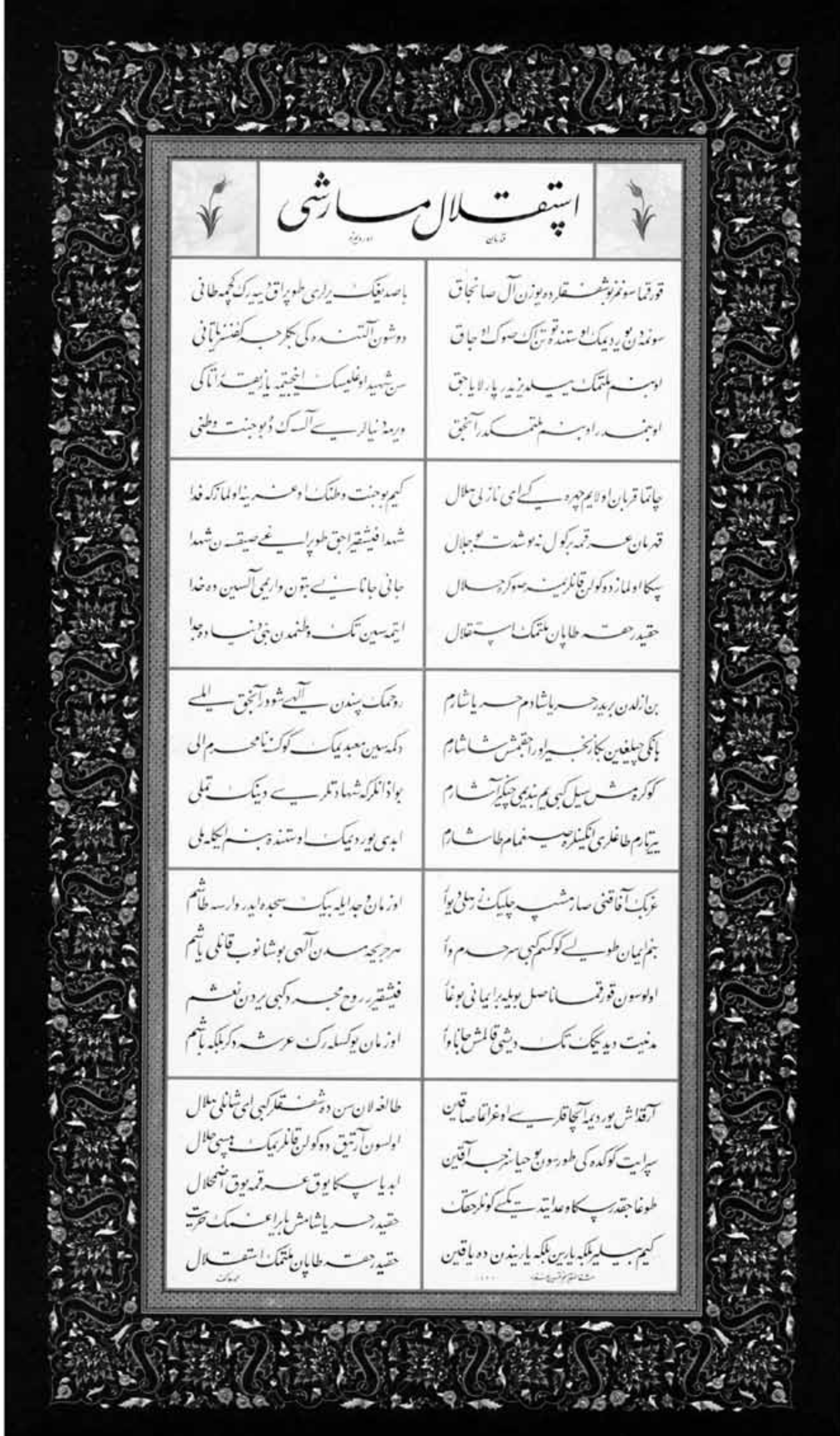
Hat Sanatında Mehmed Âkif Ersoy ve Şiirleri

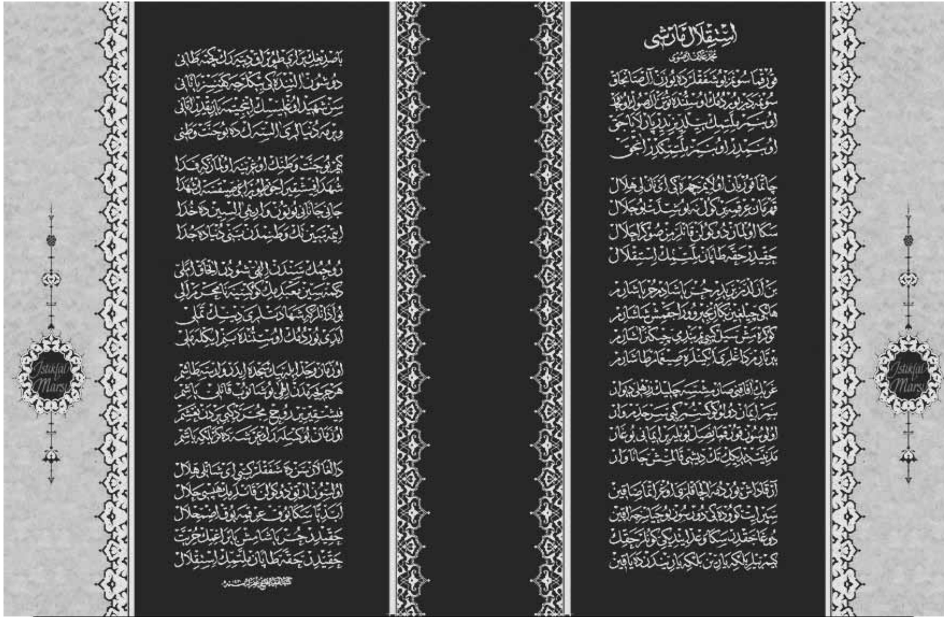
Özet

Mehmed Âkif Ersoy'un mısraları, edebî zenginliğine ilâveten ictimaî tarihimiz ve düşünce hayatımız bakımından da büyük önem arz etmektedir. Çünkü millî şairin hissiyatı, sadece şiir estetiğiyle ilgilenenleri değil, toplumun pek çok kesimini alâkadar edecek bir kudrete sahip olmuştur. Onun tesiri altında kalarak şiirlerini bambaşka bir estetik hüviyete kavuşturan hattatlar da bu çerçevede zikredilmelidir. Zira Âkif'in unutulmaz mısralarından bir kısmı, usta hattatlar eliyle mahirane şekillerde tasarlanarak birer hat eseri vasfını da kazanmıştır. Malûm olduğu üzere; âyet-i kerime, hadis-i şerif ve kelam-ı kibar olarak bilinen ibarelerden sonra beyitler ve berceste mısralar hat sanatında yaygın olarak kullanılmıştır. Mehmed Âkif gibi önemli bir şaire ait olan şiirlerin de başka bir sanata, hat sanatına konu olması gayet tabiîdir.

Bu tebliğde, genel olarak Âkif'e ait şiirler ile özelde Âsım kitabından seçilmiş mısralardan teşekkül eden hat eserleri incelenecek ve estetik bir tahlile tabi tutulacaktır. Bu kapsamda, bilhassa "Mehmed Âkif Ersoy Yılı" olarak kabul edilen 2011 senesinde tamamlanmış bazı projeler dahilinde ülkemizin tanınmış hattatları tarafından yazılan, sergilenen ve yayınlanan Âkif şiirleri tanıtılacak ve bu eserler hat sanatının estetik temelleri bakımından değerlendirilecektir. Ayrıca Mehmed Âkif adına tasarlanmış tuğra, kartvizit gibi hat eserleri ile İstiklâl Marşı'nın tamamının, İstiklâl Marşı'ndan seçilmiş mısraların veya Safahat'tan bazı mısraların tasarlandığı hat levhalarına temas edilecektir.

Anahtar kavramlar: Mehmed Âkif, şiir, mısra, hat sanatı, estetik.

استقلال مارشی

Resim 2

استقلال مارشی

قورقما سونمز بو شفقلرده یوزن آل سانجاق ،
سونمه دن یوردمك اوستنده توتهان اك صوك اوجاق ،
او بنم ملتمك یلدیزیدر پارلایاجق ،
او بنمدر او بنم ملتمكدر آنجاق .

چاتما قوربان اولایم چهره كی ای نازلی هلال ،
قهرمان عرقمه بر كول نه بو شدت بو جلال ،
سكا اولماز دوكولن قانلرمز صوكرا حلال ،
حقیدر حقه طاپان ملتمك استقلال ؛

بن ازلدنبریدر حر یاشادم حر یاشارم ،
هانكی چیلغین بكا زنجیر اوراجقمش شاشارم ،
كوكره مش سیل كبی یم بندمی چینكنر آشارم ،
یرتارم داغلری انكینلره صیغمام طاشارم .

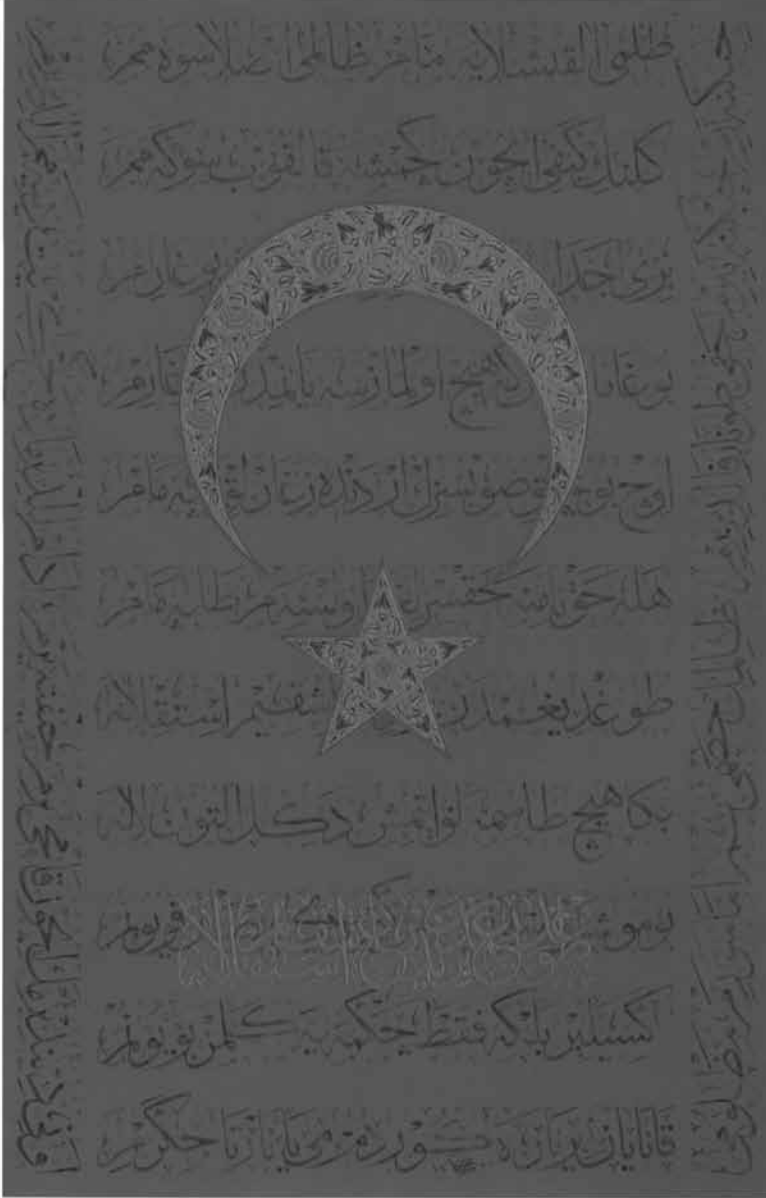
Resim 4

Resim 6

Resim 7

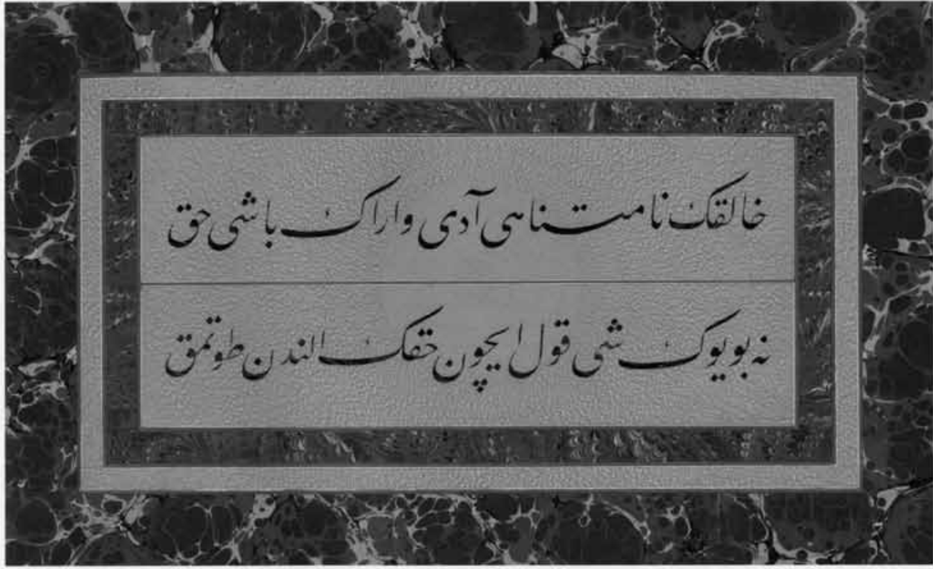
Resim 8

طوغرودر طوغرویه قرآندر اولور الهامی
عصرك ادراكنه سویلتملی یز اسلامی

Resim 9

خالقك نامتناهی آدی واراك باشی حق
نه بویوك شی قول ایچون حقك الندن طوتمق

Resim 10

Resim 11

Resim 12

Resim 14

Resim 15

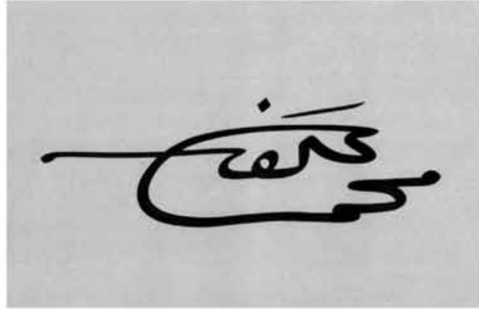
Resim 16

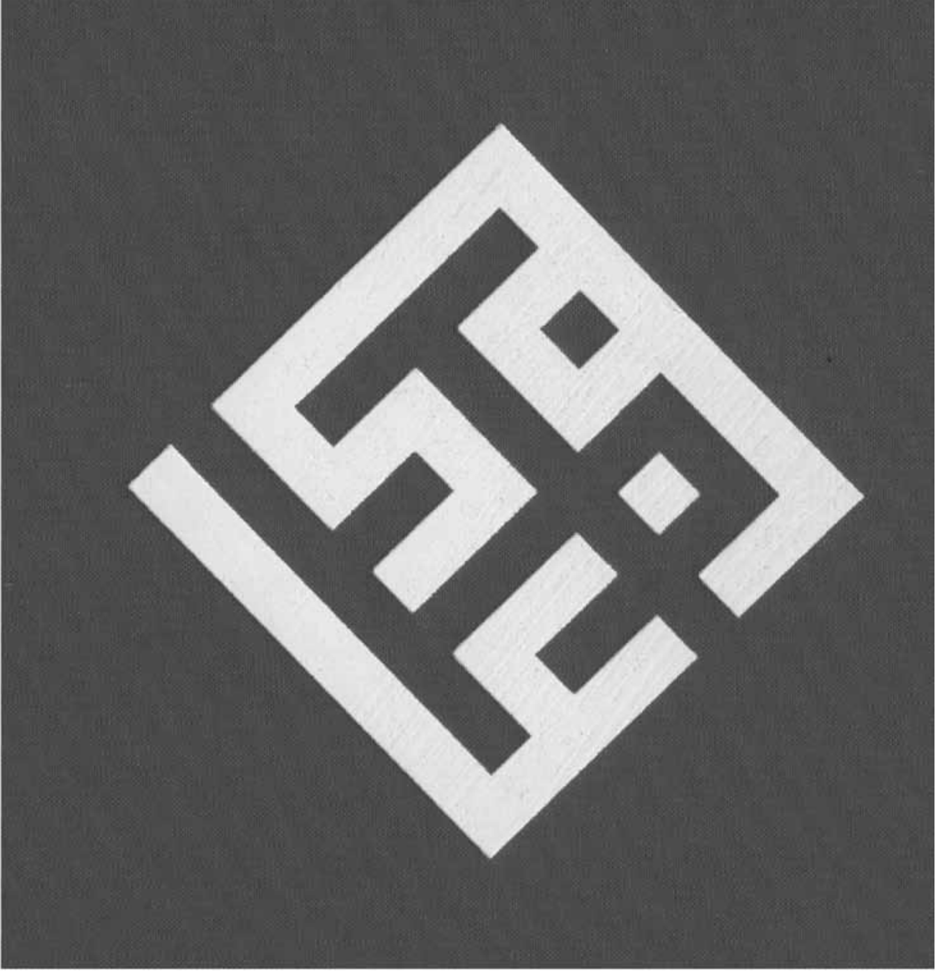
Resim 17

Resim 18

Resim 19

Resim 20

Mehmet Âkif Ersoy'un *Âsım*'da Atıfları

Özlem Nemutlu
Yrd. Doç. Dr. , Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Sabahattin Hocanın yazısı, Wellek, Yahya Kemal

Mehmet Âkif'in şiirinin en bariz ve en karakteristik özelliklerinden biri, metin içinde çeşitli vesilelerle başta *Kur'an-ı Kerim* ve hadisler olmak üzere birçok kitap ve dinî referanslar ile birçok fikir ve sanat adamına göndermeler ihtiva etmesi ve söz konusu atıfların şiirlerin kurgusunda temel belirleyiciler olmalarıdır. Biz bu bildirimizde başta öncelikle *Âsım*'daki atıflar üzerinde duracak ve yeri geldikçe diğer *Safahat*'lara da bakacağız. Amacımız Âkif'in şiirindeki atıfları tespit etmek ve bu atıfların şiirlerdeki işlevlerini belirlemeye çalışmaktır. Bunun için şu temel başlıkları açmayı uygun gördük:

1. ***Kur'an-ı Kerim ve Hadisler***
2. ***Fikir Adamları-Feylesoflar***
3. ***Edebiyatçılar ve eserleri***
4. ***Şiirlerini ithaf ettiği şahıslar***

1.Kur'an-ı Kerim ve Hadisler:

Modern Türk edebiyatında İslâmcı şiirin ilk temsilcisi ve hayatı boyuncu Müslümanlığın hakkıyla yaşanabildiği bir toplum hayatının hayalini kuran Mehmet Âkif'in kuşkusuz beslendiği en temel kaynak İslâmiyet ve onun kutsal kitabı *Kur'an-ı Kerim*'dir. M. Ertuğrul Düzdağ, yayımlanmış ilk uzun şiirinin "Kur'an'a Hitap" başlığını taşıdığını belirtir[1]. Âkif, hepimizin bildiği gibi *Kur'an-ı Kerim*'i tercüme işiyle görevlendirilecek ancak sonradan yakılmasını isteyecektir[2]. Ayrıca 1912'den itibaren *Sebilürreşad*'da bazı âyet ve hadislere açıklamalar yazmış ve Balkan Savaşları ile Milli Mücadele yıllarında âyet ve hadisleri temel alarak çeşitli yerlerde vaazlar vermiş, konuşmalar yapmıştır. Âkif'in sanatında *Kur'an-ı Kerim*'in izlerini aramak kuşkusuz öncelikle ilâhiyat uzmanlarının işi. Nitekim bu hususta çalışmalar da mevcuttur[3]. Yine belirtmek gerekir ki şairin açıkça atıfta bulunduğu sûre ve âyetler dışında *Safahat*'ların genelinde *Kur'an*'dan gelen tesirler muhtevîdir. *Kur'an-ı Kerim*'e ve hadis-i şeriflere en yoğun atıflar içeren *Safahat*'ların üçüncü kitabı Balkan Savaşı sırasında yazılan *Hakkın Sesleri*[4] -9 şiir, ayet

1 Mehmed Ertuğrul Düzdağ, Mehmed Âkif'in Tefsir Yazılarında ve Vaazlarında Ele Aldığı Âyetlere Verdiği Mealler", *Mehmed Âkif Hakkında Araştırmalar,* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mehmed Âkif Araştırmaları Merkezi, İstanbul:1987, s. 278.

2 Bkz. A.g.e., "Cumhuriyet Gazetesi Yazarına Bir Cevap", ss. 305-309.

3 A.g.e, ss. 277-297. Ayrıca bk. Celal Kırca, "Mehmet Akif'in Şiirlerine Konu Ettiği Ayetler ve Tahlilleri", ??

4 Mehmet Âkif Ersoy, *Hakkın Sesleri, Safahat-Üçüncü Kitap,* Hazl.:Fazıl Gökçek, Dergâh Yay., 1. Baskı, İstanbul:2007.

ve hadis tercümelerinden hareketle yazılmıştır- ile kanlı Birinci Dünya Savaşı'nın acımasızca devam ettiği sırada 1917'de yayımlanan *Hatıralar*[5] -6 şiir-'dır. Bunun sebebi, kuşkusuz zalim emperyalist güçlerin acımasızca Osmanlı'yı bitirmek için var güçleriyle çalıştıkları bir anda sığınılacak tek umut kapısının Allah'a iman olacağıdır. Tabiî yine yeri gelmişken ifade edelim ki, Âkif ve Âkif'in etkilendiği Cemaleddin Afganî, Muhammed Abduh, Said Halim Paşa, Muhammed Ferid Vecdi[6] gibi İttihad-ı İslâm fikrini benimseyen "İslâmcılar"rın ortak amacı İslâm âleminin geri kalmasının ve adı geçen savaşlar da dahil felaketlerin sebebi *Kur'an-ı Kerim*'in hükümlerinden ve dünyasından uzak kalmadır. Bu bağlamda Âkif ayetlere ve hadislere ümitsizlik ve yeis içinde kıvranan Müslümanlara insanın Allah'ın en şerefli yarattığı varlık olduğu hakikatini, içinde bulunduğu güç durumlardan iradesiyle kurtulabileceğini hatırlatmak ve *Kur'an-ı Kerim'*e uygun hareket etmeyenlerin mutlaka kahrolacağını öfkeyle haykırmak için başvurmuştur. Bu bağlamda Âkif bilhassa *Hakkın Sesleri* ve *Hatıralar'*da olmakla birlikte *Safahat*'ların hepsinde şahit olduğu siyasî, sosyal ve ferdî her türlü olumsuzluk karşısında Tîn, Mülk, Nûr, Âl-i İmran, Neml, Ârâf, Enbiya, Zümer, Fatır, Bakara, Rûm, İsra, Saff, Enfal, Hicr, Hûd sûrelerindeki âyetlere başvurmuş, çözümü *Kur'an-ı Kerim'*de aramıştır.

*Gölgeler'*deki "Şark" şiirinde[7] Doğu, bir taraftan yüce Allah'ın hediyesi Hz. İbrahim, Hz. Davud, Hz. Musa, Hz. İsa ve en nihayetinde Peygamberimiz Hz. Muhammed dolayısıyla bir peygamber mekânı olarak anlatılırken diğer taraftan da Karnak, Herem, Çin Seddi, Tâk-ı Kisrâ, Havernâk, İrem, Sûr-ı Bâbil gibi mekânların sahipleri zalim ve hırslı idarecilerin ülkesi olarak takdim edilir. Bir bakıma bu şiir âdeta bir isimler galerisi görünüm arz eder. Âkif'in başta Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed olmak üzere en çok göndermede bulunduğu peygamber Hz. Musa olmuştur. Onun Tûr Dağı'nda Allah'ın nuruyla karşılaşması, *Safahat'*ta çeşitli vesilelerle bir motif olarak tekrarlanır.

*Âsım'*da Köse İmam'ın, şehri az çok bildiği hâlde köyü/ Anadolu'yu daha yakından görmek ve tanımak için çıktığı seyahatte yolu Konya'ya düşer. Köse İmam'ın bu yolculuğu ve vardığı şehirde ahaliyi uyandırmak için yaptığı konuşmalar, tabiî olarak bize *Süleymaniye Kürsüsünde'*ye ilham kaynağı olan İslâm aydınlanmacılarından seyyah Abdürreşit İbrahim'i hatırlatır[8]. Köse İmam, Hocazade'ye Konya'nın bir nahiyesinde verdiği vaazı anlatırken önce "cıllığı çıkmış minder" "sakat bir rahle" gibi ahalinin fakirliğini ve özellikle ihmalkârlığını ima eden çevreye ait unsurların tasvirlerine yer verir ve sonra vaazında bilhassa ilme kıymet veren ayetler ve hadisleri seçtiğini söyler. Çünkü Âkif'e göre temel eksiklik Osmanlı'nın hem İslâmın özünden hem de bilimsel gelişmelerden uzak olmasıdır. İdeal olan Hocazâde'nin söylediği gibi "*Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhâmı/Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâmı"* (*Âsım,* s.95) düsturunu benimsemiş âlimlere ihtiyaç vardır. Ve aynı âlimler vicdanen Hakk'a

5 Mehmet Âkif Ersoy, *Hatıralar, Safahat, Beşinci Kitap,* Hazl.:Fazıl Gökçek, Dergâh Yay., 1. Baskı, İstanbul:2007.

6 Nitekim bu sempozyumun Sabahattin Çağın tarafından sunulan "Ferid Vecdi'nin "İnsan" Makalesi ve Mehmet Akif'in İnsan Şiiri" başlıklı tebliği de Ferid Vecdi ile Âkif arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

7 Mehmet Âkif Ersoy, "Şark", *Gölgeler- Safahat Yedinci Kitap,* Hazl.:Fazıl Gökçek, Dergâh Yay., 1. Baskı, İstanbul:2007, s.24-27.

8 Tatar Türklerinden meşhur Abdürreşit İbrahim, memleketinde ve Arabistan'da tamamladığı medrese eğitiminden sonra *Kur'an-ı Kerim'*de Allah'ın sonsuz kudretinin ve yarattıklarının akıbetlerinin ne olduğunun tam anlamıyla idrak edilebilmesi için çeşitli âyetler vesilesiyle tekrarlanan "yeryüzünü dolaşma" emir ve tavsiyesine uyarak Doğu ve Batı'da çeşitli ülkelere seyahatlerde bulunmuştur. Çeşitli yazar ve fikir adamlarıyla da görüştüğü bu seyahatlerde İslâm toplumlarını diğer topluluklarla mukayese etme imkânı elde etmiştir. İkinci büyük seyahati üzerine kaleme aldığı *Âlem-i İslâm ve Japonya'da İntişar-ı İslâmiyet, Süleymaniye Kürsüsünde'*nin ilham kaynağı olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fazıl Gökçek, "Süleymaniye Kürsüsünde Hakkında", *Süleymaniye Kürsüsünde, Safahat- İkinci Kitap, ,* Dergâh Yay., 1. Baskı, İstanbul:2007, ss. 10-21.

yakın olmak için beşeriyetle birlikte hareket ettiği ve imanının yanı sıra ilmini de zenginleştirdiği surette ilerleme kaçınılmazdır. "Tevfik-i İlâhi (Allah'ın yardımı)ye yürekten inanan, kendine güvenen azimli âlimlere korku yoktur. Âkif, burada Asr Suresi'ne atıfta bulunur. Çünkü insanlığın kurtuluşu, korkmadan geleceğe doğru ilerleyişi bu sûrede belirtilenlere sıkı sıkı sarılmasıyla mümkündür. Üç ayetten meydana gelen bu sûrede insanlık için şart koşulanlar "iman-ı hakiki", "salah (iyilik)", "hak" ve "sebat (direnme, sağlam olma)"dır. Bu sûrede bahsedilen "hak" kavramı, Âkif'in bütün *Safahat*'larda ısrarla üzerinde durduğu kavramlardan birisidir. Zalim bir imamın yüzüne adaleti emrederek "hak"kın peşinden giderek şehit olan birinin şehadette Hz. Hamza'yı takip edeceğini ve en önemlisi Peygamberimiz tarafından da yüceleştirileceğini müjdeler. Burada Hz. Ali'den rivayet olunan "Âcizin hakkını kuvvetlilerden almanın güç olduğu milletlerin güçlenemeyeceği"ni bildiren hadise yer verilir.

Hakkı bir zâlime ihtâr, o ne şahane cihâd!
"En büyüktür" dedi Peygamber-i pâkize-nihâd
Hak zelîl oldu mu millet de, hükûmet de zelîl.
"Hangi ümmette ki müşkildir edilmek tahsil,
Âcizin hakkı kavîlerden… O kuvvetlenemez…" (*Âsım,* s.98)

Âsım'da Köse İmam vasıtasıyla edebiyat ve bilhassa edebiyatın şiir türüyle ilgili düşüncelerini dile getirirken hepimizin bildiği gibi gayriahlâkî oldukları gerekçesiyle Divan edebiyatını reddeder. Kendisi de bir şair olan Hocazade'nin Peygamberimizin şiiri sevdiğini hatırlatması üzerine Köse İmam, Hz. Muhammed'in "Öyle bir şiir vardır ki hikmettir, öyle bir beyan vardır ki sihirdir." hadisini ileri sürer ve bu bağlamda sevebileceği şairlerin İranlı Feridüddün Attar ile Sadi olabileceğini söyler[9].

Âkif, *Safahat*'larda çalışmayı, bütün Müslümanlar olarak birlik ve beraberlik içinde olmayı tavsiye eden ve dolayısıyla hem ferdî hem de toplumsal manada mutluluğun ancak İslâmın özüne uygun hareket etmekle mümkün olacağını gösteren hadislerden bolca faydalanır. *Hakkın Sesleri* ve *Hatıralar*'da epigraf olarak kullanılmaları dışında *Safahat*'ın diğer kitaplarında da şiirin mesajını daha etkili bir şekilde göstermek için hadislere imada bulunulmuştur. Âkif, yeri geldikçe uydurma olduğu hâlde halk arasında yerleşmiş olan hadislere de işaret eder.[10]

2. Fikir Adamları-Devlet Adamları

Âsım, bir ideolojiler çatışması ve bir ideolojiler tenkidi olarak da okunabilir. Âkif, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra devleti kurtarmak adına çözüm çareleri olarak ileri sürülen "Türkçülük, Batıcılık, -Balkanlarda başlayan çözülme ile Osmanlıcılığın bir çözüm yolu olarak görülmesi ihtimali zayıflamıştır- gibi fikir hareketleri karşısında "asrın idrakine İslâm"ı söyletme" idealine sarılması bakımından "İslâmcı"dır[11]. Bu idealini, hatta zaman zaman siyasî bir

9 *Âsım, Safahat-Altıncı Kitap,* Hzl.: Fazıl Gökçek, Dergâh Yay. 1. Baskı, İstanbul: 2007, s.28. (Makalede *Âsım'*dan yapılan alıntılar bu baskıdan olacaktır.)

10 Âkif, "Bu din garip geldi garip gidecektir-Bede'e'd-dînu garîben.." hadisinin uydurma olduğunu söyler. Bkz. *Süleymaniye Kürsüsünde, Safahat-İkinci Kitap,* s.38.

11 Burada "İslamcı" kelimesini özellikle tırnak içinde kullandık. Sempozyum sırasında tartışmalara da konu olduğu gibi bu

söyleme de dönüştürerek eserlerinin zirvesi olarak kabul edilen *Âsım'*da da dile getirmiştir. Gerek Köse İmam, gerekse Hocazâde'ye temsil ettikleri eski ve yeni devirlerinin eleştirisini yaptırarak, asıl problemin İslâmın özünden uzaklaşmak olduğuna dikkat çekmek ister. Osmanlı'yı Batı karşısında geri kalmaya ve yıkılmaya doğru sürükleyen, yine İslâmiyetin sürekli çalışmayı, öğrenmeyi ve bununla birlikte *Kur'an-ı Kerim'*e uygun hareket etmeyi emreden kurallarını görmezlikten gelmek ve unutmaktır. 19. yüzyılın sonunda bütün İslam âlemini içinde bulunduğu felaketli durumdan kurtarmak için çeşitli coğrafyalarda Müslüman aydınlanmacı fikir adamları ve yazarların çareler aradıklarını görüyoruz. Âkif'in fikrî yapısının şekillenmesinde de etkili olan ve *Safahat'*larında yeri geldikçe atıflarda bulunduğu hatta eserinin ana kişisi yaptığı Abdürreşit İbrahim, Cemaleddin Efgani ve Muhammed Abduh, modernist İslamcı aydınlardandırlar. Elbette Mehmet Âkif üzerinde etkili olan İslamcı yazarlar bu isimlerle sınırlı değildir.

*Âsım'*da köyü/Anadolu'yu tanımak için Konya'nın bir nahiyesine giderek orada vaaz veren Köse İmam'da *Süleymaniye Kürsüsünde'*ye ilham kaynağı olan Abdürreşit İbrahim[12]'in izlerini görmemek mümkün değildir. Cemaleddin Afganî ile Muhammed Abduh ise *Âsım'*da kendi adlarıyla yer alırlar. Âsım ile edebiyat sohbeti yaparken Hocazade edebiyattan daha ciddi işleri olduğunu söyleyerek sözü Muhammed Abduh'un hocası Cemaleddin Afganî ile İslâm dünyasını kalkındırma üzerine yaptıkları konuşmaya getirir. Afgani,, öğrencisi Muhammed Abduh'a nazariyat ile uğraşmak yerine eyleme geçmek gerektiğini ve bunun için de "inkılap" yapmak gerektiğini söyler. Oysa öğrencisi Abduh, kendisi gibi düşünmemektedir. O, "üç beş faziletli mücahid" ile medrese açma, nesli eğitme, dolayısıyla devrim gibi jakobence bir hareket yerine geri kalmış halkı eğitim yoluyla düzeltme fikrindedir. Hocazade de Abduh gibi düşünmekte, kendisi gibi gençlerle İslâmiyeti yaşatmak adına zaman zaman eylemlerde bulunma veya teşebbüs etme yerine tahsillerini tamamlamalarını sonra yine milletlerin ikbâli için elzem gördüğü "marifet" ve "fazilet"i kazanmasını ister. (*Âsım,* s. 126-127) Âkif'in *Gölgeler'*deki "Umar mıydın?" şiirine *Sebilürreşat'*taki "Bayramda Niçin Ağladım" başlıklı makalesinden seçtiği cümleleri epigraf olarak kullandığı Atâullah Bahâeddin de tıpkı Abdürreşit İbrahim gibi Rusya Türklerindendir[13]. Atâullah Bahâeddin, adı geçen yazıda bayram namazı kılmak için geldiği hilafetin başkenti İstanbul'daki camide ve cemaatinde bekledikleri bulamayınca uğradığı hayal kırıklığını anlatmış, Âkif de bu yazıdan etkilenerek "Umar mıydın" şiirini yazmıştır.

Hayatını ve sanatını İslâmcılık düşüncesinin layıkınca yaşatılması için adayan Mehmet Âkif'in Osmanlı'yı ayakta tutabilmek için birer çare gibi görülen "Kavmiyetçilik", "Batıcılık" gibi fikir hareketlerinin karşısında olduğunu biliyoruz[14]. Bu hususta *Safahat'*ta doğrudan doğruya isim vermeden ancak ya kurgusal bir kişi üzerinden ya da bazı kavram ve terimleri "alaycı"

---

terime çeşitli eleştiriler getirilmiş ve hatalı olduğu yolunda kanaatler bildirilmiş olmakla birlikte, yaygınlaşmış, bir ölçüde gelenekselleşmiş olduğu için biz de kullandık. Ancak terimle ilgili farklı ve ilgi çekici mülahazalar için bkz. D. Mehmet Doğan, "İslâmcılık: Bir Adlandırma Meselesi", *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi,* Sempozyum Tebliğleri, Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul:2013, ss.120-128; İsmail Kara, "Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi Üzerine Birkaç Not", a.g.e., ss.15-43; Ergün Yıldırım, "İslâmizm, İslâmlaşma ve İttihad-ı İslâm", a.g.e., ss.99-119.

12 Abdürreşit İbrahim hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Fazıl Gökçek, "Süleymaniye Kürsüsünde Hakkında", *Süleymaniye Kürsüsünde, Safahat- İkinci Kitap,* ss. 10-20.

13 Mehmet Âkif Ersoy, "Umar mıydın?", *Gölgeler Safahat -Yedinci Kitap,* s.31; Fazıl Gökçek, *'lı dipnot, s.31.

14 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Sabahattin Çağın, "Fikir Akımları Karşısında Mehmet Akif Ersoy" *Yeni Türk Edebiyatı, Hakemli Altı Aylık İnceleme Dergisi,* Nr.2, Ekim 2010, ss. 69-81.

bir şekilde kullanarak Gökalp'ın fikir dünyasını hicveder[15]. *Âsım*'da Köse İmam'ın anlattığı fıkralardan birinde hükümetin-tabiî olarak İttihat ve Terakki'nin- atadığı şımarık ve bir deli valinin ilk göreve başlar başlamaz karşı çıktığı ve değiştirmek istediği medrese hocalarına kendi ideolojisini benimsetmek için yaptıklarının alaycı bir eleştirisi vardır. Valinin "zihniyet", "halet-i ruhiye", "kavimlerin halet-i ruhiyelerinin olması", "ma'şer", "şe'niyyet", "aksülamel" gibi Ziya Gökalp'in fikir dünyasının anahtar kavramlarını serpiştirerek medrese hocalarına hitaben yaptığı konuşmada valinin/Gökalp'ın aslında yapmak istediklerinin gerçeklikten ne kadar uzak olduğu ve bu terimlerin ne kadar içleri boşaltılarak kullanıldıkları alaycı bir şekilde dile getirilmektedir. Vali Köse İmam'ın Vali'nin konuşması için "geğirme" teşbihini kullanması Âkif'in Gökalp'i eleştirmek için bulduğu başka bir yoldur. Âkif, benimsediği Turancılık ideali dolayısıyla millette tefrikaya yol açtığı için Ziya Gökalp'i ve onun fikir babalığını yaptığı İttihat Terakki'yi *Safahat*'larında yeri geldikçe eleştirir. *Gölgeler*'deki 1918'de yazdığı "Hâlâ mı Boğuşmak?" şiirindeki "cemiyette fırka diyerek tefrika çıkararak milletin erkanını yıkan "İttihat ve Terakki"yi, Turan İli adıyla uğrunda çok didinilmekle birlikte çok da yurtların elden gitmesine sebep olan efsaneyi gaye edinen "Ziya Gökalp"i şiddetle eleştirir[16]. Fazıl Gökçek, Âkif'in burada Gökalp'in "Kızılelma" şirindeki "Kızılelma yok mu? Şüphesiz vardır;/Fakat onun semti başka diyardır../Zemini mefkûre, seması hayal/Bir gün gerçek, fakat şimdilik masal…" mısralarına göndermede bulunduğunu belirtir.[17]

Âsım'da "züppe ve şımarık vali"nin eleştirildiği en bariz yönlerinden biri, onun gibi olanların medreselerin ıslah edilmesi yerine bütünüyle kaldırılarak yerine mekteplerin ikame edilmesi fikrini benimsemeleridir. Âkif, Tanzimat'tan beri devam edegelen medrese-mektep ikiliğinin toplumda birtakım sancılara ve krizlere sebep olduğunu eleştirme görevini *Âsım*'da II. Meşrutiyet'ten sonraki nesli ve Âkif'i temsil eden Hocazade'ye verir. Köse İmam, Hocazâde'ye birilerinin doldurmasıyla Abdülhamit tarafından Erzurum'a sürgün edilişini anlatmaktadır Trabzon üzerinden geçeceği Erzurum yolculuğu için bindirildiği teknede II. Abdülhamit'i zalimliği, korkaklığı, müsrifliği, onu korumak adına Müslümanların namazsız kalışı gibi hususlar bakımından eleştirmek için Yıldız Sarayı'na çıkan ve oradan tard edilerek denize atılan Mandal Hoca'yla karşılaşmıştır[18]. Köse İmam'ın anlattıklarından çok etkilenen Hocazâde'ye göre işte millet için lâzım olan canı pahasına da olsa fikirlerini söyleyebilen Mandal Hocalar gibidirler. İşte burada züppe valiye çatarak, eleştirdiği medreselerden Mandal Hocaların çıktığını, oysa mekteplerden bu çapta bir adamın yetişmediğini, bununla birlikte "mektep"ler kadar "medrese"lere de ihtiyaç duyulduğunu söyler.

Hocazâde'nin kızdığı medreselerden artık İbn-i Rüşt gibi İslâm felsefecisi, İbn-i Sina, Fahreddin Razi, Gazali, Seyyid Şerif Cürcanî gibi İslâm bilgin ve âlimlerinin yetişmemesidir. Âkif'in atıfta bulunduğu bu isimler İslâmın ruhunu gerçek manada kavramış âlimlerdir. Oysa sonraki yıllarda fıkıh kitabı olarak 15. Yüzyıldan İbrahim bin Muhammed'in *Mülteka*'sı, usul kitabı olarak da yine 15. Yüzyıldan Molla Hüsrev'in *Mir'at*'ını aşan kitaplar yazılmamış, dolayısıyla modern ilimlerin ışığında *Kur'an-ı Kerim*'i yeniden yorumlayacak âlimler yetişmemiştir. Oflu'da iman tamam, oysa ilim eksiktir.

---

15 Mehmet Âkif, farklı fikir yapılarına sahip olmakla birlikte zaman zaman Ziya Gökalp'le ilgili olumlu kanaatlerini de dile getirir. Söz gelimi bizde felsefeyi hazmetmiş tek adam olarak Halkalı'da talebeyken tanıdığı Diyarbakırlı Ziya olduğunu söyler. Bkz. Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif,* L&M Yay., İstanbul:2005, 78.

16 Mehmet Âkif Ersoy, "Hâlâ mı Boğuşmak?", *Gölgeler Safahat- Yedinci Kitap,* s.38.

17 Fazıl Gökçek, "Hâlâ mı Boğuşmak?", *Gölgeler, Safahat- Yedinci Kitap,* 5. Dipnot, s.38.

18 Fazıl Gökçek, Mandal Hoca'yla kastedilenin Yeni Camii'de vaazlık yapan Oflu Mehmet Emin Efendi olduğunu bildirir. Bkz. *Âsım, Safahat-Altıncı Kitap,* 88. Dipnot, s.90.

Âkif'in Ziya Gökalp'ı eleştirme sebeplerinden biri, Meşrutiyet'in ilanından sonra mensup olduğu İttihat ve Terakki'nin de etkisiyle "hürriyet" kavramının siyasî ve sosyal hayata gerçek anlamıyla yerleştirilmesi yerine meydan ve sokak şovlarına dönüştürülmesi ve sadece gösterişten ibaret olarak algılanmasıdır. *Âsım*'da en çok alay edeceği ve eleştiri oklarını yönelteceği Rıza Tevfik ve benzerlerine imkân tanıyanlar aslında II. Meşrutiyet'in mimarları, İttihat ve Terakki'nin önde gelen temsilcileridir. Köse İmam'ın Kuzguncuk'taki bir köşkte bütün rezaletlerine tanık olduğu Rıza Tevfik'le dalaşmaktan kurtaran ve köşkteki alafranga eğlencenin "çapkın" seyircilerinden biri olur. "Çapkın" bir halt etmesinden korktuğu sofuyu durdurur, memleketin asıl dehâlarının bunlar olduğunu söyler. Bu ironik ifadelerden sonra Köse İmam "İctimaî biri, dehşetli siyasî öbürü/Hele mâliyyecimiz yok mu, bu ilmin pîri" (*Âsım*, s.81) diyerek sırasıyla İttihat ve Terakki'nin baş mimarları Ziya Gökalp, Talat Paşa ve Cavit Beyi hicveder. Bu üç isimden başka Âkif'in açıkça söylememekle birlikte ima ederek atıfta bulunduğu ve dolayısıyla hiciv oklarına hedef olan bir diğer İttihatçı da Enver Paşa'dır. Enver Paşa ve onun marifetiyle 23 Ocak 1913'te Babıâli'yi basarak bir darbe hareketinde bulunması, *Âsım*'da bir "aptal"ın yapabileceği "çılgınlık" olarak tasvir edilir. Âkif, doğrudan doğruya Enver Paşa'dan bahsetmemiş ancak arkadaşlarıyla Babıali'yi basma planları yapan Âsım'dan hareketle Enver Paşayı eleştirmek istemiştir. Âsım'ın İslâmın gereği gibi yaşanmasına engel gibi gördüğü meyhanelere baskın düzenlemesi, kumarbazları tehdid etmesi, sarhoşları dövmesi, Köse İmam'a İslâmiyeti hiç tavizsiz yaşaması ve herkesin de öyle olmasını istemesiyle bilinen ilk Müslümanlardan Ebu Zerr el Gifari'yi hatırlatır. *(Âsım*, s.117, 120)

Âkif', Hürriyet'in ilanından sonra bizzat İttihat ve Terakki'nin yönlendirdiği kavmiyetçiliğe dayalı yeni bir kimlik ve tarih arama çabalarını şiddetle eleştirir. *Âsım* vasıtasıyla bu konudaki düşüncelerini dile getirirken devrin Türkçü aydınlarının Moğol asıllı Cengiz Han'ı Türkleştirme ve Cengiz Yasaları oluşturma faaliyetlerinden bahseder.

-Dede Cengiz ya?
-Bırak, derdimi deştin: Gitti!
-Getirirler yine lâzımsa…
-Hayır, gitti gider.
-Deme oğlum!
-Ya bizim düşmanımızmış o meğer…
Dedenizdir diye bir kahpe çıfıtmış yamayan…
-Size ha?
-Öyle ya, çok geçmedi lâkin, aradan,
Geldi bir başka gâvurcuk, dedi, "Cengiz'le, ayol,
Bu hısımlık nereden çıktı ki, siz Türk, o Moğol!"[19] *(Âsım*, s. 71-72.)

Cengiz Han'ın, dolayısıyla Moğolların Türk olduğunu iddia eden Hocazâde'nin "kahpe çıfıt" sıfatlarıyla bahsettiği Yahudi asıllı Leon Cahun'dur. David Léon Cahun (1841-1900) Yahudi

19 Burada Moğolların Türk oldukları iddiasını reddederek Lehon Cahun'un tezlerini çürüten "öbür gavurcuk"un kim olduğunu, söz konusu meseleyle ilgili görüşlerde bulunan Zeki Velidî Togan, İbrahim Kafesoğlu gibi tarihçilerin çalışmalarına bakmakla birlikte, bulamadık.

asıllı Fransız gezgin, oryantalist ve yazardır. Tarihi romanlar ve araştırma kitapları yayımlamıştır. *Gök bayrak* (1876) adlı romanı ile *Asya Tarihine Giriş, Türkler ve Moğollar* (1896-Necip sım tarafından tercüme edilmiştir) adlı araştırma kitapları Türkçeye de tercüme edilmiştir. Âkif, L. Cahun'un iddialarının asılsızlığını göstermek için "kahpe çıfıt"ı özellikle tercih etmiştir, çünkü "düzenbaz ve hileci" anlamına gelen çıfıt, Osmanlı'da halk arasında Yahudi azınlık için kullanılan bir lâkaptır. Âkif, *Âsım*'da iki kez karşımıza çıkan "kahpe çıfıt/çıfıt" suçlamasını Hocazâde'ye yaptırır. Çünkü Köse İmam'ın karşısında II. Meşrutiyet neslini temsil eden Hocazade, umutla beklediği Hürriyet'in ilanından sonra hiç beklemediği gelişmelerle karşılaşınca öfke ve isyana kapılmıştır. Bunun müsebbibi "kaç yıldır beyninde öten çıfıt sillesi"dir. Çünkü iddia edilen artık eski ihtişamlı mazisini yitiren yedi yüz milyonluk Asya'nın ondan çok daha az ancak çok daha canlı ve güçlü yeni güçlerce yok edileceğidir. Hocazade'nin isyanı bu tezleredir, bu tezlerin ortaya sürülmesine sebep olan İslamın gerçek özünden uzaklaşmamızadır.

Köse İmam ile Hocazâde'den hareketle II. Abdülhamit devri (İstibdat devri) ve II. Meşrutiyet (Hürriyet) devrini temsil edenlerin çatışmalarının yansıması olarak görülebilen *Âsım*'da Mehmet Âkif, önceki ve sonraki devrin kötü idarecilerini eleştirmek istediğinde telmihte bulunduğu dönemler, Asr-ı Saadet'ten adaleti ve hakkı gözetmesiyle meşhur Hz. Ömer, Haçlı ordularını mağlup eden Selahaddin Eyyubî, Kılıçarslan ve Osmanlı'nın kuruluş ve yükselme dönemlerinin Ertuğrul, Osman Gaziler ile Süleyman Paşa, Yavuz Sultan Selim ve Yıldırım Bayezid'dir. Hatta Âkif, ideal hayat tarzları ve çalışkanlıkları ile Müslüman âlemine örnek olması gereken Japonlara ve onların amirallerinden Togo'ya bile atıfta bulunur[20]. Onun Hz. Ömer'le birlikte en çok telmihte bulunduğu diğer halife Hz. Ali'dir. Onu, kimi zaman kahramanlığından dolayı aldığı "Haydar" lakabıyla hatırlar, kimi zaman da onun söylediği bir söz dolayısıyla[21], kimi zaman da onun vasıtasıyla bize intikal eden hadislerden hareketle *Safahatlar'*ında zikreder.

Âsım'da Köse İmam, Türk'ün yurdunun baştanbaşa viraneye dönmesinden umutsuzdur ve eski ihtişamlı günlerin tekrar yaşanmayacağından dolayı yeis içindedir. Aslında temsilcisi olduğu devri eleştirmekten kaçınmayan Hocazâde de, yine ironik bir üslûpla inkılap hükümetinin şanının yakıp yıkmaktan geçtiğini itiraf eder. Medrese yıkılmış, enkazlarından mektep yapılmak istenmiştir. Köse İmam, söz gelimi "iki ırgatla inecek Süleymaniye"yi yapmak için yetişmeleri ve bu devirde bulunmaları o kadar zor bir Süleyman ile bir de Sinan'ın gerekli olduğunu söyler. Zaman zaman Hocazâde'yle tartışsalar da o da II. Abdülhamit'i sevmez[22]. *Âsım*'da II. Abdülhamit sevilmeyen "Saray" mürsel mecazı, "Yıldız'daki baykuş", "kukla kıyafetli adam", "menfaatin heykeli-menfaatçilerin putu" ve Köse İmam'la birlikte sürgüne giden Oflu Mandal Hocanın ifadesiyle "kafes arkasına gizlenen hanımlar" teşbihleriyle geçer[23]. Gerçi II. Abdülhamit ve yine pervasız Mandal Hoca'nın ağzından doğrudan doğruya Hamid ismiyle de anıldığı da görülür. II. Abdülhamit'i ödlekliğinden dolayı hicvetmek istediğinde

20 Mehmet Âkif Ersoy, *Süleymaniye Kürsüsünde, Safahat-İkinci Kitap,* s.48.

21 *Hakkın Sesleri'*nde dinde neyi emrediliyorsa tersini yaptığımızı daha etkili bir şekilde anlatmak için Hz. Ali'nin din için tersine çevrilerek giyilen kürk teşbihini kullanmıştır. Bkz. S.43.

22 Fazıl Gökçek'e göre eski ve yeni nesle mensup Köse İmam ile Hocazade, aslında Mehmet Âkif'in iki farklı ruh hallerini temsil etmektedirler. Bkz. "*Âsım* Hakkında", *Âsım, Safahat- Altıncı Kitap,* s.12.

23 Âkif, II. Abdülhamit için "seyf-i teaddi (zulüm kılıcı)-"Tevhid yahud Feryad"; "Gölgesinden bile korkup bağıran bir ödlek"-"Köse İmam"; İslâmi edebiyatlarda şeraiti ve kanunları yanlış yorumlayan kadı örneği olarak yer alan Karakuş gibi siyaset yürüten-*Süleymaniye Kürsüsünde;* sıfat ve teşbihlerini kullanmıştır.

hatırladığı bir diğer yönetici Endülüs-Emevi Devleti'nin son temsilcisi ve şehri ağlayarak teslim ettiğinde annesi tarafından kadınlar gibi ağlamakla suçlanan Abdullah es-Sagîr'dir[24]. Kuvvetlinin karşısından aciz olanın hakkını savunan ideal yönetici modeli arandığında kuşkusuz Köse İmam'ın da Hocazâde'nin de birleştiği isim Hz. Ömer'dir. (*Âsım,* s.98) Gerçi başta Hz. Ömer gibi bir idareci de olsa yönetilenlerin dalkavukluktan kurtulmadıkça ideal bir toplum düzenine erişilemeyeceğini anlatmak için Mehmet Âkif, bu sefer yine bir sûreye, ancak bambaşka bir gayeyle başvurur. Baştaki "menfaat heykeli", "kukla kıyafetli" padişaha (II. Abdülhamit'e) yaranmak için güya dindar görünen bazı dalkavukların aslında kendi çıkarlarından başka bir şey düşünmediklerini göstermek için İhlas suresini bozarak okuduklarını söyler. Onların Hüve (O) "ehad"dir derken kastettikleri Allah değil taptıkları padişah, aslında menfaatleridir, ağızları "samed", mideleri "sanem"dir:

Dış yüzünden Ömer'in devri muhitin güya
Kimi saim, kimi kâim, o tavanlar, yerler,
"Kulhüvallahü ehad" zemzemesinden inler.
Sen bu coşkunluğa istersen inan, hepsi yalan
"Hüve"nin merci'i artık ne "ehad"dır, ne "filan"
Çünkü madem yürüyen sâde senin saltanatın,
Şimdilik heykeli sensin tapılan menfaatin,
Kanma, hey kukla kıyafeti adam, hey sersem,
Herifin ağzı "samed", mi'desi yüzlerce "sanem!" (*Âsım,* s. 100-101)

Âsım'da Mehmet Âkif'in Hocazâde ve bilhassa Köse İmam'ın oğlu Âsım'a gelecek için ümitli ve inançlı olma misyonlarını yüklediğini biliyoruz. İstibdad yıllarından sonra birçok ümitle beklenen Hürriyet döneminin bazı aydınlarda bir hayal kırıklığı yarattığı da gerçeklidir ve *Âsım*'da Köse İmam yer yer II. Abdülhamit'i eleştirmek ve hürriyet uğruna sürgüne gitmekle birlikte Hocazâde'ye çoğu zaman yeni nesille ilgili hayal kırıklıklarını dile getirir. Birtakım olumsuzlukları Hocazade de görür ancak en azından o, Âsım'a ve onun gibi gayretli insanlara inanır. İşte bu ümidi besleyecek isimlerden biri *Türk Lügatı* sahibi dil bilgini, fikir ve siyaset adamı ve aynı zamanda ziraat alanında da çalışmaları olan Hüseyin Kâzım Kadri'dir. Hocazade, Kadri'yle Balkan Savaşı sonlarında Müdafaa-i Milliye Heyeti tarafından halka faydalı olmak için eserler hazırlamak amacıyla oluşturulan Heyet-i İrşadiye'ye mensupturlar[25]. Üyeler arasında Recaizâde Mahmut Ekrem de vardır. Kadri köylüler için yazdığı bir eseri ücretsiz olarak taşraya gönderme fikrinden bahseder, Ekrem önce bundan sonuç alınamayacağını söyler, ancak Hüseyin Kâzım'ın idealist konuşmalarıyla ikna olur. Hocazâde gururla bunu Köse İmam'a anlatır, o da hem Kadri'yi hem de Ekrem'i takdir eder. Aslında Köse İmam'ı Mandal Hoca'ya birlikte Erzurum'a sürgüne giderken uğradıkları Trabzon'da ağırlayan ve onlara kol kanat geren o zaman orada valilik yapan Hüseyin Kâzım Kadri olur.

Âkif, *Safahat*'larda olumsuz eleştiriler yapmak istediği şahıslar için genellikle onları hatır-

24 Mehmet Âkif Ersoy, *Süleymaniye Kürsüsünde, Safahat-İkinci Kitap,* s.63. Şair burada doğrudan doğruya Abdullah es-Sagir'in adını zikretmez, konuyla ilgili tarihî hadiseden kısaca bahsettikten sonra annesinin oğlu için söylediği alay ve yergi dolu sözleri tırnak içinde vererek iyice vurgular.

25 Fazıl Gökçek, *Âsım, Safahat-Altıncı Kitap,* 84. Ve 86. Dipnotlar, s.86-87.

latan isim ve sıfatlar kullanırken, dolayısıyla söz konusu durumlarda istiare, mürsel mecaz gibi sanatlara başvururken olumlu bir şekilde bahsetmek istediği veya takdir ettiği kişiler için de genellikle doğrudan doğruya isimlerinden bahseder, kimi zaman da şiirlerini onların şahsına ithaf eder. Söz gelimi dostlarından âlim ve şair Ferit Kam'ın *Dinî, Felsefî Musahabaler*'ine *Süleymaniye Kürsüsünde*'de şairin notuyla atıfta bulunulmuştur[26]. Yine aynı eserde Hristiyan Batı dünyasının misyonerlik faaliyetlerine itiraz eden *İzharü'l-Hak* eserinin sahibi Rahmetûllah da bizzat şairin ismiyle andığı âlimlerdendir[27]. Diğer *Safahat*'larda da şairin bu tarz atıflarıyla karşılaşmaktayız.

3. Edebiyatçılar ve Eserleri

Âkif, gerek *Âsım*'da gerekse diğer *Safahat*'larda birçok edebiyatçıya atıfta bulunur. Bu atıflara genel olarak baktığımızda Âkif'in edebiyat-sanat görüşlerini dile getirme, dolayısıyla edebiyatçılarla ilgili olumlu-olumsuz mahiyetteki değerlendirmeler yapma ve çoğu zaman da şiiri vasıtasıyla okurunun duygu ve düşünce dünyasında değişiklik meydana getirebilmek için söylediklerini delillendirme ve daha etkili kılma gibi amaçlara yöneldiğini görürüz. Söz gelimi o da Tanzimat'ın ilk nesli, bilhassa Namık Kemal gibi hem Divan edebiyatına, tasavvufî şiire hem de "Ferhat ile Şirin", "Arzu ile Kamber", "Köroğlu" gibi halk edebiyatının efsanevî aşk hikâyelerine karşı menfî bir duruşa sahiptir[28]. Onun geleneksel edebiyat içinde olumlu olarak bahsettiği ve içine İslmiyetin geleceğine dair ümitleriyle beslenen misyonunu yerleştirdiği "Leyla ile Mecnun" vardır[29]. Bilindiği gibi "Leylâ" şiirinde Mecnun, İslâm dünyasının, Leyla da İslâm dünyasının geleceğinin sembolleri olarak kurgulanmışlardır.[30] "Gece" şiirinde ise Leyla ve Mecnun, tasavvufî imgeler olarak karşımıza çıkmaktadırlar.[31] Pozitivizmin etkisiyle Âkif'in şiirlerinde de karşımıza çıkan "seyl-i huruşan", gibi imajlarla "terakki" fikrinin sürekli vurgulandığı yıllarda onun insanları hayattan kopararak pasifleştirdiği düşüncesiyle tasavvufun karşısında yer aldığını biliyoruz. Ancak hayatının sonların doğru, *Gölgeler*'deki "Hüsam Efendi Hoca", "Derviş Ahmed" şiirlerinde *Mesnevi*'ye, sekizinci yüzyılda yaşamış, mala mülke eyvallahı olmamakla meşhur olmuş ünlü mutasavvuf İbrahim Edhem'e ve Divan şairin Şeyh Galib'e atıflar görüyoruz. Söz konusu atıflar, Âkif'in "cemiyet"ten yavaş yavaş uzaklaşıp "kendi içine dönme" sürecinin de göstergesidir[32].

Âkif'in *Safahat*'larda en çok kendisinden bahsettiği ve eserlerini çeşitli vesilelerle kullandığı şair Sadi'dir. Onun Sadi'nin yanı başında andığı diğer yazar ise Alexandre Dumas Fils'tir. Âkif'e göre her ikisinin ortak noktası olan ufak mevzulardan büyük neticeler çıkarmalarıdır. Burada yeri gelmişken hatırlatalım ki, Sadi ve A. Duma, tıpkı Âkif gibi edebiyat vasıtasıyla toplumu değiştirmek isteyen Ahmet Mithat Efendinin de çok etkilendiği edebiyatçılardır.

Yukarıda *Âsım*'da "Hadis"lere yapılan atıfları değerlendirirken de bahsettiğimiz gibi Âkif'in Sadi ve onunla birlikte Ferîdüddin Attâr'ı çok sevmesi ve bilhassa Sadi'den birçok alıntılar

26 Mehmet Âkif Ersoy, *Süleymaniye Kürsüsünde, Safahat-İkinci Kitap,* Hzl.:Fazıl Gökçek, s.26.

27 A.g.e., s.49.

28 "Mahalle Kahvesi", *Safahat, Birinci Kitap,* s.192.

29 Mehmet Âkif Ersoy, "Necid Çöllerinden Medine'ye", *Hatıralar, Safahat-Beşinci Kitap,* s.87.

30 Mehmet Âkif Ersoy, "Leylâ", *Gölgeler, Safahat-Yedinci Kitap,* s.52-54.

31 Mehmet Âkif Ersoy, "Gece", *Gölgeler, Safahat-Yedinci Kitap,* s. 72-73.

32 Mehmet Âkif Ersoy, a.g.e., s.80; s.96;s.102.

yapması, bu iki şairin Peygamberimizin de sevdiği hikmetli şiirler söylemeleridir. Edebiyatı insanı ve toplumu değiştirmek ve etkilemek için vazgeçilmez bir silah olarak gören Âkif'in Sadi ve Attar çizgisindeki şairleri çok seveceği kesindir. Buna mukabil Ömer Hayyam ve Hafız-ı Şirazî'yi beğenmez[33]. *Servet-i Fünun*'un anketlerine verdiği cevapta sanattan beklentilerini dile getirdikten sonra şiire Sadi'nin yolunu taklit etmekle başladığını, Arapları çok okuduğunu, Antere, Mütenebbi, İbn Fâriz'i ve Fransızlardan da en çok Lamartin ve Daudet'yi sevdiğini söyler[34]. Bu konuda Âkif'i yakından tanıyan bir dönem haftada bir çarşambaları, hatta bir süre sonra daha sık aralıklarla Âkif'le bir araya gelecek olan Mithat Cemal Kuntay'ın *Mehmed Akif* kitabı[35], Âkif'in şiirini besleyen edebiyatçıları, şiirine kaynaklık eden günlük hayattan sahneleri göstermesi itibarıyla çok önemlidir. Bu bağlamda bilhassa bu kitapta anılan eserlerle Âkif'in eserleri mukayese edilerek incelenebilir.

İranlı şair Sadî-i Şirazî, Mehmet Âkif'in *Safahat*'ında en çok atıfta bulunduğu isimlerin başında gelmektedir. Nitekim bu etkilenme Tunca Kortantamer tarafından yazılan "Mehmet Âkif ile Sadi Arasında Muhteva ve Anlatım Tekniği Açısından Bir Karşılaştırma Denemesi" başlıklı bir yazıda ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiştir[36]. Kortantamer, bu geniş oylumlu yazısında Sadi'nin *Bostan ve Gülistan*'ı ile *Safahat*'ı "konular, fikirler, olaylar, tipler, konuşmalar, mekân kullanımı, sahneleme, motifler gibi muhteva unsurları ve anlatım teknikleri" bakımlarından karşılaştırmalar yapmıştır. Fazıl Gökçek'in de bildirdiğine göre Âkif'in *Servet-i Fünun*'daki ilk kalem tecrübeleri Sadi'den yapılmış tercümeleridir. Bundan başka "Sa'dî" başlıklı bir şiiri ve bir yazısı da bulunmaktadır[37]. Âkif'in şiirlerinde Sadî, ya *Bostan ve Gülistan*'ından bir hikâyenin tercümesi yani pastiş, ya Farsça beyitlerinden oluşan bir epigraf ya da doğrudan doğruya Sadî'nin şairliğine ve filozofluğuna telmihte bulunmak suretiyle karşımıza çıkmaktadır.

Âkif'in, edebî dünyasının oluşmasında çok etkisi olmak ve toplumu değiştirmek adına birtakım ortak fikirleri benimsemekle birlikte en çok itiraz ettiği, eleştirdiği isimlerin başında Tevfik Fikret gelmektedir. Fikret'in bilhassa *Tarih-i Kadim*'i dolayısıyla iyice alevlenen kavganın yansımaları ve genel olarak Âkif'in sanatı üzerinde Fikret'in etkisi veya Âkif'le Fikret'in çeşitli hususlardaki ortaklıkları birçok edebiyat araştırmacısı tarafından ele alınmıştır[38]. Gökçek, *Safahat- Beşinci Kitap, Hâtıralar*'a yazdığı önsözde[39] Âkif-Fikret münasebetini ilk *Safahat*'tan başlayarak değerlendirmeye tabi tutmuş ve Âkif'in ilk olarak *Tevhid yahud Feryat*'ta üstü kapalı olarak başlayan Fikret eleştirisinin 1912'deki *Süleymaniye Kürsüsünde*'de barizleştiğini ve "Tarih-i Kadim" dolayısıyla da *Hatıralar*'da da iyice keskinlik ve şiddet kazandığını göstermiştir. Bizim üzerinde durduğumuz *Âsım*'da ise doğrudan doğruya Fikret'i eleştiren mısralara rastlanmamakla birlikte Âkif'in ideal bir genç olarak sunduğu dinine ve tarihine bağlı ve geleceğini bu iki kutsal bağlılığından aldığı güçle ve Batı'dan öğrendiği ilimle şekillendirecek olan ideal genç tipi Âsım, hepimizin bildiği gibi Fikret'in yine gelecek için ideal bir tip olarak

---

33 Mehmet Âkif Ersoy, *Süleymaniye Kürsüsünde, Safahat-İkinci Kitap,* s.45.

34 Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmed Akif Ersoy, (Hayatı ve Eserleri),* Mehmet Akif Ersoy Fikir ve Sanat Vakfı Yayınları, 1991, s.87.

35 Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Akif,* L&M Yay. ,İstanbul:2005.

36 Tunca Kortantamer, "Mehmet Akif ile Sadi Arasında Muhteva ve Anlatım Tekniği Açısından Bir Karşılaştırma Denemesi", *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif Ersoy,* Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul:1986, 89-134.

37 Fazıl Gökçek, *Safahat, Birinci Kitap,* s. 72.

38 Orhan Okay, "Tarih-i Kadim Münakaşaları Dışında Tevfik Fikret ve Mehmet Akif", *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy,* Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul:1986, s.67-88.

39 Fazıl Gökçek, "*Hâtıralar* Hakkında", *Safahat-Beşinci Kitap,* ss.12-19.

gördüğü daha çok Batı'nın bilim zenginlikleriyle donatılmış atılgan ve hırslı Haluk'una verilmiş bir cevaptır. Bundan başka *Âsım*'da Köse İmam'ın Hocazade'yle olan diyaloğundaki "Zulmü alkışlayamam, zalimi asla sevemem/Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem../ Biri ecdadıma saldırdı mı, hatta boğarım." cümlelerindeki öfkeli ifadelerin, Fikret gibi geçmişe düşman olanları hedef aldığını düşünebiliriz. Yine Köse İmam'ın gördüğü her sarıklıyı "Defol ıskatçı, cerci, leşçi" diye terzil eden "Nesl-i Hâzır'"a duyduğu öfkede, II. Meşrutiyet gençliğinin inançtan yoksunluğunda rolü olduğunu düşündüğü Fikret'i ima ettiği düşünebilir. Ayrıca bir yönüyle Âkif'i de temsil ettiğini düşündüğümüz Köse İmam'a "mürteci" lakabının takılmasında, "Tarih-i Kadim'e Zeyl"i "Molla Sırat"a ithafıyla yayımlayan Fikret gibi düşünenlerin etkisi vardır. *Âsım*'da Köse İmam'a takılmak isteyen Hocazade zaman zaman onun "Mürteci" olduğunu söyler. Köse İmam da ideallerine sıkı sıkıyı sarılarak yaşamak mürtecilikse tıpkı "Peygamber'in evladını candan sevmek Râfizîlik"se Rafîlizilik benim de hakkım" diyen şair Şafi'î gibi "Mürtecilik"i kabul edeceğini söyler. Şafi'î, Şafîlik mezhebinin kurucusu, Razîlik de sadece Hz. Ali'nin[40] halifeliğini kabul eden fırkadır. Gökçek'in de belirttiği gibi burada Hz. Peygamber'i, Hz. Ali'yi ve yakınlarını aşırı derecede seven kimse anlamında kullanılmıştır[41].

Âkif'in *Safahat*'larda ya ima ya da mürsel mecaz vasıtasıyla edebiyat anlayışlarını ve bu anlayışı besleyen hayat tarzlarını beğenmediği Servet-i Fünuncular arasında Mehmet Rauf da vardır. *Hatıralar*'da Divan edebiyatının açtığı gedikler kapatılmak üzereyken "başka rahneler" çıkartan "ahlakı, ârı, namusu bitirmek" isteyen, saksılar dolusu "heva-yı fuhşu kudurtan zehirli "Zambak"lar çıkartıp gezdiren yazarla kastettiği elbette Mehmet Rauf'dur[42]. 1910'da yayımlanan ve müstehcen unsurlar içeren *Zambak,* yazarının ordudan sürülmesine sebep olmuştur. *Süleymaniye Kürsüsünde*'de seyyah-vaiz'in kürsüde şiddetle eleştirdiği ve boyunlarına Bah-nâme'lerini takarak sınır dışı etmek istediği edebiyatçılarla kastedilen de muhtemelen yine Mehmet Rauf tarzında yazanlardır[43]. Beşir Ayvazoğlu'nun da bildirdiğine göre *Süleymaniye Kürsüsünde*'de "yetişmiş üç kızını Allah'a emanet ederek baldızıyla Avrupa'ya kaçan şık", Cenap Şehabettin'dir.[44] Ancak Servet-i Fünuncuların Âkif'in şiirini küçümsemelerine mukabil *Âsım* yayımlandıktan sonra "yalnız asrımızın değil, hatta tarihimizin en büyük destanî şairi", "bî-misâl sanatkâr" sıfatlarıyla diğer Servet-i Fünunculara karşı Âkif'i savunan da Cenap Şehabettin olur[45]. Dolayısıyla o hem Batıcı şair ve yazarları hem de aşk ve şarap gazelleriyle dolu İran taklidi Divan şairlerini ve aynı zamanda Müslümanları miskinleştirdiğine inandığı mutasavvıf şairleri yeri geldikçe hep eleştirir.[46]

Âsım'da Köse İmam, Hocazâde'nin şairliğiyle biraz alay etmek ister ve onun çevresi tarafından şair değil Mevlid'ci diye anıldığını ileri sürer. Aslında "Mevlid'çi" yakıştırması, Âkif'in devrinde kimi çevreler tarafından nasıl algılandığının bir göstergesidir. Hocazade ise Mevlid'çi yakıştırması aslında kendisine bir iltifat gibi yapar ve Süleyman Çelebi'nin mertebesine erişememesine hayıflanır.

40 Hz. Ali, Âkif'in çeşitli vesilelerle telmihte bulunduğu din büyüklerindendir. "İnsan" şiiri, Allah'ın yarattıkları içerisinde en şerefli varlık olan ve içinde bütün âlemin sırlarını barındıran insanın çok değerli olduğunu bildiren Hz. Âli'den alınma bir epigrafla başlar.

41 Fazıl Gökçek, *Âsım, Safahat-Altıncı Kitap,* 66 ve 67. dipnotlar, s. 68-69.

42 Mehmet Âkif Ersoy, *Hatıralar, Safahat-Beşinci Kitap,* s. 76, Fazıl Gökçek, *Hatıralar, Safahat-Beşinci Kitap,* 14. Dipnot, s.76.

43 Mehmet Âkif Ersoy, *Süleymaniye Kürsüsünde, Safahat-İkinci Kitap,* s.67.

44 Beşir Ayvazoğlu, *Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi-1924,* İstanbul:2006, s.128; *Süleymaniye Kürsüsünde, Safahat-İkinci Kitap,* s.58.

45 Fazıl Gökçek, "*Âsım* Hakkında", *Âsım, Safahat-Altıncı Kitap,* s.7-10.

46 Mehmet Âkif Ersoy, *Süleymaniye Kürsüsünde, Safahat-İkinci Kitap,* s.66.

Âsım'da Âkif'in atıfta bulunduğu edebiyatçılardan biri Rıza Tevfik'tir. Gerçi burada kendi sanat anlayışından uzak bir tarzın sözcüsü olmakla birlikte Rıza Tevfik'in şairliğini değil, II. Meşrutiyet'te hürriyetin ilanından sonra meydanlarda bol bol boy göstermesidir. Halbuki İttihat ve Terakki'nin en mağdurlarından biri de Rıza Tevfik'tir. Eserde İstibdad devrinin temsilcisi olmakla birlikte II. Abdülhamit'i eleştirerek hürriyeti istediği için sürgüne de gitmekle birlikte 1908'den sonra gelişmelerin beklediği gibi olmadığından rahatsızlık duyan Köse İmam, meydanlardaki şaşalı gösterileri sık sık eleştirir. Bu yönüyle Köse İmam, elbette Mehmet Âkif'i de temsil etmektedir. Köse İmam'ın bir gün Babıâli Yokuşu'ndan çıkarken eli bayraklı bir grup insanın "salya sümük ağladığı"nı görür. Onları böyle ağlatanı Köse İmam, en alaylı ifadelerle tasvir eder: "Öten zurna", Zuhurî'ye çıkan maskara (Rıza Tevfik Ortaoyunu'nda rol almıştır), ensesi kıl keçeyle kaplanmış gibi, yıllarca hamam görmemiş musmurdar boyunlu, âfâka batacak kadar uzun tırnaklı, merdane geçmiş gibi yatkın ve dümdüz suratlı, tatsız burunlu, yassı burunlu, basma çeneli", Rıza Tevfik'i yine isim vermeden eleştirmek için kullanılan ifadelerdir ve bunlarda halk söyleyişlerine özgü kullanımların dikkat çekmektedir. Köse İmam, Rıza Tevfik'in hem hürriyet şakşakçılığına öfkelidir hem de kılık ve kıyafetiyle yerli halktan uzak alafranga görünüm ve tavırlarına düşmandır. Âkif, Rıza Tevfik'i hicvi ve onunla alay etmeyi daha da ileri götürecek Köse İmam vasıtasıyla köpeklere verilen "Karabaş" sıfatıyla anarak, onu insanlıktan da uzaklaştıracaktır. Divan edebiyatının şetmlerini hatırlatan bu ifadelerle Rıza Tevfik, iyice karikatürize edilecektir. Şöyle ki Köse İmam'ın Kuzguncuk'a gittiği bir gün yine Rıza Tevfik gibi Batılı yaşamayı seven bir Molla'nın köşküne yaklaşınca köpeklerin saldırısıyla karşılaşır. Burada bahsedilen Molla, Gökçek'in bildirdiğine göre Batılı yaşam tarzına düşkün Uryanizade Mahmut Cemil Efendi'dir ve bahsedilen köşkü İtalyan mimar, Alberti tarafından Batılı bir tarzda yapılmıştır[47]. Kırk elli köpeğin köşke hücumlarına cevap veren bir "Karabaş" olur. Köse İmam'ın konağın bekçisi dediği Karabaş, Rıza Tevfik'tir. Ona saldıran ve aslında öfkeli halkın temsilcisi olarak göreceğimiz kırk elli köpek ise "yiğit"çe davranırlar. "Karabaş", daha sonra "zilli köçek" gibi oynar, ardından Ortaoyundaki Arap, Laz, Çerkeş, Pomak taklitlerini unutturacak marifetler sergiler ve orada bulunanların maskarası olur. Âkif, *Süleymaniye Kürsüsünde*'de Meşrutiyetin ilanından sonra fırsat buldukça meydanlarda hürriyet nutuğu atanları iğnelemek için kullandığı "dilli düdük" teşbihini burada Rıza Tevfik için tekrarlar.

Hocazâde ile Âsım, ancak eserin sonunda yer alan sohbetlerinde, Hocazade güya komşunun hâline gülenin aynı şeyi kendisi de yaşayacağı hakikatini güya bir anekdotla anlatıyormuş gibi yapar. Burada gaye milli bir edebiyat için kaynak arayışlarıyla alay etmedir. Şöyle ki Hocazade'nin anlattığına göre edebi bir sohbetin yapıldığı yerde, edebiyat eserlerinin "çelimsizliğinden bahsedildikten sonra asıl problemin Şark'ın "ruh-ı millî"sini tatmin edecek bir "şair-i dahi"nin, bir "dahi-i mehib"in olmadığı sonucuna varılır. Bunu duyan bir saz şairi, "Neciyim ben?" diye günlerce tepin(ir) ter ter" Ancak sonra durulmuşsa da hâlâ öfkesi dinmemekle birlikte dut yemiş bülbüle dönmüştür. Âkif muhtemelen burada milli edebiyatın temellerini mutlaka saz şiirinde aramak isteyenleri eleştirmektedir. (*Âsım*, s.124-125) Âkif'in burada gördüğümüz ironik ve alaycı dilini bütün *Safahat*'larında görebilmek mümkündür[48].

47 Fazıl Gökçek, *Âsım, Safahat-Altıncı Kitap,* 79. Dipnot, s. 79.

48 *Safahat-Birinci Kitap*'ta yer alan "Şair Huzurunda Münekkid" (s.214) şiirindeki, hiç isim belirtilmemekle birlikte, "Yave-gû-saçma sapan gazeller düzen" bir şairin şirini beğenmediğini söylemek için "nesrini nazmından daha latif bulan" "muktedir, zarif münekkid" muhtemelen Yahya Kemal'dir. Ayrıca Mehmet Âkif ve Yahya Kemal'i birlikte değerlendiren ve çok dikkate değer tespitlerde bulunun Mehmet Doğan'ın "Batı Karşısında İki Kimlik Şairi: Mehmed Âkif ve Yahya Kemal", ???

4.Şiirlerini İthaf Ettiği İsimler

Âkif, *Birinci Safahat*'ından itibaren şiirlerini çeşitli şahıslara ithaf etmiştir[49]. *Âsım*'ı da hayatının son günlerinde çok desteğini göreceği "Kardeşim Fuad Şemsi'ye" ithafıyla yayımlanmıştır. F. Şemsi İnan (1886-1974), Maarif Nezareti'nde şube müdürlüğü yapmıştır[50]. *Birinci Safahat*'ı özel ders verdiği ve çok sevdiği öğrencisi Mehmed Ali'ye (*Evlâdım Mehmed Ali'ye Yadigâr-ı Vedâdımdır.")* ithaf etmekle birlikte eser içinde yer alan "İstibdad" şiirini ve *Safahat*'ın dördüncü kitabı *Fatih Kürsüsünde*'yi yakın dostu ve *Mehmed Âkif*[51] başlıklı çok samimi ve değerli bir hatıra kitabı da olan Mithat Cemal Kuntay'a, "Kocakarı ile Ömer"i Ali Ekrem Bolayır'a, "Mahalle Kahvesi"ni Hüseyin Avni'ye, "Köse İmam"ı babasının da öğrencisi bir din âlimi olmakla birlikte Batılı muaşerete göre yaşayan Ali Şevki Efendi'ye ithaf eder. Nitekim Ali Şevki Efendi yine Köse İmam adıyla gördüğümüz gibi *Âsım*'ın da temel kişilerinden biridir. *Süleymaniye Kürsüsünde*'yi bugünkü Kandilli Rasathanesi'nin kurucusu astronomi bilgini Fatin Gökmen'e, *Hatıraları*'ı Son Halife Abdülmecit'in oğlu Ömer Faruk Efendi'ye ithaf etmiştir. Onun şiirlerini ithaf ettikleri arasında Mısır'da ve hayatının son günlerinde desteğini sürekli göreceği Abbas Halim Paşa ve ailesi, bestekâr ve ud icracısı Şerif Muhittin Targan ve babası Şerif Ali Haydar Paşa gibi şahıslar da vardır. "Merhum İbrahim Bey, "Mehmed Ali'ye", "Süleyman Nazif'e", "Derviş Ahmed" [Neyzen Tevfik], "Said Paşa İmamı" şiirleri ise görüleceği üzere Âkif'in söz konusu şahısları, onların hayatlarını ve fikrî yapılarını anlatan şiirlerdir.

Bu isimler, Âkif'in ya yakın dostları, öğrencisi ya yine dostane ilişkiler içerisinde söz gelimi Âkif'in ideallerinin şekillenmesinde etkili olan Said Halim Paşa'nın kardeşi Abbas Halim Paşa gibi onun hâmileri olmuşlar, ya da hayat tarzlarıyla Âkif'in hayranlık duyduğu ideal kimseler olmuşlardır.

Girişte dört ismin adı geçmekle birlikte temelde Köse İmam ile Hocazâde'nin diyaloglarından oluşan *Âsım,* Âkif'in diğer *Safahat*'larında olduğu gibi zengin atıflarıyla dikkat çekmektedir. Bunda *Âsım'ın* fıkra, anekdot, kıssa, dilekçe, vaaz gibi çok farklı metin türlerine ve çok farklı toplumsal tabakalara mensup kişilere özgü üslûp çeşitliliğiyle[52] edebiyat araştırmalarına Mikhail Bakhtin'in kazandırdığı "karnaval"[53]ı andıran bir yapıya sahip olması kuşkusuz çok önemlidir. Hatip-vaiz kimliğini şairlikle birleştiren Mehmet Âkif, toplumu ikna etmek için söylediklerini delillendirmek zorundadır, bunda inançlı bir Müslüman şair için kuşkusuz ilk kaynaklar *Kur'an-ı Kerim* ve Hadis'ler olacaktır. Fikrî yapısı ve sanattan beklentilerine göre Âkif, Doğu ve Batı edebiyatların birçok yazar ve eseri okuyacaktır. Sadi, Namık Kemal[54], Ziya Paşa[55], Tevfik Fikret, A. Dumas Fils, Lamartin, Alphons Daudet onun en çok okuduğu ve etki-

49 Fazıl Gökçek, *Safahat* neşirlerinde Âkif'in şiirlerini ithaf ettiği şahıslar hakkında genel hatlarıyla ansiklopedik bilgiler vermiştir.

50 Fazıl Gökçek, *Âsım, Safahat-Altıncı Kitap,* *'lı dipnot, s.19.

51 Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Akif,* L&M Yay., 2005.

52 Bkz. Ömer Faruk Huyugüzel, "Mehmet Âkif'in Âsım'da Başvurduğu Anlatım Vasıta ve Teknikleri", *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy,* Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul:1986, s.31-52.

53 Mikhail Bakhtin, *Karnavaldan Romana, Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Metinler,* Derl.: Sibel Irzık, Çev.: Cem Soydemir, İstanbul:2001, 398 s.

54 *Birinci Kitap-Safahat'*taki hürriyeti, Batı edebiyatından gelen bir tesirle bir kız şeklinde tasvir eden "Hürriyet" şiirinde Namık Kemal'in "Vatan Şarkısı"na atıf vardır. (*Safahat,* hzl. Fazıl Gökçek, s.157) Diğer taraftan Namık Kemal'in gerek İslamcı çizgisi gerekse şiirindeki meydanlara seslenen hitabet tonu, Âkif'te en anlamlı takipçisi bulmuştur.

55 *Safahat'*larda çeşitli vesilelerle Ziya Paşa'nın hikemî mısralarına atıflar vardır. "Hâlâ mı Boğuşmak?" şiirindeki (Hürriyeti aldık! Dediler, gabya inandık/"Eyvâh, bu bâzîçede bizler yine yandık!") mısralarında tırnak içinde verilen cümle, Ziya Paşa'nın *Terkib-i Bend'*inden alınmıştır. Bkz. Fazıl Gökçek, *Gölgeler, Safahat-Yedinci Kitap,* 3. Dipnot, s.37.

lendiği isimlerin başında gelmektedir. *Süleymaniye Kürsüsünde*'den itibaren İslamcılığı siyasî bir ton alacak olan Âkif, Batıcılık ve Türkçülüğü ve bu fikir hareketlerinden beslenen edebî anlayışları ve edebiyatçıları da çeşitli atıflarla eleştirme yoluna gidecektir. İdeal idareciler aradığında da telmihte bulunacağı isimleri ya Âsr-ı Saadet'ten (İbn Avf, Ebu Zer) ya da Selçuklu ve Osmanlı'nın mücahid ve güçlü idarecilerinden seçecektir. Nitekim hayatının en zor günlerinde kendisine destek olan dostlarını, samimi arkadaşlarını, hatta öğrencilerini şiirlerini yazarken hep hatırlayacaktır.

Âkif'in *Safahat*'larda yaptığı atıfları incelemek mukayeseli edebiyatın bir yazarın/şairin kaynakları ve yazarın/şairin kimlerden etkilendiği gibi iki önemli meseleyi karşımıza çıkarmaktadır. Nitekim R. Wellek ve A. Varren mukayeseli edebiyat çalışmalarında en önemli problemlerin bu kaynak ve tesirler meselelerini araştırmak olduğunu belirtiler[56]. Söz gelimi Âkif'i sadece Sadi'nin gölgesinde veya onu taklid eden bir şair gibi görmek, Âkif'in ferdiliğini görmemize engel olabilir. Yukarıda öneminden bahsettiğimiz Mithat Cemal Kuntay'ın kitabının Âkif'in dünyasını tanımak isteyenler için çok yol açıcı bir yönü olmakla birlikte şairin şiirleri için mutlaka bir kaynağa veya etkilendiği bir olaya atıfta bulunmak şairin muhayyilesini mutlaka bir tesire bağlamak gibi şiirinin dünyasını sınırlamaya götürebilir. Diğer taraftan bir edebiyat eserinde kaynak ve tesir meselesinin incelenmesi neticede esere dıştan yaklaşım çerçevesinde kalmamalıdır. Önemli olan bu etkilenmelerin Âkif'in şiirinde hangi yapısal ve üslup değişikliklerine yol açtığıdır. *Kur'an-ı Kerim* ve Hadis'lere yapılan atıflar, başta Sadi olmak üzere edebiyatçılardan ve edebiyat eserlerinden alıntılar, öncelikle *Safahat*'larda çok çeşitli ve zengin üsluplar ve tonlar karşımıza çıkarmaktadır. *Kur'an-ı Kerim*'in veciz üslubunun Âkif'in şiir dilini etkilemiş olması muhakkaktır. Nitekim kendisi de *Kur'an* dilinin Arap şairlerinin söyleyişlerini güçlendirdiğini söyler[57]. En önemlisi Âkif, mesajlarını daha etkili vermek için çeşitli hikâyelerden, anekdotlardan faydalanırken ilhamını yine kıssalar bakımından zengin *Kur'an-ı Kerim*'den almıştır. Bu bağlamda Âkif'in, "*Kur'an-ı Kerim* Şairi" sıfatını ne kadar hak ettiği ortadadır. Bundan başka Âkif'in bir siyasî, fikrî ve edebî bir anlayışı ve temsilcilerini eleştirmek istediği kısımlarda mizah ve hiciv metinlerine has ironi, mecaz, tariz, istihza gibi sanatların çok kullanıldığı görürüz. Türk edebiyatında atıfların en çok olduğu eserlerin başında kanaatimizce *Safahat*'lar gelmektedir. Dolayısıyla bu husus, Âkif'in sanatının da en karakteristik hususiyetlerinden birini oluşturmakta, *Safahat*'ların da ne kadar zengin ve geniş bir çerçeveye sahip olduğunu göstermektedir.

56 Rene Wellek, Austın Varren,"Genel, Karşılaştırmalı ve Milli Edebiyat", *Edebiyat Teorisi,* Çev.:Ö. Faruk Huyugüzel, Dergâh Yay., İstanbul:2011, ss.53-61.

57 Kâzım Yetiş, *Mehmet Âkif'in Sanat, Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler,* Ankara:1992, s.47.

Hikâyeci Yönüyle Mehmet Âkif ve Âsım

Semiha Özel Yaman
Dr., Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni

Mehmet Âkif'in Şiirlerinde Kurgu

Şairliğine ve insanı için yanan yüreğine hepimizin büyük saygı duyduğu Mehmet Âkif Ersoy aynı zamanda usta bir hikâyecidir. Eserlerini yazarken şiir dilini kullanmış olması bu durumu değiştirmez. Onun hikâyelerinin manzum olarak dile getirilmesinin özünde, doğu edebiyatının hikmetli manzum hikâyeleri vardır. Yaşadığı dönem itibariyle batı tarzı hikâyecilik ile de tanıştığını bildiğimiz Mehmet Âkif Ersoy, hikâyelerini manzum yazmakla doğu edebiyatını örnek alır. Zaten onun manzum hikâyelerine bakıldığında her birinden alınacak dersler olduğunu veya halkın acılarını yüreğinde hissederek bir çare arayışına geçmek mesajını görürüz. Nitekim bu düşüncelerini şair, Âsım kitabında Köse İmam'a söyletir:

Köse İmamın şairler hakkındaki olumsuz sözlerine karşı çıkan Hocazâde'nin "Sade pek sövme ki, Peygamberimiz şi'ri sever" ifadesine Köse İmam, "Vakıa 'inne mine'ş-şi'ri…' büyük bir ni'met" diyerek Peygamberimizin "Öyle şiir vardır ki hikmettir; öyle beyan vardır ki sihirdir." hadis-i şerifini hatırlatır [1]ve şöyle devam eder:

> Dikkat etsen: Yine sevdikleri, lakin, hikmet.
> Ben ki Attar ile Sa'di'yi okur, hem severim;
> Başka vadileri tutmuşlara ancak söverim."

Âkif'in, zamanında revaçta olan, nesir şeklindeki ve öğretici bir amaç gütmeksizin estetik zevki ön plana çıkaran batı tarzı hikâyeyi bırakıp manzum ve hikmetli hikâyeler yazmayı seçmesini sadece doğu edebiyatı etkisine bağlamak haksızlık olur. Âkif'in manzum hikâyeleri, sembolik bir anlatımın tercih edilmeyişi, hikâye konularının gerçeğe uygunluğu, kahramanlarının halktan seçilmesi ve mensup olduğu tabakaya göre konuşturularak realist bir nitelikle anlatılması özellikleriyle doğu hikâyesinden ayrılır. Seçtiği hayat sahneleri ve gerçekçi diyalogları ile batı tarzını düşündüren Âkif'in hikâyesi, manzum oluşu ve hikâyeye öğreticilik, en azından düşündürücülük yüklenişi dolayısıyla bu tarzdan da ayrılır. Âkif gibi bilinçli bir Müslümanın sırf beğendiği için herhangi bir tarzı benimseyeceği düşünülemez. Onun hikâyeleri bilinçli bir tercihin ürünüdür ve bunun için hem doğu, hem batı edebiyatının imkânlarını kullanmıştır. O, hayatını İslâm'ın esaslarına göre düzenlemeye çalışan, düşünen ve değerlendiren bir insandır. Bundan dolayı, şiirlerinde sık sık belirttiği gibi, Batının faydalı yönlerini alıp sentezlemek düşüncesini hikâyeciliğine uygulamıştır. Şairin manzum hikâyeleri, batı tarzı hikâye gibi hayat sahnelerini gözler önüne sererken, doğu hikâyesi gibi

1 Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat*, Haz. Hüseyin Su, Abdurrahim Karadeniz, Hece Yay., 3. bs., Ankara 2010, s.350.

öğreticilik yolunu seçmiştir. Hatta Âkif, bunlara ek olarak hikâyelerine, insanları bilinçlendirmek, acılarına ortak olmak amaçlarını da eklemiştir. Kendini, şairliği seçme konusunda zaman zaman ağır bir şekilde eleştirerek, hayatının birkaç anlamsız sözden ibaret olduğunu söylese de[2] onun hikâyeleri, halkın kanayan yaralarına işaret etmekle anlamsız sözler olmadığını gösterir. Acılara kayıtsız kalamayan kişiliğini, şiirlerine ve manzum hikâyelerine yansıtmıştır. Mehmet Âkif, yaşanan çöküş dönemi, art arda gelen savaşlar ve yenilgiler, çıkış yolu olduğu düşünülen siyasi aktörlerin de hayal kırıklığı yaratmasının ardından, daha ziyade eleştirel bakış açısı ile manzum hikâyeler yazar. Onun manzum hikâyelerini -genellikle acıklı olmak kaydıyla- hayat sahnelerini ele alanlar, eleştirel tarzı kullananlar ve çözüm teklifi sunanlar şeklinde sınıflandırmak mümkündür.

Acıklı bir hayat sahnesini canlandıran *Küfe* hikâyesinde, babasının ölümü üzerine hayallerini bir kenara bırakıp hamallık yaparak ailesine bakmak zorunda kalan küçük Hasan'ın isyanına Âkif sayesinde tanık oluruz. *Seyfi Baba*, 75'ini aşmış, yaşıtları kendini namaz ve niyaza vermiş olmasına rağmen fakirliği dolayısıyla çalışmak zorunda kalan hasta ve yaşlı bir kahramandır. Şair, ona yardım edememenin burukluğunu "Ya hamiyyetsiz olaydım, ya param olsa idi"[3] dizesi ile ifade eder. *Hasta* manzum hikâyesi, yine acıklı bir hayat sahnesini, bir veremli hasta ile karşımıza çıkarır. Onun ölüme terk edilişi ve durumun çaresizliğinin yarattığı acı, Âkif'e bu hikâyeyi yazdırmıştır. *Ahiret Yolu* hikâyesinde hayatın gerçeği olan ölüm, en canlı ve ibret verici haliyle Safahat'ta kendine yer bulur. *Bebek* yahut *Hakk-ı Karar* hikâyesi, Âkif'in nadiren gülümsediği, çocukların dünyasından sevimli bir hikâyedir.

Eleştirel tarzda yazılmış manzum hikâyelerine *İstibdad* adlı manzumeyi örnek gösterebiliriz. Bu hikâyede, padişaha darbe girişiminde olduğu gerekçesi ile götürülen adamı ve ardında bıraktığı eşinin feryatlarını izleyen ve ağlayarak çaresizliğini dile getiren bir anlatıcı karşımıza çıkar. *Mahalle Kahvesi*, halkın cehaletinin, tembelliğinin ve içinde bulunduğu durumu sorgulamayışının bir göstergesi olarak Safahat'ta yerini alır. *Meyhane*, yine aynı tarzda yazılmış, kötü alışkanlıklarının pençesinde kalıp duyarsızlaşmış kişileri eleştiren bir hikâyedir. *Köse İmam* manzum hikâyesi ise, şeriatın nasıl ahlaksızlıklara kılıf yapıldığını bir karı-koca kavgası ile gözler önüne serer.

Âkif'in tüm şiirlerinde ve belirtilen manzum hikâyelerinde dile getirdiği sorunların çözüm önerileri içinde saklı olan hikâyeleri de vardır. Bunların bir kısmı dini hikâyelerdir. *Kocakarı ile Ömer*, Hz. Ömer döneminde yaşanmış bir olayı anlatarak halkın acılarına duyarlı bir yönetici portresi çizdiği bir hikâyedir. *İki Arkadaş Fatih Yolunda* ve *Vaiz Kürsüde* olarak ikiye ayrılan *Süleymaniye Kürsüsünde* kitabında ise doğunun tembelliği, geçmiş başarılı günlerde ilim ve dinin nasıl bir araya getirildiği, dil konusunda oluşan yeni yaklaşımlar, Müslüman coğrafyasında halkı bilinçlendirmek üzere yapılan çalışmalar hakkında Âkif'in görüşlerine rastlarız.

Manzum Hikâye Olarak Âsım ve Kurgu Unsurları

Mehmet Âkif'in manzum hikâyelerinden biri de Safahat'ın altıncı kitabı *Âsım*'dır. Yayınlanışı-

2 Şair, Âsım kitabında Köse İmama "Şi're meslek diye, oğlum, verilir miydi emek?" sözlerini söyletir. **a.g.e.**, s.349.

3 Mehmet Âkif Ersoy, **a.g.e.**, s.79.

nın 90. yılı dolayısıyla düzenlenen bu sempozyumda, Âsım manzum hikâyesini vaka örgüsü, zaman, mekân, kahramanlar ve bakış açısı bakımından inceleyeceğiz.

Toplumun içinde bulunduğu çöküntünün ele alındığı ve çözüm önerilerinin dile getirildiği, hem eleştirel hem de çözüme dair bir hikâye olan Âsım'da vaka örgüsü, Köse İmam ve Hocazade arasında geçen konuşmalarla şekillenir. Hikâyenin kurgusu şöyledir:

Köse İmam'ın Hocazâde'nin evine gelmesiyle başlayan hikâyede, Köse İmam uzun zamandır arayıp sormadığı için Hocazâde'ye sitemle söze başlar. Ardından Hocazâde'nin kendisine ikramları olan çay, nargile ve enfiyeyi kabul eder. Kahramanlar arasında iğneleyici bir diyalog başlar. Köse İmam, Hocazâde'yi babası Hoca Tahir Efendiye benzemediği için "züppe" olarak nitelendirir. Şairlik yaparak ömrünü boş bir işe hasrettiğini söyleyen Köse, şairlerden de hoşlanmadığını, tarih boyunca onların para verenlere dalkavukluk yaptığını ve edebiyata edepsizliği onların soktuğunu, halkı tasavvufla uyuttuklarını dile getirir. Şairler içinde hikmetli söz söyleyenleri ise bunlardan ayırarak Attar ve Sadi'yi sevdiğini söyler. Bir süre sonra yoluna giren ve iğneleyici tarzı terk eden diyaloglar, Köse İmamın mahalledeki eski bir paşanın yaptığı edepsizliklerden bahsetmesiyle devam eder. Paşanın durumu vasıtasıyla halkın içinde bulunduğu sıkıntılar, dinî ve ahlâkî çöküntüler dile getirilir. Paşa, zengin olduktan bir süre sonra, saçını, sakalını boyayıp süslenmeye başlar ve bir süre sonra, 65'ini aşmasına rağmen, evindeki sofracı Eleni'ye nikâh kıymak için Köse İmamdan ilmühaber ister. Ancak adamın şeriata göre hakkı olduğunu iddia ettiği ikinci evliliğin haram olduğuna kanaat getiren imam, ilmühaberi yazmaz. Ama adam parayla başka birine ilmühaberi yazdırır. Eleni'yi nikâhına alan paşa, mallarını da kadının üstüne yapmaya kalkınca hanımı ve kızı ağlayarak Köse İmama gelir. İmam, adamın "süfehadan" sayılarak ehliyetini elinden almak için Hocazâde'nin yardımı ile bir ilmühaber yazar. Bu olaydan hareketle ülkenin içinde bulunduğu durumdan, halkın cahilliğinden bahseden Köse İmama Hocazâde, "Çarşamba günü" gittiği Kartal'daki düğünde gördüğü sefaleti anlatır. Geçmiş güzel günlerdeki hal ile yaşanan zamandaki hali kıyaslayarak anlatan Hocazâde, halkın cehaleti, dini ve ahlaki düşüklüğü ile fakirliğini, ilmi, dini ve ahlaki yüceliğiyle zenginliğinin bir arada olduğunu ifade eder. Bundan sonra mektep ve medrese karşılaştırmasına giden kahramanlardan Hocazade, mektebi ve modern ilmi savunurken Köse medreseye yapılan haksızlıkları dile getirir. Medreselerin 700 yıllık eserleri okuttuğu ve çağa ayak uyduramadığını söyleyen Hocazâde'ye Köse İmam, medreseyi yıkan İttihatçıların kurdukları yeni okulların bir işe yaramadığını, hala Avrupa'dan bilim adamları ve uzmanlar getirildiğini söyler. Hocazâde'nin geçen yaza dönerek anlattığı Konya'daki köyden kovulan muallim ve köylü arasındaki anlaşmazlıktan bahsetmesinin ardından Köse İmam, ittihatçıların hürriyet bahanesiyle yaptıkları maskaralıkları Babıali'de nutku ile karşılaştığı Rıza Tevfik'i örnek vererek anlatır. Hocazade, üç yüz yıldır gençliğe ümitsizlik aşılandığından gençlerin gözlerinin yıldığını, bundan dolayı da atalarını suçlu bulduğunu dile getirir. Dalgın İslâm âleminin uyandırılması gerektiğini, bunun için çalışmak gerektiğini ifade eden Hocazâde'nin karşısındaki Köse İmam, bu konuda umutsuzdur. Bu işin çok uzun süreceğini söyler. Bunun üzerine Hocazâde'nin anlattığı bir hatırası, düşüncesini örneklendirmek için kurguda yer alır. Ziraate dair bir eser yazan Hüseyin Kazım'ın eserinin basılması fikrine, Recaizâde, eserin kimse tarafından okunmayacağı ve yapılan masrafın boşa gideceği düşüncesiyle itiraz eder. Hüseyin Kazım'ın cevaben, eserinin çok kişiye ulaşmayacağını bildiği, ancak birkaç kişiye bile ulaşmasının değerli olduğu sözleri, Hocazâde'nin Köse İmam'a ümitvar olması konusunda verdiği mesajdır. Köse İmamın Mandal Hoca ile sürgüne gönderilişini anlatması münasebetiyle söz, Hüseyin Kazım'ın babası Vali Kadri Beye gelir. Mandal Hocanın

imanlı ve korkusuz duruşu ile Abdülhamit'in karşısına çıkarak onu korkaklıkla itham etmiştir. Bunun ardından dayak yiyen ve sürgüne gönderilen Mandal Hocanın yol arkadaşı Köse İmamdır. Ulaştıkları Trabzon'da Kadri Bey onlara yardımcı olur. Mandal Hoca, göğsü imanlı ve yürekli bir insandır, ancak yanlış hareket etmiştir. Dünya savaşının yarattığı yokluk ve sefalete değinen konuşmalardan sonra söz, Âsım'ın durumuna gelir. Köse İmam, oğlu Âsım'ın halkın sıkıntılarına duyarsız kalan, değerleri hiçe sayanlara karşı kaba kuvvet kullanarak yola getirmeye çalışmasından şikâyet eder. Âsım'a güvenen ve bu şikâyetleri biraz abartılı bulan Hocazade, Köse İmamın Âsım ve arkadaşlarının Babıali baskını planladıklarını söyleyince durumu ciddiye alır. Köse İmam, Hocazâde'den Âsım'ı kaba kuvveti bırakarak okuluna devam etmeye yönlendirmesini ister. Bundan sonra diyaloglar, Âsım ile Hocazade arasında geçer. Hocazade, yüksek ahlak sahip olduğunu düşündüğü Âsım'a, ahlakını ilim ve teknoloji ile tamamlaması konusunda nasihat eder. Halkı sıkıntılardan kurtarmak istiyorsa, Berlin'e dönerek bitmesine bir yıl kalmış olan tahsilini tamamlamasını söyler. Âsım da Hocazâde'yi dinleyerek, hemen arkadaşları ile Avrupa'ya dönüp tahsilini bitireceğini söyler.

A)Zaman

Âkif'in Sarıgüzel'deki evinin ikinci defa yanmasından önce gerçekleştiği belirtilen muhaverenin zamanı, I. dünya savaşı yılları olarak ifade edilir. Evdeki yangının tarihi de Mayıs 1918'dir.[4] Bunun yanında Çanakkale'de kazanılan zafer için söylenen Çanakkale Şehitlerine şiirinin de yer alması, buradaki savaşın tamamlandığı tarihlerden sonrasını işaret ediyor. Dolayısıyla 1916 ile 1918 yılları arasında geçtiğini tahmin edebileceğimiz zaman, Hocazâde'nin evindeki birkaç saatten ibarettir. Ancak, hikâye zamanında, anlatılan hatıralar dolayısıyla zaman, II. Abdülhamit dönemine kadar uzanır. Hikâyenin ilk geri gidişi, Köse İmamın yakın zamanda mahalledeki paşa ile yaşadığı şer'î anlaşmazlıktır. Bu şekilde, zaman paşanın zenginleştiği zamanlar ve ardından bakımlı bir görünüş kazandığı günlere gider. Süresine dair bir bilginin bulunmadığı bu zaman diliminde, paşa, Eleni ile nikâhlanmaya karar verir. İlmühaber istediği Köse İmam bu belgeyi vermeyince, para ile aldığı ilmühaber ile nikâhlanır. Paşanın malını mülkünü Eleni üzerine yapmak istemesi ve ailesinin bundan şikâyetçi oluşu bu zaman diliminin sonudur. Bunun ardından zamanın ikinci geri döndürülüşü Hocazâde'nin Kartal'daki düğünü anlatması ile olur. Kahramanın günlerden Çarşamba olduğunu belirttiği düğünün zamanına dair başka bir belirti yoktur. Anlatımdan Hocazâde'nin bir gününün burada geçtiğini düşünmekteyiz. Hocazade, "geçen yaz" gittiği Konya'da karşılaştığı muallimin köyden kovulması hadisesini anlattığı geri dönüş ise, Konya'da verdiği vaaz ve ardından Mestanlı Dayı ile durumun aslını öğrendiği konuşmayı kapsar ki aşağı yukarı bir günlük bir zaman dilimidir. Köse İmam, II. Meşrutiyetin ilanı günlerini hatırlayarak zamanı 1908'lere taşır. Tam olarak tarihi bilinmeyen bu hatırada, Babıali'de hürriyet nutukları atan "milletin feylesofu"nun Köseyi nasıl sinirlendirdiği anlatılır. Bu da kısa süreli bir geri dönüştür. Hocazade, ümitvar olmanın ne anlam ifade ettiğini anlatmak için geri döndüğü zaman ise belli değildir. Hüseyin Kazım'ın, ziraatle ilgili yazdığı eserin basılması ve halka ulaşmasını istemesi üzerine gelen itirazlara cevap vermesi kadar kısa süreli bir şekilde, zamanı "üç beş yıl önce"sine geri döndürür. Köse İmam'ın Yeni Cami vaizi Mandal Hoca'yla sürgün yolculuğu zamanına gidildiğinde ise, II. Abdülhamitli yıllara dönülür. Beş günlük zorlu gemi yolculuğundan sonra Trabzon valisi tarafından kabul edilmeleri ile geri dönüş sona erer. Hikâyenin son zaman değişimi,

4 Mehmet Âkif Ersoy, **a.g.e.**, s.343.

Köse İmam'ın, Âsım'ın durumunu anlatmak üzere, yakın zamanda gerçekleştiğini belirttiği bir hadise ile olur. İmam, Ramazan ayında ve saat 11 sularında vapur beklerken, sigara içen ve Köse İmam2a sataşan kişilere Âsım'ın dersini vermesini anlatır. Zaman, Ramazan ayında bir günde 11 sularından, kavganın sona erdiği belirsiz bir zamana kadar devam eder. Bu geri dönüş de kısa sürelidir.

B)Mekân

Hikâyenin mekânı Hocazâde'nin Fatih, Sarıgüzel'deki evidir. Ancak, eve dair hiçbir ayrıntıya rastlamayız. Hikâyede yer alan mekâna dair anlatımların tamamı geri dönüşler esnasında gerçekleşir. Konya'da gerçekleşen hadiseye dönüldüğünde, adı belirtilen şehirde Hocazâde'nin vaaz verdiği mescit ve köylü Mestanlı Dayı'nın getirdiği kalacağı oda, mekân olarak karşımıza çıkar. Hikâyede Âkif'in en detaylı anlattığı mekân, Kartal'daki Kurna köyüdür. Köyün ve köylünün fakirliğinin tasvirlerle anlatıldığı kısımda, köyün eski bakımlı, bereketli ve zengin halleri de uzunca tasvir edilir. Bu hatırlamadaki mekân tasvirleri, mekândaki değişiklikle, dönemin ve insanın değişimine dikkat çekme amacıyla kullanılır. Bir zamanlar zengin ve güzel olan bu yerlerde insanlar da ahlâklı, dinine bağlı ve mutludur; şimdinin çirkinliği ve bereketsizliği ile insanların ahlak düşüklüğü, dininden uzaklaşması ve mutsuzluğu bağdaştırılır. Köse İmam'ın sürgüne gönderildiği gemi yolculuğunun zorluğu anlatılmak üzere, mekândan biraz bahsedildiğini söyleyebiliriz. "çalkaya" bir tekne ile çıkılan yolculukta, yatmak ve soğuktan korunmak için uygun bir mekân yoktur.

C)Kahramanlar

Hikâyenin kahramanlarını ikiye ayırmak daha doğru olacaktır. Birincisi grup kahramanlar, aralarında muhavere geçen Hocazade, Köse İmam, Âsım ve Emin'dir. Ancak bu kahramanlar dışında geri dönüşlerle karşımıza çıkan başka kahramanlar da vardır ki bunlar ikinci grupta değerlendirdiğimiz ve anlatıcı kahramanların ifadelerinde yer bulan kahramanlardır.

Âsım'ın asıl kahramanlarından *Hocazâde,* Hoca Tahir Efendinin oğlu ve aslında Mehmet Âkif'in kendisidir. Daha ziyade düşünce dünyasından izler gördüğümüz Hocazadenin şahsına dair verilen bilgiler, onun 46 yaşında olması ve kendini şair olarak nitelendirmesi şeklindedir. Köse İmam ise, onu "züppe" bulur. Çünkü onun, babasından bilgi mirası ile ayakta durmasına rağmen, babası gibi büyük bir başarıya imza atamadığını düşünür. Köse İmamı çok seven kahraman, onun bu ifadesine kızsa da gücenmez. Köse ile konuşmalarında Hocazadenin kendisine şair demesi, imama garip gelir. Köse İmam, onun için "mevlidci", "bid'atçı" ve "baytar" dendiğini, ama şair denmediğini söyler. Hocazâde, Köse İmam ve Âsım'ın bilgisine saygı duyduğu bir kişidir. Köse, mahalledeki paşanın "süfehadan" sayılması için yazılacak ilmühaberi, Hocazâde'nin daha iyi yazacağını düşünür ve ondan yardım ister. Âsım da ona büyük saygı duyar. Yenileşmenin gerekliliğine inanan kahraman, istibdat karşıtı ve İttihat ve Terakki partisi taraftarı görünmektedir. Aslında bunun sadece Köse İmam'ın düşüncelerini ifade etmesine meydan vermek için, Âkif'in Hocazâde'ye biçtiği rol olduğunu söylemek daha doğru olur. Çünkü kahraman, önce hürriyeti ilan ettiklerini, devlet olarak bir enkaz devraldıklarını, yaşanan sefaletin nedeninin ise dünya savaşı olduğunu söyleyerek Köseyi konuştursa da, ilerleyen sayfalarda onun da Köse İmama yakın düşüncelere sahip olduğunu görürüz. Medreseyi çağın ihtiyacını karşılamadığı için eleştiren Hocazade, Köse İmamın mektep hakkındaki taarruzlarına fikrî karşılıklar vermez. Hocazâde'nin Köse İmam'dan ay-

rıldığı asıl nokta, ümittir. İçinde bulunulan durumdan dolayı ümidini kesmiş görünen Köse İmamın karşısında ümitsizliğin İslam dini ile bağdaşmadığını, üç yüz yıldır milletin gençlerine ümitsizlik aşılandığı ve bundan dolayı bir atalet yaşandığını savunur. Çalışarak, Kur'an ve asrın ilmini birleştirerek dalgın İslâm âleminin uyandırılması gerektiğini düşünür. Mektep ve medreseler bitmiştir, eğitim konusunda ciddi çalışmalara ihtiyaç vardır. Çözüm gerçek imanın, iyilik, doğruluk ve sebat ile birleşen gençler yetiştirmekle mümkün olacağını ve geleceği kurtaracak olanın "Âsım'ın nesli" olduğunu ifade eder. Babasının isteği üzerine Âsım'ı uyaran ve onun yüksek ahlakı yanında ilim ve teknoloji bilgisine de sahip olması gerektiğini belirten Hocazade, kökü milletimizde var olan "marifet", "fazilet" ve İslâm dinini bir araya getirmek ve ümidini kaybetmemenin bu milleti yeniden ayağa kaldıracağına inanan bir kahramandır.

Köse İmam adlı kahraman, Âkif'in bir manzum hikâyesinde daha yer verdiği bir kahramandır. Hocazâde'nin babası Tahir Efendi'nin öğrencisi olan Ali Şevki Hoca'dan[5] ilham alarak kurguladığı Köse İmam, Hocazâde'den yaşça büyüktür. Hikâyenin son sayfalarında 70 yaşında olduğunu ifade eden kahraman, Hocazâde'ye de "oğlum" diye hitap eder. Kendisini ziyaret etmeyen Hocazâde'ye elini öptürmeyen Köse İmam, şairlerin büyük çoğunluğundan hoşlanmaz. Ancak, hikmetli sözler söyleyen şairleri bunun dışında tutar. İmamlık yapan ve halkın şeriata yaklaşımını, onu menfaatlerine kılıf yapmalarını eleştiren Köse, bunu mahallesindeki bir paşa ile örneklendirir. İmam, her ne kadar Hocazâde'yi zaman zaman azarlasa da onun bilgisine saygısı vardır. Hocazâde gibi daha ziyade fikrî planda gördüğümüz Köse İmam, bağımsızlığına düşkün bir kişiliğe sahiptir. Bunu II. Abdülhamit döneminde de ortaya koyar ve hatta bundan dolayı sürülür. Ancak ardından gelen İttihat ve Terakki tam bir hayal kırıklığıdır. Köse İmam, zaman zaman "siz" diyerek Hocazâde'yi İttihatçılardan sayar. Onları hürriyeti getirdikleri için boş yere sevinmekle suçlayan, içi boş veya yanlış fikirler savunanları deha görmelerine tepki duyan, medreseleri yıkarak yanlış bir iş yaptıklarını söyleyen Köse İmam, İttihatçılardan hoşlanmaz. Bu dönemde medreseliler, sarıklı, "ıskatçı", "cerci" veya "leşçi" diyerek aşağılanır. Memleketin ve insanların içinde bulunduğu durumdan bizar olan Köse İmam, insanların menfaatleri için her şeyi mübah saydıkları bir dönemin portresini çizer. Yaşanan dönemde sefalet o kadar çoktur ki, Köse İmam ümidini kaybetmiştir. Oğlu Âsım'ın içinde bulunulan bu durumu düzeltmek üzere kaba kuvvete başvurması, onu korkutur. Hatta durumun Babıali baskınına kadar varması, Köse İmam'ın oğlunun başa çıkamayacağı bir meselenin karşısında olduğunu düşündürür. Âsım'ın cephede savaşırken şehit olmasına sabredebileceğini, ancak katil veya maktul olmasını istemediğini dile getirir. Hocazâde'den, oğlu Âsım'la konuşup onu okuluna devam etmek üzere ikna etmesini ister. Hikâyenin kahramanları Köse İmam ve Hocazâde, Âkif'in vurgulamak istediği fikirlerin daha iyi ortaya çıkabilmesi için zaman zaman çatışır gösterdiği kahramanlardır.[6]

Köse İmam'ın oğlu Âsım, Hocazâde'nin kurtarıcı nesil olarak gördüğü gençlerin temsilcisidir. Ahlaki açıdan yüksek bir kişiliğe sahip olan kahraman, ahlaki duyarlılığını yanlış şekilde kullanmaktadır. Halkın açlığına, sefaletine aldırmayan, yaşanan sıkıntılarla alay edercesine yaşayan kişilere haddini bildirmeyi kendine görev edinir. Ramazan ayında sigara içerek, dumanını Köse İmam'a savuran ve oruç tutmayı hayvanca bulan kişiye, halkın açlığıyla alay edercesine mezelere boğulmuş ve herkese göstererek içki içenlere, gaz yokluğunda kumar oynanması için israf derecesinde gaz kullanan kumarbazlara, sokaklarda nara atan sarhoş karaborsacı-

5 Şair, "Köse İmam" şiirini de Ali Şevki Hocaya ithaf etmiştir. *a.g.e.*, s.126.

6 Ömer Faruk Huyugüzel, "Mehmet Âkif'in Âsım'da Başvurduğu Anlatım Vasıtaları ve Teknikleri", **Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif Ersoy**, İstanbul 1986, s.33.

lara kaba kuvvet ile karşı durur. Onun aşırı duyarlılığı, mahalle halkının Âsım'a, "Kel Kâhya" adını vermesine neden olur. Her akşam, babası ve kardeşi onu endişe içinde beklemektedir. Son olarak Babıali baskını düşüncesi, Köse İmam'ın Hocazâde ile konuşmasına neden olur. Babasına çok saygı duyan, ancak düşüncelerini benimsemeyen Âsım, bir Hocazâde'yi dinler, bir de kız kardeşi Melek'ten etkilenir. Hocazâde'nin iyi tanıdığı ve çok beğendiği bir genç olan Âsım, Hocazâde ile çöldeki savaşta bir süre beraber olmuştur. Bu dönemde Âsım'ı daha yakından tanıyan Hocazade, Köse İmam'a oğlunun eşsiz ve her yönüyle ayrı bir cihan olduğunu söyler. Bir heykel gibi görüntüsü yanında, iman dolu göğsü, ince ruhu ve irfanı ile milletin beklediği gençtir. Onun ince ruhu ve yüce gönüllüğü, çöldeki savaş sırasında gerçekleşen güreş hadisesi ile ortaya konur. Âsım, karşısına çıkan ve kendisi kadar olmasa da gürbüz bir pehlivana kasıtlı bir şekilde yenilir. Bunun nedenini soran Hocazâde'ye ise, bütün gün savaşta ter dökmüş bir kahramanı yenerek üzmek istemediğini belirtir. Arkadaşları da kendisi gibi olan Âsım, aslında Berlin'de müsbet ilim tahsili yaparken, ülkesindeki savaşa koşmuş ve cepheden cepheye giderek savaşta bulunmuştur. Hocazâden'in ideal neslin anahtarını sunduğu Âsım ve arkadaşları, Avrupa'ya gidecek, yüksek ahlaklarını ilim ve fen ile taçlandıracak, buradaki kaynaktan ülkesini besleyecek bir kanal görevi görecektir. Âsım, Hocazadenin sözünü dinleyerek okuluna devam etmeye karar verir. Mehmet Âkif Ersoy'un oluşturmaya çalıştığı Âsım karakteri, yüksek ahlaka ve duyarlı bir kişiliğe sahip, ancak bu özelliklerini bilimle tamamlaması gereken bir kahramandır. Hikâyede, ona benzeyen bir başka kahraman Mandal Hoca, ahlâkı, aklı ve gücü olan, ancak haksızlıklara sesini yükseltirken yanlış bir yöntem izleyen bir kişidir. Benzer bir şekilde Âsım da yanlışlıkları tespit etme noktasında başarılıdır, ancak bunları engelleme noktasında yanlış bir yol izlemektedir. Hâlbuki Âsım, daha akıllıca hareket ederek memleketin insanını bilimle tanıştırmalı ve Hüseyin Kazım gibi bu konuda kazandığı her bir kişiyi kâr saymalıdır. Bu haliyle Âsım, Hocazadenin, Köse İmamın, Mandal Hocanın ve Hüseyin Kazım'ın tüm iyi özelliklerini şahsında bir araya getiren, ancak onlardan farklı olarak genç bir kahramandır. O, Mehmet Âkif'in geleceğe yaptığı yatırımdır ve canlı şahsiyeti ile o tarihe kadar edebiyatımızda örneği görülmemiş bir tiptir.[7]

Hikâyenin diyaloglarda yer alan dördüncü kahramanı Emin, Hocazâde'nin oğludur. Diyaloglara çok az katılır ve kahramana dair hemen hiçbir nitelikten bahsedilmez. Emin, Köse İmam'ın ziyaretinin ardından belirtilmeyen bir zamanda İmam'ın elini öpmüş ve çekilmiş; babasının çağrısı üzerine geldiğinde ise çay demlemek üzere tekrar ayrılmıştır. Kahramanı bir defa daha gördüğümüz kısım, Âsım'ın hikâyeye dâhil olduğu kısımdır. Emin, Hocazade ve Köse İmamın yanına "ağabey" dediği Âsım'ı getirir.

Âsım hikâyesindeki muhavereyi gerçekleştiren dört kahramanın dışında, geri dönüşlerde karşımıza çıkan ve gıyabında bahsi geçen 25 kahraman daha bulunur.

Hoca Tahir Efendi, Hocazadenin babası ve Köse İmamın hocası olarak hikâyede özelliklerine değinilen bir kişidir. Enfiyeyi sevmeyen, çok temiz olan Tahir Efendi, bir köylü çocuğu olarak büyük bir gelişme göstermiştir. Sarayı sevmez, ama saygısızlık da yapmaz; hatta bu konuda Köse İmamı uyarır.

Emekli paşa, 65 yaşından sonra gelen para ile dengesini kaybetmiş ve şeriat ve örfe uygun olmadığı halde Rum hizmetçisi ile evlenir. Onun malını mülkünü Eleni üzerine yapıp ailesini mağdur etmesi, Köse İmamın eli kolu bağlı izleyeceği bir manzara değildir.

Paşanın hanımı, Köse İmam tarafından uyarıldığı halde Eleni'yi göndermez ve saflığının

7 Kazım Yetiş, *Bir Mustarip Mehmet Âkif Ersoy*, Akçağ Yay., Ankara 2006, s.140.

cezasını yaşadıkları ile çeker. Kadın, kızını yanına alarak Köse İmama durumu anlatır. **Kızı** da kadın da bunları anlatırken ağlar.

Bu ailenin sofracısı olan **Eleni**, paşayı kandırarak kendisine nikâh kıydırır. Bunun üstüne adamın malını mülkünü de almak ister. Köse'nin paşaya yaptığı uyarılar bir işe yaramaz. Kadın çok "kurnaz", "edepsiz" ve "cilveli"dir.

Meydanın açılmasını isteyen **değnekçi**, zurna üfleyen "mezar renkli" **çingene** ve eski cenazelerin görkeminden bile uzak olan düğünün zavallı **gelini**, Hocazadenin Kartal'da katıldığı düğünün kahramanlarıdır.

Oruç, namaz, gusül ve temizlik bilmeyen, davranışları yüzünden köyden kovulan **muallim** ve onun ahlaksızlıklarını anlatan **Mestanlı Dayı**, Hocazâde'nin Konya'da şahidi olduğu hadisenin kahramanlarıdır.

Köse İmamın hürriyet sonrasından bahsederken anlattığı hadisenin kahramanları ise, Babıali'ye çıkarken gördüğü elleri bayraklı kişilere hitap eden "**milletin feylesofu**" (Rıza Tevfik), dinleyenlerin deha olarak nitelendirdiği deha **sosyolog** (Ziya Gökalp), **dehşetli siyasetçi** (Talat Paşa) ve deha **maliyeci** (Cavit Bey) ile Köse İmamın niyetini anlayarak onu uyaran, sayılan dehalardan bahseden "**çapkın**"dır.

Hocazâde'nin konuşmalarında bahsi geçen **Yahudi**, kahramana Asya'daki 700 milyonun donukluğunu ama bir avuç yahudinin yapabildiklerinin çokluğunu dile getirerek unutulmaz bir ders verir.

Ümitvar olmaktan bahsederken Hocazâde'nin örnek olmak üzere anlattığı hadisede, **Hüseyin Kazım**, Heyet-i İrşadiye çalışmaları bünyesinde hazırladığı eserinin basılması konusundaki ümitsizliği kabul etmez. **Recaizade Mahmut Ekrem** ise, önce eseri okuyacak kişilerin olmadığı noktasında itiraz etse de sonradan Hüseyin Kazım'ın ümitvar tavrını haklı bulur.

Köse İmam'ın "Yıldız'daki baykuş" diyerek bahsettiği **II. Abdülhamit**, hikâyenin sevilmeyen kahramanıdır.

İstibdat kurbanı **Laz Mandal Hoca**, Yeni Cami vaizidir. Abdülhamit'in karşısına çıkarak onu korkak olmakla itham eden hoca, bundan dolayı sürgüne gönderilir. Mangal gibi yüreği ve imanı olan hoca, gücünü yanlış kullanır. Bu yersiz cesareti dolayısıyla amacına ulaşamadığı gibi, elindeki imkânı da kaybeder. Mandal Hoca ile Köse İmam, ulaştıkları Trabzon'da Hüseyin Kazım'ın babası ve Trabzon valisi olan **Kadri Beye** giderler. Vali, onlara aba ve cebinden para verir.

Ramazan ayında oruç tutmayarak Köse İmamın yüzüne sigara dumanı üfleyen **adam**, imama "Niye bağlanmalı hayvan gibi hala oruca?" diyerek Âsım'ın öfkesini üzerine çeker. Çıkan kavgada "**en namussuzu**" Âsım'a silah çekendir ki Âsım, en çok onu hırpalar.

Hocazadenin şahit olduğu güreşte Âsım'ın karşısına çıkan **gürbüz pehlivan** ve Âsım'ın sözüne değer verdiği kız kardeşi **Melek**, hikâyenin diğer kahramanlarıdır.

D)Bakış Açısı

Âsım kitabının bakış açısı, geleneksel doğu hikâyelerinden farklıdır. Hâkim bakış açısının kullanıldığı bu tarz hikâyelerin dışında bir tutum sergiler. Şair, bu manzum hikâyede, dört anlatıcıya yer verir. Her bir anlatıcı, hikâyede kendine biçilen rolü diyalogları sayesinde okuyucuya hissettirir. Bu yönüyle teatral bir karaktere sahip eserde diyalog halindeki kahraman-

lar dışında anlatıma dâhil olan bir kişi yoktur. Geri dönüşlerde ise kahramanlar, genellikle dâhil oldukları olayları anlatarak kahraman-anlatıcı dilini kullanırlar. Fıkralar, hikmetli ve dini anekdotların da yer aldığı hikâyelerin bu tarz parçalarında hâkim bakış açısı karşımıza çıkar.

Diyaloglarla anlatımın tercih edildiği hikâyede konuşmalar, şiir dili müsaade ettiği oranda gerçekçidir. Diyalogların samimiyeti, doğallığı, özellikle hikâyenin başında, Hocazâde ve Köse İmamın karşılaşıp konuşmaya başladıkları ilk kısımda ve emekli paşa için yazılacak ilmühaberin yazımında dikkati çeker. Buradaki konuşmaların günlük hayattaki diyaloglardan neredeyse farkı yoktur. Hikâyede diyaloglar yanında tasvirî anlatımlara da yer verilir. Kartal'daki düğünde köyün ve ortamın geçmiş ve an ile tasviri, Mandal Hoca'nın Trabzon'a ulaştığı zamanki perişan halinin tasviri ve Âsım'ın soyunup güreş meydanına çıktığı zaman Hocazadenin yaptığı tasvir, sözü edilen tasvirî anlatımlardır. Konuşmalar dolayısıyla hareketli bir tempoya sahip olan hikâyenin, tasvir kısımlarında tempo düşer.

Hikâyenin anlatıcılarının tutumu ise eleştireldir. İçinde bulunulan durum, Hocazâde ve Köse İmam'ın zaman zaman çarpışan diyaloglarında, anlatılan hikâyeler ve fıkralarda, kahramanların geriye dönüşlerinde dile getirilir. Yaşanan sefaletin asıl nedeni, savaşlar değildir. İnsanımızın ahlâkî değerlerini kaybetmesidir. Medreselerde çağın gereklerine uyamayan bir eğitim verilmesi, yeni açılan mekteplerin yeterli olmayışı, eğitim kurumlarının kalitesizliği cehaletin artmasına neden olmuştur. Atalarımızın yüksek ahlâkı ve bilime saygısı sayesinde kurdukları medeniyet, halkın cehaleti, ahlak seviyesinin düşüklüğü ve bilimden habersizliği sayesinde çökmeye başlamıştır. Zaten batı dünyasının ilim ve teknoloji konusundaki ilerlemiş olmasının yanında doğunun tembelliği, doğu ve batı dünyası arasındaki farkı daha da çok açmıştır. İçinde bulunulan vahim durum "'Yaşasın!' afyonu" ile unutturulmaya çalışılmıştır. Bu durumun acilen giderilmesi gerekmektedir. Durumun vahametini gören Hocazâde ve Köse İmam arasında ümit noktasında farklılık vardır. Köse İmam ümidini yitirmiş görünmekte iken Hocazâde ümitsizliğin İslâmiyetle bağdaşmadığını, son üç yüz yılın en büyük hatası olduğunu düşünür. Âsım ise, bilek gücüne dayanarak halkın sorunlarını çözmeye kalkmıştır. Hocazade'nin sunduğu gerçek çözüm ise "marifet" ve "fazilet"in bir araya geldiği nesille ortaya çıkacaktır. Âsım'ın nesli sayesinde batının ilmi ile İslâmın yüksek ahlakı bir araya geldiğinde -geçmişte olduğu gibi- İslâm âlemini durdurmak mümkün olmayacaktır.[8] Marifet veya faziletten herhangi birinin yokluğu amacın gerçekleşmesine engeldir.

Sonuç

Mehmet Âkif Ersoy, Âsım kitabında, ideal bir toplum oluşturmanın, İslamiyet ışığındaki ahlaki temeller ve batıdan alınacak bilim ile mümkün olduğunu ifade eder. Âsım, Mehmet Âkif'in bu konudaki düşüncesini detaylı bir şekilde anlattığı, hatta kahramanların konuşmaları ve fiilleri ile somutlaştırdığı manzum hikâyesidir. Onun sanatı, bu kitapta da, millet ve ümmet bazında yükselmenin ışığı olmak üzere, toplumun hizmetine tahsis edilmiştir.

8 Kazım Yetiş, *Mehmet Âkif'in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler*, AKM Yay., Ankara 1992, s.154.

Kaynaklar

Ersoy, Mehmet Âkif, *Safahat,* Hece Yay., Ankara 2010.

Huyugüzel, Ömer Faruk, "Mehmet Âkif'in Âsım'da Başvurduğu Anlatım Vasıtaları ve Teknikleri", *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Âkif Ersoy*, İstanbul 1986.

Yetiş, Kazım, *Bir Mustarip Mehmet Âkif Ersoy*, Akçağ Yay., Ankara 2006.

Yetiş, Kazım, *Mehmet Âkif'in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler*, AKM Yay., Ankara 1992.

Hikâyeci Yönüyle Mehmet Âkif ve Âsım

Özet

Büyük bir şair olduğu tartışmasız olan Mehmet Âkif Ersoy'un aslında usta bir hikâyeci olduğunu da söylemek mümkündür. Şiirselliği ön plana çıkarılan eserlerinin önemli bir kısmı manzum hikâyelerden oluşur. Küfe, Hasta, Kocakarı ile Ömer, Mahalle Kahvesi, Meyhane, İstibdad gibi manzum hikâyelerini kısa hikâyeler olarak kabul edecek olursak Âsım, Mehmet Âkif'in uzun manzum hikâyesidir. Dört kişilik bir kurmaca dünya ile oluşturulan hikâyenin kahramanları Köse İmam, Hocazade, Âsım, Emin ve onların geri dönüşlerinde bahsi geçen 25 kahramandır. Hocazade'nin evinde cereyan eden hikâyenin zamanı 1916-1918 yılları arasındaki belirsiz birkaç saattir. Ancak zaman, hatırlamaya dayalı geri dönüşlerle çoğaltılır. Diyaloglarla anlatım yönteminin tercih edildiği Âsım adlı manzum hikâyede, dönemin sorunları ve çözüm yollarına dair teklifler Âsım'ın şahsında somutlaştırılır. Âsım, Mehmet Âkif'in gelecek mühendisliği yaptığı bir eserdir.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Âkif, Âsım, kurgu, hikâye.

4. BÖLÜM

Abide Doğan
Mehmet Âkif'in Manzumelerinde Çocuk

Şerife Çağın
Şair Eşref'ten Mehmet Akif'e

Selim Somuncu
Safahat'ın Asım Bölümünde Tahkiye ve Unsurları

Mehmet Âkif'in Manzumelerinde Çocuk

Abide Doğan
Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Mehmet Âkif'in Manzumelerinde Çocuk

II. Meşrutiyet döneminin dikkate değer şahsiyetlerinden olan Mehmet Âkif Ersoy, manzumelerinde çocuğa ayrı bir yer vermiştir.

1908-1910 arasında yazılmış sosyal ve tarihî manzum hikâyelerle, istibdat aleyhine yazılmış manzumeleri ihtiva eden Safahat'ın ilk kitabında yer alan *Fatih Camii, Küfe, Meyhane, Hasta, Mezarlık, Bayram, Selma, Azim, Hürriyet, Kocakarı ile Ömer, Dirvas, Seyfi Baba, Amin Alayı, Bebek yahut Hakk-ı Karar* adlı manzumelerinde hasta, yetim, yoksul, açlık ve cehalet içinde ilgi ve şefkate muhtaç olan çocuk portreleri çizmiştir.

Âkif, Safahat'ın birinci kitabının ilk manzumesi olan "*Fatih Camii*"nde çocukluk günlerine ait hatırasını anlatır. Caminin tasvirinden sonra parmaklıkla çevrili bir yere oturan şair, kubbeye asılı kandilleri görünce çocukluk yaşantısına gider. Hatıraları onu sekiz yaşına götürür. Bir gece babası, kız kardeşiyle kendisini, uslu durmaları şartıyla camiye götürür. Kendisi namaza durunca çocuklarla ilgilenemez. Kız kardeşinin ne yaptığından bahsetmez ama kendisi serbest kalınca hasırların üzerinde keyfince koşar, yuvarlanır. Babasının beyaz sarıklı, temiz, zinde vücutlu, saçı sakalı ağarmış elli beş yaşındaki halini hatırlar.[1] Yanında küçük bir kızcağızla yeşil sarıklı pek yaramaz bir oğlanı görür gibi olur. Bu yaramazın başındaki fesin püskülü yoktur. İbiğinde mavi bir boncuk bağlıdır; fesin üzerindeki sarık hemen bozulur, sonra bir dolanır; daha sonra da bayrak gibi dalgalanır. Bu afacan koşar koşar, yerinde duramaz. Nihayet dua edilir ve namaz biter. "Pir-i güzin" olarak nitelediği babası çocukları alıp eve götürür. Yolda oğlan elinde fener tutar. Eve gelince yorgunluktan derin bir uykuya dalar. Bunlar şairin çocukluk anılarıdır. Bir süre sonra, etrafında huşû içinde dua eden insanları görünce şair gerçek âleme döner.

Vakası Halkalı Ziraat Mektebi'nde geçen "*Hasta*" adlı manzumede Âkif, Ahmet adlı öğrencisinin hastalığını ve bu yüzden okuldan uzaklaştırılmasını hikâye eder.

Karşılıklı konuşmalarla ilerleyen manzum hikâyede olay, şairin, hasta öğrencisini doktora götürmesiyle başlar. Çocuk son günlerde çok hastadır. Sınıf on gün önce ameliyata çıkarken, Ahmet de derse gelmiş ve hocası tarafından istirahat etmesi tavsiye edilmiştir. Geceleri uyuyamayan, öksüren, ateşi yükselen çocuğun durumu oldukça vahimdir. Âkif, durumun ciddiyetinin farkındadır. Doktor ise hâlâ "etmeye gelmez acele" demektedir. Sonunda hastayı tekrar muayene etmeye karar verir. Çağırır, çocuk kapının perdesini açarak içeri girerken fesini de düzeltir bir yandan. Şair, "Bir uzun boylu çocuk… Lakin o bir levha idi… Öyle bir levha-i

1 Akif'in üzerinde babasının büyük etkisi vardır. "Ne biliyorsam kendisinden öğrendim" cümlesi bu durumu açıkça ortaya koyar. Akif'in çocukluğu Fatih Camii çevresinde geçmiştir. Annesi ve babası ilk dinî terbiyeyi veren kişilerdir. Babası Tahir Efendi'yi on beş yaşında iken kaybeden Akif, aile reisi olarak evin yükünü üzerine almıştır. İlk eğitimini de babasından alan Akif, Arapça, akaid ve fıkhı da yine ondan öğrenmiştir.

rikkat ki unutmam ebedi"[2] dediği çocuğun iç burkan dış görünüşünü tüm çıplaklığıyla şöyle tasvir eder:

"Rengi uçmuş yüzünün, gözleri çökmüş içeri;
Elmacıklar iki baştan çıkıvermiş ileri.
O şakaklar göçerek cepheyi yandan sıkmış;
Fırlamış alnı, damarlar da beraber çıkmış!
Bet beniz kül gibi olmuş uçarak nur-ı şebâb;
O yanaklar iki solgun güle dönmüş, bîtâb!
O dudaklar morarıp kavlamış artık derisi;
Uzamış saç gibi kirpiklerinin her birisi!
Kafa bir yük kesilip boynuna, çökmüş bağrı,
İki değnek gibi yükselmiş omuzlar yukarı."[3]

Doktor hastayı önce dikkatlice dinlemek ister, soyunmasını ister. Ancak çocuğun soyunmaya hali yoktur. Bunun üzerine üç beş kişi çocuğu soyar. Ortaya çıplak bir yoksulluk abidesi çıkar. Esasen bu kemik külçesinin dinlenecek bir tarafı yoktur. Ama Âkif'in tahminine göre, doktorun merhameti coşar ve "Bakmasak hastayı nevmid ederiz belki!" diye, çocuğu muayene eder. Öksürüğüne kodein ile arsenik haplarını tavsiye ile "Hadi git kendine iyi bak…" diyerek çocuğu başından savar.

Bu duruma dayanamayan Âkif itiraz ederse de doktor, çocuğun ölüme yaklaştığını örneklerle anlatır. Sol taraftan akciğerin tamamı çürümüştür. O mel'un hastalığın üçüncü devredeki izleri, hastalığın tabii seyrinde olduğunu gösterir. Bütün arazlar, içe doğru nefes almak ve dışa doğru nefes vermeye ait tüm belirtiler de ortadadır. Hastanın bir haftalık ömrü kalmıştır.

Doktorla müdür çocuğu ve yapacaklarını konuşurlar. Hava değişikliğine göndermek de çözüm değildir. Ya yolda ölürse!? Kalırsa diğerlerine de hastalık bulaşabilir. Üstelik böyle bir hastayı gönderen okul da haklı olabilir. Sonunda karar verilir ve çocuk hava değişikliği tavsiyesiyle okuldan uzaklaştırılır.

Okulun bu kararına çocuk itiraz eder. Hava değişikliğine gitmek istemez. Rahat ölmeyi arzu eder. Üç buçuk yıldır bu okuldadır. Üç gün daha kalsa ne olur? Üstelik kendisini yıllarca barındırmış olan bir yerden, "öleceksin!" diye avare bir dilenci gibi kovulmak ne demektir? Çocuk kimsesizdir; gideceği/kalacağı yeri de yoktur. Sokaklarda perişan olacaktır. Sonunu da bilmektedir. Çocuğun isyanı/itirazları fayda vermez. Çağrılan faytona doğru iki arkadaşının kollarında giderken arkaya "lemha-i lebriz-i elem" atar ve arkadaşlarının matem gözyaşları içinde faytona bindirilir. Akif'in deyişiyle gariplerin şiltesinde ölmeye yollanır. Hasta ve ölmek üzere olan bir çocuğu sokaklara atan, merhametsiz ve hissiz insanlara karşı nefretini ve isyanını gizlemeyen şair; çocukların, özellikle de hasta çocukların korunmaya, ilgiye, şefkate muhtaç olduğunu bu manzumesiyle vurgular.

"Hasta" manzumesinde vak'a basit gibi görünmektedir. Ahmet, güney illerinden gelmiş ve

2 Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, 1966, İstanbul: İnkılap Kitabevi, syf: 11

3 Ersoy, Mehmet Akif, *Safaha*t, 1966, İstanbul: İnkılap Kitabevi, syf:11-12

İstanbul'un rutubetli iklimine dayanamayıp verem olmuştur. Ancak Mithat Cemal vak'anın bu kadar basit olmadığını belirtir ve bazı gerçeklere dikkat çeker.

"Akif, "Hasta"yı yazarken, hekime:

Bence doktor onu siz sayarak dinleyiniz!

diyor ve ilave ediyor:

Hastalık çünkü değil öyle ehemmiyetsiz.
Sade bir nezle-i sadriye mi illet? Nerde!
Çocuğun hâli fenalaştı şu son günlerde.

Bu, tarizdi, "Hasta" manzumesini daha ilk dinlediği zaman ilk mısraın bu zehrine dikkat etmiştir. Demek ki hekim "Hasta"yı o zamana kadar soymadan dinlemişti; mesela ceketiyle; kim bilir, belki de mesela kaputuyla… Yatı mekteplerinde umumi ve resmî merhametlerin yüzüne karşı bu mısra ne acı safhaydı. Üçüncü mısrada da şu acı hakikat duruyordu. Hekim "verem"i göğüs nezlesi sanmıştı!

Fakat Taşkasaba giderken Âkif bunları bana hiç anlatmıyordu. İçimden: "Galiba bu mısralara bu zehirleri sanat diye sokmuş." dedim. Ve manzumenin vakasına merak etmeyi esere hürmetsizlik bilerek kendisine mevzuu fazla sormadım.

Sonra Şefik'ten (Pendik Bakteriyoloji direktörü Şefik Kolaylı) öğreniyorum: Sanat saydığım bu zehirler hiç de öyle değilmiş:

Ahmet'in verem olduğuna mektepte inanmıyorlar: "Bir defa verem olduğunu kendisi söylüyor; sonra da çocuk değil mi, özeniyor!" Ve mektebin hekimleri Ahmed'in vehmini tedavi ediyorlar. Doktorların inanmadıkları verem hastalığı Ahmed'i her gün öldürmekte devam ediyor; fakat hekimler musır: Ahmed vehimden zayıflıyor. Vehmin de ilacı olmadığı için "evham getiren" çocuğu "telkin"le iyi etmeye karar veriyorlar. Leblebi unundan haplar yaptırarak Ahmed'e tembih ediyorlar, her gün bunlardan 4 tane alacak, 15 gün sonra kendisine bir fenalık gelecek, o gün ya kurtulacak, ya ölecek. Hakikaten on beşinci gece fenalaşıyor; fakat zavallı Ahmed seviniyor, çünkü ölmüyor!

Yalnız verem o kadar geç teşhis ediliyor ki Ahmed nihayet ölüyor.

"-Otur oğlum, seni dikkatlice bir dinleyelim,
Soyun evvelce fakat.
-Siz soyunuz yok halim!
Soydu bîçareyi on beş kişi birden, o zaman
Aldı bir heykeli uryan-ı sefalet meydan!
Bu kemik külçesinin dinlenecek bir ciheti,
Yoktu, zannımca tabibin coşarak merhameti;
"Bakmasak hastayı nevmîd ederiz belki" diye;
Çocuğun göğsüne yaklaştı biraz dinlemeye…"

Hastanın ancak kemik haline geldikten sonra soyularak bakılması, bu kemik yığınının dinlenecek bir ciheti olmaması – "cihet" kelimesinin buradaki acı güzelliği! –sonra hekimin merhametinin coşması… Bütün bu acı istihzalar yukarıda dinlediğim vakanın doğruluğundan alınmış zehirlerdir.

Âkif bana iki defa ağladığını söyledi: Bir bu çocuğu yazarken; bir de "Süleymaniye Kürsüsünde" inkıraz tasvir ederken"[4]

Âkif *"Küfe"* adlı manzumesinde, hammal babasının ölümü üzerine annesiyle kardeşine hamallık yaparak bakmak zorunda kalan "Zavallı Hasan"ın hazin hikâyesini anlatır. Buna göre, Âkif bir sabah erkenden evden çıkar. İstanbul'un kenar mahallesinde oturduğu için sokaklar çukurlarla doludur. Yağmurlarla dolan çukurlar göle benzer adeta. Şairin bastonuna bir küfe takılır. Küfenin kimin olduğunu düşünürken o sırada on üç yaşlarında bir çocuk gelir ve küfeyi tekmeler. Küfe ileriye doğru giderken çocuk,

"- Benim babam senin altında öldü, sen hâlâ
Kurumla yat sokağın ortasında böyle daha!"[5]

diye bağırır.

O anda karşıki evden orta yaşlı bir kadın görünür, Hasan'ın annesi olan kadın, oğluna babasının sekiz sene kullandığı küfeden ne istediğini sorar. Babası küfeden memnundur. Uğurludur küfe. Çünkü hiç işsiz/yüksüz bırakmamıştır onu. Sahibi gidince de öksüz kalmıştır. Bundan böyle Hasan, kardeşiyle annesini bu küfe ile besleyecektir. Hasan oldukça üzgün ve asabidir. Annesiyle konuşmalarını dinleyen şaire de söylenir. Annesi yatıştırmaya çalışırken, şair hiddet etmemesini, babasının, annesiyle kardeşini kendisine emanet ettiğini, babası bunca yıl çalışıp alın teriyle onları nasıl büyüttüyse bundan böyle onun da aynı görevi üstlenmesi gerektiğini söyler Hasan'a. Ama o, küfeyle çalışmak değil okumak ister. Bayramda komşusunun gelini, dayısının yatı mekteplerinde zabit olduğunu, kendisini de mektebe koyabileceğini belirtmiştir. Ama zavallı Hasan şartlar gereği okuyamaz ve hamal olur.

Şair ailesiyle Fatih'te gezintiye çıktığı bir günde Hasan'la karşılaşır. Onu, yaşlı bir adamın küfeyle yükünü taşırken görür. Çocuğun hali acınacak vaziyettedir. Âkif onun yürek sızlatan durumunu şöyle tasvir eder:

"Çocuk, benim o sabah gördüğüm zavallı yetim…
Şu var ki, yavrucağın hali eskisinden elim:
Cılız bacaklarının dizden altı çırçıplak…
Bir ince mintanın altında titriyor, donacak!
Ayakta kundura yok, başta var mı fes? Ne gezer!

Düğümlü, alnının üstünde sade bir çember,

4 Mithat Cemal, *"Hasta",* Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif, 1986 Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.63-64

5 Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, 1966, İstanbul: İnkılap Kitabevi, syf: 24

Nefes değil o soluklar, kesik kesik feryâd;
Nazar değil o bakışlar, dümû-i istimdad.
Bu bir ayaklı sefalet ki yalınayak, baş açık;
On üç yaşında buruşmuş cebin-i sâfi, yazık"[6]

Âkif bu satırlarda çocuğun sadece dış görünüşünü tasvir etmekle kalmaz, iç dünyasındaki perişanlığa da dikkat çeker. "Zavallı", "yazık" gibi acıma/merhamet ifade eden kelimelerle de çocuğun fakirliğini/çaresizliğini pekiştirir. Karşılaştırma ve tezatlarla çocuğun dramını daha da belirginleştirir. Hasan'ı okula giden çocuklarla karşılaştırır. Hasan ağır küfenin altında ezilirken, o sırada Rüştiye'den çıkan çocuklar hem ona hem de yanındaki ihtiyara bakıp geçerler. Onlar Hasan'ın yapamadıklarını yapmakta, güle oynaya okula gitmektedir. Bu durum karşısında Hasan ise o anda kaderi gibi gördüğü küfeyi ayakları altında ezmek ister.

Âkif "*Meyhane*" adlı manzumesinde meyhanenin kötülüğünden ve zararlarından bahseder. Hikâyede vak'a şöyle gelişir:

Akşam canı sıkılan şair sokak sokak gezerken karşısına bir meyhane çıkar. Onu ayrıntısıyla tasvir ederken insanda nefret ve tiksinti hissi de uyandırır. Oradaki insanların bayağı konuşmalarını aktarır. Kafayı çekenler sarhoş olup sızmışken bir kadınla bir erkek çıkagelir. Kadın meyhanenin müdavimlerinden Baba Arif adındaki kumarbazın eşidir. Kocasına bağırıp çağıran kadın en çok çocukları için üzülmektedir. Bir oğlu bir kızı vardır. Kızı İffet yetişkindir ama sarhoşun kızı diye alan çıkmaz. Bu söz zavallıyı incitirken anneyi de üzer. Kızına şunları söyler:

"Benim güzel meleğim, hiç de talihin yokmuş.
Anan benim gibi sersem, babansa bir sarhoş!"[7]

Oğlu Necip de parası ödenmediği için okuldan kovulur. Annesi onun cahil kalmasını istemez. Ama elinden bir şey gelmez. Arif üç gündür eve gelmeyince, çocuk da babasını görmek ister. Anne çaresizdir. Yatsı vakti komşusu olan Hüseyin Ağa'yı yanına alarak kocasını gittiği meyhanede bulur. Durumu anlatır, oradakilerden Arif'e nasihat etmelerini ister. Ancak oradakiler de Arif gibi sarhoş ve sorumsuz adamlardır. Üstelik Arif karısına "boşsun" der. Bunun üzerine kadın oracıkta düşüp bayılır.

Burada şairin üzerinde durduğu hususlardan biri de sarhoş bir babanın çocuklarına verdiği zarardır. Çocuklarının adı da (İffet ve Necip) babanın durumu ile tezat teşkil eder. Babanın sarhoşluğu çocuklarının geleceğini de tehlikeye sokar. Kızı evlenemez, oğlu da okuldan kovulduğu için okuyamaz, cahil kalır. Annenin feryadı çocukları içindir.

Âkif, "*Mezarlık*" adlı manzumesinde annesiyle birlikte mezarlığa gelen bir çocuktan bahseder. Bir sabah Eyüp Mezarlığına giden Akif, uzakta bir kabrin ayakucuna oturmuş bir kadınla bir çocuk görür. Çocuk "Tebareke" suresini vecde tutulmuşçasına ezberden okur; annesi de gözyaşlarıyla onu dinler. Âkif'e göre çocuk hayatı, kabir de ölümü tasvir eder. Bu manzumede farklı bir çocuk portresi çizilmiştir.

6 Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, 1966, İstanbul: İnkılap Kitabevi, syf:26

7 Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, 1966, İstanbul: İnkılap Kitabevi, syf:41

"Bayram" manzumesinde Akif bayram ve bayram yerlerinden bahsederken, oraların vazgeçilmezi olan çocukları ve onların eğlencesine geniş yer verir. Bayramda yetim çocukların da sevindirilmesi gerektiğini hatırlatır.

Şair bayramı Fatih'te seyreder. Kucakta gezdirilen çocuklardan yaşlılara kadar herkes bayram yapmaktadır. Bayram yeri konuşma üslubuyla oldukça canlı tasvir edilmiştir:

"Adım başında kurulmuş beşik salıncaklar,
İçinde darbuka, deflerle zilli şakşaklar:
Biraz gidin: Kocaman bir çadır... Önünde bütün,
Çoluk çocuk birer onluk verip de girmek için
Nöbetle bekleşiyorlar. Acep içinde ne var?
"Caponya´dan gelen, insan suratlı bir canavar!"
Geçin: Sırayla çadırlar. Önünde her birinin
Diyor: "Kuzum, girecek varsa, durmasın girsin. "
Bağırmadan sesi bitmiş ayaklı bir i´lân.
Alın gözüm, buna derler... " sadâsı her yandan.
Alektirikçilerin keyfi pek yolunda hele:
Gelen yapışmada bir mutlaka o saplı tele.
Terâzilerden adam eksik olmuyor; birisi
İnince binmede artık onun da hemşerisi:
"Hak okka çünkü bu kantar... Firenk icâdı gıram
Değil! Dirhemleri dört yüz, hesapta şaşmaz adam."
-Mahallebim ne de kaymak!
-Şifâlıdır ma´cun!
Simid mi istedin ağa
-Yokmuş onluğum, dursun.
O başta: Kuskunu kopmuş eyerli düldüller,
Bu başta: Paldımı düşmüş semerli bülbüller!"
Baloncular, hacıyatmazlar, fırıldaklar,
Horoz şekerleri, civciv öten oyuncaklar;
Sağında atlıkarınca, solunda tahtırevan;
Önünde bir sürü çekçek, tepende çiftekolan."

Âkif yetim çocukları da unutmaz. Bir ihtiyar kadının koltuğunda, gür kaşlı, uzunca saçlı, ağlayıp duran güzel bir kızı da görüverir o kalabalıkta… Gelip geçen ninesine çocuğun niçin ağladığını sorar. O da:

"-Yetim ayol… Bana evlad belasıdır bu acı.
Çocuk değil mi? "Salınacak!" diyor…
-Salıncakçı!

Kuzum biraz da bu binsin… Ne var sevabına say…
Yetim sevindirenin ömrü çok olur…"[8]

der.

Salıncakçı da merhamet ederek çocuğu sallandırır. Şairin yoksullara ve yetimlere karşı gösterdiği merhamet duygusu burada da dikkati çeker.

*"Selma"*da Âkif, kız kardeşinin ölümünü hikâye eder.

Yorgun bir günün sonunda eve gelen Âkif, eski bir komşusunun getirdiği haberle hemen annesinin evine koşar. Haber kötüdür. Kardeşi ağırlaşmıştır. Âkif annesini teselliye çalışır. Çocuk yemekten içmekten kesilmiştir ama annesi daha da perişan ve merhamete layıktır. Oğlunun ve komşu hanımın söylediklerini bile duymaz. Bu, Selma için beşinci felakettir. Felek onu perişan etmiştir.

Âkif manzumenin bu kısmında çocuğun ağırlaşan durumu ve annesinin hastalıktan şikâyet edişini anlatır. Çocuğun dili sabahleyin biraz ağırlaşmıştır. Bülbül gibi şakıyan evladı şimdi melûl melûl bakmaktadır. Bu ne zalim bir illettir. Her annenin düşündüğünü Akif'in annesi de düşünür:

"O olmasaydı da ben keşke hasta olsaydım."[9]

Şair manzumenin ilerleyen bölümlerinde ölmek üzere olan çocuğun durumunu şöyle tasvir eder:

"Ne manzaraydı ki bir kuş kadar uçan o melek
Dururdu bî-hareket, kol kanad kımıldamıyor!
Gözünde nûr-i nazar titriyor, hemen sönecek...
Dudakta nâtıka donmuş; kulak söz anlamıyor!
Türâb rengine girmiş cebîn-i sîmîni;
Ölüm merâreti duydum, öpünce leblerini!"[10]

Annesi ve komşu kadınlar çocuğun başındadır. Çocuktan ümidini kesen Âkif, annesine kızarak hastayı kendi haline bırakmasını söyler. Çünkü sonunda çaresiz kaderin hükmü gerçekleşecektir. Böyle cenaze şekline girmenin faydası yoktur. Annesinin yaptığı Allah'a karşı isyandır. "Asıl, felakete sabreyleyenler insandır."

Hikâyenin sonunda çocuk ölür; annesi de oradakileri taş yürekli olmakla suçlayarak şöyle der:

"Ne taş yüreklisiniz. Ah gitti evladım!"[11]

8 Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, 1966, İstanbul: İnkılap Kitabevi, syf:52
9 Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, 1966, İstanbul: İnkılap Kitabevi, syf: 57
10 Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, 1966, İstanbul: İnkılap Kitabevi, syf: 57-58
11 Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, 1966, İstanbul: İnkılap Kitabevi, syf: 58

Âkif, *"Hürriyet"* başlıklı manzumesinde ellerinde bayraklarla hürriyet sevinci içinde yürüyen çocukları anlatır. Manzumenin öyküsünde sevinçle hüzün bir arada yaşanır.

Oğlu Yemen'de olan bir ihtiyarın iki torunu vardır. Beş ve altı yaşlarında biri kız öteki erkek olan bu iki çocuk el ele verip "hürriyet" sedalarıyla yeri göğü inleten çocuk alayına katılmak için koşarlar. Dedeleri de arkalarından gözyaşları içinde torunlarını izler. İhtiyar, çocukların coşkusu karşısında sevinçlidir. Ancak babaları Yemen'de olduğu ve çocuklarını göremeyeceği için de üzgündür.

Şair bu manzumesinde hürriyet yürüyüşüne hazırlanan çocukları tanıtır:

"Beyaz entârisiyle kar gibi kız,
Sanki cennetten inme zâde-i hûr
Ya seher pâredir ki perrandır
Dûş-i nâzında bir sehâbe-i nûr.
Kuşanıp bir nıtâk-ı hürriyyet
Geziyor hâk-dânı dûrâ-dûr!
Hâle-dâr eyleyince bedri şafak
Bu kadar dil-nişîn olur ancak.

Ya şu oğlan, şu tostopaç afacan
Ki fezâlar gelir sürûruna dar;
Taşıyor sanki sığmıyor kabına...
Kendisinden büyük de bayrağı var!
Geçti mâzî denen o devr-i melâl,
Haydi fethet: senindir istikbâl.[12]

Şair ihtiyarın torunlarından başka hürriyet alayına katılan diğer çocukları ve onların coşkusunu da tasvir eder:

Söktü baktım ki hemen bir alay eftâl öteden,
O nasıl mevkib-i şadî, o ne âlem, görsen!
Her çocuk bir kocaman bayrak edinmiş, geliyor;
" Yaşasın!" sesleri eflâke kadar yükseliyor:
Görerek yapma değil hem, ne tabiî etvâr!
Şu yumurcaklara bak: Sanki ezelden ahrâr!
        -Bağırın haydi çocuklar...
        -Yaşasın hürriyyet!
Derken alkış geliyor; sonra da nevbet nevbet,

12 Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, 1966, İstanbul: İnkılap Kitabevi, syf: 92

Ya Vatan Şarkısı, yahut ona benzer bir şey
Okunup her köşe çın çın ötüyor... Hey gidi hey!
Bir mezarlık gibi dalgın yatıyorken, daha dün
Şu sokaklarda bugün dalgalanan rûhu görün![13]

"Hürriyet" Safahat'ta "İstibdad" manzumesinden sonra yer alır. Başlığın altında da "-iki gün sonra-" ibaresi yazılıdır. "İstibdat" manzumesi,

"Arnavutluk'ta gürleyen toplar
Geliyor işte payitahta kadar!"[14]

mısralarıyla biter. Burada sözü edilen Hareket Ordusu'nun toplarıdır.

Bu manzumede artık istibdat bitmiştir. Daha dün, her yer mezarlık sessizliğinde iken, bugün çoluk çocuk herkes sokaklarda hürriyet sevinciyle coşmaktadır. Bu coşku iki çocuğun dedesini sevindirmekle birlikte duygulandırır:

İki kardeş dalarak lücce-i etfâle hemen,
İki dürdâne-i ismet gibi yüzmekte iken;
Bakarak arkalarından bu güzel yavruların,
Döndü birdenbire sîmâsı, duran ihtiyarın.
Ne için ağladı? Bilmem. Şunu duydum yalnız:
Ah bir kerre gelip görse Yemen´den babânız![15]

Baba muhtemelen Yemen'de askerdir. Kimbilir, belki de hiç gelmeyecektir. Dede bu gerçeğin farkındadır, yüreği bu yüzden burkulur; ağlar.

Âkif bu manzumesinde çocuk ile gelecek ve hürriyet arasındaki münasebete dikkat çeker. Bugünün çocukları yarının büyükleri olacaklarından hür yaşamak küçüklükten itibaren onların hakkıdır. Melal devri artık geçmişte kalmıştır. Gelecek ise çocuklarındır.

Âkif "*Kocakarı ile Ömer*" manzumesinde kimsesizlik, fakirlik ve merhamet temini işler. Burada torunlarına olmayan yemeği pişirerek onları oyalamaya çalışan, çocukların açız feryatları karşısında aciz kalan bir ninenin; kendisini tesadüfen ziyarete gelen Ömer'i tanımayarak şikayet etmesi; Ömer'in de ona yardım etmesi konu edilmiştir. Hikâye şöyle başlayıp gelişir:

Sahabe Abbas soğuk ve karanlık bir gecede İbn-i hattab'ı görmek üzere evden çıkar. Issız yolda, mahalleyi devre çıkan Ömer ile karşılaşır. Birlikte yürürlerken Ömer her evin önünde durur. İçeridekiler kendisinden habersizdir. O içeriyi dinler. Nihayet Medine'nin dışında bir çadır görüp dururlar. İçerideki manzara içler acısıdır:

"Ocak başında oturmuş bir ihtiyarca kadın.

13 Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, 1966, İstanbul: İnkılap Kitabevi, syf:93

14 Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, 1966, İstanbul: İnkılap Kitabevi, syf: 91

15 Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, 1966, İstanbul: İnkılap Kitabevi, syf: 93

Açız!Açız! diye feryâd eden çocuklarının,
Karıştırıp duruyorken pişen nevâlesini;
Çıkardı yuttuğu yaşlarda çırpınan sesini:
-Durunda yavrularım, işte şimdicek pişecek...
Fakat ne hâl ise bir türlü pişmiyordu yemek!
Çocukların yeniden başlamıştı nâleleri...
Selamı verdi ÖMER, daldı âkıbet içeri.
Selamı aldı kadın pek beşûş bir yüzle.
-Bu yavrular niçin, ey teyze, ağlıyor, söyle
-Bu gün ikinci gün, aç kaldılar...
-O halde, neden
Biraz yemek koymuyorsun
-Yemek mi? Çömleği sen,
Tirid mi zannediyorsun; İçinde sâde su var;
Çakıl taşiyle beraber bütün zaman kaynar!
Ne çare! Belki susarlar, dedim. Ayıplamayın."[16]

Kocakarı ile torunlarını perişan eden sadece açlık değildir. Kimsesizlik ve fakirlik de onların peşindedir. Kocası, oğlu, dayısı yoktur zavallının. Hepsini kaybeden yaşlı kadın yetim torunlarıyla beraber yaşamakta; onların karınlarını doyurmaya çalışmaktadır. Emire gidip derdini anlatmamıştır. Ömer'in dünyada belasını bulmasını ister. Ömer ise kendini tanımayan yaşlı kadına, Emir'in işlerinin çok olduğunu söyleyince, kadın iyice kızar. Eğer halk ile ilgilenmeyecekse niçin hilafeti kabul etmiştir, diye sorar Ömer'e. Bu çürük özrü kimsenin kabul edemeyeceğini belirtir. Medine halkını aç-çıplak bırakarak Mısır'da dolaşmasına anlam veremez.

Çocukların feryadı yükseldikçe Ömer ile konuşan kocakarı Ömer'e beddualar etmeye başlar:

"Şu nevhalar ki çıkar tâ bulutların içine,
ÖMER! Savâik-i tel´in olur, iner tepene!
Yetîmin âhını yağmur duâsı zannetme:
O sayha ra´d-ı kazâdır ki gönderir ademe!"[17]

İhtiyar kadın bir yandan beddualar ederken öte yandan "Açız! Açız! Bize bir lokma olsun ekmek ver…/ Susundu yavrularım, işte oldu, şimdi pişer!" diye çocukları avutmaya çalışır. Öte yandan Ömer'i can evinden vuracak sözler söyler:

16 Ersoy, Mehmet Akif, Safahat, 1966, İstanbul: İnkılap Kitabevi 95

17 Ersoy, Mehmet Akif, Safahat, 1966, İstanbul: İnkılap Kitabevi 96

Gidip de söyliyeyim hâ?.. Dilencilik yapamam!
Ömer de kim? Benim ondan kerîm adamdı babam,
Ölür de yüz suyu dökmem sizin halîfenize!..
Ömer vuruldu bu son sözle...

-Haklısın, teyze!
Avut çocukları, ben şimdicek gider gelirim.[18]

Ömer Abbas'la birlikte zahire ambarına gider. Bir çuval un ile bir testi yağı alır. Çadıra gelip un ve yağı pişirir ve sıcak sıcak yedirir. Karnı doyan çocuklar oynamaya başlar. Kadın da mutlu olur, Ömer de… Halifenin sözü üzerine kadın ertesi gün her ay kendisine bağlanan nafakayı almak için Emaret'e gider. Böylece Ömer de halifeliğini göstermiş olur. Kimsesizlerin özellikle de çocukların/yetimlerin doyurulması, fakirlere ve muhtaçlara yardım edilmesi Âkif'in üzerinde durduğu ve sık sık vurguladığı sosyal meselelerdendir.

Kuraklık ve açlık konusu "*Dirvas*" adlı manzumede de ele alınmıştır. Bu manzumedeki Dirvas adlı çocuk büyüklerinin dertlerini hükümdara anlatmış; dehası ile onu etkileyerek istediğini almayı başarmıştır. Hikâye şöyledir: Emevi hükümdarlarından Haşim devrinde Şam yakınlarında üç yıl kuraklıktan ekin olmamış; bedeviler can derdine düşmüş; her çadır mezar olmuş, kapanmış; altında beş on iskelet uzanmıştır. Bu afetlerin devam ettiğini gören kabile şeyhleri bir köyde toplanıp şöyle konuşurlar. Hişam'a derdimizi anlatalım, belki bize merhamet eder. Halimizi de aksakallı ihtiyarlar anlatsın. Belki hükümdar merhamete gelir. Bu teklifi hepsi kabul eder. Yalnız aralarında Dirvas'ın bulunmasını isterler. O, daha çocuktur ama ondaki talâkat kimsede bulunmaz. Böylece Dirvas da heyete katılır. Huzura girer. Konuşmaya başlayınca bu durum Hişam'a tuhaf gelir:

"Der: Sus a çocuk büyük dururken,
Söz sâdır olur mu hiç küçükten

diyerek çocuğu azarlar. Dirvas da:

Teshîr ile der:"Nedir bu âzâr!
Mikyâsı mıdır zekâvetin sin
Dirvâs´ı çocuk mu zannedersin?
Bir dinle de sonra gör çocuk mu?
İnsâf nedir o sizde yok mu?
Ben söyliyeyim de bir efendim,
Susturmak elindedir efendim. "[19]

diyerek kendini savunur. Melik dâhil Meclis'te kimseden ses çıkmaz. Bunun üzerine Dirvas söze eski şiddetiyle başlar. Etkileyici bir üslûpla kuraklıktan ve açlıktan söz eder; derdini anlatır. Sonra da adil olan Emir'e seslenir; ondan yardım ve merhamet diler:

"-Nerden buldun bu ihtişâmı?
Halkın mı, senin mi, Hâlik´ın mı?

18 Ersoy, Mehmet Akif, Safahat, 1966, İstanbul: İnkılap Kitabevi 97

19 Ersoy, Mehmet Akif, Safahat, 1966, İstanbul: İnkılap Kitabevi 114

Allah'ın ise eğer bu servet.
Bizler de onun kuluyken, elbet
Bir pay talebinde hakkımız var...
İnsâf olamaz bu hakkı inkâr.
Halkınsa şu bî-nihâyet emvâl;
Ver, etme hukûk-u gayrı pâmâl.
Yok; böyle de olmayıp da kendi
Mâlin ise - çünkü fazla - şimdi,
Bî-vâyelere tasadduk eyle...
Dördüncüsü varsa haydi söyle!"[20]

Bu sözlerden son derece etkilenen Hişam,

"-Huzzâra demiş: "Görün kelâmı!
Yok bende cevâb-ı redde kudret...
Hayret, bu civan-dehâya hayret!"[21]

Hişam, bir çocuğun etkileyici konuşmasından sonra istediklerinin hemen verilmesini emreder.

Âkif, *"Ahiret Yolu"* adlı manzumesinde bir cenazenin evden çıkıp mezara kadar götürülüşünü tasvir ederken o kalabalıkta gözü, ölen adamın küçük kızı Remziye'ye takılır:

"-Zavallı Remziye! Boynun büküldü evlâdım...
-Babam ne oldu
-Baban... Öldü.
-Etme Ayşe Hanım,
Bu söylenir mi ya Hicrân olur zavallı kıza...
Ayol, şu öksüzü bir parçacık avutsanıza...
Açın da cumbayı etrâfa baksın ağlamasın...
Göründü cumbada baktım ki tombalak, sarışın,
Sevimli bir küçücük kız... Beşinde ancak var.
Donuk yanakları üstünde parlayan yaşlar,
Zavallının eriyen ruh-u bî-günâhı idi.
Benim o mersiye yâdımda ağlıyor ebedî.[22]

Akif burada özellikle yetim çocuklara karşı duyduğu merhamet hissini ortaya koyarken çocukların her türlü kötülüklerden korunması gerektiğini vurgular.

20 Ersoy, Mehmet Akif, Safahat, 1966, İstanbul: İnkılap Kitabevi: 116
21 Ersoy, Mehmet Akif, Safahat, 1966, İstanbul: İnkılap Kitabevi: 117
22 Ersoy, Mehmet Akif, Safahat, 1966, İstanbul: İnkılap Kitabevi

"*Amin Alayı*" ya da "Bed-i Besmele", Osmanlı'da ekonomik durumu iyi olan ailelerde çocukların okula başlama törenidir. Çocuk dört yaşına geldiğinde mahalle mektebine başlayacağı sırada yapılan bu tören, daha çok sokakta gerçekleştirilir. Âkif de aynı adlı manzumesinde böyle bir töreni anlatır:

"En önde, rahlesi âguş-i ihtirâmında
Ağır ağır yürüyen bir dokuz yaşında melek;
Beş on adım geriden, pîş-i ihtişâmında,
Şafak ziyâları hattâ ufûl edip gidecek
Kadar lâtîf, iki ma´sûmu bir açık payton
Vakâr u nâz ile çekmekte; arkasında bunun,
Küçük adımlı yaman bir tabur ki hayli uzun."[23]

Yukarıdaki satırlarda da söylendiği gibi dokuz yaşında bir melek kucağında rahlesi olduğu halde en önde ağır yürürken, onu beş on adım geriden açık bir fayton izler. İçinde iki masum, arkada da çocuklardan oluşan uzun bir tabur vardır. Çocuklar bir yandan ilahiler söylerken aralarından "amin" sedaları da yükselir. Çocuklar neşeli ve coşkulu bir biçimde halkı yarıp gider. Bu, masum bir kalabalıktır. Onlara selam durmak gerekir. Çünkü onlar geleceğin şanlı ordusudur ve cihanları oynatabilecek güce sahiptir. Âkif gelecek nesilden (çocuk ve gençlerden) oldukça umutludur:

"Evet, ilerlemek isterse kârbân-ı şebâb,
Yolunda durmaya gelmez. O çünkü durmıyarak
Sabâh-ı sermed-i âtîye eylemekte şitâb;
O çünkü isteyemez hâle katlanıp durmak!
Onun kudûmü için nâzenîn-i istikbâl,
Açar da sîne, o olmaz mı per-güşâ-yi visâl
Durur mu artık onun karşısında, mâzî, hâl?"[24]

Dünyada her şeyin olduğu gibi sevincin de bir sonu vardır. Alay sokaklardan geçerken, çocuk ve gençlerin dudaklarındaki o tatlı nağmeler birden bire kesilir. Caddenin ağzına içinde üç katlı pudralı çehre olan heybetli bir otomobil durur. Fakat kalabalığın içinde iri sesli biri alayın önüne geçer ve:

"- Siz ey heyâkil-i bî-rûhu devr-i mâzînin,
Dikilmeyin yoluna kârbân-ı âtînin;
Nedir tarîkını kesmekte böyle isti´câl
Durun, ilerlesin Allâh için, şu istikbâl!"[25]

23 Ersoy, Mehmet Akif, Safahat, 1966, İstanbul: İnkılap Kitabevi 143

24 Ersoy, Mehmet Akif, Safahat, 1966, İstanbul: İnkılap Kitabevi 144

25 Ersoy, Mehmet Akif, Safahat, 1966, İstanbul: İnkılap Kitabevi 144

diyerek geleceğin temsilcisi olarak gördüğü alayın önünü açar.

Şair burada geleceğin temsilcisi olarak gördüğü eğitimli çocuklardan umutlu olduğunu gösterir.

Âkif *"Bebek yahut Hakk-ı Karar"* başlıklı manzumesinde çocukların sevdiği oyuncaklardan olan bebek üzerinde durur. Şairin kızları Cemile (7 yaşında) ile Feride (5 yaşında) babalarından birer hotozlu bebek isterler. Babaları da onları kırmak istemez ve bebekleri alır. Çocuklar çok sevinirler. Cemile biraz oynar, sonra uyur. Ama Feride sabaha kadar bebeği hoplatır. Babası evde olmadığı bir sırada bebeğini beşiğe yatıran Feride bebeğin yatmadığını görünce de onu döver ve kırar. Akşam eve gelen babası, haberi ablasından alır. Akif bu şikâyet sahnesini diyaloglarla doğal akışı içinde verir:

Gelince akşama, baktım, Feride pek düşkün.
Durur mu, ablası ben sormadan atıldı:
-Bugün
Ne yaptı, beybaba, bilsen... Zavallıcık bebeğe
-Ne yaptı
-Dövdü bir âlâ, sonunda kırdı.
-Niye
-Bilir miyim, ona sor...
Kız, getir bebeğini hadi![26]

Feride'nin bebeği artık yoktur. Cemile'ninki ise ne kör ne sakattır. Bir gün iki kardeş birlikte oynarlarken, Feride, ablasından bebeğini ister. O vermek istemez. Ama babası araya girip "ver" deyince Cemile çaresiz bebeği verir. Alıp vermeler birkaç kez tekrarlanır. Sonunda bebek Feride'nin olmuş gibidir. Önceleri "bebeğini ver" diye istediği bebeği, artık "bebeğimi ver" diyerek istemektedir. Şair sonunda saygısız kızının hukuk da bildiğini istihza ile söyler.

Manzumede çocukların birbirinden oyuncak/bebek istemeleri, diyaloglarda şöyle verilmiştir:

"-Bebeğini ver, acıcık oynayım, kuzum abla...
Demez mi Kız ne diyor... Galibâ:
-İnâyet ola!
Verir miyim sana ben hiç bebeğini, yağma mı var
-Hasislik etme kızım, ver!
-Alırsa sonra kırar:
-Nasıl kırar a canım Etme oynasın, veriver!
-Olur mu, beybaba
-Elbet olur:
-Kırarsa eğer
- Yarın sabah sana ben başka bir bebek alırım."[27]

Manzumede çocukların isteklerinin aileler tarafından hemen yerine getirilmesi, çocukların da oyuncaklarını kırıp dökmeden, dikkatlice kullanmalarını, birbirlerinin haklarına tecavüz etmemeleri gerektiği gibi hususlar vurgulanmıştır.

26 Ersoy, Mehmet Akif, Safahat, 1966, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 149

27 Ersoy, Mehmet Akif, Safahat, 1966, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 149

Sonuç

Mehmet Âkif çocukları konu edindiği manzumelerini büyük ölçüde Safahat'ın birinci kitabında toplamıştır.

Âkif on beş yaşında babasını kaybetmiş, babasının ölümünden sonra az bir gelirle, maddi imkânsızlıklar içinde, hayatın zorluklarına göğüs germeye çalışarak yaşamıştır. Evlerinin iki defa yanması da sıkıntılarını pekiştirmiştir. Gerçek hayatta yaşadığı bu olumsuzluklar onun eserlerine de yansımıştır. Kendisi yetim büyüdüğü için yetim çocuklara karşı duyarlılık ve ilgi göstermiştir. Baytar mektebinde birlikte okudukları ve sevdiği arkadaşı İslimyeli Hasan Tahsin Bey ile karşılıklı anlaşmışlar ve hayatta kalanın, daha önce ölenin ailesine bakacağına dair birbirlerine söz vermişlerdir. Hasan Bey vefat edince Âkif sözünde durmuş ve merhumun üç çocuğunun bakımını üstlenmiştir. Bu çocukların büyüğü olan Cevdet'i Baytar Mektebi'nde, kızı Süheyla'yı da Darülmuallimat ve Darülfünun'da okutmuştur. Akif'in oğlu Emin Ersoy hatıralarında ilk tahsilini Süheyla ablasından aldığını söylemiştir.[28]

Gerçek hayatta düşündüklerini gerçekleştiren Âkif, manzumelerinde de kimsesiz, yetim, hasta, fakir, eğitilmeye, bakıma ve yardıma muhtaç çocuklara yer vererek toplumun dikkatini bu çocuklar üzerine yöneltmeye çalışmıştır. Çocuğun aile ve toplum için önemini de vurgulamış; geleceğin temsilcisi ve ümidi olarak gördüğü çocukların; hür, eğitimli ve manevi yönleri geliştirilmiş bireyler olarak yetiştirilmesi gerektiğinin altını çizmiştir.

Bu yönüyle Âkif çocuk edebiyatı yazarları arasında da değerlendirilebilir.

Kaynakça

Düzdağ, Ertuğrul (2006), "Mehmet Akif Ersoy Hayatı ve Eserleri", *Eğitim*, Yıl: 7, S. 73 Mart.

Ersoy, Mehmet Akif (1966), *Safahat*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Mithat Cemal (1986), "Hasta", *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

28 Düzdağ, Ertuğrul, *"Mehmet Akif Ersoy Hayatı ve Eserleri",* Eğitim, Yıl: 7, S. 73 Mart. Syf: 7-8

Şair Eşref'ten Mehmet Akif'e

Şerife Çağın
Doç. Dr. Ege Üniversitesi, Edebiyat Fak., Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Mehmed Âkif, daha önceden eser vermekle birlikte asıl şahsiyetini bulduktan sonraki şiirlerini II. Meşrutiyet'ten sonra yayınlamış ve edebiyat dünyasında daha çok bu dönemde tanınmıştır. Eser verdiği dönemden itibaren edebiyat dünyasının ilgi odağında kalmayı başarmış, İstiklâl Marşımızın şairi olarak da hiçbir zaman gündemden düşmemiştir. Hakkında yapılan çalışmalar da azımsanmayacak ölçüdedir. II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet döneminde hicivleriyle şöhret kazanmış olan Şair Eşref ise dilini tutamaması yüzünden uzun yıllar doğu vilâyetlerinde kaymakamlık yapmak zorunda kalmış, sık sık görev yeri değiştirildiği ve açığa alındığı için de sıkıntılı bir hayat yaşamıştır[1]. Ölümünden sonra adeta unutulmaya terk edilmiş, Hilmi Yücebaş gibi birkaç edebiyatseverin dışında akademisyenler tarafından incelenmeye değer bulunmamış, bu yüzden eserlerinin çoğu dergi ve gazetelerin içinde kaybolup gitmiştir.

Edebiyat tarihi yazımında zirveler kadar zirve şahsiyetleri ortaya çıkaran ikinci, üçüncü sınıf yazarlar da bir o kadar önemlidir. Aksi takdirde türlerin gelişimini, yazarların yetişme sürecini, beslendikleri kaynakları tespit etmek mümkün olamazdı. Başta şunu söylemeliyiz ki benzerlikler bir yazarın diğer yazar üzerindeki etkisiyle izah edilebileceği gibi, yakın dönemlerde eser vermiş iki yazarın içinde bulundukları devrin ruhu ve edebî geleneğin etkisiyle de izah edilebilir. Bu konuda ihtiyatlı olmak kaydıyla çalışmamızda gerek anlatım tekniği gerekse konu bakımından Eşref ve Mehmed Âkif'in eserlerinde tespit ettiğimiz bazı paralelliklere dikkat çekmeye çalışacağız.

İki şairde de en çok göze çarpan hususiyet; şiirin yanı sıra tiyatro, hikâye, fabl, fıkra gibi farklı edebî türlerin imkânlarından faydalanmaları ve bu türlere ait anlatım teknikleri üzerinde bazen monotonluğu kırmaya hizmet edecek şekilde bazen de ele alınan konu gerektirdiği için yaptıkları tasarruflardır. Şair Eşref üzerine çalışırken "sergi" ve "perde" kelimelerinin kullanımı ve şairin bazı eserlerinde tıpkı tiyatroda olduğu gibi sahneler tasarlaması bizi şaşırtmıştı. Abdülhalim Memduh için söylediği manzum tarihte İstanbul bir tiyatro sahnesine Abdülhamit ise baş aktöre benzetilir. Oynanan oyun dramdır ve her hafiye jurnali de bu dramı duyuran, ilân eden bir duyuru veya reklam yazısıdır. Beyit şöyledir (s. 197)[2]:

"Bir temâşâ-hâne İstanbul, rol oynar pâdişâh
Her hafiyye jurnali gûyâ dram i'lânıdır"

Abdülhamit'in Meclis-i Mebusan'ı kapatması da hemen açılıp kapatılan bir tiyatro perdesine, mebus ve ayan ise sahneye çıkma fırsatı verilmeyen oyunculara benzetilmiştir (s. 153):

1 Eşref'in hayat hikâyesi için bkz. Şerife Çağın, *Bir Hiciv Ustası Şair Eşref,* İstanbul 2007.

2 Eşref'ten yaptığımız alıntılar şu çalışmadan yapılmıştır: *Eşref Bütün Eserleri* (Haz. Ö. Faruk Huyugüzel-Şerife Çağın), İstanbul 2006. Bundan sonraki alıntılarda bu eserdeki sayfa numaraları verilecektir.

Tiyatro perdesi-vâri hemân açtı, kapattırdı
Gece sağdan geri arş etti meb'usânı, a'yânı"
"Eşref'in Meclis-i Mebusanı yahut Mahsul-i Hayalî"

manzumesinde kıta, gazel, mesnevî tarzında kafiyeli nazım şekilleri ve açıklama ve tasvir mahiyetinde nesir cümleleri yer almaktadır. Şair Mebusan Meclisi'nin açılışını, değişik vilâyetlerden gelmiş olan mebusların teker teker söz alarak konuşmalarını ve meclisin dağılmasını dramatik bir yapı içerisinde vermektedir. Genel olarak manzum tiyatro şeklinde düşünebileceğimiz bu eserde şair, değişik anlatım vasıtaları kullanmak suretiyle memleketin o günkü hâlini canlı bir şekilde sunmuştur. Hazırlık bölümü, oyunun sahnelendiği bölüm ve sonuç bölümü olarak ele alabileceğimiz eserin birinci ve üçüncü bölümünde anlatıcı şairken; ikinci bölümde söz, şairin açıklama mahiyetindeki nesir cümleleri hariç tutulursa mebuslara bırakılmıştır.

"Mebusan Listesi" başlıklı kısımda şair bizi bir ortaoyunu sahnesiyle karşı karşıya getirir. Meclisin açılışı komik bir şekilde dramatikleştirilerek verilmiştir. Tiyatronun oyuncuları olan mebuslar hâl ve hareketleriyle yaptıkları işin ciddiyetinden uzak bir şekilde karikatürize edilerek tanıtılırlar. Bu halleriyle bir "tip sergisi"ne benzetilen meclis, halkın seyrine sunulmuştur (s. 226):

Kör topal toplandı meb'ûsanımız
Bir tarafta kalmadı noksânımız
Meclise dizdim büyük küpler gibi
Arz-ı endâm ettiler ……gibi
Ejderin sırtında yatsa öldürür
Mandaya bir yumruk atsa öldürür
Ba'zısından tâze çıkmıştır potur
Yan bakar dersen "Efendi düz otur"
Ba'zısı bağdaş kurup der "Merhaba
Nerde kaldı kahveci Mercan Baba
İstiyor içmek gönül bir nargile
Gelmedi hâlâ sokaktan hergele"
Şöyle diz çökmüş yere bir diğeri
Der ki Veysî, "Gelsin, isterim seraskeri"
Solda bir meb'ûs kav çakmak çakar
Sağda bir a'zâ soyunmuş, bit bakar
Ba'zısı kürsîde nutuk îrâd eder
"Handa aç kaldım" diye feryâd eder
Şimdi görse derdi Veysî, Nergisî
Oldu meb'ûsân bir tip sergisi
Ey ahâlî! Yok duhûliyye, girin
Her vilâyetten getirdim seyr edin

Aynı metin içinde çeşitli anlatım tekniklerini, tonları ve türleri bir arada kullanması bakımından Âkif Türk şiirinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Bunun en başarılı örneği de pek çok araştırıcının hemfikir olduğu *Âsım* adlı eseridir. Âkif'te de Eşref gibi "tiyatro", "sahne", "perde" gibi unsurlar bazen benzetme unsuru olarak kullanılırken çoğu zaman da yapısal unsur olarak karşımıza çıkar. Şair "Tevhid yahud Feryâd" şiirinde, üzerinde milyarlarca oyun oynanan dünyayı bir tiyatro sahnesine benzetir:

Bir sahne midir yoksa bu âlem nazarında?
Bir sahne ki milyarla oyun var üzerinde!
Bir sahne ki her perdesi tertîb-i meşiyyet;
Eşhâsı da bâzîçe-i âvâre-i kudret!
(…)
Bir sahne demek âleme pek doğrudur elbet;
Ancak görülen vak'aların hepsi hakîkat
Hem öyle vekâyi ki temâşâsı hazindir,
Âheng-i tarab-sâzı bütün âh ü enindir!

Yine dünyayı, üzerinde trajedilerin yaşandığı bir tiyatro sahnesine benzetmesi bakımından "Hasır" şiiri "Tevhid yahut Feryad" şiiriyle benzerlik gösterir[3].

Diyalog, hikâye, fıkra, tasvir ve tahlilleri; komik, ironik, traji-komik, lirik, hamasî üslubu; şekil değişiklikleriyle[4] hareketli bir yapıya sahip olan *Âsım*, özellikle bir tiyatro metni olarak da okunabilir. *Birinci Safahat*'ta ve diğer kitaplarında da sahnelenmesi mümkün şiirler çoktur.

Eşref'in *Deccal* serisi, *Hasbihal yahut Eşref ve Kemal*, *İran'da Yangın Var* kitapları ve "Eşref'in Meclis-i Mebusanı yahut Mahsul-i Hayali" "Kuyruklu Yıldız" manzumelerindeki kompozisyon şekillerine baktığımızda nesir-nazım karışık bir yapıyla karşılaşırız. Daha çok kıtalardan oluşmuş eserlerinde aralara yerleştirilmiş tahkiyevî özellik gösteren açıklama cümleleri, fıkra, fabl, hikâye ve muhavere parçaları; kaside ve muhammes tarzındaki eserlerde dipnotlara kaydırılmıştır. *Birinci Deccal* ve "Kuyruklu Yıldız" manzumesinin nesir kısımlarında, giriş, gelişme ve sonuç bölümlerini takip edebileceğimiz nispeten sıkı bir vakıa yapısı mevcutken, *İkinci Deccal, Üçüncü Deccal, İran'da Yangın Var, Hasbihal yahut Eşref ve Kemal*'in nesir kısımları oldukça gevşek ve parçalı bir vakıa kuruluşuna sahiptir. Eşref, özellikle Servet-i Fünun döneminde moda hâline gelen ve daha sonra Âkif'in başarılı örnekler verdiği manzum hikâye tarzını fazla benimsememiştir. O, tahkiyevî konuları genellikle manzumelerin arasına ya da dipnotlara yerleştirdiği nesir parçalarında ele almıştır. Hacimli şiirlerde ancak üç dört beyit devam eden tahkiyevî parçalar monotonluğu kırmaya hizmet ederken, kıtalarda genellikle son mısralarda gizli olan nükte için bir zemin hazırlamaktadır. Yapısal olarak baktığımızda Eşref'in eserlerinin daha gevşek bir yapıya sahip olduğunu, metnin gidişatında çağrışımların rol oynadığını, Âkif'te ise daha sıkı, daha planlı bir yapıyla karşılaştığımızı söyleyebiliriz.

Şair Eşref ve Mehmed Âkif farklı tonları aynı metin içinde kullanmaları bakımından da benzerlik gösterirler. Eşref heccav olarak tanınmasına rağmen hikemî, didaktik, lirik tonlarda da şiirler söylemiştir. Dinî konulu şiirleri, tarih düşürmeleri de mevcuttur. Yalnız bu tür farklı tonlarda bile Eşref bir yolunu bulup hicve doğru meyleder ve asıl hünerini burada sergiler. Latifeden beddua ve küfre kadar mizahın bütün tonları onun şiirlerinde mevcuttur. Örneğin *İkinci Deccal*'de yer alan "Seyfullahü'l-Meslûl alâ-A'daü'r-Resul" başlıklı kasidesi ironik üsluptan başlayarak mizahın çeşitli duraklarından geçtikten sonra küfür ve bedduayla tamamlanır. *Birinci Deccal*'de şairin heyecanı ve kendisini çabucak açığa vuran öfkesiyle açıklayabileceğimiz bu tutum, *İkinci Deccal*'de daha çok hicvedilen kişilerin mevkileriyle ilgilidir. Dev-

3 Fazıl Gökçek, *Mehmet Akif'in Şiir Dünyası*, 2. b. İstanbul 2014, s. 133.

4 Ö. Faruk Huyugüzel, "Mehmet Akif'in Asım'da Başvurduğu Anlatım Vasıtaları ve Teknikleri", *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy*, İstanbul 1986, s. 31-52.

letin en üst kesiminde olan padişah ve birinci dereceden idarecilerden en alt kesimdekilere kadar pek çok kişiyi gevşek bir hiyerarşi içinde hicveden şair üslupta da ironiden küfre varan bir sıra takip etmiştir. Âkif'in "Küfe", "Seyfi Baba", "Süleymaniye Kürsüsünde", "Fatih Kürsüsünde", "Âsım" şiirlerinin açılış mısralarında genelde gülmenin ağır bastığı komik sahnelerle, latifelerle karşılaşırız. Fakat mısralar ilerledikçe latifeler, komik öğeler yerini daha sert eleştirilere bırakırlar ve sosyal hicivle birlikte hikemî, lirik, didaktik, epik tonlar bir plan dâhilinde yerlerini alırlar. Eşref'in, sürekli hicve kayan bir kalemi vardır, hünerini genelde bu vadide gösterir. Âkif ise nazım ve nesrin anlatım vasıtalarını, değişik üslup özelliklerini kullanma konusunda daha başarılıdır.

Bu iki şairi birleştiren mizah alanında derinleşmek ve bu anlamda benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymak elbette ilgi çekici olacaktır. Biz şimdilik birkaç örnekle bu konuyu kısaca geçeceğiz. Sözcükleri ve durumları karşıtlık oluşturacak şekilde alışılmadık bağlamlarda kullanmaları ve bundan doğan komiklik bakımından her iki şairde başarılıdır. Eşref'in şu kıtasında, eski kültürümüzde cinsel bilgi ve resimleri ihtiva eden kitapları ifade eden "Bahnâme" kelimesi ciddi bir atmosferi komik bir atmosfere çevirecek şekilde kullanılmıştır (s. 97):

Çok tezekkür ettiler dün meclis-i mahsûsta
Milletin el-hakk husûl-i intizâm-ı hâlini
Aldılar taht-ı karâra şimdilik bi'l-ittifâk
Hüsn-i tanzîm etmeye Bahnâme'nin eşkâlini

Babıali'nin mezaristana, çözüm üretmesi ve sürekli faal olması beklenen idarecilerin ise ölülere benzetildiği şu beyit de mizahî açıdan oldukça başarılıdır (s. 98):

Cevâb yok Bâbıâlî'de bugün de hayli eyleştim
Mezâristâna gittim sanki mevtâlarla söyleştim

Akif de benzer şekilde "Süleymaniye Kürsüsünde"

-Yaşasın!
-Kim yaşasın?
-Ömrü olan.
-Şak! Şak! Şak!

diyerek ciddî, ağırbaşlı, işinde gücünde olması gereken halkı, yedisinden yetmişine kadar zurnaların peşine takılmış, dört keçeli, eli bayraklı alaylar hâlinde yürüyor gösterir. Vazifesi, belli bir disiplin içinde çocukları terbiye etmek olan mektepler, mektepliler hürriyet zevkini daha çok anlamalı diye kapatılır[5].

Her iki şairin hicvetmek için kullandıkları benzetme, telmih unsurlarında da benzerlik görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğunun deniz ortasında batmak üzere olan bir tekne veya gemi olarak hayal edilmesi bunlardan biridir. Eşref'in *Hasbihal yahut Eşref ve Kemal* kitabında (s. 42) yer alan şu beyitte vatan kaptansız bir gemiye, batmak üzere olan delinmiş bir tekneye benzetilmiştir:

Vatan bî-nâhudâ keştîye dönmüştür ki deryâda
Delinmiş tekne, batmak üzre emvâc-ı musîbetten

5 Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri I*, İstanbul 1994, s. 174-177.

Mehmed Âkif, buna benzer bir tabloyu *Âsım*'da, trajikomik bir atmosfer içerisinde, üç değişik psikolojiyi üç beyte sığdıracak şekilde şöyle verir:

Bocalarken bakar üstündeki kaptan acemi;
Sarılır bir kayanın boynuna bîçâre gemi.
"Bu nedir, Bey Baba, bittik mi, ne olduk?" derler;
Kimi evrad okur üfler, kimi lâ havle çeker.
"Yok canım!" der Hacı Kaptan, biriken yolculara:
"Su tükenmiş haberim yok, buyurun işte kara!"

Gemiyle sembolize edilen Osmanlı Devleti, denize düşüp yılana sarılan çaresiz bir insanın psikolojisi içinde görünür. Milleti temsil eden yolculardan kimisi korkuyla kimisi de öfkeyle kıvranırlar. Bütün bu hadiseler karşısında kaptan –ki meşrutiyet erkânını temsil eder- son derece umursamaz bir tavırdadır[6].

II. Meşrutiyet'in ilânıyla birlikte yaşanan iktidar mücadelesi, Abdülhamit yönetiminden sonra istikbal vaad eden İttihatçıların beklentileri karşılayamaması, Trablusgarb, Balkan, Birinci Dünya Savaşları, toprak kayıplarıyla birlikte insanların yaşadığı moral bozukluğuyla ortaya çıkan kaos Şair Eşref, Tevfik Fikret, Ziya Gökalp, Mehmed Âkif, Halide Edip gibi yazarların ideal tipler yaratmalarını adeta gerekli kılmıştır. Bu açıdan gençlere verdikleri nasihatler Eşref'le Âkif'i birleştiren başka bir noktadır. 1910'dan önce yazıldığı anlaşılan 44 kıtadan oluşan "Eşref'in Bergüzarı" (s. 239-246); Nabi'nin *Hayriyye*'sine, Fikret'in oğlu Haluk için yazdığı şiirlere ve Âkif'in *Âsım*'ına benzer nitelik taşır. Bu hikemî-didaktik mahiyetteki nasihatleri belli başlı maddeler hâlinde toplamak mümkündür. Her şeyden önce Eşref'in rasyonalist ve pratik faydaya önem veren hayat felsefesi, hemen hemen bütün nasihatlerde kendisini gösterir. İlme değer verir. Oğluna az zahmet karşılığında çok menfaat kazandırdığını düşündüğü için felsefe ve hukuk, geleceğini geçmişteki örneklerin ışığında kurması için de tarih okumasını tavsiye eder. Öte yandan batının yeni fikirlerini doğuya getirebilmesi, ancak İngiliz, Alman, Fransız dillerinden birini öğrenmekle mümkündür. Nabi, oğluna dünyevî ve dinî ilimlerin hepsinde bilgi sahibi olmasını tavsiye ederken, diğer taraftan da dinî ilimleri dünyevî ilimlere tercih ettiğini, hatta dinî bilginin insan için yeterli olduğunu belirtir. Ona göre asıl öğrenilmesi gereken ilim dalları fıkıh, hadis ve tefsirdir[7]. Eşref ve Âkif dinî bilimleri reddetmemekle birlikte doğu toplumunda eksik gördükleri dünyevî bilimleri ön plâna çıkarırlar. Fikret ise bu anlamda daha radikal bir tavır sergilemekte ve oğluna, Batıda ne varsa bir seçmeye tabi tutmadan alıp getirmesini tavsiye etmektedir.

Ahlâkî nasihatlerde ise, Nabi'nin ibadete geniş yer ayırmasının dışında bu şairlerin hepsi diğer dünyadan ziyade bu dünyayı öne çıkarmak bakımından birbirine benzerler. Eşref oğluna, kimseye fenalık etmemesini, para hususunda hilekâr olmamasını, vicdanının aksine hareket etmemesini, borç almamasını, alırsa da zamanında ödemesini, doğru sözlü olmasını, iyi insanlarla düşüp kalkmasını, ne kendi hakkına müdahale ettirip ne de başkasının hakkına müdahale etmesini, zahmetsiz mükâfata yeltenmemesini tavsiye etmektedir.

Bütün bunlar içe kapanık, derinlemesine düşünen bir insanın değil; oldukça sosyal, dışa

6 Bkz. Ö. Faruk Huyugüzel, "Mehmet Akif'in Asım'da Başvurduğu Anlatım Vasıtaları ve Teknikleri".

7 Mine Mengi, *Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nabi*, s. 77-78.

dönük, günlük hayatın pratik yönleriyle meşgul bir insanın hayata bakışını göstermektedir. Nabi'nin şiirlerinde varlığını ortaya koyan ideal insan kültürlüdür, aydındır. Ancak bu aydın insan, günümüzün aydınından farklı olarak, ne kendi toplumuna ne de âleme açılamayan yalnız insandır[8]. Oysa Eşref ve Âkif gençlere aktif, dışa dönük, topluma karşı sorumluluk duyan kişiler olmalarını öğütlerler. Yalnız Eşref, nasihat verirken toplumdan ziyade oğlunun rahatını ve mutluluğunu düşünür. Bu bakımdan ideal bir gençliği sembolize etmesi bakımından zayıf kalan Eşref'in eserindeki oğul tipi, kahraman arketipinin özelliklerini içinde barındıran Haluk ve Âsım'dan farklıdır.

Bedbin dünya görüşünün, özellikle Tanzimat'tan sonra yerini akılcı ve kaderciliğe karşı bir zihniyete bıraktığını biliyoruz. Eşref, Fikret ve Âkif, Tanzimat aydınlarının ikilemlerini de silerek oğullara, dolayısıyla gençliğe bedbin ve kaderci olmamayı, çalışmayı, hakkını bu dünyada aramayı, güçlükler karşısında sabırlı olmayı tavsiye ederler. Bu üç şairin ülkenin bir uçuruma geldiği, ortaya çıkan çeşitli fikir akımlarının bu duruma çare aradıkları bir devirde bu şiirleri yazmış olmaları tesadüf olamaz. Sanatçılar memleketin idealist gençler yetiştirmekle kurtulacağı inancını taşımışlar ve bir gencin şahsında bu mücadeleci ideal tipi örnek olarak ortaya koymuşlardır. Nabi bir taraftan insanın kaderine rıza gösterip dünyada payına düşenle yetinmesi, işleri oluruna bırakması gerektiğini söylerken öte yandan tahammül ve sabrın faziletlerinden bahseder[9]. Eşref, şahsî planda kalması bakımından daha çok Nabi'ye, dışa dönük, bu dünyaya bağlı bir insan modeli ortaya koymasıyla da Fikret ve Âkif'e benzetilebilir. Eşref şu kıtasında nikbin ve bedbin olanları karşılaştırarak meseleyi ferdî boyuttan sosyal boyuta taşımıştır:

Olanlar nîkbîn oğlum, huzûr-ı kalbe mâliktir
Otuz üç yıl bu millet vâkıa kör kaldı zulmetten
Bu çarhı kim ki dönmez derse onlardan ırağ ol kim
Gelir kasvet kulûb-ı nâsa bed-bînân-ı ümmetten

Maksada ulaşmak için kişinin fırsatı kendisinin icat etmesi gerektiğini söylediği aşağıdaki kıta aynı zamanda yanlış kadercilik anlayışına bir tepkidir:

Emelin her ne ise hâsıl olur
Kâ'be-i maksada bir azm ile git
Ele fırsat ya geçer ya geçmez
Fırsatı bekleme, sen îcâd et

Eşref'in tecrübeleri daha çok günlük hayattan gelir, rasyonalist çizgiye yakındır. Oğluna ancak kuvveti ve yetenekleri ölçüsünde iş yapmasını, ruh sağlığı kadar beden sağlığına da dikkat etmesini önerir:

Alma oğlum kudretinden fazla bir yük üstüne
Her işin erbâbı var, her zâhibin bir mezhebi
Haddini bil evvelâ, yoksa batarsın mutlaka
Yüz kilo sünger ile düşmüş suya merkep gibi

Sağ vücûdun olur idrâki kavî
İntikal eyler o kuvvet nesle
Nisbeti rûh ile birdir cismin
Rûhu cisminle beraber besle

8 A.g.e., s. 125.

9 A.g.e., s. 94-96.

Çalışma fikri etrafında toplayabileceğimiz aşağıdaki kıtalarda; Batı dillerinin, fen bilimlerinin, pratik bilginin, özel teşebbüsün önemine dikkat çeken şair pasif insan tipini eleştirir:

Az oku, çok iyi belle zîrâ
Kabiliyyetle beyinler doludur
Hüner açmaktır o isti'dâdı
Okumak doğru düşünmek yoludur

Bir felsefe seninçün, bir ilm-i servet ister
Bir de hukûk olursa sâirleri fuzûlî
Tahsîl-i ilm ü fenden oğlum, yegâne maksad
Az zahmete mukâbil çok menfaat husûlü

Gelince bir felâket, çâresi sabr u metânettir
Felâket gelmeden havf eylemek aynı felâkettir
Saâdetten garazsa sanma ancak zehî istihsâl
Husûl-ı maksat uğrunda çalışmak da saâdettir

Elinde ihtiyâcın olmamış olsaydı yelpâze
Alevler hâsıl olmazdı terakkînin ocağında
Çoğaldıkça belâ-yı ihtiyaç, artar çalışmak da
Büyür tıfl-ı terakkî ihtiyâcâtın kucağında

Alâmettir hayâta, deprenişlerdir bu cümbüşler
Sükûn üzre geçirme vaktini, ehl-i şuûnât ol
Suyu, toprağı, âteşle havayı eyle hizmetkâr
Bütün dünyâyı gez, mümkünse seyyâh-ı semâvât ol

Âkif'in de çalışmak, fiiliyat, batı dillerini öğrenmek hususunda Eşref gibi düşündüğünü, hatta ferdî planda kalmayıp sosyal planda da kurtuluşu bir program dâhilinde çalışmakta gördüğünü söyleyebiliriz. Özellikle araştırmacılar "İnsan", "Küfe", "Durmayalım", "Azîm", "Hasbihal", "Azim'den Sonra Tevekkül", *Fatih Kürsüsünde, Süleymaniye Kürsüsünde, Asım* manzumelerini ve kitaplarını bu anlamda ele almışlar ve "Bugünün işini yarına bırakanlar helâk olur" hadisine işaret eden Âkif'in zamanın iyi değerlendirilmesi konusundaki dikkatini vurgulamışlardır[10]. Aşağıdaki mısralar hem içerdiği fikir bakımından hem de söyleyiş bakımından Eşref'i hatırlatmaktadır:

Sakın ey nûr-ı dîdem, geçmesin beyhûde eyyâmın;
Çalış halin müsaitken… Bilinmez çünkü encâmın.
Diyorlar: "Ömrü insanın yetişmez kesb-i irfâna…"
Bu söz lâkin değildir her nazardan pek hakîmâne.
Muhakkaktır ya insanlar için bir gaye-i âmâl;
Edenler ömrünün saatini hakkıyla istimâl,
Zafer-yâb olmasın isterse varsın asl-ı maksuda,
Düşer her maksad idrak eyleyip bir zıll-ımemdûda.
Evet, her türlü mânâsıyla irfan durdurur azmi…

10 Bkz. Kâzım Yetiş, *Mehmet Akif'in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1992, s. 103-117; Fazıl Gökçek, *Mehmet Akif'in Şiir Dünyası*, s. 97-122.

Fakat insanlığın mânâsı olsun öğrenilmez mi?
Cibillîdir taharri-i hakîkat hırsı âdemde,
Onun mahsûlüdür meşhûd olan âsâr âlemde

Batının müspet bilimlerini tahsil etmek konusunda ise hem II. Meşrutiyetten sonra hem de daha evvel Batılılaşma meselesini irdeleyen pek çok aydınla benzer fikirde olan Âkif, Hocazâde kanalıyla Âsım'a kanaatlerini aktarır. İyi ahlâk sahibi olmak, hak yememek, hakkını savunmak, para meselesinde hassas davranmak Eşref'in oğluna verdiği nasihatlerdendir. Hak yememek kadar hakkını yedirmemek de bir o kadar önemlidir şair için. Hatta gerektiğinde kaba gücü bile tasvip eder:

Bir fenâlık etme bir ferde sakın bir vechile
Seyyidü'l-ahlâktır bir kimseyi incitmemek
İyilik etmek etmemekten gerçi âlâdır, fakat
İyilik etmekten de evlâdır fenâlık etmemek

Birisi atsa tokat sen de tokat at atana
Eyle Allâh'a havâle, atamazsan ammâ
Ne cevap vermeli Allâhu Teâlâ derse:
"Vermedim mi iki el ben sana da ey budâlâ"

Halka karşı ahz ü i'tâda demirden sağlam ol
Her sokaktan korkusuz geçmek yiğitlik kârıdır
Pâre bahsinde, sakın ha, olma oğlum hîlekâr
Herkesin pâre hususu en büyük mi'yârıdır

Kimsenin bir işini etme taahhüt yâhûd
Dönme, deruhde edersen o işi mutlak yap
Girdiğin yolda muvaffak olamazsan şâyed
Çıkmayan yolda dolaşma, yarı yoldan geri sap

Semâ-yı rûhtan hakk-ı tabiîye tecellîgâh
O nûr-ı hakkı dâim rehber eyle, doğru yoldan git
Ne sen ettir taarruz hakkına dünyâda bir ferde
Ne sen de hakkına dünyâda bir ferdin taarruz et

Eşref, külfetsiz, açık ve veciz bir anlatımın peşindedir. Bir şiirinde "Sözü ağzımda tutup gevmiyorum" (s. 490) derken şair, dolambaçlı ifadeleri sevmediğini, açıklık, sadelik ve doğrudan doğruya ifadeden hoşlandığını açıkça söyler. Bu anlamda Divan Edebiyatı ve Servet-i Fünun topluluğu şairin eleştirilerine hedef olmaktan kurtulamamıştır (s. 136):

Edebiyyât-ı atîkayla cedîde bir mi
Eskilerde ne kadar olsa tekellüf çoktur
Eski eş'ârda dûrbîn ile ma'nâ seçilir
Yeni eş'ârda ma'nâ gibi külfet yoktur
Gerçi ben bî-tarafım, sorsalar ammâ ki derim
Bizde dâim yeniler eskilerden b.ktur

Bu örnekler, şiir anlayışları bakımından benzerlik kurabileceğimiz Mehmed Âkif'in şu mısra-

larını akla getirmektedir:

Bana sor sevgili kâri', sana ben söyleyeyim,
Ne hüviyyette şu karşında duran eş'ârım;
Bir yığın söz ki, samîmiyyeti ancak hüneri;
Ne tasannu' bilirim, çünkü, ne san'atkârım.

Yine hikmet ve mana her iki şair için sözü veciz ve esaslı bir meseleye hasretmesi bakımından bu iki şairi birbirine yaklaştırmaktadır. Eşref'in bir kıtası şöyledir (s. 321):

Bir denizdir ki zekâ
Hikmet anın incusudur
Bir şecerdir hâme, ma'nâ
Meyve-i dil-cûsudur

Burada şair dolaylı olarak pek çok kişinin zeki olabileceğini, fakat hikmet sahibi olamayacağını, yine pek çok kişinin şiir yazabileceğini, fakat manâlı şeyler söyleyemeyeceğini belirterek kendini ve kendi gibi olanları övmüştür.

Eşref'in, köy düğünlerinin işret ve silah atma alışkanlığı yüzünden çoğu zaman nasıl bir felaketle bittiğini anlatan ve köylülerin kötü alışkanlıkları üzerinde duran, doksan bir beyitten oluşan "Köy Düğünü" manzumesi[11] ile Âkif'in *Âsım*'da yer alan Hocazâde'nin ağzından anlatılan köy düğünü tasviri arasında benzerlikler vardır. Mithat Cemal hatıralarında bu benzerliğe şöyle yer verir[12]:

"Eşref'in bir köy düğününde gülünç bir kabadayıyı tasvir eden:
Kim demiş belde silahlık kemerin?
Âdetâ tersine dönmüş semerin!

beytini Âkif, 35 sene beğendi. Ve bunu beğenirken, gözlerinde böyle bir köy düğünü yazmanın arzusuna benzeyen bir heyecan vardı. Bu heyecanla 32 yıl sonra o da bir köy düğünü yazar ve şu beyitleri söyler:

Pehlivanlar hani? Derken, söküvermez mi hocam,
Birbirinden daha bîçâre sekiz çıplak adam?
Âh o soygunluğu ru'yâda gören korkardı:
Çünkü gömlek gibi etten de soyunmuşlardı!
Bir delik torbaya girmiş kimi kispet yerine;
Çekivermiş kimi bir lîme çuval dizlerine.
Kiminin giydiği çakşır, kiminin bez şalvar;
Kiminin uçkuru boynundan asılmış donu var.

Yalnız, Âkif'in tasvirinin Eşref'teki gibi sadece bir köy düğünü tasviriyle kalmayıp bütün memleketin tasviri halinde genişleyerek mukayeseli bir şekilde memleketin hâlihazırdaki içler acısı durumuyla mazideki ihtişamlı durumu, insan faktörü ön plana geçirilerek daha

11 Bkz. Şerife Çağın, *Bir Hiciv Ustası Şair Eşref*, İstanbul 2007, s. 299-301

12 Mithat Cemal, *Mehmet Akif,* İstanbul 1939, s. 390

etkili bir üslupla anlatılmıştır[13].

İran'da 1907-1909 yılları arasında tahtta bulunan ve zalimliğiyle tanınan Kaçar hanedanından bir hükümdar olan Muhammet Ali Şah'ı Eşref 1909'da yayımlanan *İran'da Yangın Var* (s. 208-220) başlıklı nesir-nazım karışık kitabında nesir kısımlarının yanı sıra kıtaları ve 21 beyitlik bir tarih şiiriyle hicveder. Abdülhamit'le Muhammet Ali Şah'ı zulüm bakımından birbirine benzeten şair, kayıtsız kaldıkları için Avrupa devletlerini de hicvetmekten geri durmaz.

Şahın Meclis-i Mebusanı topa tutması hakkında söylenen tarih şiirinde ise şair, Allah'a seslenip, bütün İslâm halkına tercüman olarak onlar adına dünyadaki topluluklardan ve hükûmetlerden şikâyetçi olur ve İran şahının Rusların da desteğiyle meclisi kapatmasını, hürriyet yerine zulmü egemen kılmasını hicveder.

Âkif'in Mithat Cemal'le birlikte kaleme aldığı "Acem Şahı" manzumesinde de yine şahın zulmü Eşref'te olduğu gibi dinî göndermelerle hicvedilmiştir. Her iki şair de hicivlerinde dinî şahsiyetleri, İslâm tarihine ait olayları, kavramları veya toplumca benimsenmiş edebî ve kültürel yönü kuvvetli kişileri telmih ve benzetme unsuru olarak kullanırlar. Böylece hicvedilen kişiler dinin gereklerini yerine getirmedikleri, toplumun beklentilerini karşılamadıkları için lanetlenmiş olur. Eşref İran şahının Rus Kazak alaylarıyla işbirliği yapmasını

Millete karşı Kazaklar karşıdan sağdıkça top
Hakk'tan istimdâd ederdi Kâ'be'de beytü'l-harem

beytiyle hicvederken, Âkif de İslâm âleminde zulmün ve kötülüğün sembolü olan Yezid'i hatırlatarak şöyle der:

Kazak celbeyleyip tâ Rusya'dan sâdâtı çiğnettin;
Yezîd'in rûhu şâd olsun… Emînim çünkü şad ettin

Yine Eşref'in 1908'de Mısır'da basılan *Hasbihal* kitabından bazı bölümleri, Âkif'in "İstibdad" başlıklı şiirini ve Namık Kemal'in "Hürriyet Kasidesi"ni birlikte okumak mümkündür. Eşref, "Hürriyet Kasidesi"ni tehzil ettiği manzumesinde Namık Kemal'in

Biz ol âlî-himem erbâb-ı cehd ü ictihâdız kim
Cihangîrâne bir devlet çıkardık bir aşîretten

beytini

Biz ol süflî-tabîat birtakım çingânegânız kim
Cihânda farkımız yok şimdi bir çulsuz aşîretten

şeklinde yeniden kaleme alırken (s. 166), aynı beyit Âkif'e şunları söyletir

O birkaç hayme halkından cihangîrâne bir devlet
Çıkarmış, bir zaman dünyâyı lerzân eylemiş millet;
Zaman gelsin de görsün böyle dünyâlar kadar zillet,
Otuz üç yıl devâm etsin, başından gitmesin nekbet…
Bu bir ibrettir ammâ olmıyaydık böyle bir ibret!

Servet-i Fünun yazarları ve şairleri hareketli bir üslup yaratmak suretiyle dalgalı bir yapı elde etmeye ve bu şekilde insan psikolojisini canlı bir şekilde anlatmaya çalışmışlar ve bunda da büyük ölçüde başarılı olmuşlardı. Onların ferdî planda gerçekleştirdiklerini daha sonra Âkif; cemiyete, sokağa uyarlayacak ve sosyal hayat, dış mekân bizim edebiyatımızda gerçekçi manzaralarla çizilecektir. Her ne kadar farklı sanat anlayışlarını benimsemiş olsalar da bütün

13 Bkz. Ö. Faruk Huyugüzel, "Mehmet Akif'in Asım'da Başvurduğu Anlatım Vasıtaları ve Teknikleri".

bu şairlerin ulaşmak istedikleri nokta samimiyeti yakalamak ve gerek ferdî planda gerekse sosyal planda okurda "yaşıyor" intibaını uyandırmaktır. Servet-i Fünun şiirinin tecrübelerinden uzak olmasına, hatta onların oldukça dışında kalan bir sahada kalemini ve sözünü bilemesine rağmen Eşref de samimiyete ulaşmış, onun için "en güzel küfreden adam" demişlerdir. Halk dilindeki tabirler Âkif'te olduğu gibi Eşref'te de gerçeklik intibaı uyandıran birer unsurdur. Eşref'in şu kıtasında ilk iki mısradaki bedbin ruh halinin son iki mısrada yerini rint, biraz da meydan okuyan bir mizaca bırakması, okuru, doğallığı içinde şaşırtır (s. 47):

Tâli'imden kime şekvâ edeyim bilmem ki
Dil saâdet diledikçe o felâket getirir
Ben muvakkat bile tevkife değilken râzı
Hasbinallâh o gider gayr-ı muvakkat getirir

Gayriihtiyari söylenivermiş hissini uyandıran "hasbinallah" kelimesi geleneksel şiirde alışık olmadığımız bir doğallık, bir heyecan yaratmıştır.

Eserlerindeki bu paralelliklerin dışında Mithat Cemal ve Neyzen Tevfik'in anlattıklarından anlaşılıyor ki Mehmed Âkif'in Şair Eşref'e karşı büyük bir hürmeti vardır. Mithat Cemal; Âkif'in, Eşref'i Abdülhamid'e en güzel söven adam diye sevdiğini ve şu kıtasına bayıldığını belirtir[14]:

Besmele duymuş olan şeytân gibi
Korkuyorsun "höt" dese bir ecnebî
Pâdişâhım öyle alçaksın ki sen
İzzet-i nefsin Arap İzzet gibi

Yine anlatılanlardan Âkif'in şahsî hicivler yazan Sürurî'nin *Hezliyyât*'ını sevmediğini, yanında ondan bir şey okunursa başka bir yere baktığını; Eşref'in ise sosyal hicivlerini sevdiğini ve birçoğunu ezbere bildiğini öğreniyoruz[15]. Meselâ "Kişi his ettiği nisbette yaşar" mısraı ile şu kıtası zikredilir:

Mukteză-yı hükm-i kânûn-ı tabîat böyledir
Düşmek üzre yıldırım ekser muallâ tâk arar
Çok mu nâ-merdin felâketten selâmet bulması
Herkese gelmez belâ, erbâb-ı istihkâk arar

Mithat Cemal'le Âkif arasında geçen sanatçının kendisi olması, intihal meselesiyle ilgili bir konuşmada Eşref'in ismi de geçer. Âkif; "Şark", Köy Düğünü" ve "Necid Çöllerinden Medineye" manzumelerinde Eşref'in bir beyitinden, Ali Ekrem'in bir şiirinden, Namık Kemal'in bir manzumesinden tesirler olduğunu söyler[16].

Âkif'in Neyzen Tevfik'le yakınlığı malumdur. Neyzen; Âkif'le ilk tanışmasını anlattığı bir yazıda, tanışmalarında Hafız Emin'in, canciğer olmalarında ise Şair Eşref'ten okuduğu şiirlerin etkili olduğunu söyler. "Merhum Eşref'e karşı büyük bir hayranlık besleyen Âkif'i büyülemek için Eşref'in İzmir'deki birkaç kıtası kâfi gelivermişti" der[17].

14 Mithat Cemal, *Mehmet Akif*, İstanbul 1939, s. 242.

15 A.g.e., 278

16 A.g.e., 389

17 Muhittin Kutbay, "Neyzen Tevfik Hayatını Anlatıyor", *En Son Dakika*, Nr. 2567, 12 Kasım 1946.

Bu tür mukayeseli okumalarla tespitlerimizden daha fazla yakınlık kurulabileceğini düşündüğümüz Şair Eşref ve Mehmed Âkif hiciv mekanizmalarını kullanmaları bakımından eski edebiyatta genelde galiz söz, bayağı söz olarak tarif edilmiş ve çoğu zaman halis şiirin dışında bırakılmış, divanlarda fazla yer almamış olan hiciv tonunu; çeşitli anlatım teknikleri ve gücünü aktüaliteden alan dil kullanımlarıyla zenginleştirmiş ve bu anlamda şiirin sahasını genişletmiş iki önemli şairdir. Hicvi de içine alan mizah teknikleriyle yaklaşıldığında Eşref ve Âkif'le birlikte bu tarzda eser vermiş pek çok şair arasında daha sıkı ilişkiler kurulabilecek, böylece türlerin ve tonların gelişimi daha sağlıklı takip edilebilecektir. Çalışmamızda üzerinde durmadık, fakat dönemin mizah dergilerinin, gelişmekte olan karikatür sanatının; bu sahada nükteler yaratan, kendine has anlatım teknikleri ve özel bir üslûp geliştiren şairler ve yazarlar üzerinde tahminimizden daha çok etkili olduğunu düşünüyoruz.

Şair Eşref'ten Mehmet Akif'e

Özet

Şair Eşref, II. Abdülhamit ve II. Meşrutiyet dönemlerinde keskin hicivleriyle şöhret olmuş ve dilini tutamaması yüzünden bir nevi sürgün hayatı yaşamış, mağduriyetlere uğramış önemli bir heccavımızdır. Mehmet Akif ise sokağın nabzını dinlemiş, memleketin sık sık gömlek değiştirdiği yıllarda İslâm'ı referans göstererek problemlere çare aramış; gerek nesirleriyle gerekse şiirleriyle davası uğruna mücadele etmiş bir şairimizdir. İdarecilerin, kurumların, toplumun aksayan yönlerine parmak basarken kullandıkları hiciv mekanizmaları, anlatım teknikleri, hedef aldıkları meseleler bu iki şairi birbirine yaklaştırmaktadır. Mizah her ikisinde de yanlışlıkları düzeltmek için kullanılan önemli bir silahtır.

Safahat'ın Asım Bölümünde Tahkiye ve Unsurları

Selim Somuncu
Yrd. Doç. Dr., Adıyaman Ünversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Giriş:

Hikâye içinde hikâyenin, hikâye içinde fıkranın anlatıldığı Âsım'da birbirinden bağımsız olaylar zinciri yer alır. Ana vakıa, İmam'ın oğlu Âsım'ın durumu ve Âsım'ın akranı olan nesl-i ahirin (eserdeki üçüncü nesil) ülkenin istikbaline yön vermesi bağlamında yapılan konuşmalardan oluşur. Âsım'ın içinde yirmiye yakın alt vaka ve fıkra bulunur. Ana vaka dört karakter üzerinden anlatılır; Hocazâde, Köse İmam, Âsım ve Emin[1]. Bunlardan özellikle Hocazâde ile Köse İmam'ın diyaloglarının aktarımı manzum hikâyenin büyük bölümünü teşkil eder. Âsım'da karakterlerin konuşmalarından hareketle onlar üzerine tahliller yapan Ömer Faruk Huyugüzel; eserde özellikle üç karakterin ayrı ayrı nesilleri ve devirleri temsil ettiğini diler getirir. Bunlardan Köse İmam İstibdat, Hocazâde II. Meşrutiyet ve Âsım ise Çanakkale zaferini kazanan nesli temsil etmektedir. [2]

Manzum hikâyede mekân, zaman ve anlatı tekniği "metin dışı unsur" olarak hikâyeden önce okura bildirilir. "Bu eser, bir muhavereden ibarettir ki Harb-i Umûmi içinde ve Fatih yangınından evvel, Hocazade'nin Sarıgüzel'deki evinde geçer." [3]Manzumeyi besleyen, vakanın dallanıp budaklanmasını sağlayan, olay örgüsünü oluşturan ve eserin evrenini genişleten "vaka parçacığı" ya da "alt vaka"lar diyebileceğimiz anlatılardır. Nitekim bu alt vakıalar sayesinde Âkif, Âsım'ı yukarıda tehdit ettiği zaman ve mekan sınırlarının çok daha dışına taşırarak İslam ve Türk tarihinin bir çok evrelerini içine alan geniş bir zamana ve oldukça geniş bir coğrafyaya açar.

Âsım üzerine yapılan incelemelerde özellikle vurgulanan iki husus Âsım'ın, Âkif'in sanatının zirvesi olduğu ve bunun bir roman olduğu noktasındadır.[4] Özellikle "Akif'in tek romanı" yakıştırması yapan araştırmacılar yok değildir. –Bunlar dışında eserin tiyatro olduğu da farklı araştırmacılar tarafından dile getirilir.- Bizce Âsım'a ilişkin bu yakıştırmalar tasvir, hikâye etme gibi hususların yanı sıra metin içerisinde yer alan alt vakaların ciddi bir yekûn teşkil etmesindendir. Ayrıca her yeni hikâyeye geçiş adeta romanın ara bölümlerini hatırlatır. Öncelikle bu alt vakıaların nasıl şekillendiğine ve tahkiye unsurlarından hangilerini, ne şekilde içerdiklerine bakmak gerekir.

1 Hocazade burada Mehmet Akif'i temsil eder. Köse İmam Mehmet Akif'in babasının öğrencisi olan Ali Şevki Hoca'yı temsilen metne girmiştir. Asım, Köse İmam'ın oğludur. Emin ise Mehmet Akif'in oğludur.

2 Huyugüzel, Ömer Faruk, Mehmet Akif'in Asım'da Başvurduğu Anlatım Vasıtaları ve Teknikleri, Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy, İstanbul, Marmara Üniversitesi Yayınları, 1986. s. 31-52. 33)

3 Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, (Haz. Necmeddin Turinay), Ankara, TOBB Yayınları, 2011, 1033

4 Eşref Edip'e göre Mehmet Akif Fransız romancısı Aleksandre Dumas'yı beğenerek okur hatta Dumas ile Şeyh Sadi arasında benzerlikler olduğunu düşünürdü. (Eşref Edip'ten aktaran; Sağlık, 2008: 364)

Alt Vakıalar

Birinci vakada Emekli Paşa'nın hikâyesi anlatılır. Bu alt vakada anlatıcı Köse İmam'dır. Vakıa zamanı, muhavereye (Köse ile Hocazâde arasındaki konuşma) yakın bir zaman olmakla birlikte belirsiz bir zaman aralığıdır. Mekân, Köse İmam'ın mahallesidir. Ana hikâyedeki karakterler dışında alt vakada emekli bir Paşa, Paşa'nın karısı, Paşa'nın kızı ve Paşa'nın hizmetçisi Eleni karakter olarak yer alır. Ayrıca Paşa ile ilgili şikâyet dilekçesinin yazılması esnasında Hocazâde'nin yazıcı olması sebebiyle bir nevi Hocazâde de bu alt vakaya karakter olarak dâhil olur. Vakıa özeti şu şekildedir: Köse İmam'ın mahallesinde yaşayan 60 yaşlarında emekli bir Paşa saç sakal boyatmaya ve kılık kıyafetinde değişiklikler yapmaya başlamıştır. Bu durum imamın dikkatini çeker. Evdeki Rum hizmetçi Eleni'den haberdar olan İmam, Paşa'nın hizmetçiyi nikâhına alma hazırlıkları içerisinde olduğunu sezmiştir. Paşa günün birinde İmam'dan ilmühaber almaya gelir. İmam "çocuklar mı evleniyor?" şeklinde kinayeli bir soru sorarak konuşmaya başlar. Toplumsal bir karakter olarak çizilen İmam zaten durumu çoktan anlamış ve hazırlığını yapmıştır. Bu yaştan sonra evlenmeye kalkışan emekli Paşayı, İmam adeta sözleriyle dövmekten beter eder.

İkinci vakıa; bir köy düğününün hikâye edildiği vakadır. Burada anlatıcı Hocazâde'dir. Bir dostunun daveti üzerine İstanbul kırsalında Kartal'ın Kurna köyünde bir düğüne gider. Dolayısıyla mekân İstanbul/Kartal/Kurna'dır. Vaka zamanı muhaverenin yapıldığı günden önceki çarşamba günüdür. Karakterler; Hocazade, güreşçiler ve diğer köylülerdir. Vakada geri kalmışlığın köydeki yansımaları üzerinde durulur. Hayvancılığın ve çiftçiliğin bittiği, artık eskisi gibi verim alınamadığı ya da bu işlerin profesyonel usullerle yapılmadığından şikâyet edilir. Bunun dışında ata sporu olan güreş ve güreşçiler de çok kötü durumdadır.

> "Daha ilk elde boşansın mı alınlarından ter,
>
> O göğüsler sana ötsün mü körükten de beter?
>
> Baktım: Altından o bir çifte perîşan bağrın,
>
> Soluğanlar gibi kalkıp iniyor çifte karın!
>
> Sonradan dizlere bir titremedir çökmüştü;
>
> Hele çok sürmeyerek dördü de cansız düştü.
>
> İki bîçâre serilmiş, yatıyorken yerde,
>
> "Kalkın artık!" dediler, lâkin o derman nerde!"[5] [6]

Ayrıca biten sadece hayvancılık ve çiftçilik değildir, ahlâk ve erdem de tükenmiştir. Dolayısıyla toplumsal yozlaşma, ahlaki çöküntü ve aile kurumunun yıpranması da işlenir. Eski düğünler de özlemle yâd edilir.

---

5 Alıntılar Safahat'ın şu baskısındandır: Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, (Haz. Necmeddin Turinay), Ankara, TOBB Yayınları, 2011.

6 Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, (Haz. Necmeddin Turinay), Ankara, TOBB Yayınları, 2011, 1062

"Köylünün bir şeyi yok sıhhati, ahlâkı bitik;

Bak o sırtındaki mintan bile tiftik tiftik

(…)

Dam çökük, arsa rehin, bahçeyi "icrâ" ister;

Bir kalem borca bedel fâizi defter defter!

(…)

Namazın semtine bayramları uğrar sade;

Hiç şu görmez yüzünün düşmanıdır seccâde." [7]

Üçüncü vakada Kır Ağasının hikâyesi anlatılır. Burada anlatıcı Köse İmam'dır. Zaman yaz mevsimine denk gelen bir Ramazan ayıdır. Mekân adı verilmeyen bir köydür. Karakterler Kır ağası, köylüler ve rüya tabircisi Çarıkçı Emmi'dir. Yaz sıcaklarına denk gelen ramazanda oruç tutmamak için sefere çıkıp köy köy gezen kurnaz bir ağanın hikâyesi anlatılır. Kır Ağası bir gece değişik bir rüya görür. Rüyayı yorumlamak üzere getirilen Çarıkçı Emmi'den sıkı bir azar işitir. Burada masalsı ve mizahi bir anlatım vardır. Vaka kıssadan hisse şeklinde biter.

"- Biraz yürüdük...

- Geçtiğin nasıl yerdi?

- Nasıl mı yerdi ?... Unuttum, görür müsün derdi?

Yokuş mu desem, iniş mi desem?

Uzun mu desem, geniş mi desem?

Çorak mı desem, çayır mı desem?

Sulak mı desem, hayır mı desem?

- Tamam! İlerde ne gördün?

- İlerde bir kocaman
Karaltı vardı.

- Peki, ismi yok mu?

- Bilmem aman!

Ağaç mı desem, Kütük mü desem?

Duvar mı desem, Höyük mü desem?

7 Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, (Haz. Necmeddin Turinay), Ankara, TOBB Yayınları, 2011,1066

Ağıl mı desem, Hamam mı desem?

Yıkık mı desem, Tamam mı desem?” [8]

Dördüncü vakıa; Deli Vali ile Hocalar arasındaki diyalogların aktarımından oluşur. Anlatıcı Köse İmam'dır. Zaman belirsizdir. Mekân için sadece "bir belde" ifadesi kullanılır. Karakterler Deli Vali, Hoca ve diğer figüratif kişilerdir. Vaka görev yerine gönderilen Deli Valinin geri kalmışlığın nedeni olarak zamanın eğitim kurumlarını –medreseleri- suçlamasıyla başlar. Vali burada aynı zamanda değerlerine yabancılaşmış insan modelini temsil eder. Orada mevcut bulunan hocalardan biri valiye çıkışır ve bu kötü gidişatın tek nedeninin eğitim olmadığını söyler. Orijinal ara diyalogların yer aldığı vakada özellikle imamla Vali arasında geçen konuşmalar dikkate değerdir.

Beşinci vakıa; farmason öğretmenin anlatıldığı vakadır. Anlatıcı Hocazâde'dir. Vakıa zamanı muhavereden önceki yazdır. Mekân, Konya'nın bir nahiyesidir. Karakterler Hocazâde, Mestanlı Dayı ve diğer köylülerdir. Konya'nın bir köyünde farmason öğretmenin köyden kovulması yoluyla köyün eğitimsiz kalması anlatılır. Hocazade köylünün uyuşukluğuna, eğitime karşı gelmesine içerlenmiştir. Köylüye vaaz verir. Ardından cami cemaatinden Mestanlı Dayı Hocazâde'yi evine davet eder. Hocazâde işin aslını Mestanlı Dayı'dan dinler. Aslında okumuş kesimin yozlaştığını ama köylünün hala feraset ve izan sahibi olduğunu anlar. Nitekim "Akif'in en büyük sıkıntılarından biri de, ülkenin geleceğini kendinde gören aydınların vurdumduymazlığı, kendi toplumlarına ve değerlerine karşı özensiz" olmalarıdır. [9]

Beşinci vakıadan sonra araya üç fıkra girer. Hocazâde'nin anlattığı afyonkeş fıkrasıyla hürriyet kavramı eleştirilir. Hürriyet kavramına çok fazla değer atfederek onun karşısında adeta büyülenenlerin yaşadığı akıl tutulması anlatılır.[10] İkinci fıkra acemi semerci ile eşekler fıkrasıdır. Yük taşımaktan usanan eşekler semer ustasına beddua eder. Usta ölünce yerine geçen acemi semerci yüzünden sırtları yara içinde kalır. Üçüncü fıkra ise –Köse İmam tarafından anlatılır.- karaya oturan gemi fıkrasıdır. Acemi kaptan gemiyi karaya oturtur ve ardından kendi acemiliğinin üstünü örtmek için denizde su tükenmiş der. Alt vakalarda olduğu gibi bu fıkralar da siyasi göndermeler içerir.

Altıncı vakıa; gemi yolculuğunun hikâye edildiği vakıadır. Anlatıcı Hocazâde'dir. Mekân, Akdeniz açıklarıdır. Zaman olarak "önceki devir" ifadesi kullanılır. -Bu ifade Asım'ın geneli düşünüldüğünde siyasal bir dönemi işaret eder.- Karakterler; bir gemide yolculuk yapan eski kaptan, yeni (acemi) kaptan, Beybaba ve yolculardır. Bu vakada acemi bir kaptanın pusula ve harita olmadan çıktığı bir yolculukta fırtınaya yakalanması sonucu başına gelenler anlatılır. Kaptanın acemiliği, pusulanın olmayışı, haritanın yokluğu ve fırtınalı deniz bunların tamamı İttihat ve Terakki yönetimini temsilen eserde yer almıştır.

Yedinci vaka; Babı Ali yokuşunda ilginç bir mizansenin anlatıldığı vakadır. Anlatıcı Köse İmam'dır. Vakada zamanın belirsizliğini belirten "bir gün" ifadesi yer alır. Mekân; Babı Ali yokuşunda bir halk meydanı olarak tanıtılır. Karakterler; Köse İmam, Sosyolog, Siyasetçi, Mali-

8 Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, (Haz. Necmeddin Turinay), Ankara, TOBB Yayınları, 2011, 1074

9 : Coşgun, Melek, Safahat'ın Asım Bölümünde Sosyal Değişme, *Akademik Bakış Dergisi Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, Ocak-Şubat 2013, S. 34, s. 1-13, 10)

10 Mehmet Akif başka şiirlerinde de hürriyet kavramının ne kadar yanlış anlaşıldığını teşhir eder. (bk. Enginün, 1986: 219)

yeci, Filozof ve Çapkındır. Hayvan kılığına girmiş bir adam taklitler yapmakta, zilli köçek gibi oynamakta ve ortaoyunundan kareler sunarak halkı güldürmektedir. Köse'nin şaşkınlıkla izlediği bu soytarı mizanseninin yanı başında beliriveren bir figüratif karakter (Çapkın) kulağına işin aslını fısıldar. Bu mizanseni organize eden kişilerin her birinin devlet ve toplum nezdinde önemli kişiler olduğunu söyler. Bu bölümde bilim insanlarının ve siyasetçilerin eleştirisi yer alır.[11]

Burada tekrar araya bir fıkra sıkıştırılır. Bu ilim erbabı geçinen maskara vaizin fıkrasıdır. Anlatıcı Köse İmam'dır. Dünyanın öküzün üstünde durduğunu, öküzün ise balığın sırtında durduğunu söyleyen vaizin bu hurafeleri cemaatte bedbinlik oluşturur.

Sekizinci vaka İrşad heyetindeki bir istişarenin aktarılmasından oluşur. Anlatıcı Hocazade'dir. Zaman muhavereden 3-5 sene evveldir. Mekân, İrşad Heyeti'nin toplandığı bir meclistir. Karakterler; Hocazade, Hüseyin Kazım Bey, Recaizâde Mahmut Ekrem'dir. Vaka; Hocazade'nin de içinde bulunduğu İrşad Heyeti adlı bir meşveret meclisinde köylülere ücretsiz kitap dağıtma meselesinin tartışıldığı bir toplantıdaki diyalogların naklinden ibarettir.

Dokuzuncu vaka; Trabzon sürgününün anlatıldığı vakadır. Anlatıcı Köse İmam'dır. Zaman, II. Abdülhamid dönemidir. Mekân: İstanbul ve Trabzon'dur. Karakterler: Köse İmam, II. Abdülhamid, Kadri Bey (Trabzon Valisi), Mandal (Oflu) Hoca'dır. Mandal Hoca ve onun gibi ilimirfan ve iman ehli insanların sürgüne gönderilişi anlatılır. II. Abdülhamid dönemi eleştirilir.

Dokuzuncu vakıadan sonra Hocazâde'nin anlattığı bekçi ile hırsızın fıkrası araya dâhil edilir. Fıkrada yakaladığı hırsızın ellerini bağlamak yerine ayaklarını bağlayan bekçinin basiretsizliği karşısında hırsız da boşta kalan elleriyle ayaklarını çözmeyi akıl edemez.

Vakıa Zinciri ve Syuzhet:

Aslında buraya kadar anlatılan tüm vakıalar Âsım'a, Âsım'ın hikâyesine hazırlık mahiyetindedir. Bir nevi Âsım'ı ve neslini bekleyen toplumsal sorunlar bu alt vakıalar aracılığıyla aktarılır. Bundan sonra ise doğrudan Âsım ile ilgili üç alt vakıa daha yer alır. Dolayısıyla bu alt vakıalara Âsım'ın hikâyesinin anlatıldığı vakalar demek doğru olur. Bunlar farklı zaman ve mekânlarda Âsım'ın taşkınlıklarının anlatıldığı, iyi yanlarının sıralandığı vakıalardır. Bu vakalarda ana tema Âsım'ın maddî ve manevî nitelikleridir. Eserin başından beri sürekli ertelenen asıl hikâye de bu vakıalarla başlar.

Âsım'ın hem oruç tutmayıp hem de oruçluların yüzüne sigara dumanını üfleyen saygısızları dövmesi eserin geneli düşünüldüğünde onuncu vakıadır. Bu vakıada anlatıcı Köse İmam'dır. Mekân; Üsküdar İskelesi'dir. Zaman; muhaverenin yaşandığı günlerde Ramazan ayıdır. Karakterler: Köse İmam, Âsım, Sigara içen genç ve diğer yolculardır.

On birinci vakıa; Âsım'ın güreşteki maharetinin anlatıldığı vakıadır. Anlatıcı Hocazâde'dir. Mekân çöldür. Zaman belirsizdir. Karakterler ise Hocazâde, Âsım ve Âsım'ın rakibi güreşçi bir gençtir. Âsım'ın oldukça heybetli, adeta bir çınar gövdesi gibi iri, geniş omuzlu, uzun boylu, sağlam boyunlu rakibiyle olan müsabakası anlatılır.

11 Bu vakanın karakterleri olan Sosyolog, Siyasetçi, Maliyeci ve Filozof hikâyede hedef alınarak isim verilmeden eleştirilen Rıza Tevfik, Ziya Gökalp, Hüseyin Cahit, Talat Paşa ve Cavit Bey'dir. (Huyugüzel, 1986: 40)

On ikinci vakıa; Âsım'ın baskınları anlatılır. Anlatıcı Köse İmam'dır. Mekân meyhane ve kumarhanedir. Zaman I. Dünya Savaşı ile muhaverenin gerçekleştiği aradaki kısa bir süredir. Karakterler; Âsım ile meyhane ve kumarhanenin müdavimleridir.

Görüldüğü üzere Köse İmam'ın oğlu Âsım savaştan döndükten sonra İstanbul'da yozlaşan bir şehirle karşı karşıya gelmiş ve toplumda bozuk giden her şeyi bilek gücüyle düzeltmeye çalışmıştır. Hatta Âsım meyhane basmakla, sokakta oruç yiyenleri dövmekle yetinmez daha da ileri gider. Etrafında topladığı üç-beş arkadaşıyla hükümet darbesi planlar. Özellikle onuncu vakıadan itibaren anlatılanlar, Âsım ve arkadaşlarının yaptıkları manzumeye merak ve aksiyon unsuru da katar. Ardından Hocazâde'nin çağrısı üzerine Âsım gelir. Hocazâde, Âsım'a uzun uzun nasihatlerde bulunur. Hocazâde'nin nasihati sonrasında Âsım bu işleri bırakıp Almanya'ya eğitim için gitme konusunda ikna olur.

Âsım, birden çok olayın bir araya gelmesiyle oluşmuş vakıalardan meydana gelir. Bu vakıalar bazı noktalarda kesişirler. Bazı hadiseler belli bir noktaya kadar nakledilir sonra bir diğerine geçilir. Söz konusu kesişme noktaları sadece mekân, karakter değil anlatıcı ve tema –genelde toplumsal yozlaşma- olarak karşımıza çıkar. Hatta buradaki durumu vakıa zinciri olarak adlandırmak yerinde olur. Çünkü fıkralar ve alt vakıalar birlikte düşünüldüğünde ana vakıa içerisine yerleştirilmiş yirmiye yakın vakıa parçacığı Âsım'da yer alır. Vakıa parçacıklarının peş peşe ustaca dizilmesiyle bir anlatı sistematiği kurulmuş olur. Âsım'ın anlatıldığı alt vakıalar ve öncesindeki alt vakıaların hepsi bir geciktirme, ana vakıayı erteleme olarak düşünülebilir. "Önemli ve ilgi çekici bir şeyin ortaya çıkması gerekiyorsa oyalanma sanatından yararlanmak gerekir." Âkif'in Âsım'da izlenen yöntem genellikle usta romancıların çok iyi başardıkları ve Türk edebiyatında en iyi örneklerini Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Huzur* ve Oğuz Atay'ın *Tutunamayanlar*'ıyla verilmiş olan, Rus Biçimcilerinin "syuzhet" adını verdikleri vakıayı geciktirme, erteleme tekniği [12]Âsım'da oldukça ustaca kullanılmıştır.

Tasvir:

Tahkiyeye dayalı metinlerde çok önemli bir yere sahip olan tasvir edebiyat sanatının bir resmetme, izah ve tarif yöntemidir. Tasvirin romanlarda yaygın olarak kullanılması 19. yy'ın ortalarına rastlar. Günümüzde devrini büyük oranda tamamlayan tasvirin bugün artık pek önemi kalmamıştır. Tasvire bakış ve tasvirin değişmesi insanların dünyayı ve nesneyi algılayışlarıyla paralel bir şekilde değişip dönüşmüştür.

Safahat'ın bugün hâlâ okunmasında, Âkif'in yaşananlardan ve yaşadıklarından hareket ederek şiirini kurması güçlü bir etkendir. [13]Söylediği ile yaşadığı, inandığı tam örtüşen/uyuşan Âkif'in şahsiyeti tasvirde de kendini gösterir. Safahat'taki şiirlerin gücü bir anlamda ıstırabın müşahedesinin ürünü olan tasvirden gelir. Mithat Cemal, Âkif'in bu tasvir yeteneği için "aruzla resim yapan adam" nitelemesini kullanır. [14]

Mehmed Âkif gibi sosyal hayatın içinde konular işleyen bir şairin tasvire yönelmesi kaçınılmaz bir durumdur. Çünkü yaşadığı devrin sosyal problemlerini ele alan Âsım'da sadece

12 Moran, Berna, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, 182-183

13 :Somuncu, Selim, *Berlin'den Necid Çöllerine Doğu'dan Ve Batı'dan Haberdar Şiirler: Safahat'ın Beşinci Kitabı: Hatıralar, Hece Karakter Abidesi ve Bir Çığlık Olarak Mehmet Akif Özel Sayısı*, 2008, S. 133, s. 293-309. 293)

14 (Mithat Cemal' den aktaran; Karataş, 2008: 269)

kişi, çevre ya da olayların tasviri yer almaz. Aynı zamanda bir devrin tasviridir Âsım. Sadece sıfat ve zarflarla oluşturulmuş bir tasvir anlayışı yoktur Âsım'da. Sıfat, zarf gibi gramatikal bir anlayışında ötesinde edebi türlerde tasvire güç katan başka unsurlardan da bahsetmek gerekir. Bunlar Âsım'da sıkça başvurulan benzetmeler, deyimler, telmih, kinaye, argo ve ironidir. İnci Enginün "Mehmet Akif'te İrony" başlıklı makalesinde Âkif'te ironi kavramını içeren birçok ifadenin bulunduğunu ve genel olarak onun şiirinin ironik bir hava taşıdığını söyler. Enginün, şiirin destani bölümden önce yer alan Köse İmam ile Hocazâde'nin konuşmalarının tamamında ironi yer aldığını dile getir. Ayrıca Âkif'in özellikle tasvirlerde ironiye başvurduğunu söyler. [15]İroni, kinaye ve tasvirin iç içe olduğu birçok bölümden birisi şu mısralardır:

"Para bizden, hoca sizden deyiverdik... O zaman,

Çıkagelmez mi bu soysuz, aman Allah´ım aman!

Sen oğul, ezbere çaldın bize akşam, karayı...

Görmeliydin o muallim denilen maskarayı.

Geberir, camie girmez, ne oruç var, ne namaz;

Gusül abdestini Allah bilir amma tanımaz.

Yelde izler bırakır gezdi mi bir çiş kokusu;

Ebenin teknesi, ömründe pisin gördüğü su!

Kaynayıp çifte kazan, aksa da çamçak çamçak,

Bunu bilmem ki yarın hangi imam paklayacak?

Huyu dersen, bir adamcıl ki sokulmaz adama...

Bâri bir parça alsaydı ya son son, arama!

Yola gelmez şehirin soysuzu, yoktur kolayı.

Yanılıp hoşbeş eden oldu mu, tınmaz da ayı,

Bir bakar insana yan yan ki, uyuz olmuş manda,

Canı yandıkça, döner öyle bakar nalbanda.

Bir selâm ver be herif! Ağzın aşınmaz ya... Hayır,

Ne bilir vermeyi hayvan, ne de sen versen alır.

Yağlı yer, çeşmeye gitmez; su döker, el yıkamaz;

---

15 Enginün, İnci, Mehmet Akif'te İrony, *Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy*, İstanbul, Marmara Üniversitesi Yayınları, 1986. s. 212-221)

Hele tırnakları bir kazma ki insan bakamaz.

Kafa orman gibi, lâkin, o bıyık hep budanır;

Ne ayıptır desen anlar, ne tükürsen utanır." [16]

Ayrıca Âsım'da tasvir statik değil dinamiktir. Şöyle ki tasvirin içinde yer aldığı yapı sürekli devingendir. Buna neden olan husus Âsım'da sırf tasvir yapmak için oluşturulmuş durağan bir sahnenin olmayışıdır. Tasvirler sürekli vaka zinciri içinde, olayların akışıyla birlikte verilir. Manzumenin genel yapısı dışında değil bu yapının içinde, tahkiye ile bütünleşmiş, tahkiyeye sindirilmiş bu tasvirler tasvir yönteminde usta romancılara atfedilen bir yöntem olarak görülmüştür.

Diyaloglar ve Çoklu Bağlamsal Yapı:

Âsım'da diyaloglar oldukça canlıdır. Mizah, iğneleme, atışma, avamî konuşma ve ayet/hadisler aracılığıyla metne giren dini söylemin ustaca kullanıldığı manzumede bu unsurlar akıcılığı arttırmakta, Âsım'ı yapay bir metin olmaktan çıkarmaktadır. Diyalogların aktarımında belli bir sıra yoktur. Bazen günlük konuşma dili olduğu gibi verilir, bazen eksiltili ifadelere başvurulur, bazen konuşma sıraları değiştirilir. Zaman zaman teşbihler, argo, telmih bezense ironi güçlü bir şekilde metne yerleştirilir. Sürekli değişen anlatım biçimleri ve teknikler sayesinde okur da diri tutulur.[17] Dolayısıyla Âsım, okurun başında uyuşarak okuyacağı, kendinden geçeceği bir metin değil bilakis okura dönük dikkatleri açıcı ve okuru diri tutan bir metindir. Tüm bunların yanında nesir değil manzum bir metin oluşturma çabasında olan Âkif, aruzu ve kafiyeyi de ihmal etmez. Dolayısıyla hem şiirin hem de tahkiyenin özelliklerini gözeten güçlü bir yazın alanı oluşturur kendisine.[18]

Diyaloglarla ilgili olarak Âsım'da dikkat çekici bir başka husus "çoklu bağlamsal yapı"dır. Bu eserde tek bir diyalog içinde iki, bazen üç hatta dört farklı bağlamın yer almasıdır. Buna İmam'ın Hocazâde'ye dilekçe yazdırma sahnesi örnek olarak verilebilir.

"Ne i´tinâ bu! Yesâri misin, nesin?

-Tıpkı!

-Yazındı: "Kendine mahsûs ve münhasır bulunan"

Adam, cızıktırıver, bakma hüsn-i hatta, filân.

16 Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, (Haz. Necmeddin Turinay), Ankara, TOBB Yayınları, 2011, 1086

17 Asım'da değişkenlik arz eden sadece söylem, diyaloglar ve anlatım teknikleri değildir. Asım'ın söz varlığı üzerine yapılan bir çalışmada sözcük düzeyinde etimolojik olarak oldukça farklı kökenden gelme sözcüklere de dikkat çekilmiştir. Yapılan araştırmada Arapça kökenli 1225, Farsça 229, Fransızca 22, İtalyanca 15 ve Rumca 12 sözcük tespit edilmiştir. Ayrıca köken itibariyle az sayıda da olsa; Bulgarca, Çince, Ermenice ve Moğolca sözcüklerin de Asım'da yer aldığı tespit edilmiştir. (Kartalcık: 2008: 793-816)

18 Asım'ın, lirizmi ve epik söylemi en güçlü mısraları "Şu boğaz harbi nedir? Var mı ki dünyada eşi?" diye başlayan mısraı müteakip gelen 42 beyitlik bölümdür. "Çanakkale Savaşı hakkında belki de bugüne kadar yapılmış en dikkat çekici ve etkili tasvirlerin yer aldığı (…) 42 beyitlik bölümde hamasî lirizm had safhaya çıkmaktadır." (Baldane, 2014: 131)

"Küçük, büyük bütün evlâdlarıyle zevcesini"

Yazıldı bitti ya?

-Sabret, düzelteyim şu sini...
Düzeldi.
-Yaz bakalım: "Her cihetçe pek mahrûm
Ve ihtiyaç"

-Evet, oğlum, yazıldı, bekliyorum.

-"İçinde ölmeye mahkûm"
-Eder mi?
-Yok "bırakır"
-Yazıldı.
-"Olmağın"
-Âlâ!
-Fenâ mı yoksa?

-Hayır;

Fena olur mu ya? -"Mumâileyhin"

-İşte bu çok!

-Ne çare! "Şer´-i Şerîf cânibinden" oldu mu

- Yok...

-Biraz yavaşça.

-Peki... Haydi, şimdi bağlayıver:

"Lüzûm-u hacrine dâir" yaz... "İşbu ilmühaber" ;

"Mahallemizce" mi dersin? Dedinse "bi´t-tanzîm

Huzûr-i hâkim-i şer´îye" sec´i bas: "Takdîm

Kılındı. "

-Aferin, oğlum, imam da böyle yazar:

-Onu bilmem, şu bitirdik ya nihâyet zor zar:

Acabâ hacri muvâfık görecekler mi ki?

-Eyy...

Hâkimin re´yine, vicdânına kalmış bir şey

Sen de gör kendini bir kerre.

-Peki, evlâdım,

Göreyim... Başka ne yapsam ki, şaşırdım kaldım.

Bittim artık, bilemezsin ne kadar bittiğimi;

Âh görsem şu cihandan yıkılıp gittiğimi!

Ne gebermez, ne kütük bünye ki, hiç kağşamamış!"

İmam burada hem metni dikte ettirir, hem Hocazâde'nin yanlışlarını düzeltir, hem aralarındaki atışma ve iğneleme devam eder, hem de metnin içinde yoksulluk, sosyal değişme ve yozlaşma bir dip akıntı olarak bu dikte işine/diyaloglara eşlik eder. Huyugüzel'in de vurguladığı üzere hikâye içinde dilekçe, nutuk, vaaz gibi değişik anlatım vasıtaları kullanılır. [19]Ayrıca manzum hikâyenin hemen her yerinde olan söylem değişmelerine ek olarak bu diyaloglarda gerçekleşen bağlam değişmesi de düşünüldüğünde Asım'ın çok boyutlu, çok tonlu diyalojik bir söyleme yakınlaştığı söylenebilir.

Bir Diyalog Tekniği Olarak Analeks ve Proleks

Çalışmanın başından beri sık sık vurgulanan Mehmed Âkif'in Âsım'da çok farklı tahkiye tekniklerine başvurduğu hususudur. Bu farklı tekniklerden birisi de kurmaca sanatlarda kullanılan ve Batı dillerinde analeks ve proleks olarak adlandırılan tekniktir. "Analeks adeta anlatıcının herhangi bir unutkanlığını giderme işlevi görmektedir, proleks ise anlatısal sabırsızlığın bir göstergesidir. Birisi bize herhangi bir olayı anlattığında da bu tür tekniklerden yararlanır." Özellikle diyalogların yoğun olduğu kurmaca türlerde örneklerine rastladığımız analeks ve proleks kavramlarının Âsım'da ustaca kullanıldığı yerlerden birisi yukarıda alıntıladığımız, Köse İmam ile Hocazâde arasında geçen dilekçe yazma sahnesidir. Ayrıca şu diyalog da analeks ve proleksin ustaca kullanıldığı yerlerden biridir:

-Hoca, keşfet bakayım, şimdi bu harbin sonunu **(analeks)**

-Onu Allah bilir amma, acabâ var mı sonu

-Ne demek! Nâ-mütenâhi mi bu? Elbette biter;

Tarafeynin biri ancak deyiversin ki: Yeter!

-Aklım ermezse de evlâd, bu işin bitmesine,

İki şeyden biri lâzım...

- O nedir? **(proleks)**

- Dinlesene: **(proleks)**

19 Huyugüzel, Ömer Faruk, Mehmet Akif'in Asım'da Başvurduğu Anlatım Vasıtaları ve Teknikleri, Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy, İstanbul, Marmara Üniversitesi Yayınları, 1986. s. 31-52, 41)

İngiliz yok mu, o hâin, **(analeks)** ya doyup patlamalı;

Yâhud aç kalmalıdır... Yoksa bizim fal kapalı.

Açma sen şimdi o yaprakları, oğlum, beni sor: **(proleks)**

Başımın derdi büyük çaresi yok... Olsa da zor.

-Çâresiz dert olamaz, söyle Hocam, dinliyorum **(proleks)**

-Bir değil...

-Tut ki bin olmuş, ne demek, mecburum. **(proleks)**

Sana hizmet, babamın rûhuna rahmettir, ayol. [20]

Sonuç ve Öneriler:

Âsım'ın roman olduğunu söylemek teknik olarak doğru değildir. Roman olmaya, romana dönüştürülmeye müsait bir metin olduğu söylenebilir. Mehmed Âkif roman türüne aşina olsaydı, roman yazma gibi bir hayali ve emeli olsaydı Âsım'ı belki roman olarak tasarlayabilirdi. Çünkü Âsım'ın, gerek uzunluk itibariyle Safahat'ın en uzun manzum hikâyesi olması gerekse olay örgüsü açısından birden fazla vakadan oluşması onu, Safahat'ın bölümleri arasında roman olmaya namzet en önemli metinlerden birisi haline getirir. Ayrıca çok katmanlı anlatı yapısı, diyaloglar, monologlar, toplumsal eleştirinin gösterme tekniğiyle okura sunulması Âsım'ı romana yakınlaştıran diğer hususlardır. Genel olarak alt vakıalarda işlenen konu halkın cahilliği, eğitim kurumlarının yetersizliği, eğitimin önemi, kültürel yozlaşma, tembellik, miskinlik ve teknik geriliktir.

Roman bir asrı aşkın bir süredir ülkemizde yükselişte olan bir türdür. Bu yükseliş 1980'den sonra çok daha ciddi ivmeler kazanmıştır. Tabi ki burada edebi etkenlerin yanı sıra edebiyat dışı dolaylı etkenleri de zikretmek gerekir. Öyle veya böyle roman gençliğin okuma eğilimi olmaya devam etmektedir. Batı'da ülkeleriyle özdeşleşmiş dünya çapında büyük şair ve yazarların eserleri kolaj, parodi (yansılama), pastiş (öykünme), gibi yeniden yazma teknikleriyle tekrar yazılarak okunması kolaylaştırılır, yeni nesillere sevdirilir ve bu sayede gündemde tutulur. Bu aynı zamanda söz konusu sanatçının yâd edilmesi hatta yüceltilmesidir. Türk edebiyatı yazarları arasında Mehmed Âkif'e dönük olarak böyle bir çaba şu ana kadar görülmemiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı, ilgili sivil toplum kuruluşları ve üniversitelerin Mehmed Âkif'in eserlerine yönelik tiyatro ve roman türünde yeniden yazımları cesaretlendirecek, teşvik edecek etkinlikler düzenlemeleri Âkif'e ve eserlerine zararı değil bilakis onun değerine değer katacaktır.

20 Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, (Haz. Necmeddin Turinay), Ankara, TOBB Yayınları, 2011, 1044

Kaynakça

Coşgun, Melek, *Safahat'ın Asım Bölümünde Sosyal Değişme*, **Akademik Bakış Dergisi Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi**, Ocak-Şubat 2013, S. 34, s. 1-13.

Eco, Umberto, **Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti**, (Çev: Kemal Atakay) İstanbul, Can Yayınları, 2009.

Baldane, Orhan, *Telmih Sanatının Âsım'da İşlevsel Kullanımları Üzerine,* **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi***,* 2014, S. 16, s. 128-137.

Kartalcık, Vedat, *Asım'ın Söz Varlığı Üzerine Bir Çözümleme Denemesi,* I. **Uluslararası Mehmet Akif Sempozyumu**, Burdur, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 19-22 Kasım 2008, s. 793-816.

Enginün, İnci, *Mehmet Akif'te İrony*, **Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Yayınları, 1986. s. 211-223.

Huyugüzel, Ömer Faruk, *Mehmet Akif'in Asım'da Başvurduğu Anlatım Vasıtaları ve Teknikleri*, **Ölümünün 50. Yılında Mehmet Akif Ersoy**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Yayınları, 1986. s. 31-52.

Moran, Berna, **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.

Ersoy, Mehmet Akif, **Safahat**, (Haz. Necmeddin Turinay), Ankara, TOBB Yayınları, 2011.

Yetiş, Kâzım, *Safahat'ta Tasvirin Gücü*, **Eğitim / Mehmet Akif Ersoy Özel Sayı**, Mart 2006, S. 73, s. 109-116.

Sağlık, Şaban, *Mehmet Akif'in Şiirlerindeki Hikâye Unsurları*, **Hece Dergisi Karakter Abidesi ve Bir Çığlık Olarak Mehmet Akif Özel Sayısı**, 2008, S. 133, s. 362-394.

Somuncu, Selim, *Berlin'den Necid Çöllerine Doğu'dan Ve Batı'dan Haberdar Şiirler: Safahat'ın Beşinci Kitabı: Hatıralar,* **Hece Karakter Abidesi ve Bir Çığlık Olarak Mehmet Akif Özel Sayısı**, 2008, S. 133, s. 293-309.

Karataş, Turan, *Safahat: Her Yüzde, Yüz Istırap*, **Hece Dergisi Karakter Abidesi ve Bir Çığlık Olarak Mehmet Akif Özel Sayısı**, 2008, S. 133, s. 262-270.

Safahat'ın Asım Bölümünde Tahkiye ve Unsurları

Özet

Klasik Türk edebiyatında özellikle mesnevi türüyle ön plana çıkan manzum hikâyecilik geleneğinin Milli edebiyat ve sonraki dönemde önemli bir temsilcisi Mehmed Âkif'tir. Safahat'ın hemen her bölümünde tahkiye unsurlarını kullanan Mehmed Âkif; zaman, mekân, olay örgüsü, anlatıcı, bakış açısı gibi unsurlara da şiirinde yer verir. Yer yer manzum hikâyelerden oluşan Âsım, kullanılan tahkiye unsurları açısından adeta romanı andırır. Bir değil birden fazla hikâyenin peş peşe aktarılması, bunların kendi içinde konu bütünlüğü olan müstakil vakalar olmakla birlikte birbiriyle ilintili ana vakanın birer parçası olması, Âsım'ı tahkiye unsurları hatta roman nitelikleri açısından incelemeye değer kılar. Âkif, ideal Müslüman Türk gencini resmettiği Âsım'da belli başlı karakterlere yer verir, onları konuşturur, kişilerini iyi-kötü düzleminde gösterir, gençliği temsilen idealize ettiği Âsım'ı da bu vakalarda yine bir "kahraman" olarak karşımıza çıkarır. Bu çalışma Safahat'ın Âsım bölümü üzerinden Mehmed Âkif'in tahkiyeli anlatım ve tasvir gücüne yönelik bir çözümlemeyi içermektedir.

5. BÖLÜM

Mehmet Azimli
Bosnalı Ali Şevki Hoca Nam-ı Diğer Köse İmam

Melih Erzen
Safahat'ta Aydın Eleştirisi

Bosnalı Ali Şevki Hoca Nam-ı Diğer Köse İmam

Mehmet Azimli
Prof. Dr. , Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölüm Başkanı

Giriş

Bu çalışmamızda Âkif'in Âsım şiirinde sürekli şakalaştığı, tartıştığı ikili diyalogtaki Bosnalı Ali Şevki Hoca'yı anlatmaya çalışacağız. Hoca, Âkif'in çok sevdiği ve mertliğine hayran olduğu biridir. Ali Şevki Hoca da Âkif'i çok sevmektedir. Bu iki dostun kişinin zevkli ve espri dolu diyaloğu Âsım adlı bir şaheserin de ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Ali Şevki Hoca

Ali Şevki Hoca konusunda detaylı bir bilgiye sahip değiliz. Genelde bildiklerimiz Safahat'ta değindiği kadardır. Safahat dışında bu konuda ilk bilgileri Eşref Edip'ten almaktayız. Eşref Edip'in verdiği bilgiye göre; "*Bosnalı Ali Şevki Hoca, Akif'in çok sevdiği fazilet sahibi bir zat olup Akif'e karşı derin bağlılığı vardı. Yazı yazmasa da ilmi ve edebi meselelerde bir merci birisidir ve kendisinden çok istifade edilirdi. Akif, çok zamanlarını onunla birlikte geçirmiş, Fatih-Çarşamba'daki evine hemen her hafta ziyarete gitmiştir. Dahası Ali Şevki hoca, hastalığından sonra tebdil-i hava için Topkapı dışında bir yere taşındığında Akif de onunla daha sık görüşmek için o civarda bir ev tutmuş ve oraya taşınmıştı?*"[1]

Boşnak Ali Şevki Hoca hakkında en detaylı bilgiyi Âkif'in arkadaşı Şair-yazar Mithat Cemal Kuntay vermektedir; "*İstanbul'daki Sırp mektebinde tarih hoca idi.* (Hocanın Safahat'taki tanıtımında batı düşmanlığı olsa ve) *Fatih'teki evinin her penceresinden Fatih camii görünse de Avrupailik-alafrangalık hakim idi. Hoca yemeğini çatalla yer, masada Frenk kalemi ile yazar. Fakat Avrupa kalem ucu kullanması onu ta'lik yazı yazmaktan vazgeçirmezdi. Bir tek kusuru vardı, köseydi. Ama sakalını heybetli yapmanın yolunu bulmuştu. Telleri ortasından ikiye ayırarak sakalının geniş görünmesini sağlıyordu. Fakat sakalın bu ihtişamı heder oldu. Çünkü hoca ölene kadar hiç evlenmedi. Zaten buna da ihtiyacı yoktu, onun tek aşkı kitaplarıydı.*"

Bu bilgiden hareketle; Âkif'in Köse İmamın oğlu şeklinde Safahat'ta bahsettiği Âsım'ın hayali bir karakter olduğunu anlıyoruz. Böylece Âkif Köse İmam'a bir çocuk da hediye etmiş oldu.[2] Âsım, mütehevvir, Bab-ı Ali'yi basmayı düşünen, Köse imamı dinlemeyen bir zıpırdır ve Âkif

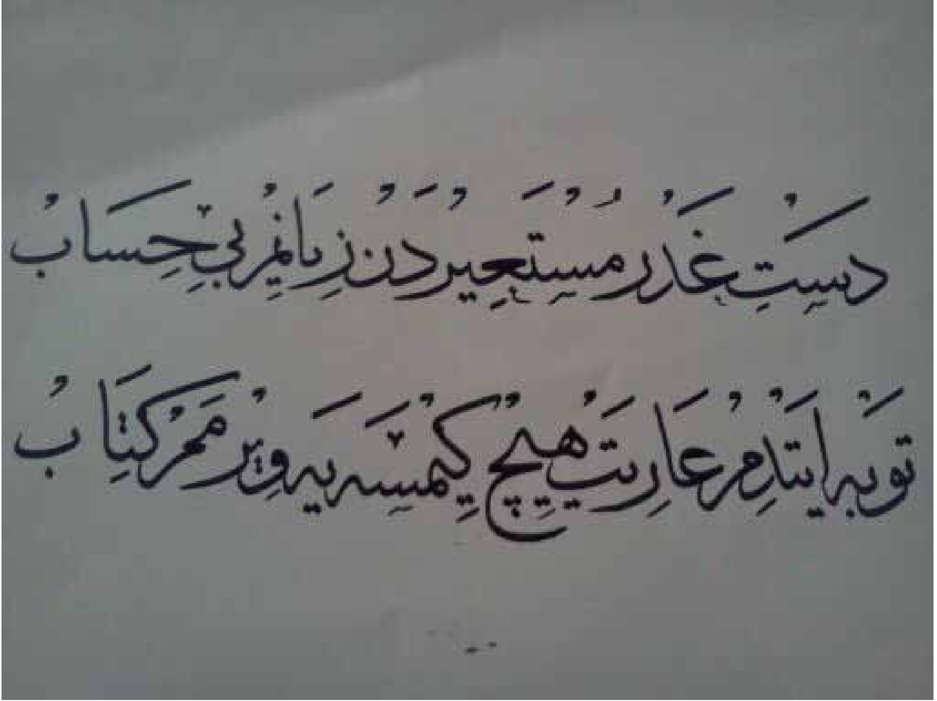
1 Eşref Edib, *Mehmed Âkif Hayatı - Eserleri ve 70 Muharririn Yazıları*, İstanbul 1960, s. 284- 376.

2 Ertuğru Düzdağ, *Mehmet Akif Ersoy*, İstanbul 2004, 172.

adeta içindeki hayalini süsleyen[3] düşünceleri giydirdiği bir karakter yaratmıştır.[4] Hiç evlenmemiş Ali Şevki karakterini eserinde evli ve bir de çocuk sahibi olarak göstermesi ona olan sevgisinin işareti kabul edilebilir.[5]

Mithat Cemal, Hocanın kitap aşkını şöyle anlatır; "*Hoca için hiçbir kitap ciltlenmedikçe evinin üç duvarını kaplayan kütüphaneye giremezdi. Yalnız Servet-i Fünun dergisinin o seneki kısmı müstesna. Bu hem ciltsiz hem de kütüphanedeydi. Hoca Servet-i Fünun dergisi okurdu. Bu sebeple* (o günkü batıcılar) *sarıklı ama softa değil diye Ali Şevki Hoca'yı beğenirlerdi. Hoca kimseye ödüç kitap vermezdi. Kitap isteyenlere;*

Dest-i gadr-i musta'ıradan ziyanım bîhisap

Levhasını kütüphanesinin duvarına asmıştı. Münasebetsiz tekliflere karşı parmağıyla levhadaki tövbeyi gösterirdi."

"Hocayı Akif vasıtasıyla tanıdım. Evindeki eşya, kitap, yemek medeniyeti hoşuma gitti. Yalnız Hoca hoşuma gitmedi. Tok sözlüydü. İnsanın hatasının yüzüne vurmanın da bir usulü olduğunu,

3 Hasan Basri Çantay, *Akifname*, İstanbul 1966, 199.

4 Kazım Yetiş, *Bir Mustarib-Mehmet Akif*, İstanbul 2006, 140.

5 Mehmet Emin Erişirgil, *Ölümünün Ellinci Yılında İslâmcı Bir Şairin Romanı*, Ankara 1986, 92.

bu durumlarda edebiyatta çeşitli telmihler, mecazlar, sanatlar bulunduğunu bilmiyordu. Hatta yüzünüze söyleyecek bir kusur bulamadığı zamanda sesi azarlar gibi çıkıyordu. Ama Akif de hocanın bu yönünü "beğenilmemeyi umursamamasını" seviyordu. Akif'in gözünde Ali Şevki Hoca yani Köse İmam mert adamdı. Çünkü bazen Akif'in şiirlerini beğenmediğini Akif'in yüzüne karşı söylüyordu. Ama arkadan şiirleri medih ediyordu. Ali Şevki Bey, resmi bir makamda oturur gibi odasında yazı masasında oturur, Akif'i beklerdi. Akif gelmediği zamanlar da gelenlerlerle onu konuşurdu. Onun şiirlerini okur misafirlerine yazdırırdı. Birinci Safahat'taki şiirlerin çoğu önce buradan dağıtılmıştır.

Akif; Köse İmam'da ve Asım'da işte bu Ali Şevki Hoca'yı konuşturur. Bunu bana Akif söyledi. Hani hiçbir şeyden memnun olmamak için dünyaya gelen adamlar vardır ya Ali Şevki Hoca onlardandır."[6]

Bu satırlardan Köse İmam karakterindeki Ali Şevki Hoca'nın Âkif ile ne oranda dostluğu olduğunu anlayabiliyoruz. Ancak Mithat Cemal'in bu tanıtımı olmasa da Safahat'taki tanıtım bize bunu vermektedir. Safahat'ın ilk kitabında Köse İmam bir şiire adını verecek kadar yakın bulmaktadır onu ve şöyle tanıtmaktadır;

"İlmi az görgüsü çok, fıtratı yüksek bir imam
Tanırım ben, ki hayatında tanıtmıştı babam"

Babasının öğrencisi olan Âkif'e "*babanın tırnağı olamazsın*" derken Hocazâde'yi azarlarken veya daha yaşlı olduğu için "*oğlum*" diye hitap ederken bazen de büyük bir sahiplenme ile "*hocazadem*" diyebilmektedir. Bu yakınlıktan olsa gerek Akif de ona "*boşboğaz*" diye hitap etse de Hoca buna kızmamış ve gülerek cevap vermiştir.[7]

Âkif'in Köse İmamı

Âkif'in model tiplemeleri vardır. Ulema ve mahalle temsilcisi imam. Ulema Fatih dersiâmlarından olan babası İpekli Tahir Efendi veya Rahmetullah Efendi gibilerdir. Onun mahalledeki temsilcisi de Ali Şevki Hoca gibi olmalıdır. Ulemayı şöyle tarif eder:

"Altı aylık yolu, dağ taş demeyip çiğneyerek,
Çin-i Maçindeki bir ilmi gidip öğrenecek.".........

Rûh-i edyânı görür, hikmet-i Kur'an'ı bilir
Ulema var ki huzurunda bugün Garb eğilir

6 Mithat Cemal, *Mehmet Akif*, İstanbul 2007, 64-69.

7 *Hiç unutmam, Hocazâdem ki, sıcak bir gündü,*
Bahçedeydik bana bir parça baban küskündü.
- Sana düşkündü babam, küstüğü olmazdı ama...
- Boşboğazsın diye kızmıştı.
- Kerâmet!
- Sorma!
Büsbütün kızdırayım bâri, dedim...Bkz. Asım şiiri…

Mahalle İmamı

Âkif'in "*İlmi az, görgüsü çok, fıtratı yüksek bir imam*" diye tanıttığı ve ideal imam[8] profili olarak sunduğu biridir. [9] Âkif için model hoca budur. Köse İmam mahallenin her şeyidir. Her derdiyle ilgilenir. Âkif, Âsım'da "*sizdiniz köydeki unsurla beraber yaşıyan*" şeklinde bunu itiraf eder. Bu Âkif'in hayalindeki hoca profilidir. Bunu Köse İmam'ın ağzından şöyle aktarır:

Bana sor memleketin hâlini ben söyliyeyim
Bir imam çünkü, bilir evleri... Hâ bir de, hekim.

Çok cömert, evi misafirlerle ve mahalleliyle dolup taşan biridir. "*ev değil han gibi bir şey gece gündüz işler*" diyerek onun mahalleliyle içli dışlı biri olduğunu anlatır. Kendi derdinden önce cemaatinin derdini düşünen bir imamdır.

Oğlanın hâlini evvelce mi açsam Lâkin,
Komşunun derdi dururken bunu açmak çirkin.

Halkının derdini para karşılığı satmayan bir imamdır o. Eşinin üzerine bir Rum güzeliyle evlenmek için gelip "izinname" isteyen emekli paşanın teklif ettiği parayı red edebilen, para için imamlığı satmayan bir yiğit imamdır o;

Hoca, eğlenme hemen yazmana bak işte paran!
Ay o murdar kâğıdın pek mi büyük hâtırı ki,
Beni ürker diye tutmuş sayıyorsun bir... iki ..
Kaç paran varsa büküp katla da indir cebine,
Yazamam nafile…..

Yiğit İmam

Köse İmam, mahallelinin korkulu rüyasıdır. Mahallenin en kabadayılar bile onun ilminden ve saygıdan ötürü ondan çekiniyorlar. İmamın kimseye eyvallahı yoktur. Mahallenin en kabadayısının yüzüne karşı "*Kustuğun herzeyi yutsun diye, hey sersem adam*" "*sus ulan izansız, hangi haysiyyetin oğlum*" yani "*haysiyyetsiz*" diyebilen bir mert imam.

Hangi haysıyyetin, oğlum O da varmı desene!
Beyimin şimdiki haysiyyet-i mevhûmesine
Diyecek yok... Yalınız râhat ararlarsa eğer,
Böyle külfetli kuyûd altına hiç girmeseler!

Müşfik İmam

Dur kızım; ağlama sen, çimdi haber gönderirim;

8 Uğur Derman, "Âkif Bey İçin Yazılmış Bir Mersiye Ve Târih Manzûmesi", *I. M akif Ersoy Sempozyumu,* Burdur 2008, II, 773.

9 Bilal Kemikli, "Demevi Şiir yahut Asım'ı yeniden Okumak", *Mehmet Akif Milli Mücadele ve İstiklal*, Ankara, 2011, 240.

Karı dövmek ne kolaymış, ona ben gösteririm!
Çağırın bekçiyi...

Mahalledeki kadın ve çocuklarının hamisi sığınılacak kapısıdır Köse İmam profili. Hem Âsım'da hem de Köse İmam şiirinde erkeklere karşı zulme uğramış kadınları kolluyor. Köse İmam'da mahallenin kabadayısına ve Âsım'da emekli paşaya karşı çok haşin durabilen bir imamdır. Ancak aynı imam çocuklar, kadınlar ve ihtiyarlar için kalbi parçalanan bir imam.

"Üç sınıf halka içim parçalanır, hem ne kadar!
İhtiyarlar, karılar, bir de küçükler; bunlar
Merhamet görmeli, yüz görmeli insanlardan;
Yoksa insanlığı bilmem nasıl anlar insan? diyen biri

Oğlu Asım için babalık şefkatiyle;

Efelik çok güzel amma sonu çıkmaz bu yolun
Etme oğlum şuna bir parça nasihatte bulun

mısralarında bir babanın endişelerini ortaya koyar.[10]

Gelenekçi İmam

Âsım'da Köse imam eski nesli temsil edercesine konuşurken, Âkif "*inkilap ummetinin şanı yakıp yıkmaktır*." sözleriyle yeni nesli temsil eder gibi davransa da aslında hocanın hassas olduğu konuları gündeme getirerek hocayı konuşturma çabasındadır.[11] Âkif'in, Mekteb'i savunmasına karşın medreseyi savunur. Ancak ıslah edilmesine de ses çıkarmaz.

Aydın İmam

Âkif'in Köse İmam, Mandal Hoca gibi "aydın" hoca tipleri vardır. Bunlar halkın her problemine eğilen, yozlaşmaya olduğu kadar yobazlığa da karşı, haksızlıklar karşısında direnmeyi, mücadele etmeyi bilen hocalarıdır.

İşte gördün ya, Hocam, millet için lâzım olan,
Hoca Mandal´daki îman gibi sağlam îman.

Âkif'e göre Hoca, bütün toplumda saygı görmelidir. Model hoca Köse İmam'dır ve saygındır;

Bütün İstanbul´un ağzında gezen elleriniz,
Bize nâz etmese olmaz mı efendim? Veriniz.

Ancak hoca, aynı zamanda aydın olmalıdır. Köse İmam bu yönüyle de karşımıza çıkar;

"Sarıklı Milletidir milletin başına bela....

10 Detaylı Asım profili için bkz. Nazım Elmas, "Nasıl Bir Gençlik? Hangi Asım", *Mehmet Akif, Türkiye'de Modernleşme ve Gençlik*, Ankara 2007, 62 vd.

11 Yetiş, 136.

Fakat umumunu birden batırmak iş değil a!

İşte bu profildeki bir aydın din adamı olarak Köse İmam kadınların horlanmasına, üstelik bunun din adına yapılmasına karşı çıkan aydın bir din adamıdır. Şeriatın kullanılarak kadınların sömürülmesine karşı çok sert çıkmıştır;

- Dara geldin mi, şerîat! Sus ulan iz´ansız!
Ne zaman câmi´e girdin Hani tek bir hayrın
Ağzı meyhâneye rahmet okuturken, hele bak,
Bana gelmiş de şerîatçi kesilmiş... Avanak!
Hangi bir seyyie yok defter-i a´mâlinde
Seni dünyâda gören var mı ayık halinde
Müslümanlık´ta şerîat bunu emretmiş imiş:
Hem alır, hem de boşarmış; ne kadar sâde bir iş!
Hele bîçâre şerîatle nasıl oynanıyor!
Müslümanlık bu mu yâhû diye insan yanıyor.
Vhdetî muhlisiniz, elde asâ çıktı herif,
Bir alay zâbiti kestirdi. Sebep: "şer´-i şerîf!"

Baskıya karşı İmam

Âkif ile Köse İmam'ın anlaştıkları en önemli konuların başında Abdülhamit düşmanlığı ve Abdülhamit sonrası İttihatçılardan gördükleri hayalkırıklığıdır. Abdülhamit için "*Yıldız'daki baykuş*" şeklinde çok harika bir benzetme yapar hoca. Yani başkuşların kimsesiz yerlerde tünediği gibi Yıldız sarayında kendi başına oturan şeklinde bir benzetmedir bu. Abdülhamit için şu sözleri söyler Köse İmam;

Gölgesinden bile korkup bağıran bir ödlek
Otuz üç yıl bizi korkuttu "şerîat!" diyerek.

Köse İmam, Abdülhamit'e muhalefetinden dolayı Erzurum'a sürgün yemiştir.[12]

İttihatçılara Muhalif İmam

Senki hurriyet için nefyolunurdun a tirit
İşi yok şimdi muhâlifliğe sarmış derdi

Bu sözler, Abdülhamit karşıtlığı için sürgün edildiği halde şimdi de İttihatçı karşıtlığı yapan Köse imam için söylenmiş sözler olarak karşımıza çıkıyor. Köse İmam, Âsım şiirinde İttihatçılara karşı Âkif'in duygularının adeta tercümanı olmuştur. Aslında Âkif İttihatçılarla müca-

12 http://dergi.altinoluk.com/index.php?sayfa=yillar&MakaleNo=d120s033m1

delesini Köse imam üzerinden yürütür, onun ağzından onlara cevaplar yetiştirir. Köse İmam, İttihatçı yapıdaki insanların "Mürteci" yaftasına karşı *"Mürteciyim hamdolsun"* diyerek cevap verir.

Bir fenâlık görerek yapma, desen alnına ta,
İniyor hatt-ı celîsiyle Hamîdî tuğra!
İşte gördün ya, herif "sâye-i hürriyyette"
Diyerek başlamak üzreydi hemen tehdîde ;
Eskiden vardı ya meydanda gezen ipsizler:
Hani bir "sâye-i şâhâne" çekip herşeyi yer!
Onların bir çoğu ahrâr-ı izâm oldu bugün;
Mürteci; nah kafa, bizler... Kerem et; hâli düşün!
Zorbalar saltanatından ne zaman kurtulacak?
Hiç bu mantıkla a divane hükümet mi yürür?
Bir cemaat ki erenler işi yumrukla görür,
Kafa bitmiş demek artık çekiver kuyruğunu!
Kuvvetin hakkı mıdır enselemek bulduğunu

Espri ustası İmam

Yorgundum efendim de...
-Evet
Haber aldık... O fakat sizce büyük bir şey mi
On kadın dövse yorulmaz, benim İhsan Bey´imi
Bilirim ben ne tosundur

Diyerek ince ince giydiren biridir. Yani aslında "Öküz" der ama bunu incelikle yapar.
Bazen de Âkif'i çok sevdiğinden olsa gerek direk yüzüne karşı söyler;
"Nesl-i hâzır" denilen şey pek acâib birşey:
Hoca rahmetliye bak, oğluna bak hey gidi hey!..

Zübbelik yok!
-O ne Ben zübbe miyim
-Oldukça

Sonuç

Âkif, Ali Şevki hocaya kendisi hayran olduğu gibi bizi de hayran bırakır. Onun aktardığı profildeki "*ilmi az, görgüsü çok*" bu hocaya hayran olmamak elde değildir. Hocadaki dobralık, şakacılık özelliği, lafı gediğine koyma yeteneği, himayedâr bir baba tavrı, başını kesseler gerçekten vazgeçmemesi ve Köse imam şiirindeki mahallenin her şeyi; hocası, babası, kadısı, kabadayısı, sığınılacak kucağı…..

Her şeyden önemlisi argo sözleri en nezih şekilde söyleyebilmesi, anlayanın anladığı şekilde argo fıkraları yerinde kullanması*; tosunum, beyim, iyi kaçmaz, halt etme, hangi haysiyetin oğlum, sus ulan izansız, bu yenir herzemidir, yıldızdaki ödlek, yine kondun hoca, nah kafa bizler, zübbelik yok, maskara ……*

Köse İmam, Âkif'e en ağır salvolarını yapsa da kendinden büyük arkadaşı Köse İmam'a Âkif de yeri gelince ağır lafları kondurmasını bilmiştir.

Son olarak şu anektod ile bitirelim:

Aralarında muhabbetin çok ileri olduğunu gösteren olay şöyle nakledilir; "Mehmed Âkif, kızının nikâh törenine çok sevdiği ahbâbından olan Bosnalı Ali Şevki Efendi'yi de dâvet etmişti. Yaşlı hoca efendi bu dâvete biraz geç geldi ve gecikme sebebi olarak da, Vefâ Yokuşu'ndan çıktığını söyledi. Merhûm Âkif de, bu yerinde mâzereti, yerinde bir hakîkatle mezcederek mütebessim ve mânidar bir şekilde şöyle dedi: "*Hangi Vefâ Yokuşu'ndan bahsediyorsun hoca efendi? Nesl-i hâzır (şimdiki nesil) o yokuşu çoktan düzledi…*"[13]

Bosnalı Ali Şevki Hoca ya da Nam-I Diğer Köse İmam

Özet

Bu çalışmamızda Akif'in Asım şiirinde sürekli şakalaştığı, tartıştığı ikili diyalogtaki Bosnalı Ali Şevki Hoca'yı anlatmaya çalışacağız. Hoca, Akif'in çok sevdiği ve mertliğine hayran olduğu biridir. Ali Şevki Hoca da Akif'i çok sevmektedir. Bu iki dost kişinin zevkli ve espri dolu diyaloğu Asım adlı bir şaheserin de ortaya çıkmasına neden olmuştur.
Akif'in sırdaşı, yoldaşı, dert arkadaşıdır Köse İmam. Aslında Köse imam Bosnalı Ali Şevki Hoca'dan yola çıkarak hayalini süsleyen düşünceleri giydirdiği bir karakterdir. Hakkında çok az bilgi bulunan Köse imam hakkında toplayabildiğimiz kırıntı bilgilerle Akif'in hayal dünyasını süsleyen bu şahsı anlamya çalıştık.

13 Bkz. Osman Nûri Topbaş, *Gönül Bahçesinden Son Nefes*, Erkam Yay.

Safahat'ta Aydın Eleştirisi

Melih Erzen
Yrd. Doç.Dr., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı

Giriş

XX. Yüzyıl sonrasında Türkçede yer edinerek Batı toplumlarındaki *intellectuel* kelimesi yerine kullanılmaya başlanan *münevver* yahut Cumhuriyet sonrasındaki kullanımıyla *aydın*, sözlük anlamı bakımından "*bilgisi ve görgüsü ileri olan kimse*"[1] anlamına gelmektedir. Batıdaki entelektüel kavramının, oluşum şartları ve tanımladığı kesimin nitelikleri bakımından "münevver/aydın"dan farklı bir anlamsal arka plana sahip olduğu, üzerinde sıklıkla durulmuş bir mevzudur. Aydın kavramının batıdan aktarma olduğunu belirten Şerif Mardin, bu kelime öncesinde geleneksel Osmanlı toplumunda yer edinmiş olan *âlim* (bilgin) yahut *ârif* (derin veya gizli bilgileri kavrayabilmiş kişi) kelimelerini hatırlatarak bunların Avrupa'da aydına karşılık gelen *intellectuel*den tamamen farklı bir temele oturduğunu vurgular.[2] Bu düşünceye göre entelektüel olarak adlandırılan sınıfın oluşumu, tamamen farklı bir toplumsal ve kültürel geçmişi kapsamaktadır. Mesela Fransız tarihçi Jacques Le Goff, batılı entelektüeli Ortaçağ'ın okumuş rahipleriyle (*clerc*) ilişkilendirirken;[3] Cemil Meriç, "*sofistlerin torunu*" dediği entelektüelin geçmişini *sofist-rahip-filozof* kavramları üzerinden izaha yönelir.[4] Esasen Avrupa'da entelektüellerin müstakil bir sınıf/grup olarak ortaya çıkışı, geç bir döneme rastlamaktadır. XVIII. Yüzyıl sonrasında, devletten bağımsız hareket eden burjuva kökenli bireylerin teşkil ettiği bir kesimin yavaş yavaş belirmeye başladığı görülür. Herhangi bir yükümlülüğü-zorunluluğu olmaksızın fikir üretimiyle iştigal eden bu kimselerin Avrupa'nın aydın sınıfını meydana getiren entelektüeller olduğu kabul edilmektedir.[5] Fransa'da, 1894 yılında, Yüzbaşı Alfred Dreyfus'un -delillerin zayıflığına rağmen- casuslukla suçlanıp tutuklanmasına itiraz eden Émile Zola'nın devrin Cumhurbaşkanına hitaben yazıp *L'Aurore* gazetesinde yayımlattığı "J'Accuse…!" (İtham Ediyorum!) başlıklı açık mektubu ve bu konuda ona destek veren aydın grubu da entelektüel kavramının yer edinip şekillenmesinde etkili olur.[6] Zola, adalet adına sorumluluk üstlenerek iktidarı karşısına alma cesaretini göstermiş ve bu tavrıyla bir entelektüel modeli ortaya koymayı başarmıştır.

Türk aydını ile batılı entelektüel arasındaki farklar ve Türk aydınının açmazları da üzerinde çokça durulan meselelerdendir. "Osmanlı Aydını" başlıklı bir yazı kaleme alan Mehmet Ali Kılıçbay'a göre; Tanzimat devri Türk aydını, bir ayna görevi üstlenerek batıyı yansıtmaktan ileri gidememiş ve hazır fikirlerin öğreticiliğini üstlenmekle yetinmiştir. Bu yönüyle, Tanzimat aydınının, fikirsel manada üretici konumunda bulunan batılı aydından ayrıldığını belirtmek

1 Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004, 2. Baskı, s.58.

2 Şerif Mardin, "Tanzimat ve Aydınlar", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 1. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.46.

3 Jacques Le Goff, *Ortaçağda Entelektüeller*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2006, 2. Basım, s.17.

4 Cemil Meriç, "Entelektüelin Soy Ağacı", *Mağaradakiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s.25-41.

5 Mehmet Ali Kılıçbay, "Osmanlı Aydını", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 1. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.55.

6 Evren Altınkaş, *Batıda, Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye'de Aydın Kavramının Gelişimi (1750-1950)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 2011, s.122.

gerekir.[7] Konuyla ilgili önemli metinleri bulunan Cemil Meriç, entelektüelliğe aday Türk aydınını en iyi tanımlayan kelimenin *müstağrip* olduğunu öne sürer ve bu kelimeye orijinal bir açıklama getirmeyi de ihmal etmez: "*Kırk Haramiler'in mağarasını keşfeden ve yabancı bir medeniyetin hazinelerini ülkesine taşımak isteyen toy bir delikanlı*".[8] Bu ifadesiyle, bizde aydın olarak isimlendirilen kimselerin Avrupalı aydınların tekrarcısı olmaktan öteye gidemediğini ve bu yüzden pasif bir konumda olduklarını vurgulayan Meriç'e göre gerçek aydın, yani entelektüel, "*bilgi hamalı*" olmaktan kurtulmayı başaran ve kendi kafasıyla düşünüp fikir üretebilen cesur kimsedir.[9] Meriç'e paralel şekilde Kılıçbay da entelektüelin ortaya çıkması için bilginin gerekli bir şart olduğunu fakat yeterli olmadığını, entelektüelin yalnızca bilgili insan olarak tanımlanamayacağını belirtir ve entelektüelleri, "*resmen görevli olmadıkları halde, düşüncelerini, bedelini ödemeye razı olarak açıklama*" cesareti gösteren kimseler olarak tanımlar.[10]

Aydın kavramının entelektüel kelimesiyle tam olarak örtüşmediği, konuyla ilgili fikir beyan eden birçok isim tarafından vurgulanmakla birlikte, toplum içerisinde bilgi ve birikimiyle özel bir yere sahip olan kimselerin bu zümreyi oluşturduğu hususu, genel kabulü oluşturur. Aydının tüketici konumunda mı yoksa üretken mi olduğu, bu sıfatı hak etmek için ne gibi vasıflara sahip olması gerektiği ise ayrıca tartışma konusu olmuş ve bu çerçevede birçok farklı fikir ileri sürülmüştür.[11]

Cumhuriyet devri sonrasında, aydının konumu ve görevleri hususunda ortaya konulan fikirlerde ciddi bir zenginlik göze çarpar. Ancak son dönem Osmanlı aydını da bu konuda fikir beyan etmekten geri durmamıştır. Üstelik söz konusu dönemde, yalnızca düşünce yazılarını değil, bazı sanat eserlerini de bu çerçevede ele alabilmemize imkân tanıyan verilerle karşılaşırız. Kaleme aldığı şiirlerde, Osmanlı Devleti'nin son yıllarındaki aydın problemini deşmekten geri durmayan Mehmet Âkif Ersoy (1873-1936), bu açıdan dikkate değer bir isimdir. Âkif'in *Safâhat*'ta yer verdiği "münekkit, mütefekkir, münevver, erbâb-ı ilmiyye, erbâb-ı tefekkür, müctehid, mütefelsif, fakih, havâs, feylesof, üdebâ" gibi kelimeler, aydın sınıfı içerisindeki kimseler için kullanılan sıfatlardır. Bu kimselerin kendilerine lâyık görülen sıfatları hak edip etmediği, aydın olarak kabul edilebilecek kişilerin hangi özellikleri taşıması gerektiği ve Osmanlı aydınının olumsuz yönleri, *Safahât*'taki şiirlerde üzerince ciddiyetle durulan meselelerdendir. Âkif'in son dönem Osmanlı toplumunda mühim bir aydın kimliği edinmiş olması ve halen değerini muhafaza eden bir aydın olmayı sürdürmesi, bu incelemeyi daha da gerekli kılmaktadır.

Osmanlı Aydınına İlişkin Tespit ve Tenkitler

Mehmet Âkif, aydın eleştirisi çerçevesinde değerlendirilebilecek ifadelere henüz Safahat'ın girişinde başvurur. Okuyucularına seslenen Âkif, bu şiirleri yazmaktaki amacının sanat yapmak olmadığını özellikle belirtirken hem sanatçının vazifelerine değinmiş hem de devrinin

7 Kılıçbay, "Osmanlı Aydını", s.60.

8 Cemil Meriç, "Batıda ve Bizde Aydının Serüveni", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 1. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s.133.

9 Meriç, *Mağaradakiler*, s.24.

10 Mehmet Ali Kılıçbay, "Önsöz", [Jacques Le Goff, *Ortaçağda Entelektüeller*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2006, 2. Basım] içerisinde, s.13.

11 Bu görüşlerin genel bir değerlendirmesi için bkz. Yunus Balcı, *Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s.21-28.

edebî camiasında etkin rol oynayan Servet-i Fünûn şairlerine yüklenmiş olur. Edebiyatta millileşme hareketinin başladığı 1910 yılı sonrasında bile sanat için sanat anlayışının ve santimantalizme dayalı edebiyatın kısmen devam ettiği düşünülürse, Âkif'in vurgusu daha iyi anlaşılacaktır:

Bana sor sevgili kâri'; sana ben söyliyeyim,
Ne hüviyyette şu karşında duran eş'ânm;
Bir yığın söz ki, samîmiyyeti ancak hüneri;
Ne tasannu' bilirim, çünkü, ne san'atkârım.
Şi'r için "göz yaşı" derler; onu bilmem, yalnız,
Aczimin giryesidir bence bütün âsârım!
Ağlarım, ağlatamam; hissederim, söyliyemem;
Dili yok kalbimin, ondan ne kadar bîzânm!
Oku, şâyed sana bir hisli yürek lâzımsa;
Oku, zîrâ onu yazdım iki söz yazdımsa.[12]

Benzer bir çıkışı "Fâtih Kürsüsünde" adlı şiirinde yapan Âkif, hayal ile ilgisi olmadığını söyler ve tek gayesinin hakikati –gerekirse sanatsız bir şekilde– ifade etmek olduğunu belirtir. Böylelikle yine devrin sosyal gerçeklerden uzak edebî üretimi hedef alınmıştır, denebilir. Bu vesileyle Âkif, şairin asıl görevinin yalnızca sanat gayesi güderek hayal âlemlerinde dolaşmak olmadığını, topluma hizmet olduğunu vurgular.

Hayır, hayâl ile yoktur benim alış verişim...
İnan ki: her ne demişsem, görüp de söylemişim.
Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek;
Sözüm odun gibi olsun hakikat olsun tek!
(Fâtih Kürsüsünde) [13]

"Süleymaniye Kürsüsünde" adlı şiirinde Âkif'in kürsüye çıkardığı vaiz, bir aydın modeli sunmayı sağladığı gibi ayrıca bu vaiz vasıtasıyla devrin aydınlarına dair gözlemler sunulur. Vaizin eleştiri oklarından nasibini alan ilk kişiler âlimler olur. Bu sınıfın ve bu sınıfı denetleyen mekanizmanın bozulmasından şikâyet edilir. Cahillerin, ancak gerçek âlimlere yakışacak sıfatlarla yüceltilmesi eleştirilir:

Hele ilmiyye bayağıdan da aşağı bir turşu!
Bâb-ı Fetvâ denilen dâire ümmî koğuşu.
Anne karnından icâzetlidir, ecdâda çeker;
Yürüsün, bir de sarık al sana kâdiasker!

(Süleymaniye Kürsüsünde)[14]

Aydınların halka ulaşıp insanları uyarmakla vazifeli olduğu, yine şiirdeki vaiz tarafından sıklıkla vurgulanan bir fikirdir. Bu konuda gazetelere büyük bir önem atfedilmesi, Âkif'in aydın

12 Mehmet Âkif Ersoy, *Safahât* I-II, Zaman Yayıncılık, İstanbul, 1994, s.22.

13 Ersoy, a.g.e., s.438.

14 Ersoy, a.g.e., s.314.

algısı içerisinde kalem erbabının mühim yer tuttuğunu göstermektedir. Nitekim Müslüman halkı gaflet uykusundan uyandırmak için birçok yeri dolaşan vaiz, Rusya'ya geçip oradaki Müslümanlarla diyalog kurduğu zaman ilk icraatı bir gazete kurmak olmuştur. Vaize göre bu, insanları aydınlatma yönünde çok önemli bir hamledir. Oysa İstanbul'daki gazeteler böyle bir katkı sunmanın aksine ileri sürdükleri fikirlerle halkı olumsuz yönde etkilemektedir. Bu yargıda Âkif'in dinî-millî değerlere verdiği önem ve değerlerden kopuk bir modernleşme karşısındaki duruşu elbette belirleyici olmuştur:

Bir cerîdeyle hemen başlayıverdim va'za.
Zaten en başlıca yol budur halkı îkâza.
Medeniyetteki insanlar için matbuât,
Şimdi kürsülerin en yükseği, lâkin, heyhat,
Sizde hiç böyle değil, belki tamâmen aksi:
En fenâ bir cereyan gösteriyor en iyisi.
(Süleymaniye Kürsüsünde)[15]

Vâiz, çıkardığı gazetenin üslûp kaygısı etrafında şekillenmediğini, bunu önemli görmediğini söylerken devrin yalnızca sanat kaygısı güden yayın organları hedef alınır ki bu anlayış, Âkif'in poetikasıyla da tam bir uyum arz emektedir. Vaizin Rusya seyahati ve gözlemleri esas alınarak gerçekleştirilen bir tenkit de Avrupa'ya tahsil için gönderilen aydın namzeti gençlerin yurda yozlaşmış ve yabancılaşmış bir halde dönmeleridir. Batıya müspet ilimler öğrenmek üzere, bin bir fedakârlıkla, gönderildiği halde millî-mânevî değerlerini yitirerek bir çeşit asimilasyona uğrayan ve kurtuluşun ancak "batılı ahlâkı" (!) benimsemekle mümkün olacağını söyleyen gençler, sözde aydınlar olarak eleştirilir. Tabii bu noktada, Tanzimat yılları itibarıyla Avrupa'ya gönderilen gençlerin birer "batıcı" aydın olarak yurda döndüklerini ve Osmanlı Devleti'nin son devrindeki aydınlar topluluğunu onların teşkil ettiğini de hatırlamak gerekecektir.

Âkif, kürsüdeki vaiz vasıtasıyla kurtuluş çarelerini sıralarken mevcut problemlere değinir ve yine sözü aydınlara getirir. Ona göre tüm problemlerin temelinde aydın le halk arasındaki kopukluk yatmaktadır. Çünkü aydınlar bir milletin beyni konumunda iken halk da beden vazifesi görmektedir. Bu sorunu doğuran yalnızca halkın duyarsızlığı değil, bundan ziyade aydınların tutumudur. Aydınlar batı taklitçiliği yaparak halkın manevî değerlerini hiçe sayınca halk da bir refleks olarak aydınlara karşı tavır almış ve onların aleyhine hareket etmeyi yahut içe kapanmayı tercih etmiştir. Aydın geçinen kimselerin her meselede batıyı örnek alması hatta bu yolda İslâmiyet'i terakkiye engel kabul etmesi, halkın onlara karşı mesafeli bir duruş sergilemesine yol açmıştır. Ancak halk da daha gerçekçi kurtuluş yolları aramak yerine batıya ilişkin ne varsa reddetmeyi alışkanlık edinmiştir. Pozitif ilimlerin ehemmiyeti de bu yüzden fark edilememiştir.

Sizde erbâb-ı tefekkürle avâmın arası
Pek açık. İşte budur bence vücûdun yarası.
Milletin beyni sayarsak mütefekkir kısmı,
Bilmemiz lâzım olur halkı da elbet cismi.
Bir cemaât ki dimâğında dönen hissiyât,
Cismin a'sâbına gelmez, durur âheng-i hayât;

15 Ersoy, a.g.e., s.320.

(…)
Açılıp gitgide artık iki hizbin arası.
Pek tabi'î olarak geldi nizâın sırası.
Yıldırımlar gibi indikçe "beyin"den şiddet,
Bir yanardağ gibi fışkırdı "yürek"ten nefret.
Öyle müdhiş ki husumet: Mütefekkir tabaka,
Her ne söylerse fenâ gelmede artık halka;
Hem onun zıddını yapmak ebedî mu'tâdı.
Bir felâket bu gidiş... Lâkin işin berbâdı:
Mütefekkir geçinenlerdeki taşkınlıktan,
Geldi efkâr-ı umûmiyyeye mühlik bir zan:
"Bu fesâdın başı hep fen okumaktır" dediler;
Onu mahvetmeye kalkıştılar artık bu sefer.
(Süleymaniye Kürsüsünde)[16]

Vaizin ifadeleri üzerinden ele alınan problemlerden biri de gerçek ilim adamlarının bulunmayışıdır. Taklitçilik yapmaktan başka hiçbir icraatı olmayan, teoriler içerisinde gömülüp kalmaktan uygulamaya geçemeyen basiretsiz kimselerin aydın kabul edilemeyeceği vurgulanır.

Milletin ve devletin içerisinde bulunduğu durumdan birinci derecede aydını sorumlu tutan Âkif'in fikir haritasında "*İslâm dünyasındaki aydınların kendi tarih ve dinlerine yabancılaşması meselesi*"[17] mühim bir yer tutar. Âkif'e göre aydınlar, toplumun gidişatından sorumlu olduklarını asla unutmamalıdır. Bu itibarla her ulusun aydını gibi Osmanlı aydını da evvela milletinin ruhuna uygun bir esas üzerinden ilerlemeyi öğrenmeli; batı taklitçisi olmayı ve İslâmiyet'i terakkiye engel saymayı bırakarak kendisine yol açacak değerlerin bilincine varmalıdır:

Bir de hâtırlamıyorlar ki, umûmen beşerin,
Dâimâ koştuğu son maksada yükselmek için;
Tutacak silsile akvâma değildir hep bir;
Belki her milletin için ancak o "mâhiyyet"tir,
Ki kopar kendisinin rûh-i umûmîsinden.
Şimdi, bir kavmin içinden mütefekkir geçinen
Zümre evvelce bu "mâhiyyet"i takdîr ederek,
Sonra kaç safhası mevcûd ise tenvîr ederek,
Çekecek oldu mu önden o İlâhî feneri;
Arkasından da cemâat yürür artık ileri.
(Süleymaniye Kürsüsünde)[18]

Osmanlı aydınının en büyük hatalarından biri, İslâm dinini terakkiye engel görerek ruhen ve ahlâken batılılaşmayı öngörmesidir. Çünkü aydın geçinen bu kimseler, İslâm dininin gerçeklerinden habersizdir. Avrupalılara iyi görünmek adına dinsizliğe meyleden bu kimseler, korkaklık ve ahmaklık arasında gidip gelen sahte aydınlar olarak tanımlanır. "Hakkın Sesleri" adlı şiir kitabında Âkif, Osmanlı aydınlarını aynı gerekçeler dolayısıyla tenkit eder. Batı'ya ya-

16 Ersoy, a.g.e., s.358-360.

17 Fazıl Gökçek, *Mehmet Âkif'in Şiir Dünyası*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2005, s.181.

18 Ersoy, a.g.e., s.364-366.

ranmak adına dinî-millî değerlerin inkârını aptalca ve ahlâksızca bulur:

Hele i'lânı zamanında şu mel'un harbin,
"Bize efkâr-ı umûmiyesi lâzım Garb'ın;
O da Allah'ı bırakmakla olur" herzesini,
Halka îman gibi telkîn ile, dînin sesini
Susturan aptalın idrâkine bol bol tükürün!..
(Hakk'ın Sesleri)[19]

Yine "Hakkın Sesleri"nde aydınlar, İslâm dinine göre düzenlenmiş toplum yapısı ve aile kurumu üzerinde değişiklik yapmakla suçlanır. Asıl amacını "ıstılah" yapmak gibi gösteren bu "müfsidlerden" *Kur'ân-ı Kerîm*'de bahsedildiğini göstermek için "Bakara Sûresi"nden ayetler alıntılanır.[20] Halk, bu tür zararlı aydınlara karşı ikaz edilir.

Âkif'in aydınlarla ilgili olarak en çok şikâyetçi olduğu durum, onların İslâmiyet'e ilişkin asılsız suçlamalarıdır. Ona göre; batılı ülkeler gibi gelişmek yolunda dinin engel olduğu düşüncesi, cahillik ve saygısızlıktır. Dinin mahiyetinden habersiz bu kimselerin ictihad iddiasında bulunması ise tamamen anlamsızdır. Çünkü bunun için gerekli olan, çalışma azmi ve isteğidir. Bu şart yerine gelmediği sürece İslâm dininin sunduğu cevherler fark edilemeyecek, aydın geçinen züppeler herkese zarar vermeye devam edecektir:

Hülâsa, hepsi çalışmak, yorulmak istiyecek.
Fakat çalışmak için önce şart olan: İstek.
O yoksa, hangi vesîleyle biz ilerliyelim?
Sıkıntısız mütefennin, üzüntüsüz âlim,
Ne tatlı şey! Buna bir çâre yok mu? Hah! Bulduk:
Tokatlıyan'da, yarın, toplanır beş altı kopuk,
Birer kadeh biradan sonra davranır erken,
Omuzlayıp kırarız bâb-ı ictihâdı hemen.
(Fâtih Kürsüsünde) [21]

Âkif, aydın zümresinin yozlaşmasını hicvederken yer yer ağır bir dil kullanır. Kendini filozof, hukukçu, edip, tarihçi, siyasetçi, müctehid gibi farklı kimliklerle tanıtan kimselerin aslında bu pâyelerin hiçbirine lâyık olmadığını belirterek böyle kimseleri bukalemuna benzetir:[22]

İşin reculleri kimse çıksın orta yere;
Ne var, ne yok, bilelim, hiç değilse, bir kerre.
Sabahleyin mütefelsif, ikindi üstü fakih;
Sular karardı mı pek yosma bir edîb-i nezîh;
Yarın müverrih; öbür gün siyâsetin kurdu;
Bakarsın: Ertesi gün ictihâda pey vurdu!..

19 Ersoy, a.g.e., s.388.

20 Ersoy, a.g.e., s.416.

21 Ersoy, a.g.e., s.514.

22 Erişirgil'e göre Âkif'in burada kastettiği kişi Ziya Gökalp'tir (Bkz. Emin Erişirgil, *İslâmcı Bir Şairin Romanı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1986, s.210.). Buna Dr. Abdullah Cevdet'i dâhil etmek de düşünülebilir.

Hülâsa bûkalemun fıtratında züppelerin
Elinde maskara olduk… Deyin de hükmü verin!
(Fâtih Kürsüsünde) [23]

Esas itibarıyla Âkif, İslâm âleminin içerisinde bulunduğu kötü durumu eğitimsizliğe bağlar ve bundan yine –bir yönüyle– aydınları sorumlu tutar. İslâm âlemini meydana getiren toplumlardan hiçbirinin hakkıyla okumadığını, mekteplerin yetersiz olduğunu; eğitimci sıfatıyla tanıtılan kimselerin ise bu kutsal görevi yerine getirecek vasıflara sahip olmadığını söyler. Ona göre eğitimci yani aydın olmanın ön şartları; alanına hâkim olmak ve imanlı, edepli, vicdanlı davranmaktır.[24] Şiirin devamında genç aydınlar olarak gösterilen zümreyi ağır bir dille tenkit eden Âkif'e göre; bu kategoriye giren kimseler eğlence düşkünü olup batılı bir görünüm kazanmak adına Müslüman erkeğe yakışmayacak kılıklara girmekte, Beyoğlu'ndaki ahlâksızlık mekânlarında zaman geçirmekte, üstelik bu da yetmezmiş gibi bir de dinî değerlere saldırmaktadır. Bu noktada Âkif, yine Tevfik Fikret'in "Tarih-i Kadim" şiirine gönderme yaparak onun *Kur'an-ı Kerîm*'e "kitab-ı köhne" diyerek saygısızlık yaptığını hatırlatır:

"Hayâ, edeb gibi sözler rüsûm-u fâsidedir:
Vatanla âile, hattâ, kuyûd-i zâidedir."
Diyor da hepsine birden kuduzca saldırıyor...
"Ayıp değil mi?" demişsin... Aceb kim aldırıyor!
Namaz, oruç gibi şeylerle yok alış verişi;
Mukaddesât ile eğlenmek en birinci işi.
Duyarsanız "kara kuvvet" bilin ki: Îmandır.
"Kitab-ı köhne" de -hâşâ- Kitâb-ı Yezdan'dır.
(Fâtih Kürsüsünde)[25]

M. Âkif, "Berlin Hatıraları" adlı uzun soluklu şiirinde bir Avrupa şehri olan Berlin'e ilişkin gözlemlerini aktarırken sadece şehirler bakımından değil, toplum ve aydınlar bakımından da bu şehri İstanbul, yani Osmanlı ile kıyaslar. Bu kıyasta Avrupa aydını olumlu bir görünüm çizerken Osmanlı aydını, sorumluluğunun bilincinde olmadığı için tenkit edilir. İlme dair ilgisizliği dolayısıyla halkın da aydınlar gibi kabahatli olduğu belirtilir. "*Havâssınız yazıyorken avâmınız okudu, / Yazanların da okutmaktı, çünkü, maksûdu.*"[26] diyen şair, bir yönüyle de Osmanlı toplumu için açıkça aydın-halk birlikteliğinin yoksunluğuna vurgu yapar. Ona göre Almanya'da aydınlar, nitelikli eserler üretmek yoluyla vazifesini yerine getirmiş; halk da gerekli ilgiyi göstererek üstüne düşeni yapmıştır. Bu ortak bilincin doğal getirisi de ülkenin kalkınması olmuştur. Oysa Osmanlı aydını ciddiyetsiz bir duruş sergilemiştir. "Fâtih Kürsüsünde" adlı şiirde de Avrupa'nın fennî ilimlerde gelişmişliği övülürken aynı titiz bilim adamlığının ve çalışma azminin Osmanlı aydınında bulunmadığı ima edilir. Şaire göre doğu halkları ahlâkî manada daha köklü değerlere sahip olduğundan ilimde yol alması gereken de onlardır. Bunu gerçekleştirebilmek için gerekli olan ilk koşul ise "çalışmak"tır.

"Âsım"da, Köse İmam vasıtasıyla Meşrutiyet devri aydınları topa tutulurken hürriyet nidası atan cahiller ve kahraman rolü oynayan sözde aydınlar eleştirilir. Ortaoyununda aldığı komik

23 Ersoy, a.g.e., s.518.

24 Ersoy, a.g.e.,524-526.

25 Ersoy, a.g.e.,538-540.

26 Ersoy, a.g.e., s.646.

roller dolayısıyla Rıza Tevfik alay konusu edilir. (Esasen Âkif'in, Rıza Tevfik'e öfkeli olmasının sebebi onun "Tarih-i Kadim" şiirini Tevfik Fikret'ten alarak yayan kişi olduğuna inanması dolaysıyladır. Ayrıca Feylesof Rıza'nın Âkif-Fikret polemiğinde Fikret'ten yana tavır sergilediği bilinmektedir.[27]) Halkın itibar ettiği bir aydın olarak Ziya Gökalp ve ayrıca bazı yöneticiler de ciddiye alınmaz. Bu kimseleri deha olarak kabul eden cahil halk ise en az aydınlar kadar kabahatli bulunur:

Ne dedim bilmiyorum, tâ öteden bir çapkın,
Galiba sezdi ki, yekten dedi: "Halt etme sofu!
Gördüğün fesli: Senin milletinin feylesofu.
Bu ve emsâli dehâlar tutuyor memleketi.
Sen bu şenlikleri gördünse kimin ma'rifeti?"
Dedim: "Ezberleyelim, saysana, oğlum, bir bir,
Şu dehâlar dediğin kaç kişidir, kimlerdir?
"İçtimaî biri, dehşetli siyasî öbürü;
Hele mâliyecimiz yok mu, bu ilmin pîri."
(Âsım)[28]

Şiirde Âkif, yer yer devrin aydınlarıyla ilgili ironik söylemlere başvurur. Onların kadına bakışı, medenilik algısı ve namus anlayışı dikkatlere sunulur. Gerçek aydınların sorumluluk bilinci taşıyarak meydanı böyle kimselere bırakmaması gerektiği hatırlatılır.

"Hâlâ mı Boğuşmak?" adlı şiirinde Âkif, Osmanlı Devleti'nin kurtuluşu için farklı görüşler ileri süren fakat bir türlü fayda sağlayamayan kimselere taş atar. Bilhassa Ziya Gökalp'le özdeşleşen[29] ve İttihatçıların da benimsediği "Turan" fikri, bu bağlamda eleştirilir ve milliyetçi görüşlerin İslâm toplumu için uygun olmadığı hatırlatılarak vatanın kurtarılması için birlik çağrısı yapılır:

"Hürriyeti aldık!' dediler, gaybe inandık;
"Eyvah, bu bâzîçede bizler yine yandık!"
Cem'iyyete bir fırka dedik, tefrika çıktı,
Sapasağlam iken milletin erkânını yıktı.
"Tûran İli" nâmıyle bir efsâne edindik;
"Efsâne, fakat, gâye!" deyip az mı didindik?
Kaç yurda vedâ etmedik artık bu uğurda?
Elverdi gidenler, acıyın eldeki yurda!
(Gölgeler)[30]

Ayrıca belirtmek gerekir ki; Mehmet Âkif, aydınlara yönelik tenkitlerini yalnızca Osmanlı ile sınırlı tutmamıştır. "Süleymaniye Kürsüsünde" şiirinde, vaize söylettikleri bu bakımdan mühimdir. Âkif, İslâm âlemini bir bütün olarak değerlendirdiği için diğer İslâm topraklarında-

27 Abdullah Uçman, "Tevfik Fikret – Rıza Tevfik", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul, 2006, S.34, s.233-235.

28 Ersoy, a.g.e., s.800.

29 "Kurtuluş Kayalı ile Mehmet Âkif'e Dair Söyleşi", *Âkif'ten Âsım'a*, Ed. Sezgin Çevik, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s.133.

30 Ersoy, a.g.e., s..916

ki bozulmayı da yansıtır. Türkmenistan'da din âlimi, yani aydın olarak bilinen kimseler, dini hükümleri kendilerince yorumlayarak İslâm âlemine zarar vermektedir. Nicelik bakımından üst düzeyde görünen medreseler tamamen bozulmuş ve niteliksiz bir hâle gelmiştir. Edebiyatçı olarak kabul edilen kimseler ise ahlâksız konuları işlemekle meşguldür.[31] Yine bir İslâm coğrafyası olan Hindistan'ı da değerlendiren vaiz, buradaki âlimlerin takdire şayan kimseler olduğunu belirtir. Ayrıca Avrupa'ya tahsil için gönderilen Hindistanlı gençlerin batı ahlâkına itibar etmediğini vurgular. Bu yönüyle onlar için bir gelecek umudunun bulunduğunu söyler.[32] Hatta bu gençlerden birinin sözlerini temsilen aktarır ve bu vesileyle Osmanlı aydını ile ilgili fikirlerini ortaya koyar. Buna göre Osmanlı'nın yaşadığı olumsuzlukların müsebbibi, olup bitene geriden bakan yani vazifesini hakkıyla yerine getiremeyen aydınlardır. "Milleti adam etmek için adam gerek"mekte fakat Osmanlı aydını ile halk arasındaki bağların zayıflığı, büyük bir engel olarak ortada durmaktadır.[33]

Kalem Sahiplerine (Ediplere) Yönelik Eleştiriler

Âkif, şiirlerinde genel olarak Osmanlı aydınının veya İslâm coğrafyasındaki aydınların eleştirisini yaptığı gibi ayrıca yazar ve şairlerin teşkil ettiği kalem erbabına yönelik eleştiriler de ortaya koyar. Bunu yaparken özellikle genç neslin itibar ettiği yenilikçi sanatçılara yüklenir. Dinî ve millî değerlerin yok sayılarak Batılı yaşamın esas alınması, temel eleştiri sebebidir.

Aydınlar içerisinde önemli bir sınıfı teşkil eden edebiyatçılara yönelik eleştirilerin "Süleymaniye Kürsüsünde" adlı şiirde önemli yer tuttuğunu görürüz. Vaizin ağzından tenkitlerini sürdüren Âkif, bu kez Meşrutiyet'in ilanıyla başlayan coşkulu fakat manasız havaya dikkat çeker. Her kafadan farklı bir sesin çıktığı, hürriyetin ne olduğunu bilmeyen kişilerin hürriyet naraları attığı, sözde aydın kimselerin özgürlüğün nişanesi olarak öğrencileri serbest, okulları ise boş bıraktığı bir dönemden söz eder. Buna ayrıca ahlâk fakirliğini de ekler. Vaizin sözleri üzerinden fikirlerini ortaya koyan Âkif'e göre Meşrutiyet sonrasında ahlâkî yozlaşma daha da artmıştır. Edip diye bilinen kimseler, gazeteler üzerinden birbirlerine hakaret etmekte ve memleketin bölünmesine hizmet etmektedir. Dini değerleri hedef alarak Avrupaî bir yaşama yönelen kimseler, halk için olumsuz örnekler haline gelmiştir. Bu noktada yaptığı bir gönderme ile Âkif, Servet-i Fünûn şairlerinden Cenap Şahabettin'in daha sonra evleneceği baldızıyla (Nâciye Hanım) Paris seyahatine çıkmasını kastederek[34] ahlâksızlığın sanatçı veya aydın olarak bilinen bir kimsenin vasfı olamayacağını da ifade etmiş; bu vesileyle Osmanlı'da "sözde edip"ler bulunduğunu ileri sürmüştür.

Dalkavuk devri değil, eski kasâid yerine,
Üdebânız ana avrat sövüyor birbirine!
Türlü adlarla çıkan nâ-mütenâhî gazete,
Ayrılık tohumunu bol bol atıyor memlekete.
İt yetiştirmek için toprağı gayet münbit
Bularak, fuhş ekiyor salma gezen bir sürü it!
Yürüyor dîne beş on maskara, alkışlanıyor,

31 Ersoy, a.g.e., s.326-328.

32 Ersoy, a.g.e., s.334.

33 Ersoy, a.g.e., s.338.

34 Beşir Ayvazoğlu, *1924: Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2010, s.128-130.

Nesl-i hâzır bunu hürriyet-i vicdan sanıyor!
Kadın erkek koşuyor borç ederek Avrupa'ya...
Sapa düşmekte sizin şıklara, zannım, Asya!
Hakk'a tefvîz ile üç tane yetişmiş kızını;
Taşıyanlar bile varmış, buradan baldızını,
Analık ilmi için Paris'e, yüksünmeyerek…
Yük ağır, ecri de nisbetle azîm olsa gerek!
(Süleymaniye Kürsüsünde)[35]

Esasen şiirdeki eleştiriler, bütün bir edebî birikime yöneliktir. Divan şiirinin zevk âlemleri ve şaraptan beslendiği; yeni nesil yazar ve şairlerinse kendi değerlerine yabancılaşıp batının ahlâksızlığını örnek aldığı belirtilir. Âkif, modern bir görünüm yakalamak adına dinî değerlere karşı çıkarak yozlaşan kimseleri tenkit ederken tıpkı daha önce Cenap Şahabettin'i eleştirdiği gibi bu kez de Tevfik Fikret'i hedef alır. Fikret'in 1905 yılında yazdığı "Tarih-i Kadim" adlı şiirinde dinî değerlere saldırması dolayısıyla Âkif, onu eleştirmekte ve Robert Kolej'de yaptığı öğretmenliği kastederek ona "zangoç" yakıştırması yapmaktadır:

Üdebânız hele gâyetle bayağı mahlûkat...
Halkı irşâd edecek öyle mi bunlar? Heyhât!
Kimi Garb'ın yalınız fuhşuna hasbî simsar;
Kimi, Îran malı der; köhne alır, hurda satar!
Eski dîvanlarınız dopdolu oğlanla şarab;
Biradan, fâhişeden başka nedir şi'r-i şebab?
Serserî: Hiç birinin mesleği yok meşrebi yok;
Feylesof hepsi; fakat pek çoğunun mektebi yok!
Şimdi Allah'a söver... Sonra biraz bol para ver.
Hiç utanmaz, Protestanlara zangoçluk eder!
(Süleymaniye Kürsüsünde)[36]

Aslında Fikret, devrinin önemli bir figürüdür. Yönettiği *Servet-i Fünûn* dergisi etrafında toplanan gençlerin gözünde o, adeta bir zirvedir. Öyleyse denebilir ki; bu şairlere yönelik tenkitler, aynı zamanda onu örnek alan şair adaylarının eleştirisini ve uyarılmasını da içermektedir. Zaten Âkif bu yaklaşımını şiir içerisinde yansıtır: Ona göre yapılması gereken, on yedi yaşından yukarı olup da bu tür eserlerle ediplik iddiasında bulunan kim varsa eserlerini utanç belgesi diye boynuna asıp sınır dışı etmektir.

Aydınların önemli bir bölümünü meydana getiren kalem erbabı tam anlamıyla hayal kırıklığı yaratmıştır. Kendine edip diyen kimseler, yazdıkları sözde sanat eserlerinde işret âlemlerini ve şehevî arzuları işlemişlerdir. Bu olumsuz temayülün şekil verdiği Divan şiiri sonrasında ise ahlâk kaygısı tamamen ortadan kalmış; çirkin bir görünüm arz eden edepsiz neşriyatlar yapılmaya başlanmıştır. Bu tür neşriyatın olumsuz etkilerini bir göndermeyle örneklendiren M.Âkif'in bu kez işaret ettiği kişi, yine bir Servet-i Fünûn mensubu olan Mehmet Rauf'tur. Âkif, onun yazdığı *Bir Zanbak'ın Hikâyesi*[37] adlı müstehcen içerikli kitabı kastederek sanatçı ve edebiyatçı olarak tanınan kimselerin ahlâkî değerleri hedef aldığını söyler:

35 Ersoy, a.g.e., s.348.

36 Ersoy, a.g.e., s.362.

37 Mehmet Rauf, 1910 yılında yayımlanan bu kitap dolayısıyla 8 ay hapse mahkûm edilip askerlikten çıkarılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yavuz Selim Karakışla, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Müstehcenlik Tartışmaları ve *Bir Zanbak'ın Hikâyesi*", *Tarih ve Toplum*, İstanbul, Nisan 2001, C.35, S.208, s.15-29.

"Değil mi bir tükürük alna çarpacak te'dib,
Ne hükmü var?" diye üç beş hayâ züğürdü edîb,
Bitirmek istedi ahlâkı, ârı, nâmûsu;
Çıkardı ortaya, gezdirdi saksılar dolusu,
Hevâ-yı fuhşu kudurtan zehirli "Zanbak"lar!

(Berlin Hatıraları)[38]

Hemen ardından gelen mısralarda[39] yine aynı edebî ekole mensup olan T. Fikret'i bilhassa onun "Tarih-i Kadim" ve "Tarih-i Kadim'e Zeyl" adlı şiirlerinde ileri sürdüğü din karşıtı fikirler dolayısıyla eleştirir. Bunu yaparken Âkif, Fikret ve onun gibi düşünenlerin anlayışını ironik bir dille özetler: Halkı Allah inancından caydırarak taassubu yok etmek, kadınların yalnızca kocaları tarafından değil, herkes tarafından beğenilmesi için tüm engelleri kaldırmak, alafranga bir yaşam tesis etmek suretiyle oluşturulacak "sosyete" zümresi sayesinde "gerçek devrimi" hayata geçirmek…[40] Âkif bunları söyledikten sonra yine Tevfik Fikret'in Robert Kolej'deki hocalığını hatırlatarak onu yozlaşmış kesimin sözcüsü olarak ilan eder. Onun önemsediği tek şeyin kelimelerin ahengi olduğu, toplumsal değerlerin hatta "namus" kavramının onun için hiçbir anlam ifade etmediğini söyleyen Âkif, tenkidin dozunu yükseltmiştir. "*Onun sarıldığı âheng-i lafzâdır, yoksa / Sığar mı fıtrat-ı âzâdı kayd-ı nâmûsa?*"[41] derken Fikret'i apaçık namussuzlukla suçlar. Ona göre halka yolunu şaşırtan da Fikret gibi yozlaşmış sözde aydınlardır. Çünkü halkı okur-yazarlıktan yani ilimden soğutarak kaderci bir anlayışa sevk eden onlardır. Cehalet uykusuna dalan halk, uyandığında vatanın düşmanlarca parçalandığını görmüştür.

"Âsım"da Mehmet Âkif, bilhassa Köse İmam ağzından edebiyatçıları eleştirmeyi sürdürür. En çok tenkit edilen ve şikâyetçi olunan mesele, edepten yoksun bir edebiyat yapılıyor olmasıdır. İmam'a göre "iğrenç adamlar" olan şairler[42], dalkavukluk ettikleri vasıfsız adamları ünlendirmekle yahut edep dışı konularda yazmakla meşgul olmuşlardır. Tasavvuf adı altında hakikatten uzak fikirleri din yerine insanlara sunan divan şairleri topluma zarar vermişlerdir. Ayrıca Hocazâde'nin Âsım'la diyalogunda da edebî camianın çelimsizliğinden söz açılır. Milletin hak ettiği şairlerden yoksun olduğu; halkın bu sebeple halen uykuda olduğu belirtilir.

Esasen Âkif'in *Servet-i Fünûn* şairleri yahut devrin aydın zümresi içerisinde kabul edilen isimlerle çatışması, hiçbir şahsi meseleye veya anlaşmazlığa dayanmamaktadır. Hatta Mithat Cemal'in naklettiği anılara bakıldığında karşıt fikirler dolayısıyla ters düşmelerinden evvel onun Fikret'i, Cenap'ı ve hatta Abdullah Cevdet'i şair olarak beğendiği; Halkalı Ziraat Mektebi'nden tanıdığı Ziya Gökalp'i ise çalışkanlığı dolayısıyla takdir ettiği anlaşılmaktadır.[43] Fakat bu isimlerin de aralarında bulunduğu bir kesimin İslâm toplumunun dinî-manevî değerlerini hedef alması, edebî eser adı altında gayri ahlâkî mevzuları işlemesi ya da kavmiyetçilik gibi -Âkif'e göre İslâm âlemi için çok tehlikeli- bir düşünceyi savunması, onun bu şahıslara cephe almasına sebep olmuştur. Hatta Âkif, "Tarih-i Kadim"i yazan Fikret için "*Bu adam Peygamber'ime sövdü, babama sövse affederdim, fakat Peygamber'ime sövmek… Bunu*

38 Ersoy, a.g.e., s.656.

39 Âkif, "Berlin Hatıraları"nın *Sebilürreşâd*'daki tefrikasında yer alan 98 mısraı *Safahât*'a almamıştır.

40 Ersoy, a.g.e., s.1038-1040.

41 Ersoy, a.g.e., s.1042.

42 Köse İmam, böyle bir sıfat kullanırken "hikmetli şiir" söyleyen Attar, Sa'dî vb. şairleri bunun dışında tutar.

43 Mithat Cemal Kuntay, *Mehmet Âkif: Hayatı-Seciyesi-Sanatı*, Oğlak Yayınları, İstanbul, 2014, s.26-28, 63-64.

ölürüm de hazmetmem."[44] diyerek ona olan tepkisinin şahsi meselelerden kaynaklanmadığını, bir aydın olarak kendisini sorumlu tuttuğu İslâm toplumu adına söz aldığını işaret eder.

Âkif, bazen de kendisine yakın bulduğu dostlarına yönelik yapıcı eleştirilere başvurmuştur. Süleyman Nazif'e hitaben yazdığı şiir, bu yaklaşıma iyi bir örnek teşkil eder. Bu şiirde Âkif, Süleyman Nazif'in İstanbul'un işgali sırasında yazdığı "Kara Bir Gün" adlı yazıyı işaret ederek onun cesur bir aydın olduğunu belirtir. Ancak buna rağmen ümitsizliğe itibar etmesini ise eleştirir. Ona göre her ne kadar İslâm âlemi zor günler yaşıyor olsa da muhakkak bu durum sona erecektir. Gerekli olan, büyük bir gayretle çalışmak ve ümidi muhafaza ederek Allah'a sığınmaktır. Böyle zamanlarda daha da önem kazanan aydın, vazifesini hatırlayarak topluma umut ve cesaret vermelidir.

Sonuç

Şiiri ve şairliği topluma hizmet etmek adına vasıta kabul eden Mehmet Âkif, *Safahât*'ı bu anlayış çerçevesinde kaleme almıştır. Devrinin sosyal meselelerine çareler arayan ve yapılabilecekler hususunda halkı uyarmaya çalışan Âkif, mevcut problemleri ve bu problemlerin kaynağını tespite yönelirken "aydın" meselesi üzerinde önemle durur. Devrinin aydınlarını tahlil eder ve onların yanlışlarını, eksikliklerini ortaya koyar. Bunu yaparken Âkif'in üzerinde en çok durduğu sorun, aydınlardaki alafranga merakı ve dinî-millî değerlerin inkârıyla beliren yozlaşmadır. Ona göre Osmanlı aydını, kültürel ve ahlâkî yaşayış da dâhil olmak üzere batıyı her açıdan taklit ederken kendi değerlerini değersiz bulmaya başlamıştır. Bu anlayış çerçevesinde din olgusuna saldıran ve İslâmiyet'i ilerlemeye engel kabul eden kimselerin aydın olarak kabul edilmesi, Âkif'e göre mümkün değildir. Bu tür kimseler yüzünden halkın aydınlara olan güveni zedelenmiş ve toplum, cehalete gömülerek kaderine razı olmuştur. Oysa yapılması gereken, dinî ve millî değerleri yitirmeden yenilenmektir.

Söz konusu dönemde, aydın sınıfı içerisinde özel bir yeri bulanan edebiyatçılar da Âkif'in eleştirilerinden nasibini alır. Yazdığı "Tarih-i Kadim" şiiriyle dini değerleri olumsuzlayan Tevfik Fikret başta olmak üzere Cenap Şahabettin, Mehmet Rauf gibi Servet-i Fünûn mensubu sanatçıları, doğu ahlâkına mugayir davranış ve kitapları dolayısıyla ağır tenkitlere uğratılır. Halkın aydın sandığı kimselerin, ortaya attığı fikirlerle, İslâm toplumuna ve Osmanlı Devleti'ne zarar verdiği vurgulanır. Halk da aydınlar da mevcut olumsuzluklara karşı uyarılır; ümidi asla yitirmeden azimle çalışmanın tek çıkar yol olduğu ifade edilir.

44 Kuntay, a.g.e., s.101.

Kaynaklar

Altınkaş, Evren, *Batıda, Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye'de Aydın Kavramının Gelişimi (1750-1950)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 2011.
Ayvazoğlu, Beşir, *1924: Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2010.
Balcı, Yunus, *Türk Romanında Aydın Problemi (1908-1950)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
Erişirgil, Emin, *İslâmcı Bir Şairin Romanı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1986.
Ersoy, Mehmet Âkif, *Safahât* I-II, Zaman Yayıncılık, İstanbul, 1994.
Gökçek, Fazıl, *Mehmet Âkif'in Şiir Dünyası*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2005.
Karakışla, Yavuz Selim, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Müstehcenlik Tartışmaları ve *Bir Zanbak'ın Hikâyesi*", *Tarih ve Toplum*, İstanbul, Nisan 2001, C.35, S.208, s.15-29.
Karataş, Turan, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004, 2. Baskı.
Kılıçbay, Mehmet Ali, "Osmanlı Aydını", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 1. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.55-60.
Kılıçbay, Mehmet Ali, "Önsöz", [Jacques Le Goff, *Ortaçağda Entelektüeller*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2006, 2. Basım] içerisinde, s.9-14.
Kuntay, Mithat Cemal, *Mehmet Âkif: Hayatı-Seciyesi-Sanatı*, Oğlak Yayınları, İstanbul, 2014.
"Kurtuluş Kayalı ile Mehmet Âkif'e Dair Söyleşi", *Âkif'ten Âsım'a*, Ed. Sezgin Çevik, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s121-136.
Le Goff, Jacques, *Ortaçağda Entelektüeller*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2006, 2. Basım, s.17.
Mardin, Şerif, "Tanzimat ve Aydınlar", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 1. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985,s.46-54.
Meriç, Cemil, "Batıda ve Bizde Aydının Serüveni", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 1. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s.130-137.
Meriç, Cemil, "Entelektüelin Soy Ağacı", *Mağaradakiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s.25-41.
UÇMAN, Abdullah, "Tevfik Fikret – Rıza Tevfik", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul, 2006, S.34, s.211-235.

Safahat'ta Aydın Eleştirisi

Özet

Osmanlı Devleti'nin çözülme dönemini işaret eden XIX. Yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla, vatanı kurtarma yolunda ortaya konulan fikirler büyük bir çeşitlilik göstermeye başlar. Bu fikirlerin savunuculuğunu üstlenerek gündeme taşınmasını sağlayan kişiler ise devrin sınırlı okur-yazar kitlesi, yani edebiyatçıları olur. Çoğunluğunu yazın camiasından bilindik simaların teşkil ettiği bu aydınlar, bir taraftan benimsedikleri görüşün savunusunu yaparken bir taraftan da karşıt fikirleri temsil eden aydınları eleştirmiş yahut onlar tarafından eleştirilmişlerdir. Bu aydınlardan biri olan ve en az şairliği kadar mütefekkir yönüyle de dikkat çeken Mehmet Âkif Ersoy, Türk düşünce tarihinin dikkatle değerlendirilmesi gereken isimlerindendir. Onu tartışmak ve anlamak noktasında, Safahat'ın önemi ise yadsınamaz. Öyle ki Mehmet Âkif, sanatını da fikrî dünyası çerçevesinde inşa etmiş ve şiirlerini topluma seslenmede bir vasıta olarak kullanmıştır. Dolayısıyla onun şiirini anlamak aynı zamanda devri anlamak açısından ehemmiyet taşır. Mehmet Âkif, şiirlerinde vatanın ahvâlini, karşı karşıya kalınan sıkıntıların sebeplerini ve kurtuluş için yapılması gerekenleri belirtirken devrin aydın profilini de eleştirir. O, aydın olarak isimlendirilen kimselerin hatalarına, eksikliklerine sürekli göndermeler yapar. Gerçek aydının sorumluluklarını ve toplum için ehemmiyetini ise özellikle vurgular. Âkif'in şiirini okumak, bize söz konusu dönemin aydınlarına ve bu aydınların konumuna ilişkin yeni bir bakışı yorumlamak imkânı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Âkif Ersoy, Safahat, aydın olgusu, Türk şiiri, eleştiri

6. BÖLÜM

Nimetullah Hafız

Balkanlarda Bulunan Mehmet Âkif Ersoy'un Bir Özgün Yazma Eseri

İbrahim Tüzer

Hocazâde'nin Bilinciyle Aydınlanan Nesil: 'Âsım'ın Nesli' ve "Yeniden Doğuş" İmkânı Olarak Varoluş Alanı

Balkanlarda Bulunan Mehmet Âkif Ersoy'un Bir Özgün Yazma Eseri

Nimetullah Hafız
Prof. Dr. , Kosova

Tarih boyunca, Osmanlı İmpaorluğu idaresinde bulunan oldukça geniş bölgelerde; beş yüzyıl içinde yürütülen savaşlar ve siyasî, sosyal, kültürel, idarî gibi ilişkiler sayesiyle Türk kültürünün her alanında, özellikle bilim, din, edebiyat ve dille ilgili oldukça yeni buluşlar, gelişmeler, etkileşmeler olmuş ve bunlar hakkında binlerce eserler yazılmıştır. Bunların bazıları zamanla yayınlanmış, bazıları ise yazma eserler olarak günümüze kadar korunabilmiştir. Bu yazmaların çoğu günümüzde, başta Türkiye Cumhuriyeti olmak üzere, dünyanın tüm kütüphanelerinde değerli eserler olarak korunmakla bazıları zaman zaman günümüz Türkçesiyle yayınlanmaktadır.

Türk edebiyatına gelince bir sürü yazma edebi eserler sayesiyle oldukça sayıda yazma tezkireler de yazılmıştır. Bu tezkireler sayesinde bini aşkın Türk yazarı ve onların çeşitli konularda yazmış oldukları eserleri ortaya atılmıştır. Bu yazmalara dayanarak *Adnî*'nin "Gülşen-i şuarâ" (1563-64), *Âşık Çelebi*'nin "Masâirü'ş-şu'ara" (1566-67), *Fatîn*'in "Hâtimetü'l-âşâr", *Hasan Çelebi*'nin "Tezkiretü'ş-şuarâ" (1585-86), *Lâtifî*'nin "Tezkire-i Lâtîfî" (1546-47), *Rızâ*'nın "Tezkiretü'ş-şuarâ" (1640-41), *Selîm*'in "Tezkiretü'ş-şuarâ" (1897-98), *Şehî*'nin "Hest-Bihişt" (1537-39),[1] *Alî Emîrî*'nin "İşkodra Şairleri"[2] ve günümüze kadar bulunup yayınlanan daha başka tezkireler yazılmıştır. Bu tezkirelere sayesiyle Dünya Türkologları *Hammer,*[3] *Gibb*[4] ve *Babinger*[5] gibi daha birkaç dünya Türkoloğu da tüm Osmanlı İmparatorluğu bölgelerinde Türkçe, Arapça ve Farsça eser yazmış olan bir sürü Türk yazarını birkaçar ciltli eserleriyle bir araya getirmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminden kalan tezkireler ve Avrupa Türkologlarının yayınlamış oldukları birkaç ciltli eserler örnek alınarak bu yüzyıllarda Bosna Hersek'te de böyle bir araştırma ve derleme girişimlerinde bulunmaya başlanmıştır. İlk olarak *Dr. Savfet Bey Başagiç* "Bosnjaci i hercegovci u islamskoj knjizevnosti (İslam Edebiyatında Bosnalılar ve Hersekliler)"[6] adlı eserini basmıştır. Daha geç, yani 30 yıl sonra *Dr. Hazim Şabanoviç* "Muslimanska knjizevnost u Bosni i Hercegovini na orijentalnim jezicima (Şark Dillerinde Bosna Hersek Müslümanlarının Edebiyatı)" adlı bu monografi kitabında 275 sairin biyografilerine yer verilmiştir.[7] Daha geçlerde, aynen Bosna Hersek'te *Dr. Fehim Nametak* da "Pregled knjizevnog stvaranja bosansko-hercegovackih muslimana na turskom jeziku (Bosna-Hersek

1 Tahsin BANGUOĞLU, *Türk Şuara Tezkireleri*, İstanbul, 1930.

2 Hakan T. KARATEKE, *İşkodra Şairleri ve Ali Emiri'nin Diğer Eserleri*, İstanbul 1995.

3 Joseph HAMMER-PURGSTALL, *Die Geschichte der Osmanischen Dictkunst, I-IV,* Pest, 1836-1838; 1840-1848.

4 E. J. W. GIBB, *A history of Ottoman Poetry,* vol-IV, London 1901

5 Franz BABINGER, *Die Geschichsschreiber der Osmanen,* Leipzig: Otto Harrassowitz, 1927.

6 dr. Savfet Bey BASAGIC, *Bosnjaci i hercegovci u islamskoj knjizevnosti,* Sarajevo 1912, 2. 1986, pp. 172.

7 Dr Hazim ŞABANOVİÇ, *Knjizevnost muslimana Bosne i Hercegovine na orijentalnim jezicima,* Sarajevo 1973, s. 464-465.

Müslümanlarının Türk Dilinde Edebi Yaratıcılığına Bir Bakış)" adıyla yayınladığı kitabında daha birçok bilinmeyen Türk şair ve eserleri ile ilgili yeni bilgiler eklenmiştir.

Bu eserler örnek alınmakla *Dr. Vanço Boşkov* da "Osmanlı İdaresi döneminde Makedonya'da Yetişen Türk Şairleri" adlı yazısını "Makedonya Tarihi" kitabının II. Cilti'nde yayınlamakla Makedonya'da da yetişmiş olan birkaç şair hakkında kısaca bilgiler vermiştir.

Kosova'ya gelince, bu yöndeki çalışmalar, Makedonya'ya nazaran daha sevindiricidir. Bu bölgede *Prof. Dr. Hasan Kaleşi* "Prizren kao kulturni centar za vreme turskog perioda (Türkler Döneminde Kültür Merkezi Olarak Prizren)" adlı eserinde birçok Kosova şairinden söz etmektedir.[8] Biz de bu bilgileri genişletmek için var gücümüzle bu çeşit çalışmalara devam etmekle görevimiz, ilk olarak, günümüze kadar korunabilen yazma eserleri derlemek oldu. Bu derleme etkinliği sayesiyle günümüze kadar 200'ü aşkın cönk ve mecmua ile birlikte günümüze kadar çok sayıda bilinmeyen divan, birkaç tezkere ve yazma güldeste (antoloji) elimize geçti. Divanların bazıları son yıllarda basından çıktı, bazısı ise yayınlanmak için fırsat beklemektedir. Günümüzde hazırlanmakta olan üç güldeste ve birkaç tezkirenin yayınlanmasıyla Balkanlarda daha çok sayıda bilinmeyen Türk şairinin eserleriyle birlikte mahlâsları da ortaya çıkacağına inanmaktayız.

Biz bu yazma eserlerin bir araya getirilmesi projesini şahsen hazırladık ve bu etkinlikte 40 yıldan fazla bulunduk. En çok elimize geçen yazmalardan cönk ve mecmualar oldu. Bu tür yazmalar XVII. , XVIII. ve XIX. yüzyıllarda yazılanlardır. Bunların içlerinde çok sayıda türkü, kalenderi, varsağı, semai, koşma, nazire, ilahi, nefes, gazel, muamma, destan gibi daha çeşit çeşit halk edebiyatı metinleri bulunmaktadır. Bu yazmalar sayesiyle bir sürü Balkan Türk halk şairi de ortaya atılmıştır (*Ferkî, Feza'î, Pür-dilî, Şemsî, Savfet, Murâtî, Fikrî, Mustafâ, Fetâ, Yaşar Hâfız, Şefkî Sudânlı, Seyhî...* gibi). Aralarında elimize geçen bir sürü divan da bulunmaktadır. Bunların bazılarının *Mesîhî, Levnî, Nûhî, Sûzî, Nehârî, Bahârî, Azmî Dede, Baba İbrâim, Muharrem. Tecellî, Ümmî Sinân, Mehmed Tâhir gibi yazarların Kosova yazarları oldukları bilinmektedir.*[9] *Fakat Mâhir, Nazmî, Mevzûnî, Fakîrî, Yârî Sırrî,, Zaptî, Rabbî, Nazîfî, Şevket, Muhtâr, Vehbî, Şeyh Alî, Sâdî, Ragîb, Şükrî, Saffîi, Baba İbrâhim, Muharrem, Muhammed Baba, Durak, Sâdık, Seyfî, Hakikî, Zarîfî Baba, Cehdî, Bîçâre, Selîm, Besim, İlhâmî Şerîf, Şâhî, Seyyid* ve bunlara benzer daha bir sürü yazarların nereli oldukları haklarında henüz kesin olarak bir bilgi edinemedik.

Bu eserler arasında *Prizrenli Ömer Lûtfî*'nin altmıştan fazla özgün eseri bulunmaktadır. Bu şair hakkında günümüze kadar oldukça yazı yayınlanmıştır. Ayrıca *Prof. Dr. Tacida Hafız*'ın yayınlamış olduğu "Ömer Lütfi'in Eserlerinden Seçmeler" ve "Divan-i Ömer Lütfi" adlı iki kitabı da basılmıştır. Bugünlerde hazırlamış olduğu "Hilliyetü'l-Ekâbir" adlı kitabının da yakında çıkması beklenmektedir. Bu değerli şairin hayatının son günlerinde yazdığı "Üsküp'te Neşrolunan *Sosyalist Fecri* Gazetesinin Târîh-i İntişârı", "Mev'ize", ve "Belediye İntihâbına Bir Nazar" adli üç küçük şiiri de geniş çizgili bir mecmuanın orta sayfalarında bulunmuştur. Lûtfî'nin bu şiirleri taranırken bu mecmuanın ilk sasayfalarında *Mehmet Âkif Ersoy*'un üç, son sayfalarında ise ayrıca bir şiirinin yazılmış olunduğunu gördük.

8 Dr. Hasan KALESHİ, "*Prizren kao kulturni centar za vreme turskog perioda*", Albanoloska istrazivanja, Pristina,1962, s. 91-115. ve *"Kosovalı Türk Yazarlarıyla İlgili Bilgiler"*, Tan, Priştine, 14.-21. XII.1972, s. 6

9 Nimetullah HAFIZ, "*Dosadasnji rezultati istrazivanja knjizevnosti Kosova na orijentalnim jezicima*", POF (Prilozi za orijentalnu filologiju), 39/1989, Sarajevo 1990, s. 193-199.

Şimdi bu bildirinin belkemiği olan bu mecmuadaki şiirlere geçiyoruz. Bu yazma eser 10 X 15 sm. boyutlu ve 90 sayfalı küçük bir mecmuadır. Mecmuanın sayfa numaralarana bakarak yazılmış olan şiir 9. sayfadan başladığı anlaşılmaktadır. Bu sayfadan bu şiirin yırtılan önceki 8 sayfandaki şiir satırlarının kaybolduklarını görmekteyiz. Bu sayfalar elimizde olmadığı için bu sayfalarda Mehmet Akif'in hangi şiirinin yazıldığı henüz kesin olarak anlaşılmamaktadır. 9-10 sayfasının da üst ve alt kısmı yırtılıp kaybolmuş, fakat şiirin öteki dizelerinden, bu şiirin *"Süleymâniye Kürsüsünde (-*Kardeşim Fâtih Hoca'ya-)" şiirinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu şiirin 10. sayfadaki 26 dizesinin mürekeple yazıldıktan sonra devamında dört sayfadaki dizelerin (s. 11-14) kurşun kalemiyle, 15. sayfadan son 45. sayfaya kadar öteki dizelerin ise siyah mürekeple yazılmış bulunmaktadır. Yazısız 46. sayfadan 50. sayfaya kadar yine kurşun kalemiyle *"Dervas"* şiiri yazılıdır. Yine boş olan 51. sayfadan sonraki 52. sayfada parantez içinde *"Safahât",* onun altında *"Hakkın Selleri"*, yine bunun altında *"Üçüncü Kitap"* ve bunun da altında *"Bi-ismillahirrahmanirrahim"* le başlayan Arapça "Hadis-i Şerif" ve altında da Türkçe tercümesiyle ondan sonraki dizeleri 53. sayfadan 56. sayfadaki dizeler menekşe mürekeple yazılıdır.

Mehmet Akif'in bu şiirleri iki sütün halindedir. 57. sayfadan 70. sayfaya kadar yukarıda söz ettiğimiz Ömer Lütfi'nin kendi eliyle yazdığı en yeni üç şiirinden sonra 93-94. sayfada yine Mehmet Akif'in aynen kendi eliyle menekşe kurşun kalemiyle yazmış olduğu *"Pek Hâzin Bir Mevlid Gecesi"* şiirinin özgünüdür.

Biz bu şiirleri okurken, bir şiirinin başlığında ve iki şiirinin sonunda "Mehmet Akif" imzasını gördüğümüzde bu şiirlerin bizim bildiğimiz Mehmet Akif'in olduğunu ve bu şiirleri ve imzalarını, hemen tüm yayımlanan kitaplarda özgün şiirlerle ve imzalarıyla karşılaştırdığımızda, bu yazma mecmuanın özbeöz Mehmet Akif'in eliyle yazıldığı ve imzalandığı sonucuna vardık.[14] Bunla hemen sonra bu özgün mecmuanın Kosova'ya nasıl ve ne şekilde taşındığı bir soru ortaya çıktı. Uzun bir araştırma yaptıktan sonra sonunda şöyle bir sonuca vardık:

13. I. 1870 tarihinde Prizren'e yakın Rapçe köyünde doğan verimli ve değerli Prizren yazarı Ömer Lütfi Prizren'de iptidâiyye ve rüşdiyyeyi bitirdikten sonra 1887 yılında İstanbul'da Fâtih Medresesi'ne kaydını yaptırır ve o zaman İstanbul'da tahsil görürken bir sürü Türk şairleriyle tanışır, onların eserlerini takip eder ve hatta Tevfik Fikret, Recaizade Ekrem, Hersekli Arif Hikmet, Nigâr Hanım gibi ad yapmış şairlerle ilgili şiirler yazar ve Zâti, Bâki, Leylâ Hanım, Sezâi, Hüsamettin Uşaklı gibi birçok şairin şiirlerini de tahmis eder. İlk olarak Sultan Abdülhamit II. ile ilgili birkaç övücü şiirini "Fen ve Edep" ve "Tercüman-ı Hakikat" gazetesinde yayınladığı nedeniyle Sultan'ın sempatisini celbeder fakat daha geçlerde İlân-i Meşrutiyet'den sonra Abdülhamit Han'ın mebusaneyi kapatmak istediği süre (1892-1893) Jöntürkler yardaşı olduğundan bir korku içinde 1901 yılında Kahire'ye gidip Al-Azhar Üniversitesine kaydını yaptırır ve sonunda mezun olur. Kaire'de okul sıralarında iken Yemen'den tahsil görmeye gelen Şeyh Seyyid İdris'le tanışıp arkadaş olur. 1907 yılında Prizren'e döner ve oradaki İttihad ve Terakki Genç Türk Kulübü'nün başkanlık görevinde bulunur. 1911 yılında Yemen'de Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ortaya çıkan ayaklanma ve bu ayaklanmayı yürüten Şeyh Seyyid İdris olduğu nedeniyle, Türkiye dahiliye nazırı Talât Paşa, Ömer Lutfi'yi davet ederek Yemen'e gitmesinin yol masraflarını sağlar ve orada Şeyh Seyyid İdris'le görüşüp ondan Arap ulusunun bu isyanla Osmanlı İmparatorluğu'ndan ne istedikleri hakkında bilgi alınması için görevlendirilir. "Yemen Seyahatnâmesi" adlı bu yazma eser elimizdedir. Tahminlerimize göre, Ömer

Lütfi Yemen'e ya gidişte, ya da dönüşte İstanbul'da veya Edirne'den geçerkek Mehmet Akif'le karşılaştıklarında, Akif 1911 yılında yayınladığı ilk Safahat kitabından sonra karaladığı bu şiirlerini bulunduğu bu özgün defterciğini hediye ettiği düşünülebilir.

Elimizde olan yazmaları gözden geçirirken, 1950 yılında eski hurufatla yazılmış ve ilk sayfaları eksik olan, aynen böyle küçük bir defter elimize geçti.[15]Bu mecmuada tarihle ilgili birkaç düzyazı not bulunmaktadır. Bu kayıtları yazan Ömer Lütfi'nin müridi olan ve onun birkaç eserini kopyalayan İpekli Salih Çavoli'dir. Mecmuanın ilk sayfasında şunlar yazmaktadır:

> *"...Türkün lisanını istediği şekle koymuş. Akif mütevazi' fakat deniz gibi coşan bir şairdi. İstklâl Marşı, tarihimizin sahifelerinde altın yazısıyle yazılacaktır. Akif hayalet ile uğraşmamış, vatan için ölen Mehmetciklerin hakkında yazdığı "Çanakkale Şiiri"ni hangi şair Mehmet Akif gibi yazabilmiştir?*
>
> *Mehmet Akif'in namını hürmetle anarız. Na'şını taşıyan tabut al bayraklarla donanıp kabre indirilmiştir. Mehmet Akif'in na'şı ile o toprak iftihar etse sezadır. O büyük adam, o büyük şair ölmemiş, sine-i millette diridir. Yalnız Türk şairi değil İslam şairidir. İleride onun heykeli yapılacaktır.*
>
> *27. XII. 1950.* *İpekli Salih Çavoli*

1951 yılında Türk dilinde eğitim başladığında Türk dilinde dergiler ve ders kitapları Kosova'ya getirilmeye ve bu yayınlar vasıtasıyle Türkiye Cumhuriyeti edebiyatı tanıtılmaya başlanır. Özellikle ilkokul I. sınıftan VIII. sınıfa kadar yayınlanan okuma kitaplarının hemen hepsinde birçok Türk şairinin birer veya birkaç eseri yayınlanmaya başlanır ve okul törenlertinde veya diğer merasimlerde onların şiirleri okunurdu. Hatırladığımız kadarıyla 1955 yılında bir bayram vesilesiyle hazırlanmış olan bir müsamerede Türk dili öğretmenimiz Ömer Mısırlı ilk olarak Mehmet Akif'in yazmış olduğu "Milli Marş"ının beş kıtasını iki gün içinde ezberlememizi görevlendirmişti. Henüz 3-4 yıl Türkçe okumaya başladığımız nedeniyle bu şiirin çabuk ezberlenmesi bize kolay değildi, fakat iki gün sabah kalkar kalkmaz gecenin on ikisine kadar hiç durmadan okumakla ancak ezberleyebildik. Böylece bir okul günü merasiminde henüz dört yıl önce Türkçe eğitime başlayan öğrencilere ve onların ebeveyinlerine bu büyük Türk şairinin Türk Milli Marşını ilk olarak söylemiş olduk. O zamanki heyecan, gurur, sevinç milli duygularımızla, şimdi bile, hatta o zamankinden birkaç kat daha fazla duygulanmakta ve gururlanmaktayız.

K aynakça

ABDULKADİROĞLU, Yrd. Doç. Dr. Abdulkerim – ABDULKADİROĞLU, Nuran, Mehmet Âkif Ersoy Hakkında Yazılanlar, Ankara 1990,

ABDULKADİROĞLU, Yrd. Doç. Dr. Abdulkerim – ABDULKADİROĞLU, Nuran, Mehmet Âkif Ersoy'un Makaleleri, Ankara 1990,

AŞIKFERKİ, Ümran, "Şem'î Divanı", Prizren 2006.

AYDIN, Mehmet, 17. Yüzyıl Divân Şairlerinden Vecdî (Abdülbaki) Divânı" Prizren 2003.

BABINGER, Franz, "Die Geschichsschreiber der Osmanen", Leipzig: Otto Harrassowitz, 1927.

BANGUOĞLU, Tahsin, Türk Şuara Tezkireleri, İstanbul, 1930.

BASAGIC, dr. Savfet Bey "Bosnjaci i hercegovci u islamskoj knjizevnosti" Sarajevo 1912, 2. 1986, pp. 172.

BOSKOV, Vanco, "Islamska kultura vo Makedonıja", İstorija na Makedomskiot Narod, I. kitap, Skopje, 1969, s. 315-323.

ÇAVOLİ, İpekli Salih, Yazma mecmua,

ÇETİN, Mehmet, İstiklâl Marşı ve Mehmet Âkif Ersoy, Ankara 2003,

ÇETİN, Mehmet – ÇİFTÇİGÜZELİ, Mehmet Cemal, Mehmet Âkif Ersoy Albümü, Ankara 2002,

ÇİFTÇİGÜZELİ, Mehmet Cemal – ÇETİN, Mehmet, TBMM'de İstklâl Marşı ve Mehmet Âkif, Ankara 2002

ÇİFTÇİGÜZELİ, Mehmet Cemal – ÇETİN, Mehmet, TBMM'de İstklâl Marşı ve Mehmet Âkif, Ümraniye 2011,

EMİRİ, Ali, İşkodra Şairleri, 2011, Ankara

ERSOY, Mehmet Âkif, Firaklı Nâmeler – Akif'in Gurbet Mektupları, Haz. Ömer Hakan Özalp, İstanbul 2011,

ERSOY, Mehmet Akif, Yazma mecmua,

ERSOY, Mehmet Akif, Safahat, Ankara 2008,

ERSOY, Mehmet Akif, Safahat, Ankara 2009,

GIBB, E. J. W, A history of Ottoman Poetry, l - IV, London 1990-1909.

HAFIZ, Nimetullah, "Dosadasnji rezultati istrazivanja knjizevnosti Kosova na orijentalnim jezicima",

POF (Prilozi za orijentalnu filologiju), 39/1989, Sarajevo 1990, s. 193-199.

HAFIZ, Nimetullah, Hacı Ömer Lûtfü'nün Tarihi Eserleri, VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, II. Cilt, Ankara 1981, s. 1215-1222,

HAFIZ, Nimetullah, Prizrenli Tecelli Divânı, Prizren, 2012.

HAFIZ, Tacida Zubceviç, Neoklasik Divân Şairlerinden Ömer Lütfi – Hayatı ve Eserlerinden Seçmeler, I. Baskı, Priştine 1999; II. Baskı, Prizren, 2004: ve "Ömer Lutfî Divanı", Prizren 2008.

HAMMER-PURGSTALL, Joseph, Die Geschichte der Osmanischen Dictkunts, I-IV, Pesth, 1836-1838; 1840-1848.

KALESHİ, Dr. Hasan, "Prizren kao kulturni centar za vreme turskog perioda", Albanoloska istrazivanja, I., Pristina, 1962, s. 91-115.

KALEŞİ, Dr. Hasan, "Kosovalı Türk Yazarlarıyla İlgili Bilgiler", Tan, Priştine, 14.-21. XII. 1972, s. 6.

KARATEKE, Hakan T., İşkodra Şairleri ve Ali Emiri'nin Diğer Eserleri, İstanbul 1995.

MİLLÎ ŞAİR MEHMET ÂKİF ERSOY'UN ÖLÜMÜNÜN 50. YILDÖNÜMÜNÜN ANMA FAALİYETLERİ, Ankara l986,

NALBANTOĞLU, Muhittin, Mehmet Âkif ve İstklâl Marşı, İstanbul 1981,

NAMETAK, dr Fehim, Pregled knjızevnog stvaranja bosansko-hercegovackih muslimana na turskom jeziku, Sarajevo, 1989, s. 172-173 ve 185-187.

ÖZBEK, Yrd. Doç. Dr. Abdullah, Bir Eğitimci Olarak Âkif, Konya 1988,

PURGSTALL, H., Geschihte der Osmanischen Dischkunst, 4 Cilt, Pesth, 1836-38.

ŞABANOVIÇ, Dr. Hazim, Muslimaska knjizevnost u Bosni i Hercegovini na orijentalnim jezicima, Sarajevo

ŞEN, Abdurrahman, Bir Destan Adam Mehmet Akif Ersoy, İstanbul,

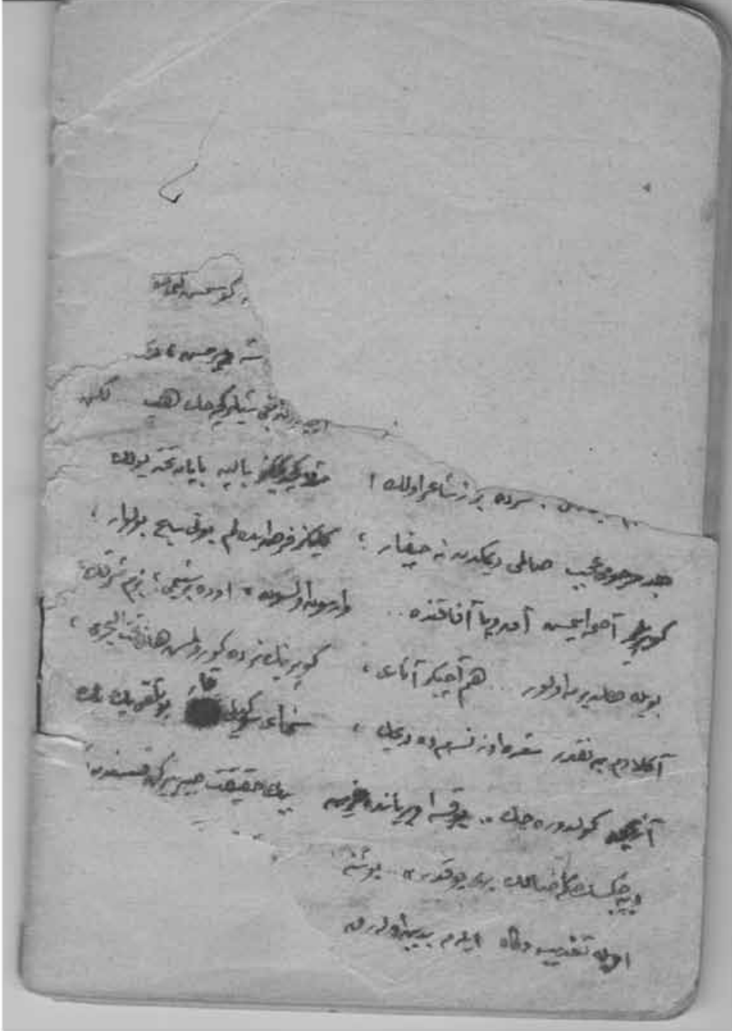
TAHİR, Bursalı Mehmed, "Garbî Derviş Ahmed", Osmanlı Muellifleri 1299-1915, Cilt 2, İstanbul, 1972, s. 133

ULUSLARARASI MEHMET AKİF ERSOY SEMPOZYUMUBİLDİRİLER KİTABI, Cilt 1-2, Burdur 2008,

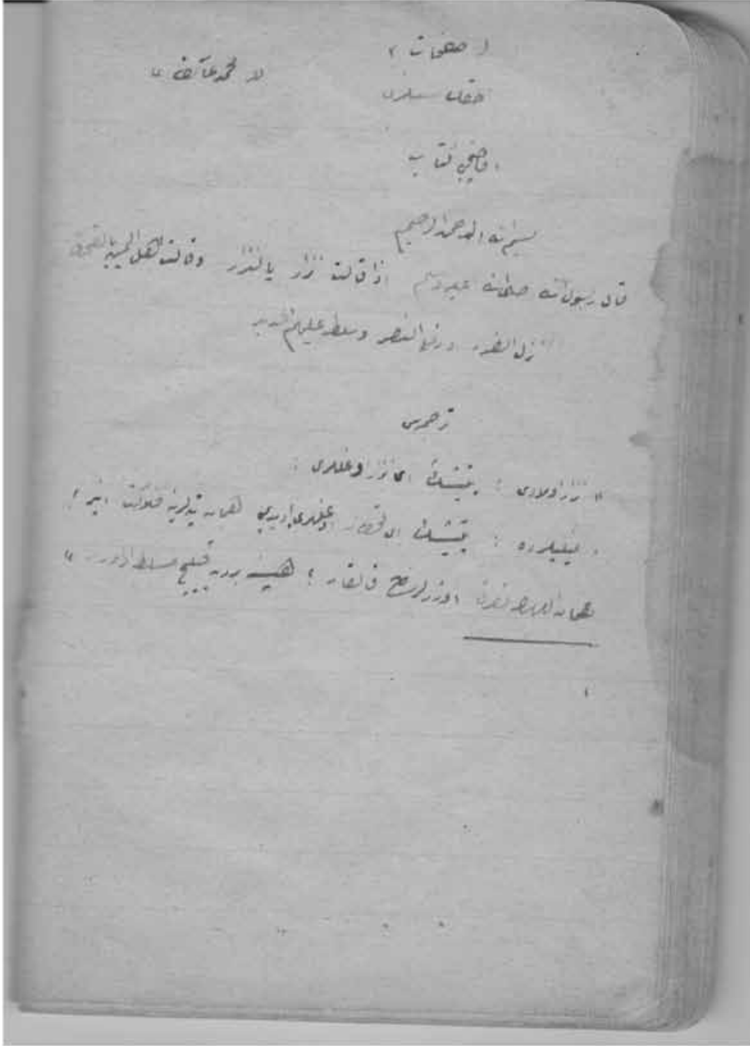
ULUSLARARASI MEHMET AKİF ERSOY SEMPOZYUMU – Sanatı-Kişiliği-Milli Mücadeledeki Yeri, Balıkesir 2011,

YETİŞ, Doç. Dr. Kâzım, Mehmet Âkif'in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler, Ankara 1992.

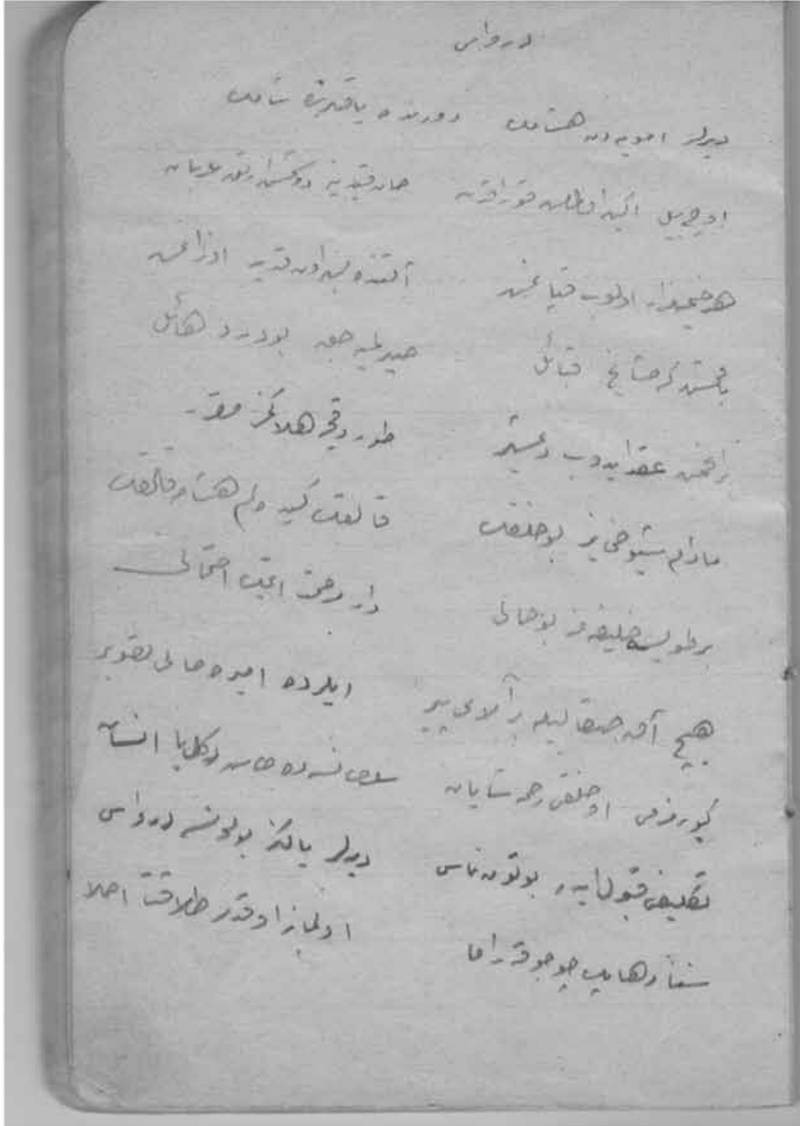
EK

Mecmuanın ilk sayfasında bulunan "Süleymaniye Kürsüsünde (-Kardeşim Fatih Hoca'ya-)" Şiirininin başlangıcındaki dizeleri

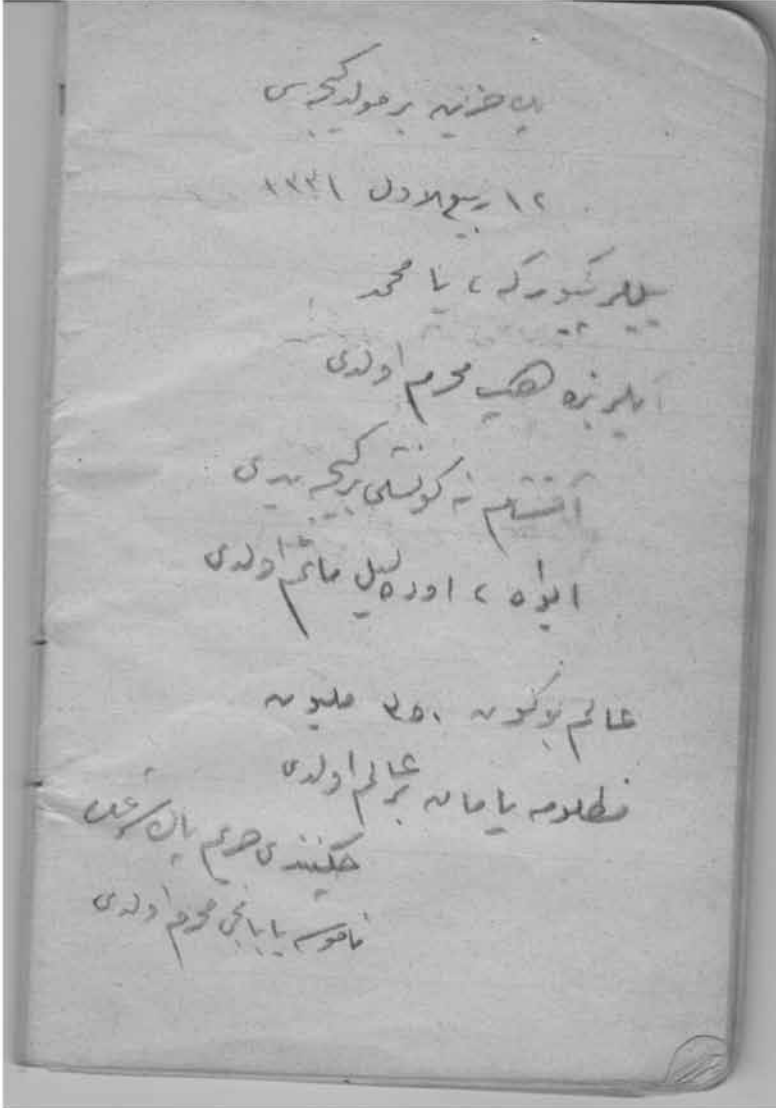

Mehmet Akif Ersoy'un "Safahât" şiirinin ilk sayfası

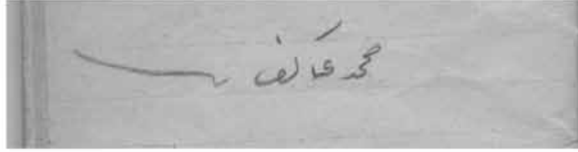

درواس

Mehmet Akif Ersoy'un "Dervas" şiirinin ilk sayfası

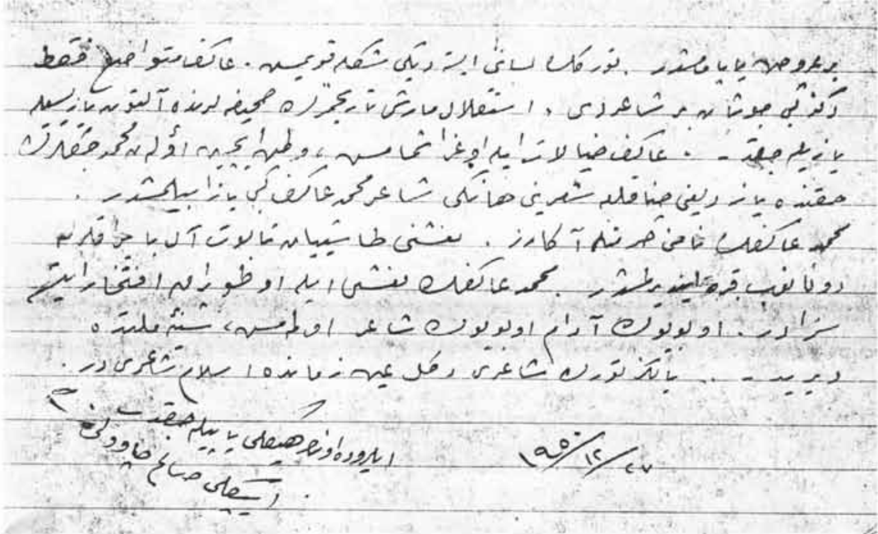

Mehmet Akif Ersoy'un "Pek Hazin Bir Mevlid Gecesi" şiiri

Mehmet Akif Ersoy'un mecmuadaki iki imzası

İpekli Salih Çavoli'min 27. II. 1950 tarihinde yazmış olduğu mecmuasında yazmış olduğu metni.

Hocazâde'nin Bilinciyle Aydınlanan Nesil: 'Âsım'ın Nesli' ve "Yeniden Doğuş" İmkânı Olarak Varoluş Alanı

İbrahim Tüzer
Doç. Dr. , Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim Üyesi.

"Âsım'ın nesli … diyordum ya… nesilmiş gerçek:
İşte çiğnetmedi namusunu, çiğnetmeyecek."
Mehmet Akif Ersoy

Giriş

İnsanların dünya ile tanışmaları, ruhlarının etten ve kemikten mürekkep bir beden içerisine girerek yeryüzüyle münasebet kurmaları biyolojik doğumlarıyla başlar. Anne karnındaki gelişimini tamamlayan insan, dünyaya gözlerini açtığında "dünyaya da doğmuş" olur. Doğulan dünya o andan itibaren, doğanı çepeçevre sarıp şekillendirir ve sıradan biri olması için ona rahatını temin edecek hazır kalıplar sunmaya başlar. Kendisine sunulan konforu elden kaçırmama pahasına hazır kalıpların uzağına düşmemeye gayret eden insan, maddî kazanımların güdümünde devam eden hayatını en önemli "gerçeklik" olarak kabul eder ve bu gerçekliğin yitip gitmemesi için bir ömür harcar. Böylelikle biyolojik doğumla başlamış olan hayat yine biyolojik bir ölümle son bulmuş olur.

Diğer taraftan dünyada bulunuyor olduğunu fark eden ve hayattaki tüm eylemini bu *farkındalığın* aydınlığında gerçekleştiren insan için "doğum" da "ölüm" de farklı anlam alanlarına sahiptir. Örneğin doğum bu anlam alanında, Jean Paul Sartre'ın kabul ettiği şekliyle, dünya içerisine "fırlatılma" hadisesi olarak karşılanmaz. Kierkegaard'ın, *"yaşamını boşuna harcama, günlerini öldürme, uyku içinde geçirme, uyan ve insan ol"*[1] ihtarının muhatabı olarak bu hayatın insanı, insan-ı kâmil olma fırsatının ancak yaşanılan dünya içerisinde elde edilebileceği bilinciyle hareket eder. Bundan dolayı "dünyaya doğmak" ile "dünya içerisine doğmak" arasında temelli farklar vardır. Bu fark, insanın içerisinde bulunduğu hayatı algılayış tarzına göre şekillenmekte; doğumdan ölüme geçen sürede peşinde olduğu anlam arayışına göre derinlik kazanmaktadır.

Dünyaya doğmak, yukarıda da ifadeye çalışıldığı gibi, tüm sistemleri önceden belirlenmiş, kodları ve davranış biçimleri değişmeyen bir düzene dâhil olmak demektir. Ortega Gasset böyle bir dünyanın sınırlarında kalarak hayatını 'sürdüren' insan için *"herkes"* tanımlanmasını yapmaktadır. Dünyaya doğan insan, *herkes* gibi olmaktan diğer bir ifadeyle, sıradanlaşarak tek tipleşmekten herhangi bir rahatsızlık duymamakta; kocaman bir *topluluk* haline gelmek-

1 Bedia Akarsu**,** *Çağdaş Felsefe*, İstanbul: İnkılap yayınları, 1994, s.193.

tedir. Topluluk ise, *"insani bir şeydir ama insansız insanlıktır, ruhsuz insanlık, tinsiz insanlık, insanlığından çıkmış insanlık."*[2]

Dünya içerisinde yine biyolojik doğumla yer alan fakat hayatı duyarak, özümseyerek ve kendi varlık şartlarının ışığında yaşama amacı güden insan ise, Yunus Emre'nin diliyle söylersek *"her dem yeniden doğar"* ve tazelenme şansını yakalamış olur. Bu şansı elde etmenin esası, bireyin varoluşuyla ilgi endişe duyması, hayatının anlamını sorgulamasıdır. Burada "Duyulmayan Anlam Çığlığı" adlı kitabında *"insanın temel düşüncesi*nin *anlam arayışı"* olduğunu belirten ve bu arayışı *"insan olmanın ayırt edici bir özelliği"*[3] olarak işaret eden Victor Frankl'ı hatırlamak isabetli olacaktır. Nitekim insan, ontolojik/varlıkbilimsel güvenliğini hayatının merkezine yerleştirdiği "anlam" çevresinde oluşturmaktadır. Varoluşuyla ilgili anlam arayışını nesneler dünyasına taşıyıp güvenliğini "dar alan"da elde etmeye çalışan kişi, bu kazanımlar elden gittiğinde varlığıyla ilgili güvenliğini de yitirmiş sayılır.

Diğer taraftan hayatın anlamına dair ciddi sorgulamalar içerisine giren, bu doğrultuda kendiyle hesaplaşmaktan çekinmeyen birey, ontolojik güvenliğini de daha üst bir seviyeden elde etmiş olacaktır. İşte bunu başarabilen insan için, yukarıda işaret ettiğimiz biyolojik doğumun dışında hayatın her safhasında gerçekleşebilecek bir doğum söz konusudur. Carl Gustav Jung'un *"yeniden doğuş"* olarak tabir ettiği bu dönüşümde kişi, zedelenmişliklerini ve karanlıkta kalan yanlarını aydınlatmak için sürekli bilinçli olma/ayık olma halini elde bulundurur ve maddî kazanımların ötesinde asıl zenginliğini elde ederek "ruhunu, nesnesinin büyüklüğünü taşıyabilecek oranda genişletir."[4]

Dünya içerisine bir kez doğduktan sonra ruhunu alabildiğine geniş tutup her gün *'yeniden doğuş'*lara yönelen; insanlara gömülü oldukları karanlıklardan aydınlığa çıkmaları için yeni yeni davetiyeler gönderen sanatkârlar, *'farkındalık eşiği'*ni atlayabilmiş olan insanlardır. Martın Heidegger'in *"ontolojik farklılık"* adını verdiği varolmayı unutma/*"otantik olmama"* düzeyinden, varolmayı düşünme/*"otantik olma*[5] durumuna gelmiş olan bu insanlar, dünyada bulunuyor olma fırsatını akılda tutarak kendilik vasfını elden kaçırmamaya çalışırlar. Meydana getirmiş oldukları eserler, soru sorma ve düşünme yetisini henüz kaybetmemiş olan insanlara içerisinde sıkışıp kaldıkları ötekileşme anaforundan kurtulmaları için yardım eder ve bu insanların madde plânındaki varlıklarından daha çok tinsel varlıklarına yönelir. Böylelikle sanatkârlar, insanların farkındalık eşiğini atlayarak kendi kendisiyle yüzleşmesine imkân tanırlar.

İnancıyla Varolan Şair: Mehmet Akif Ersoy (1873-1936)

Mehmet Akif Ersoy da yukarıda işaret etmeye çalıştığımız sanatkâr muhayyilesine ve duyarlılığına sahip olan, varlığının dünya içerisinde nasıl konumlanacağına dair endişe taşıyan bir insandır. İçerisine doğmuş olduğu dünyada, sadece milletinin sıkıntılarını fark etmekle kalmamış kendi beni'ni bütünüyle huzursuzluğa sevk eden karanlık noktaları, çıkmazları ve zedelenmişlikleri bir bir netleştirerek aydınlığa kavuşturmak istemiştir. Şairin bu gayreti, kalbiyle aklının bir bütün olarak hareket etmesine meydan vermiş ve Akif, kendi gerçekliğini,

2 Ortega Y Gasset, *İnsan ve Herkes*, İstanbul: Metis Yayınları, 1999, s.174.

3 Victor E. Frankl, *Duyulmayan Anlam Çığlığı*, Ankara: Öteki Yayınları, 1999, s.24-25.

4 Carl Gustav Jung, *Dört Arketip*, İstanbul: Metis Yayınları, 2003, s.53.

5 Rüdiger Safranski, *Bir Alman Üstat Heidegger*, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2008, s.378.

diğer bir ifadeyle biyografisini, yaşarken akıl ve kalp uyumsuzluğunun varacağı yitim alanlarından da uzak durmuştur.
Mehmet Akif Ersoy'un sözü edilen bu çaba içerisinde girmesi elbette kolay olmamıştır. Şair, sonunda özellikle ruhunu taşıdığı emniyet alanına ulaşırken ayık olan bir zihinle evvela aklını sonrasında da ruhunu huzursuz eden soruları sormaktan çekinmemiştir. Akif'in bu gayretini kendisinden evvelki asırda yaşamış olan adaşı Akif Paşa'nın (1787–1845) Adem Kasidesi'nde ortaya koyduğu endişeyle paralel okumak mümkündür. Akif Paşa, sözünü ettiğimiz kasidesinin hemen başında varlık âleminin farkına varabilmek için yokluk'tan haberdar olunması gerektiğini işaret ederken;

Çeşm-i im'ân ile baktıkça vücûd-i ademe
Sahn-ı cennet görünür âdeme sahrâ-yı adem

der ve yokluk'u dolayısıyla da varlık'ı fark edebilmenin esaslı bir şartı olduğunu belirtir. İnsanın kendini, kendiliğini, hayatını, etrafındaki nesne ve olayları anlamlandırabilmesi için temel çıkış noktası olan bu şart, **"çeşm-i im'an"**a, yani soru soran, tetkik eden, sorgulayan bir nazara, bakış açısına sahip olabilmektir. Akif Paşa'ya göre yokluğa ancak bu dikkatle bakıldığında varlığın anlam alanına ulaşılabilecektir. Mehmet Akif Ersoy da "**Hakkın Sesleri"**nden;

(…)
Vefâsız yurd! Öz evlâdın için olsun, vefâ yok mu?
Neden kalbin kararmış? Bin ocaktan bir ziyâ yok mu?
İlâhî, kimsesizlikten bunaldım, âşinâ yok mu?
Vatansız, hânümansız bir garîbim... Mültecâ yok mu?
Bütün yokluk mu her yer? Bâri bir "Yok!" der sadâ yok mu

Gitme ey yolcu, berâber oturup ağlaşalım:
Elemim bir yüreğin kârı değil, paylaşalım:
Ne yapıp ye´simi kahreyliyeyim, bilmem ki?
Öyle dehşetli muhîtimde dönen mâtem ki!..
(…)

şeklinde yükselen feryadını, aynı şiirin sonunda *"Yine hicrân ile çılgınlığım üstümde bugün... / Bana vahdet gibi bir yâr-ı müsâid lâzım! / Artık ey yolcu bırak... Ben, yalınız ağlıyayım!"* diyerek, dindirebilmiştir. Akif'in ihtiyacı olan dost'unu, ete kemiğe bürünerek bir bedene girmiş olanların arasında bulamayacağı bilincini elde ederek ruhunu sarıp sarmalayacak olanın ancak "vahdet gibi yâr-ı müsâid" olabileceği fikrine ulaşması, evvela inandıklarını ve varlığın özünü sorgulamasıyla mümkün olmuştur. Bu sorgulama neticesinde elde ettiği inancının aynı zamanda beni'ni dünya içerisinde uğrayabileceği tüm saldırılardan muhafaza edebilecek nitelikte olduğunu keşfeden Mehmet Akif, böylelikle kendi varoluşuna giden yolu da açma imkânını elde etmiş olur.

Farklı Varoluş Alanları: Tevhîd mi Feryâd mı?

Safahat'ın ilk metinlerinden olan **"Tevhîd yâhud Feryâd"** başlıklı şiir, dikkat çekmeye çalıştığımız meseleyi örneklemesi bakımından önem arz etmektedir. Akif, şiirinin hemen başlığından başlayarak iki farklı varoluş tarzını işaret eder. Bunlardan birincisi hakiki imanın elde edilişi ile vahdet'e ulaşılabilecek olunan tevhid merkezli hayatı algılama tarzı, diğeri ise var-

lık içerisinde olup biten her türlü olayın sonunda sıkıntıya, huzursuzluğa, "boşluk"a, yani feryâd'a çıktığına inanılan hayat tarzıdır.
Şair, 4 bölümden meydana getirdiği metninin ilk 2 kısmında yaratıcının kudretinin sonsuzluğu üzerinde durur ve tüm kâinatı kuşatan varlığının insan tarafından kavranılamayacağını *"Hurşîd-i ezelden nasıl ister ki haberdâr / Olsun daha bir zerreyi derk etmeyen efkâr?"* diyerek belirtir. Fakat Akif, yaşadığı toprakların perişanlığı ve milletinin içerisinde bulunduğu durum karşısında, yaratıcının tasarrufunu sorgulamaktan da geri durmaz:

Bir sahne demek âleme pek doğrudur elbet;
Ancak görülen vak'aların hepsi hakîkat.

Hem öyle vekâyi' ki temâşâsı hazindir,
Âheng-i tarab-sâzı bütün âh ü enindir!

Zîrâ ederek bunca sefâlet-zede feryâd;
Vâveyl sadâsıyla dolar sîne-i eb'âd.

Yâ Rab, bu yüreklerdeki ses dinmeyecek mi?
Senden daha bir emr-i sükûn inmeyecek mi?

Her ân ediyorsun bizi makhûr-i celâlin,
Kurbân olayım nerde senin, nerde cemâlin?

Sendense eğer çektiğimiz bunca devâhî,
Kimden kime feryâd edelim söyle İlâhî?

Dünyâyı yakıp yıkmaya bir seyf i teaddî,
Emrinle mi yâ Rab, ediyor böyle tesaddî?

Zâlimlere kahrın o kadar verdi ki meydan:
"Yok âdil-i mutlak" diyecek ye's ile vicdan!

Sorduğu sorularla çıkmazlarını açığa çıkaran Akif şiirinin son bölümünde, çizilen tablo karşısında feveran eden bir ruhun nasıl dinginlik kazanacağını da belirtir:

Lâkin bu sefilân-ı beşerden kiminin, var
Kalbinde bir ümmîd ki encüm gibi parlar:

Îmandır o cevher ki İlâhî ne büyüktür...
Îmansız olan paslı yürek sînede yüktür!

Mü'min -ki bilir gördüğü yekrûze cihânın
Fevkınde ne âlemleri var subh-i bekanın;

Bin cân ile elbet çekecek etse de bilfarz,
Her devri hayâtın ona binlerce belâ arz.

Ferdâdaki ezvâkı o ettikçe te'emmül,
Eyler bugün âlâma nasıl olsa tahammül...

Bir mülhidi lâkin kim eder tesliye heyhât?
Sığmaz bunun âfâkına ferdâ-yı mükâfât!

Baştan başa "boşluk"şu semâlar, şu zeminler,
Bir gûş-i kerem var mı akan yaşları dinler?

İlcâ-yı tesâdüfle şu "Boş!" âleme düşmüş;
Etrâfına binlerce şedâid gelip üşmüş.

Her lâhza boğuşmakla geçip devr-i hayâtı.
Bir şey olacak gâye-i hüsrânı: Memâtı!

Varlıktan onun inliyerek ölme nasîbi!
Bunlar beşerin işte en âvâre garîbi!

Böylelikle Akif' beni'ni, hakiki inanmışlık içerisinde vahdet'e ulaşarak mutlak güç karşısında teslim olan bir bilinçle beslemeye başlar. İnancıyla varolan şair artık dünya karşısında maddî imkânlarla ölçülemeyecek bir güç elde etmiş; beni etrafında olup biten her türlü hadiseyi de bu güvenle değerlendirmeye başlamıştır. Dolayısıyla Mehmet Akif Ersoy'un en olumsuz durumlarda dahi parlayan ümidinin kaynağını, inancına dair elde etmiş olduğu bu bilinçlenmede aramak yerinde olacaktır.

Burada dikkat çeken bir diğer husus, Akif'in "Baştanbaşa boşluk şu semalar, şu zeminler / Bir mülhidi lâkin kim eder tesliye heyhât?" diyerek Tevfik Fikret'i işaret etmiş olmasıdır. Nitekim Fikret, hayatının son 10 yılını dışarıda tutarsak, hem yaşayış hem de inanç bakımından, "Değildir kulluğumdan başka lezzetten gönül agâh!. / Senin lütfundur ümmidim, senin meczubunum Allah!"[6] diyebilecek kadar yaratıcısına bağlı bir şairdir. Fakat aynı Tevfik Fikret, tam da Mehmet Akif'in sorduğu sorular ve çizdiği tablolarla Feryâd edip buradan Tevhîd'e ulaştığı yolda, ruhunun ıstırap çekmesine engel olamamış ve huzursuzluğu yaşayarak "Feryâd"a düşmüştür. Fikret bu ruh halini **"İnanmak İhtiyacı"** adlı şiirinde şöyle dile getirir:
Bütün boşluk: zemin boş, asuman boş, kalb u vicdan boş;
Tutunmak isterim, bir nokta yok piş-i hasarımda,
Bütün boşluk: Döner bir hiçi-i muhiş civarımda;
Döner beynim beraber, ihtiyarım, sanki bir sarhoş.[7]

Netleştirilen Tavır: Varolma Bilinciyle Karşılanan Hayat

Böylelikle Akif, aynı devirde yaşadığı bir başka şairin hayatı algılayış tarzını örnekleyerek dünya karşısında kendi duyuş tarzına belirginlik kazandırmış ve insanın mahiyetine yönelik

6 Tevfik Fikret, "Tevhîd", Bütün Şiirleri, Yay. Haz. İ. Parlatır, N. Çetin, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004, s.53.

7 İnanmak İhtiyacı, a.g.e., s.421.

derinlikli bir anlam alanına da ulaşmış olur. **"İnsan"** adlı şiirinde *"Haberdâr olmamışsın kendi zâtından da hâlâ sen / 'Muhakkar bir vücûdum!' dersin ey insan, fakat bilsen / Senin mâhiyyetin hattâ meleklerden de ulvîdir / Avâlim sende pinhandır, cihanlar sende matvîdir"* diyerek, bu anlam alanının sınırlarının nerelere uzandığının işaretini veren şair, her ne olursa olsun ümitsizliğe düşülmemesi gerektiğine inanır. **"Hakkın Sesleri"**nde Yusuf Suresi'nin 87. Ayetini kendine rehber edinen Akif, *"sakın Allah'ın inayetinden ümidinizi kesmeyiniz. Zira kâfirlerden başkası Allah'ın inayetinden ümidini kesmez"* ilahî ikazın muhatabı olarak karşımıza çıkar. Ümitsizliği ve bununla birlikte gelecek olan tembelliği ölümlerin en alçağı olarak kabul eden Mehmet Akif, hakiki imanı elde etmiş olanın hiçbir zaman azminin kırılamayacağını ve ümitsizliği yaşayarak çalışmaktan geri durmayacağını ifade eder:

Âtîyi karanlık görerek azmi bırakmak...
Alçak bir ölüm varsa, emînim, budur ancak.
Dünyâda inanmam, hani, görsem de gözümle:
Îmânı olan kimse gebermez bu ölümle.
Ey dipdiri meyyit! "İki el bir baş içindir"
Davransana... Eller de senin, baş da senindir!
His yok hareket yok, acı yok... Leş mi kesildin?
Hayret veriyorsun bana... Sen böyle değildin.
Kurtulmaya azmin, niye bilmem ki, süreksiz?
Kendin mi senin, yoksa, ümîdin mi yüreksiz?
Âtîyi karanlık görüvermekle apıştın?
Esbâbı elinden atarak ye´se yapıştın!
Karşında ziyâ yoksa, sağından, ya solundan,
Tek bir ışık olsun buluver... Kalma yolundan.
Âlemde ziyâ kalmasa, halk etmelisin, halk!
Ey elleri böğründe yatan, şaşkın adam, kalk!

Fuzuli'nin, "dert çok, hemdert yok, düşman kavi, talih zebûn" dediği gibi Akif de beraber yaşadığı insanların tutulmuş oldukları dertlerin ne olduğunu ve düşmanın hangi kuvvetle saldırdığını çok iyi fark etmiştir. Bu zihinsel ayıklıkla milletini, sahip olduğu değerlerin özüne ilişkin bilgilenmeye çağıran şair, "ye's"i en büyük tuzak olarak görür:

Herkes gibi dünyâda henüz hakk-ı hayâtın,
Varken, hani herkes gibi azminde sebâtın?
Ye´s öyle bataktır ki: Düşersen boğulursun.
Ümmîde sarıl sımsıkı, seyret ne olursun!
Azmiyle, ümîdiyle yaşar hep yaşayanlar;
Me'yûs olanın rûhunu, vicdânını bağlar,
Lâ´netleme bir ukde-i hâtır ki: Çözülmez...
En korkulu cânî gibi ye´sin yüzü gülmez!
Mâdâm ki alçaklığı bir, ye´s ile çirkin;
Mâdâm ki ondan daha mel´un, daha çirkin
Bir seyyie yoktur sana; ey unsur-i îman,
Nevmîd olarak rahmet-i mev´ûd-i Hudâ´dan
Hüsrâna rızâ verme... Çalış... Azmi bırakma;
Kendin yanacaksan bile, evlâdını yakma!

Osmanlı İmparatorluğu'nun sahip olduğu toprakların bir bir elinden kayıp gittiği Balkan Savaşları'nın en hareketli günlerinde kaleme aldığı bu ve benzeri şiirlerinde Akif, tüm olumsuzluklara rağmen yapılması gereken tek bir işin olduğunu işaret eder. O da *"kamer çalışmadadır, gökle yer çalışmadadır / Güneş çalışmada, seyyareler çalışmadadır"* dediği gibi, ümitsizliğe düşmeden çalışmak, çalışmak, çalışmaktır:

Sâhipsiz olan memleketin batması haktır;
Sen sâhip olursan bu vatan batmayacaktır.
Feryâdı bırak kendine gel, çünkü zaman dar...
Uğraş ki: Telâfi edecek bunca zarar var.
Feryâd ile kurtulması me´mûl ise haykır!
Yok yok! Hele azmindeki zincirleri bir kır!
"İş bitti... Sebâtın sonu yoktur!" deme; yılma.
Ey millet-i merhûme, sakın ye´se kapılma.

Camiden kahvehaneye kadar hayatın her alanında yaşanan miskinlikten, ümitsizlikten, keşmekeşlikten rahatsızlık duyan Mehmet Akif, inanan bir insana yakışır tavır ve dirençle hayatın tüm zorluklarının karşılanmasını ister. **"Mahalle Kahvesi"** adlı şiirinde hayatın orta yerinde tembellikleriyle, vurdumduymazlıklarıyla kalıveren "herkes"lerin halini ironize ederken aslında bu kalabalığı meydana getirenlerin, "insan" olamayacaklarını belirtir. Şiirinin sonunu derin anlam alanlarına yönelmeye hazır bir metaforik söylemle bitiren Akif, kahvede bekleşen insanları, yuvalarını yapmak için durmadan çalışan "kırlangıçlardan" daha aşağı bir mertebeye hapseder*: "Tavanın pervazı altındaki toprak yuvadan / Bakıyor bunlara, yan yan, iki çift ince nazar / "Ya sizin bir yuvanız yok mu?" diyor anlaşılan / Dişi erkek çalışan yavrulu kırlangıçlar..."*

"Süleymaniye Kürsüsünde"n ise sesini biraz daha yükselten şair, cemaati uykusundan uyandırmak ve hareket geçirmek için milletin hem kalbine hem de aklına yönelik hitaplarda bulunur. Batı Medeniyeti'nin terakkisi karşısında yılgınlık psikolojisinden kurtulmak isteyen Akif, inandığı değerlerin içinin tamamen boşaltılmış olduğundan dolayı ortaya çıkan huzursuzluğunu topyekûn bir dirilişle aşmak gerektiğine inanır:

Ey cemâat, yeter Allâh için olsun, uyanın...
Sesi pek müdhiş öter sonra kulaklarda çanın!"
Arzı oynattı yerinden yıkılırken Îran...
Belki bir kıl bile ürpermedi sizden, bu ne kan!
Hiç sıkılmaz mısınız Hazret-i Peygamber´den,
Ki uzaklardaki bir mü´mini incitse diken
Kalb-i pâkinde duyarmış o musîbetten acı?
Sizden elbette olur rûh-i Nebî da´vâcı.
Ey cemâat, uyanın! Yoksa, hemen gün batacak.
Uyanın! Korkuyorum: Leyl-i nedâmet çatacak!
Ne vapurlarla trenler sizi bîdâr etti!
Sizi kim kaldıracak, sûru mu İsrâfil´in?
Etmeyin... Memleketin hâli fenâlaştı... Gelin!
Gelin Allâh için olsun ki zaman buhranlı;

Tüm cesaretini ve azmini inancıyla ümidinden alan Akif, "çalışmak ve inanmak" meselesinin toplumda yanlış anlaşıldığı üzerinde ısrarla durur. **"Azimden Sonra Tevekkül"** adlı şiirinde,

azmetmek ve Allah'a dayanmak fikrini yine ilahî beyanı referans kabul ederek *("bir kere de azmettin mi, artık Allah'a dayan…" Âl-i İmrân / 159)* ortaya koymaya çalışır:

"- Allah'a dayanmak mı? Asırlarca dayandık!
Düşdükse bu hüsrâna, onun nârına yandık!
Yetmez mi çocukluktaki efsâneye hürmet?
Dersen ki: Ufuklarda bir aydınlık uyansın;
Mâzîyi ateş vermeli, baştan başa yansın!
Şaşkınlık olur köhne telâkkîleri ihyâ;
Şeydâ-yı terakkî, koşuyor, baksana dünyâ.
Elverdi masal dinlediğim bunca zamandır;
Ben kanmıyorum, git de sen aptalları kandır!"

Tevekkül anlayışının asırlarca yanlış anlaşıldığını ifade eden şair, Allah'a dayandım diye insanların kendi kuruntularına itibar ettiklerini belirtir. Asıl meselenin didinmek, uğraşmak olduğunu söyler ve şayet tevekkülün içerisinde çalışmak fikri yoksa ölümsüzlük iksiri de içilse miskinlikten kurtulmanın mümkün olmadığına dikkat çeker:

"Allah'a dayandım!" diye sen çıkma yataktan...
Ma'nâ yı tevekkül bu mudur? Hey gidi nâdan!
Ecdâdını, zannetme, asırlarca uyurdu;
Nerden bulacaktın o zaman eldeki yurdu?
Üç kıt'ada, yer yer, kanayan izleri şâhid:
Dinlenmedi birgün o büyük nesl-i mücâhid.
Âlemde "tevekkül" demek olsaydı "atâlet';
Mîrâs-ı diyânetle yaşar mıydı bu millet?
Çoktan kürenin meş'al-i tevhîdi sönerdi;
Kur'an duramaz, nezd-i İlâhîye dönerdi.
"Dünya koşuyor" söz mü? Berâber koşacaktın;
Heyhât, bütün azmi sen arkanda bıraktın!
Mâdem ki uyandın o medîd uykularından,
Bir parçacık olsun, hadi, hiç yoksa, kımıldan.

Hocazâde'nin Bilinciyle Yeniden Doğan Âsım ve Varoluş Alanının Temel Dinamikleri

Mehmet Akif, Safahat'ının 6. Kitabı Âsım'da da yukarıda işaret etmeye çalıştığımız bakış açısından hareketle, varlık alanlarını sorgulayan bir bilinçle davranır. Metnin bütününe yön veren Hocazâde, Akif'in tüm duygu ve düşüncelerinin; ümit ve beklentilerinin; yaşanmışlık ve hayal kırıklıklarının kimlik kazandığı itibari bir anlatı kahramanı olarak belirir. Ancak metinde Hocazâde'nin şahsında dile getirilen fikirler, tahkiyenin unsurlar içerisinden bir bir sıralanan vakalar, aslında tek bir şahsın "yeniden doğuş"unu gerçekleştirmesine yöneliktir. Gençliğin ve dinamizmin vermiş olduğu heyecanla duygularına ve fikirlerine ilk başta tam olarak yön veremeyen Âsım, Hocazâdenin yönlendirmesiyle metinde yeniden doğan kişi olarak karşımıza çıkar.
Hocazâde evvela *"Çölde ben hayli görüştüm bu sefer Âsım'la; / Hoca, te'min ederek söylerim imanımşa: / İğtinam etmeye batlım çocuğun sohbetini; / Pek yakından tanıdım çünkü hususiyetini. Ne güreştirmediğim kaldı, ne koşturmadığım. / Ne de 'her şeyde sıfırsın' diye coşturmadığım.*

/ Çölün asuda muhitinde geçen günlerimiz, / Bana gösterdi tamamiyle ki: Oğlun eşsiz. / Bî-tenahi safahatıyla herif ayrı cihan; / Bî-tenahi safahatında da, lâkin insan." diyerek Âsım'ı babası Köse İmamdan daha iyi tanır, değerlendirir ve sahip olduğu özelliklerinin farkına varır. Mehmet Akif'in tüm şiir ve fikir evrenine baktığımızda üzerinde ısrarla durduğu ve geleceğin inşası adına ümidini sürekli olarak zinde tuttuğu değerlerin tamamı adeta Âsım'da bir araya gelmiştir. Yapılması gereken, bu cevherin işlenmesi doğru zaman ve mekânda doğru işlerle yönlendirilmesidir. Yine "Âsım"ın içerisinde yer alan "Çanakkale Şehitlerine" şiirinde bütün lirizmi ve çıplaklığı ile kendine yer bulan bu cevher, Hocazâde'nin telkinleri ile yeni anlam alanlarında çoğalır ve yeniden doğuşlara imkân verir.

Âsım'ın sözü edilen bu yeniden doğuşunda merkeze koyduğu ve güç kazandığı temel dinamikler vardır. Varoluş alanı içerisinde Âsım'ın kendini sürekli tahkim edecek unsurlar olarak da kabul edebileceğimiz bu değerleri genel olarak **"İffet"**, **"Hikmet"**, **"Adalet"** ve **"Şecaat"** adıyla 4 temel değer etrafında toparlamamız mümkündür. Kahramanımızın fıtratında birer cevher olarak var olan ancak Hocazâde'nin yönlendirmesiyle en doğru biçime kanalize edilen ve **"Marifet"**e doğru yol almasına imkân verilen bu değerler, diğer taraftan Mehmet Akif'in tüm gençlikte idealize ederek olmasını ümit ettiği yüce kazanımlardır. Nitekim Hocazâde'nin;

> "İnkılâbın yolu mademki bu yoldur yalınız,
> 'Nerdesin hey gidi Berlin!' diyerek yollanınız."

tavsiyesine uyan Âsım, varlık bilincini oluşturduğu temel değerlerin üzerinden marifet ufkuna yürümek için uzun yolculuklara koyulur.

Sonuç ya da Muhatabını Arayan Bir Soru/n

Mehmet Akif Ersoy'un buraya kadar işaret etmeye çalıştığımız metinleri inancıyla varolan; varolduktan sonra da ümidi ve azmiyle varlığını dünya üzerinde var kılmaya çalışan bir ben'in gayreti olarak okumak mümkündür. Burada üzerinde durulması gereken husus, Akif'te sözü edilen bu gayretin bireysel seziş planında kalmayıp özelden genele doğru Türk Milleti'nin kalbi ve gönlü uyanık insanları arasında karşılık bulmuş olmasıdır. Nitekim bu karşılık dolayısıyla İstiklâl Harbi kazanılmış ve Akif gibi sanatkârların çağrılarına kendilerini muhatap kılan insanlar, bağımsızlıklarını tüm dünyaya ilan etmişlerdir.

Vefatından sadece 4 ay evvel 1 Temmuz 1936 yılında kendisiyle yapılan röportajda, Milli Mücadele'ye dair hatırladıklarını ilk günkü heyecanıyla nakleden Akif *"Yarabbi ne heyecanlı, helecanlı günler geçirmiştik… Hele Bursa'nın düştüğü gün… Ya Sakarya günleri… Fakat bir gün bile ümidimizi kaybetmedik, asla ye'se düşmedik. Zaten başka türlü çalışılabilir miydi? Ne topumuz vardı, ne tüfeğimiz… Fakat imanımız büyüktü"*[8] diyerek ömrünün sonuna kadar aynı varoluş tavrını muhafaza ettiğini ve ümidi taşıdığını belli eder.

Fakat asıl önemli mesele, inandığını yaşayan yaşadığını da şiirlerine bilinç ve direnç olarak aksettiren Akif'ten geriye kalan tavrın, küllerinden tekrar doğan bir milletin Âsımları! tarafından anlaşılıp anlaşılamayacağıdır…?

8 Mehmet Akif'le Yapılan Son Röportaj, *YediGün Dergisi,* 1 Temmuz 1936, s.141.

Orhan Okay'ı Ziyaret

Mehmet Akif ve *Asım* hakkındaki bir sempozyumda Prof. Dr. Orhan Okay'ı hatırlamamak olmazdı. Kendileri sağlık sorunları sebebiyle programa katılamadığı için, sempozyumun birinci günü akşamı (26 Aralık 2014) katılımcılardan bir grup (Sabahattin Çağın, Fazıl Gökçek, Şerife Çağın, Özlem Nemutlu, H. Harika Durgun) hocamızı evinde ziyaret ettik. Oğlu (Cüneyd Okay), gelini (Yeliz Okay) ve torunu küçük Ediz Meftun'la birlikte yaşadıkları Acıbadem'deki evinde bizleri büyük bir hüsnükabulle karşılayan hocamız, sempozyum hakkında bilgi almış ve katılamadığı için üzüntülerini bildirmiştir. Sohbet tabii olarak Mehmet Akif üzerinden başlayıp ilerlemiş ve gecenin sonraki saatlerinde başka konulara da intikal etmiştir. Gerek *Mehmet Akif: Bir Karakter Heykelinin Anatomisi* başlıklı kitabı gerekse şairi ve şiirini çeşitli açılardan değerlendirdiği makaleleriyle Mehmet Akif üzerine dikkate değer çalışmaları bulunan M. Orhan Okay Hocamız, sempozyumda ne gibi bildiriler sunulduğu ve Mehmet Akif'in hangi taraflarının öne çıktığını sordu. Mehmet Akif'in Türk edebiyatında eseri ile şahsiyeti arasında tam bir uyumun bulunduğu müstesna bir şahsiyet olduğunu belirten hocamız, Sempozyumda da onun bu tarafının özellikle vurgulanmasından duyduğu memnuniyeti dile getirdi. Mehmet Akif'in sanatını millet davalarının hizmetine sunmuş olmasının da mutlaka hatırlanması gerektiğini belirten hocamız, Balkan ve Birinci Dünya Savaşları ve Milli Mücadele döneminin onun şiirleri vasıtasıyla Türk edebiyatına mal olduğunu ifade etti.

Gecenin ilerleyen saatlerinde konu Mehmet Akif'ten bir başka cemiyet adamına, Ahmet Mithat Efendi'ye intikal etti. Ahmet Mithat Efendi hakkında da muhalled bir eserin (*Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi*) sahibi olan Orhan Okay, Dergâh Yayınları'nın neşrettiği Ahmet Mithat Külliyatı'nın editörlüğünü yapan Fazıl Gökçek'e şimdiye kadar kaç kitabın çıktığını ve ne kadar sürede tamamlamayı planladıklarını sordu. Çıkan eserlerin çoğunu gördüğü ve incelediği anlaşılan Hocamız, bu külliyatın başarıyla tamamlanması dileklerini ifade etti. Bu arada Hoca'nın Ahmet Mithat Efendi'nin varislerinden aldığı soy ağacı cetveli, özellikle Ahmet Mithat Efendi üzerinde çalışmaları bulunan Fazıl Gökçek ve H. Harika Durgun için "gecenin sürprizi" oldu; Orhan Bey, büyük bir cömertlikle bu soyağacı cetvelinin fotoğrafını çekmelerine izin verdi.

Mekân Orhan Okay'ın evi olunca elbette kitaplardan söz etmeden olmaz. Aslında buraya "ev"den ziyade kütüphane demek ve Orhan Okay ailesinin de kitapların arasına sığındıklarını belirtmek abartılı olmaz. Evin bütün odalarında baş köşeler kitaplara ayrılmış. Özellikle Orhan Bey'in çalışma odasında, kitaplardan dolayı, ancak dikkatli adımlarla ulaşılabilen bir koltuktan başka yer yok! (Her birimizin çalıştığı konuyla ilgili eserlere, eski dergilere rastlaması, ilgili sayfalardan fotoğraflar çekmesi ziyaretin "ticaret" tarafını teşkil etti. Hocamıza hoşgörüsünden dolayı tekrar teşekkür ederiz.) Sadece kitaplar da değil; Hoca'nın akademik hayatı boyunca, hatta öğrenciliğinden itibaren çeşitli konularda tuttuğu notların ve bilgi fişlerinin bulunduğu zarflar ve çeşitli defterlerdeki ders notları herkesin ilgisini çekti. Bazı arkadaşlarımız bu notları bilgisayarda yazmayı teklif ettiler. Bu konudaki teşebbüsler/ısrarlar ileride devam edecek gibi görünüyor!

Orhan Okay'la birlikte olunca tabii olarak onun zamanındaki İstanbul Üniversitesi Türkoloji Bölümü, hocaları da sohbetin konusu oldu. Hocamıza İstanbul Üniversitesindeki dersle-

ri, Tanpınar'ın, Tarlan'ın, Kaplan Hoca'nın dersleriyle ilgili izlenimlerine dair neler hatırladığını sorduk. Kaplan Hoca, yazılarına ve bütün akademik çalışmalarına yansıdığı gibi çok sistematikmiş. Dersi daha çok çağrışımlarla yürüten Tanpınar'ın anlattıklarını not almak adeta imkânsızmış. Bunu kendisinin başaramadığını, ama sonradan bazı ders notları yayınlandığına göre başarabilenlerin de olduğunu hatırlattı.

Bu ziyaretin en unutulmaz anı, Hocanın önce Yahya Kemal'den "Açık Deniz"i ardından Necip Fazıl'dan "Takvimdeki Deniz"i ezberinden okuması oldu. Bu güzel hediyeyle Hoca'nın evinden ayrıldık. Hem Orhan Bey Hocamıza, hem Yeliz Hanım ve Cüneyd Bey'e ve tabii dedesini bir süre elinden aldığımız hâlde bize "Bunlar da nereden çıktı?" gözleriyle bakmayan sevgili Ediz'e teşekkür ederiz.

Mehmed Âkif, Âsım ve Gençlik Bilgi Şöleni

FOTOĞRAFLAR

D. Mehmet Doğan'ın açılış konuşması

Ev sahibi Sabahattin Zaim Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Mehmet Bulut'un açış konuşması

Mehmet Âkif Ersoy Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Mustafa Saatçı'nın açış konuşması

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Daire Başkanı Abdurrahman Şen'in açış konuşması

Cengiz Karataş, Âbide Doğan, Necmettin Turinay, Melih Erzen

Mehmet Azimli, D. Mehmet Doğan, Fazıl Gökçek, Yakup Çelik, Nesrin Karaca

Fatih Özkafa, Fazıl Gökçek, Nesrin Karaca, Özlem Nemutlu, Semiha Yaman

Dursun Şahin, Kadir Canatan, Sabahattin Çağın, Harika Durgun, Yasemin Mumcu

Selim Somuncu, Âbide Doğan, Turan Koç, Şerife Çağın

Değerlendirme Oturumu: Fazıl Gökçek, Âbide Doğan, Nesrin Karaca, D. Mehmet Doğan , Turan Koç, Nimetullah Hafız

Salondan bir görünüm

Salondan başka bir görünüm

D. Mehmet Doğan ve Turan Koç

Münip Utandı Konseri

Münip Utandı ile birlikte: Nimetullah Hafız, İbrahim Tüzer, Ferhat Koç, İbrahim ulvi Yavuz,
Mahmut Erdemir, D. Mehmet Doğan, Fatih Özkafa,
Ön sıra: Turan Koç, Tacide Hafız, Nesrin Karaca, Abide Doğan, Cengiz Karataş

Mehmet Âkif Kitapları Sergisi

Sebahattin Zaim Üniversitesi'nde program afişi

Mehmed Âkif'in Kabrinde

Şerife Çağın, Tacide Hafız, Sabahattin Çağın, Nimetullah Hafız

Cengiz Karataş Mehmet Âkif'in Kabrinde

İbrahim Ulvi Yavuz ve Ferhat Koç

Sabahattin Zaim Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Mehmet Bulut'u ziyaret